

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KÖNYVTÁR

RATZENHOFER

**A SZOCIOLÓGIAI MEGÖSMERÉS
LÉNYEGE**

1908.

GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALATA
BUDAPEST, IV., VERES PÁLNÉ-UTCA 16.

**A SZOCIOLÓGIAI MEGÖSMERÉS
LÉNYEGE.**

I. A szociológiai megösmerés lényege.

1. A szociológia feladata.

A szokás, valamely tudományos vázlatot, tárgyának fogalmát annak élére tenni, mindenekelőtt azt célozza, hogy megmondjuk, mi van a könyvben, illetve, hogy a szerző mit szándékozott kifejtetni. Bizonyos előzékenység ez az olvasóval szemben – régi tudományoknál is; de kötelességé válik, ha olyan térről van szó, melynek fogalmi megállapítása ingadozik, amelyet a tudományos világ egyrésze elvitat és amellyet, sajnos, a hívei túlbuzgalmukban, vagy hagyományos előítéletből elhibázottan vagy tökéletlenül fogtak föl és amely végre súlyos tévedés folytán még politikai viszálykodásnak is központja lett.

A szociológia – a nevet Comte Ágoston találta ki, tudományos tartalmát fölismerte, de nem következetesen dolgozta fel – a leggyakrabban az emberi társadalom tanágyánánt szerepel. Mindjárt megmondjuk itt, hogy ezzel a szociológia tárgya kétségtelenül jelezve van, de a „tan” fogalmja a szociológia számára sokkal jelentéktelenebbnek látszik. A kísérletek valamely társadalomtudományt teremteni, csak annak a nagy tudományos térnek elágazódásának

bizonyultak, amelyek az embernek egymásra való kölcsönhatására vonatkoznak.

Ezt a kifejezést: „szociológia”, sokszorosan vissza is utasítják „barbár” etymológiája miatt. De ha meggondolom, hogy a név minden támadás dacára bizonyos általánosságot ért el, mely a tárggyal, noha nagyon homályosan, mégis egybevág, akkor méltányosnak látszik ezt a megjelölést elfogadni, melyet az használt, aki első ízben teljes öntudattal a társadalmi vonatkozásokat megvizsgálta és megsejtette, hogy ennek a megösmérésnek az emberre vonatkozóan mily jelentősége van.

Hogy a szociológia lényegébe behatoljunk, figyelembe kell vennünk, hogy az ember számára minden észlelet különbözik attól, amit önmagában és amit a külvilágban tesz. Amíg az utóbbiak első sorban materiális okok észlelete gyanánt tűnnek föl, addig az önmagában való észlelet intellektuális és materiális eredet szerint különbözik. Az intellektuális élet a külvilágban csak közvetlenül ösmertetik meg, hogy önmagában mindenkor a materiális képzetek mellett maradjon meg. Nos, ezt a materiális világot az ember a számára hozzáférhető mindenféle irányban átkutatta, nyomára jött törvényszerűségének és megteremtette az exakt tudományokat, melyek quantitasokkal számolnak. Mindig mélyebben hatol be minden kvalitásnak quantitativ természetébe. Sikerült az embernek *továbbá* az *Én* reális megösmérésének materiális részét mind közelebb hozni, minek következtében az intellektuális élet jelenségeibe való bepillantás is mindig növekedik.

Ilyenformán a tárgyi tudomány kétségbevonhatlanul szilárd épület gyanánt áll a képzetek világa fölött és a szellem tudományát, amely eredetileg az egész gondolkozást lefoglalta, annyira korlátozta, hogy már minden bölcsélet vé-

géről beszélnek. Ezt a kísérleti lélektan kiszorította helyéből és általános szemléletekkel akarja bebizonyítani existenciájának jogosultságát.*)

Anélkül azonban, hogy az egyik vagy másik iránynyal állandóan tisztában lettek volna, az emberek mindig nagy figyelemmel voltak a társadalmi vonatkozásokra, miért világos volt, hogy ezek uralják életérdekeik lényeges részét. Kitanulmányozták az államot, a jogot és gazdaságot anélkül, hogy sikerült volna ezeknek a tudományágaknak tudományos alapot vetni. A szellemi még a materiális képzetektől függetlenül állt és olybá tűnt föl, mintha az emberek sorsa az istenségnek vagy véletlennek öntudatos műve volna. Ily felfogás mellett nehéz volt az emberek egymásra való kölcsönhatásának tudományos tartalmában hinni. A szellemi tudományok mtessze elmaradtak a biztosan haladó természettudományok mögött és ezek végre annyira legyőzték, hogy a 19. század végén minden létnek törvényességét elutasíthatlanul bizonyították. A megösmerés, hogy erő és anyag a lét ősi egységének csak modifikációja, megnyitotta az intellektuális és materiális élet törvényszerű egységének perspektíva ját is.

Azoknak a vizsgálatoknak, amelyek az emberi kölcsönhatásokkal foglalkoztak, Aristoteles műveitől kezdve a legújabb korig, inkább leíró s csak mellékesen bűvárló jellegük olt. Galilei és Bacon világfelfogásával kapcsolatosán lassankiit megnyilvánult a törekvés, keresni a históriai hatások okait és kezdett a históriai iskola Machiavellivel és Montesquieuvel, az államtudományokra is kihatással lenni. Az emberiség fejlődését és kultúráját – úgy, mint Herder – a ter-

*) Branteno Fer. Die Zukunft der Philosophie (Bécs 1894). Joél Károly „Die Zukunft der Philosophie” (Lipcse 1893). Wohle Richard „Das Ganze der Philosophie und ihr Ende” (Bécs 18M).

mészettudományok nyomán Ítélték meg. De különösen nagy hatást tett a népek gazdasági életének tudományos búvárlata, ama hatalomnál fogva, mely érdekeit jellemzi. Malthus és Smith kezdték meg tulajdonképpen az emberi kölcsönhatások tudományos kezelését.

Az emberek gazdasági kölcsönhatásaira vonatkozó tanok azonban nem érvényesülhettek és mindjobban elvitatták azokat, mert hiányzott belőlük az emberi kölcsönhatások tanának alapja B mert oly időben merítették azokat, amikor a természettudományok még nem mutattak rá meggyőzően ama törvényszerűsége, amelyen szükségszerűen alapulnak.

Azok a kísérletek azonban, amelyek a szociológia meg-alapítására vonatkoznak – a leghírvevesebbek egyike Spencer Herbert volt – az ezekkel szemben fölmerült kételyeket nem tudták eloszlatni, mert az a lényeges fogyatkozásuk volt, hogy az individuum lényegéből megmagyarázzák a társadalmat, pedig arról volt szó, hogy magát a társadalmat vizsgálják meg. Éppen azért quuètelet és minden statisztika törekvése a társadalmat az „átlag-emberben” megfejteni, elhibázott dolog. A társadalom nem átlag-jelenség, hanem minden individuális jelenség hatása, amelyben valóra válik az emberi kölcsönhatások törvényszerűsége.

Így történt, hogy a szociológia általában nem tudta a hitet fölébreszteni, hogy tudományos feladata van. Pedig ez a hit minden búvárlat rugója. Különös hevedséggel utasították vissza azt, hogy a szociológiai megösmerés a filozófiának része lehet. Azt hitték, hogy a szociológia lényege a leiró tudományágazatokban, mint az ethnológia és a demográfia, kimeríthető.*) összefüggés nélkül, ellentmondóan és céltudat-

*) Wundt W. „Logik” (Stuttgart 1883). II, 570,

lanul a tudományágak egész sora foglalkozik az emberi kölcsönhatásokkal. Atársaalmi alapon nyugvó jogtudomány tehetetlen a szociális szükségletekkel szemben. Az államtudományok, melyeknek sohasem volt biztos területük elvesztik tekintélyüket. Tudományágak, mint amilyen a néprajz, a kultúr-történet stb. minden irányítás nélkül valók és a tudomány élőfájának vad hajtásokat termelnek. A statisztika azt hiszi, hogy a szociális ügyek törvényszerűségét elégtelen számtömegekből vezetheti le és nem veszi figyelembe, hogy a szociális cselekedetek lényeges kvalitásai megfoghatlanok. A történelem az emberi kölcsönhatások fantasztikus felfogásának hódol. Tudományok, mint a törvényszéki orvostan, a törvényszéki antropológia, az elmekórtan, amelyeknek tisztára kísérletileg kellene eljárniok, iskolákká növekednek (Lombroso, Benedikt stb.), amelyek megrontó elméleteket állítanak fel az ember erkölcsi alapjáról; mert az eddigi bölcseletben az etikának sincs megbízható alapja. Ilyenformán minden tudomány-ág fejlődése, amely emberi kölcsönhatásokkal foglalkozik, jelenleg válságban van. Ez a válság abból áll, hogy a teiméezettudomány a spekulatív bűvár latot mindcL >ányba visszaszorította, míg a társadalmi vonatkozások a filozófiai bűvár latot nem nélkülözhetik.

De minden kellemetlenség, amelyet szociológiai gondolkozók szenvedtek el, mint Scháffle, Gumplovitz és mások, nem képesek az emberi törekvést megghiúsítani, hogy a szociális fejlődés világfolyamatát általános érvényességű tantételek alá hozza. És így ezek a kísérletek oda fognak vezetni, hogy a szociológia tudományyá lesz, mihelyt a szükséges előfeltételek meglesznek.

Az emberi kölcsönhatásokban faktorok működnek közre, amelyeket csak filozófiailag lehet feldolgozni. A szociális élet-

ben éppen a leghatalmasabb befolyások, mint pl. a vallás, olyan ügyek, amelyeket sohasem lehet természettudományi segédeszközökkel megítélni, mert részben az emberben s az ember Én-jében gyökereznek; ez pedig túlnyomóan kivonja magát a pozitív belátás alól és a spekulációt nem nélkülözheti. Azonban ezek az ügyek elválaszthatatlan összefüggésben állnak a társadalom materiális kérdéseivel. Mert pl. ugyanaz a vallásos gondolat, mely még most is embereket szellemileg mozgásba hoz, más, vagy későbbi időben gyakorlati ügyeknek csak külsőségévé lesz. így történik, hogy a materiális világ természetes törvényszerűségét a szellemi világ törvényszerűségével összefüggésbe kell hozni, hogy a társadalmi vonatkozásokat a maguk egészében megérthessük. Nemcsak azért, mert a tudományos bíráló mindjobban érzi, hogy sokszorosan irányítás nélkül dolgozik és spekulatív tudomány nélkül laboratóriumi, levéltári és könyvtári mesterséggé süllyed alá, hanem azért is, mert mind szélesebb körökre terjed ki az érzés, hogy a „szociális kérdések” minden tudomány újjáélesztésére vezetnek szükségszerűen, megfigyeljük, hogy a filozófiai gondolkodás inspiratív törekszik kapcsolatba jutni a természettudománynyal.*) A laikus világ mindenféle misztikus spekulációk által van felizgatva, amelyek transcendentális természetű szükségletekre mutatnak rá, de amelyek a szociológus előtt a hosszú ideig tartó materialisztikus világnézet ellenmozgalma gyanánt jelentkeznek.

De a jövő filozófia tartalma fölött a nézetek nagyon szótágaznak. Míg némelyek csak a pszichológia tökéletesítés

*) Ide tartoznak különösen *Wundt* Vilmos művei, amelyek mind közelebb jutnak a szociológiai, megismeréshez és elismerik, hogy azok az államtudományokra nézve is jelentőségesek. („Logik”. Stuttgart 1895) II. 498.

sere gondolnak, addig mások a filozófia terén való ideálok újjáébredéséről beszélnek. Némelyek metafizikára gondolnak, mint a teológia és az öregedő felekezet kritikájára. Szigorúan véve azonban minden filozófusra ránehezedik a tudat, hogy a filozófia elvesztette jelentőségét, hacsak valamely megváltó eszme föl nem szabadítja.

Miután a filozófia eddig csak két főteret, a szellemi életet és a materiális jelenség-világot ösmerte el, egy harmadik főteret egyáltalában nem vett figyelembe, amelynek úgy szellemi élete, mint materiális jelenségvilága van: a társadalmi életet. Ennek a megalapításában kell megtalálni a filozófiának a maga újjáébredését. A társadalmi élet legbensőbb hajlamaira mutat rá az egyes ember az összességgel szemben való helyzetének magyarázata gyanánt. Fölébredt bennünk a kilátást a tudomány egy óriási terére, amelyet eddig belátásunk virradása közben részben az individuális öntudat tudományának, részben a materiális világhoz tartozó tudománynak tekintettünk. Hogy ezt a teret alapvetően megnyissuk és uraljuk, a szociológiát a filozófia egy része illeti meg és pedig a pszichológia mellett. Valamint ez az utóbbi az ember benső természetét a pszichológia alapján fürkészi ki, úgy annak az ember külső vonatkozásait leplezi le a néprajz és a történelem alapján. Mindkettő azonban csak a természettudománynyal kapcsolatban fedti föl az ember szellemi életét, miközben a szociológiára esik minden odatartozó ösmeret összefoglalása. Filozófia szociológia nélkül hasonlít a pszichológiához fiziológia nélkül. Nem egyéb az akkor, mint hamis következtetéseknek kiszolgáltatót spekuláció. A kozmológiai, pszichológiai és antológiai probléma mellé való egyszersmind a szociológiai. Mert gondolkozásunk csak akkor van körülírva, ha a világ, az Én és a végtelenség fölött való eszmékhez az ember

kölcsönhatásaira vonatkozó eszmék is csatlakoznak. Mint-hogy ezt a problémát eddig alaposan meg nem fontolták, azért a filozófusok erkölcsi ideálja is (humanitás, erény, boldogság stb.) fantazmagória maradt. Csak akkor ösmerjük meg, ha az egyes akaratának pszichológiai megösmerésével a szociológiaiit a szociálakarattal tökéletesítjük.

Természetes, hogy a szociológiai megösmerés csak most ébredhet föl, mert kellett, hogy nagyon előre haladott természettudomány előzze meg; mert a társadalomban való individuális élet összes természeti törvényeinek spekulatív értékesítésében gyökerezik. A szociológia filozófiai alapja az emberi kölcsönhatások tudományának és lényeges jelentőségének, a megösmerése. Amit a természettudománynak a fizika és a vegytan jelent, azt jelenti a szociológia az emberi kölcsönhatások tudományának. Amit jelent a mechanika a materiális erőknél, azt jelenti a politikáról szóló tan a szociális erőknél. A szociológiának tehát nem az a célja, hogy az egyes szociális jelenségeket kifürkészsze – ez a hozzá csatlakozó tudományágak feladata – hanem célja a társadalmi élet törvényszerűségének kikutatása. Természetes, hogy ez a szociológia amaz egyes bűvárlatoknak eredménye, amelyek emberemlékezet óta szociális vonatkozásokkal foglalkoztak; hisz a természettudomány is ama tapasztalatoknak és észleleteknek eredménye, amelyek az emberi fajban ősidőktől kezdve összegyülemlettek. Kézenfekvő dolog, hogy ilyen szociológia nem lehet a megösmerések tökéletes fölépítése, mert csak ez alapon támadhat majd a szociális vonatkozások szabályozott bűvárlata; ezzel azonban a szociológia csak fejlődési útra tér, amely minden tudományt megillet; mert a kisegítő tudás nyomon követi az alapvető tudományt és megfelelő rendszerek csak akkor támadnak, ha az általános bűvárlat bizonyos mértékig meg-

érett. A szociológiai megösmerés által kibővített filozófiából támadhat csak a kifogástalan etika és esztétika és csak így válhatik igazi tudománnyá a jogbölcselet, az államtudomány és közgazdasági tudomány.

2. A szociológiai búvárlat módszere.

Nemsokára befejeződik egy század,*) amióta öntudatosan tették tudományos búvárlatok tárgyává az emberi életet a társadalmi vonatkozások szempontjából. Különös körülményeknek kellene bekövekezniök, ha a szociológia ellentétben a többi tudományok gyors fejlődésével, nem találna biztos talajt, holott objektuma, a társadalom, ugyanabban az időben hasonlíthatlan haladást tett mindennemű vonatkozások megnyitásában és a szociális zavarok inspiratív megítélésében. Igaz, hogy a tudományos megösmerés a legtöbb esetben nyomon követi a praktikus gyakorlatot; de némely tekintetben az ember hajlandó jóváhagyni tudományos eredményeket, sőt – mint azt a természettudományokból tudjuk – hajlandó tulgyorsan odaadni magát látszólagos eredményeknek. Vájjon a szociológiában kevésbbé fontosról és hasznosról van szó, mert észszerű megalapításával szemben bizalmatlanság jelentkezik? – Nem! – Minden gondolkozó tisztában van azzal, hogy ezenközben tekintetbe jó a jövő és az emberiség jólétének felvirágzása. A szociális rossz helyzet meggyőzően bizonyítja, mily szükség van arra, hogy emez ügyek természetébe bepillantsunk. A különös körülmények, amelyek a szociológia alapos fejlődésének akadályai voltak, az emberi ter-

*) A könyv 1898-ban íródott. For.

mészéiben gyökereznek. Miközben azonban erről a jelenségről szólunk, már a szociológiai mérlegelés terén vagyunk.

Ha pl. az orvosi tudomány terén az emberek mohó fölfedezés! vágyát figyeljük meg, akkor ez abban gyökerezik, hogy minden egyes ember reméli, hogy előnye lesz a tudományos vívmányokból. A tisztán individuális megalégedés az, amely a medikának, a tudománynak különös helyet ad s miáltal minden körülmények között biztos lehet arról, hogy mindenki érdeklődni fog iránta. A medikában való ilyen individuális részvétel eredményezi azt, hogy sokszor megbízható belátás nélkül tanokat értékesít, amelyek később tévedéseknek bizonyulnak. A medikában a szociológiával szemben a fordított jelenséget látjuk. Amíg az a legmerészebb kísérletekre szoríttatik, addig a szociológiával szemben elutasító magatartás észlelhető; a tudományos világ makacsul védi az önmagát túlélt tételeket és állításokat az emberi kölcsönhatásokra vonatkozólag. A különbség oka egyszerű: amíg az orvosi tudomány az egyesnek válik üdvére és így úgyszólván objektíve az egész világ barátja, addig a szociológia nem taníthat mást, csak azt, hogy az egyesnek az összesség előtt ki kell térnie. Olybá tűnik föl tehát, mintha ellensége volna mindazoknak, akiknek előnyös helyzetük van, miközben még az elnyomottaknak sem barátja, mert ezeket meg kell fosztania amaz illúziótól, hogy óhajtásaik mindenben teljesülni fog. Így látjuk, hogy a szociológia távol a természettudomány objektív lényegétől, már a világba való belépésekor ellenfelekre bukkan és harcot idéz föl. Úgy jár, mint ahogyan járt a filozófia a teológia hatalmával szemben a renaissance-korban, mert hasonlóképpen van hivatva a világ befolyásolására. Nemcsak az emberek, akik a világ istenei fölött egymással harcra szállnak, rettegnek a szociológiában a különtörekvések ellenségétől, de

a tudomány férfiai is a szociológiai gondolkozás felvirágzásában korlátozást látnak. A sejtelem bebizonyul, hogy a tudomány megösmerése eddig nem járt utakat fog jelölni.

Eme szubjektív idegenkedéstől eltekintve, vannak a szociológia lényegéhez tapadó körülmények, amelyek ennek haladását akadályozzák. Mindenekelőtt megállapítandó, hogy csak ez a század érlelt meg történelmi eseményeket, amelyek a minden tudomány számára oly szükséges tapasztalatokat nyújtják, hogy csak ez a század engedett mélyebb bepillantást az emberi faj és a társadalom qualitativ természetébe. Az érett szociológiai megösmerésre nézve a legfontosabb, hogy a természettudományok nagy vívmányai ne csak megengedjenek filozófiai szintézist, hanem azt követeljék is. Szóval az általános helyzet élénken követeli ama tudományos megösmerést, amely a társadalom számára azt jelenti, amit az orvosi tudomány az egyes számára jelent. E mellett a szociológiának nincs szüksége, mint a medikának arra, hogy az eszközök, a tapasztalatok és a tudományos belátás alkalmazásával tapogatózzon, hanem be fog bizonyulni, hogy már a megösmerés biztos talaján áll. Ez a legtöbb szellemtudományban annyira meggyőzően jelentkezik, hogy ezek szociológiai mérlegelések elől ki sem térhetnek; csak nem találják a kellő kifejezést, amely eme mérlegelésnek biztos alapul szolgálhatna. A jog és államtudományok annyira szaturálva vannak szociológiai spekulációkkal – mint helytelenül nevezik: szociálpolitikával,*) hogy régi alapja az ítéletbeli viszálykodás által megrendült, míg ujat eddig nem találtak. így sok szellemtudomány éppen az intellektuális haladás által bizonytalansághoz jutott, amelyet ugyanezek a tudományok a szociológiában ki-

*) A „Szociálpolitika” szó, értelemellenes kifejezés, mert nincs politika, melynek ne kellene szociális ügyekkel foglalkoznia.

fogásolnak, azzal a lényeges különbséggel, hogy ez a bizonytalanság a régi tudományok épületét megrendítette, míg az a szociológiában a tárgy újdonságában rejlik.

A politikai életben régóta gyakorolják a szociológiai gondolkozást. Sokszorosan van tehát arról szó, hogy gyakorlatilag nyert meggyőződéseket csak rendezni kell.

De más téren is mély pillantást lehet vetni a szociológiai megösmerésbe, olyan téren, mely semmiképpen sem sorozható a tudományokhoz és mégis a leghatalmasabb az ember intellektuális fejlődésében. Mi nyert volna tartósabb igazságokat e tekintetben, mint az emberi kölcsönhatásokba való inspiratív bepillantás, mely a költészetnek tulajdonsága? Mondhatjuk, hogy az emberek a szociológiai megösmerés hiányát eddig azért nem érezték, mert minden nemzet költőinek világos látásában a lényeges szociológiai tanok már kifejezésre jutottak. Az ilyen kifejezések elösmerésében, az emberek fölött gyakorolt hatalmukban, történelmi jelentőségükben a szociológia olyan támaszt kap, melyet nem szabad kicsinyelni. Hogy azonban, ami az embert mindig mélyen megindította, mert legfontosabb ügyeiket érinti, a tudomány biztos alapjára helyezkedjünk, az szellemi fejlődésünk lényegében rejlik és hogy most történjék, az társadalmunk fejlődési fokában van.

„Valamely tudomány módszere sokkal nagyobb¹ jelentőségű, mint az egyes fölfedezések, bármilyen meglepő légyen is az”, – mondja Cunier. Az bebizonyul a szociológiában is. Mert mi egyéb jelentkezik itt, mint hasztalan kutatása az igazi metódusnak, ha a szociológia megteremtése sok kísérlet dacára és dacára az intellektuális és tárgyi előkészítésnek nem tud elösmerést szerezni magának?

Minden tudomány, még az exakt módon dolgozó csilgászati is, arra a fokra, amelyen ma áll, alaptévedéseken

át jutott el. Egész sora van ma is a tudományoknak, amelyek észlelő eszközeink tökéletlensége folytán csak a továbbhaladást teszik lehetővé a tökéletlenségtől a jobb belátásig, tehát csak az igazság megközelítését jelentik. Ezért nem szabad haboznia a társadalmi kölcsönhatás bűvárlatának sem ugyanerre az útra térni; a szociológiának is törekednie kell az igazságot megközelíteni, amennyiben tévedéseket mindjobban kirekeszt. De magától értetődik, hogy azonnal amaz alaptól kell kiindulnia, amely a mai felfogás szerint alkalmas a tudományokat előmozdítani. A legszélesebb értelemben vett természettudományoknak kell tehát, hogy a » szociológia alapjai legyenek. Csak az szolgáljon tanai megerősítésére, amit biztos tények gyanánt megismerünk; spekulatív mérlegelése legalább is gondolatbeli összefüggésben legyenek a természeti törvényekkel. Minthogy azonban a természettudományok – legalább a szociális jelenségekre való vonatkozásban – teljesen céltudatosan járnak el, még huzamosabb ideig kell, hogy a spekulatív megismerés legyen a próbaköve sok átvett ténynek. Itt találkozunk a régi tapasztalattal, hogy szellemi tudományok csak akkor virágozhatnak, ha indukció és dedukció egymást fedik s ha óvatos szokástól a spekuláció el nem tiltatik. Könnyű volna kimutatni, hogy jelenleg sok tudomány vagy tudásság, amely magát tudománynak tartja, ennek a vegyes módszernek eltagadása által éledgélnek, hogy az indukció túlbecsülésével érdektelen bűvárlati terekbe tévednek, vagy pedig a dedukció túlbecsülésével lényegtelen szörszálhasogatásokat mivelnek. A természettudományoknak bűvárlataik közben marad mindig valami kis maradékuk, amely a spekulációnak tartatik fenn és minden spekuláció értéktelen, amely a reális hátteret nélkülözi.

Azt mondom: a legszélesebb értelemben vett természettudományok alapjai a szociológiának, mert az emberi kölcsön-vonatkozások a reális megismerés terei, amelyen a kozmogónia tantételei egész a fiziológiai lélektanig érvényesülnek. Majd kitudódik, hogy a világ fizikai törvényei határozzák meg a társadalmi jelenségek alapvonásait, hogy a vegytan fontos tanokat szolgáltat a szociális folyamat megértéséhez. Be fog bizonyulni, hogy a geológia minden történelem kezdete, tehát módot nyújt arra, hogy a szociális fejlődés alapvonásait meglássuk. A szervetlen világ összefüggésének megértéséhez a szerves elemekből álló társadalomnál elég, ha behatolunk biológiai és pszichológiai úton a szerves életbe. Ha az egyes emberen nem is vagyunk képesek megismerni a szociális jelenségeket, hanem ezeket önmagukban tanulmányoznunk kell, okszerűleg ezeket ama képességekből magyarázhatjuk meg, amelyek az embert fajbeli fejlődése szerint megilletik. A társadalom nem – mint azt az eddigi szociológiai kísérletek bizonyítani akarják – a legmagasabb fejlődési forma, superorgánikus világ a teremtések sorozatában (Spencer-módszer), hanem az ember jelenségvilágának legmagasabb fejlődési formája, míg a szociális jelenségek, fájának megfelelően individuális sokalakulásának törvényszerű formáit mutatják. Az emberek szociális maguktartásával az Univerzum törvényességéhez csatlakoznak, amelylyel szemben az ember mint individuum és intellektuális képesség általánosságban tehetetlen, de amelyen egyébként, részletenként hatásosan át tud hatolni.

Az ember szociális és individuális természete *közt* lévő látszólagos ellentétben kezdi munkáját a pszichológia tényei az emberi lényeg biológiai ismeretére és a szo-

ciális fejlődés tényeire, hogy a szociális folyamatot törvény-szerűen felfoghassa.

Ezekben a bűvárlatokban a szociológiának segítségére vannak a szociális jelenségek leíró tudományágai, a néprajz minden összehasonlító tudományos törekvéseivel. Előkelő szerepet játszik itt a történelem, különösen abban a tekintetben, hogy kimutatja a szociális, illetve a politikai fejlődési fokozatokat. Amikor azonban a szociológia eme tudományágakat tanai forrásaivá teszi, semmiképpen sem tér el természettudományi rendszerétől; mert valamint minden természeti jelenség esemény volt s történelmi lefolyása van, azonképpen a történelem csak természeti események elbeszélése, amelyek emberek közt folytak le; minden szociológiai gondolkozás magva az, hogy kimutassa, hogy ilyen kulturális, vagy politikai események mint természeti események a természeti törvényeknek vannak alávetve.

A szociológiának eme segédtudományai persze, még hiányosaknak bizonyulnak, mert ezeknek csak a szociológia adhatja meg az irányt az eredményes bűvárlatra. Itt kereszteződnek az okok és okozatok. Hogy eme leíró tudományok virágozhassanak, elengedhetlen a szociológia s hogy ezt a szociológiát tudományos alapvonásaiban fölépíthes-sük, ama tudományágakat mostani fejlődési fokukban értékesítenünk kell. Szabad ezt tennünk, némi kilátással a sikerre, mert a természettudományok és a spekuláció a megfelelő bírálatra az eszközöket szolgáltatja. Ha nem is teljes összefüggésben és különösen nem a szociális jelenségek eredetéig hatolva, mégis elegendő tények ismeretese, hogy a szociológia tanait kifejthessük. Egyébiránt melyik tudomány volt az, amely oly anyaggal kezdett dolgozni, mely megengedte, hogy egész feladatát áttekinthesse, vagy kime-

ríthesse? – Minden tudomány nem más, mint ami a természetbe való teljes bepillantást illeti, csak a szociológia volna az, amely félne tanokat keresni, amelyeket képes a létező anyagban megtalálni? – A szociológiai jelenségekbe való jól megokolt bepillantó után is, mint minden emberi bűvárlat után, sok minden rejtve marad s különösen a társadalom eredeti ősjelenségei hipotéziseknek lesznek kiszolgáltatva.

A szociológiai tanok tudományos megokolásának döntő momentuma abban rejlik, hogy a jelenlegi „látható” társadalom stúdiuma teljes mértékben természettudományi alapon történhessék. Ha már a medikus is garantálva látja bonctani bűvárlatát a holttest jelenléte által, amelyből pedig az ember leglényegesebb jelensége, az élet hiányzik, akkor a szociológus is a társadalom eleven harcai közepett állva és bűvárkodva beszélhet arról, hogy tudományos mérlegeléseinek van némi garanciája. Sok bűvárlatnak majdnem komikus tévedése az, hogy az emberi kölcsönhatásokat vagy az óorklasszikus népeinél, vagy az óceániaiaknál, vagy a börtönök és tébolydák lakóinál akarják tudományosan felfogni. A társadalmi fejlődésnek az a fejezete, mely előttünk ismeretes és a társadalom, mely körülöttünk él, elegendő, hogy a társadalmi tanoknak tudományos jelleget adjon s a szociológia állíthatja, hogy kevés tudomány támaszkodhatik gazdagabb, hozzáférhetőbb és kétségtelenebb anyagra, mint a szociológia. Csak az utat kell előbb megjelölni, hogy miképpen legyünk képesek a társadalmat és az embert, mint annak produktumát megítélni. Ezt tanítja éppen a mi módszerünk alkalmazása.

3. Minden megismerés és tudomány pozitívizmusa.

Comte*) ösmeretes „A három stádium törvénye”, megvizsgálva a tények nyomán, nem törvény, ha van is értéke az ember intellektuális fejlődésének magyarázatára. Eszerint valamely társadalmi kór fejlődése a teológiai fázissal kezdődik, azután belép a metafizikai fázisba és végül a pozitív fázisba. Tudjuk, hogy a legnépesebb faj, a mongol, szigorúan véve, a metafizikai fázist átugrotta és így nem is jutott el az „état scientifique ou positif”-hez. Lao-tse filozófiájának magva az, hogy a bűvárlattól távol kell maradni és a világot a hasznossági álláspontról a mértéktartás szellemében kell felfogni. Mindamellet nem lehet tagadni, hogy a kínaiak szellemi fejlődésére nézve a Comte-féle törvény megfelel annyiban, amennyiben ezek közt is fölmerült a metafizikai gondolat, ha azt rögtön kizárta is a negáció, míg a pozitívizmus eme negáció folytán korlátolt jelleget tartott meg. Tehát, hogy a teológiai fázis a metafizikaitól elválasztassék és hogy teljes kifejlődés mellett ez utóbbi át ne ugortassék, sőt, hogy teljes kifejlődése elengedhetlen, hogy érett pozitív fázisba mehessen át, ez az intellektuális fejlődés természetében van és az ázsiai fajon bizonyult be.

Ez azonban semmiesetre sem a történelmi tényekben nyilvánul és nem szociális szükségesség gyanánt tűnt föl, hanem a tudományok fejlődésében történt. Az ókor teológiai fázisát a szellemtudományok minden fejlődési terén követte a metafizikai, mert az ember a világ teológiai felfogását a reális szükségletekkel nem tudta összhangba hozni és

*) Comte, „Cours de philosophie positive” (3me edit., Paris 1869) I. 8.

így az átvett vallási tételek helyett a világrejtélyek megfejtését az értelem útján kereste. Ugyanez okból követte a középkor teológiai fázisát a metafizikai, miközben a szociológus nem csatlakozhatik a nézethez, hogy ez a középkori tudomány renaissance-ának tulajdonítandó; hanem a renaissance a metafizikai szükségletek ébredésének hatása, amit megerősítenek eredeti gondolkozók, akik a régi tudományok hatásán kívül álltak, mint Böhme Jakab. Ez a metafizikai fázis az értelmi felvilágosítás értékének bizonyul, amikor meg akarjuk fejteni vonatkozásaink kérdéseit a mindenséghez, önmagunkhoz és a társadalomhoz. Tehát e fázis törekvéseinek lényegéhez tartozik, hogy magukra a kérdésekre nem válaszolunk, hanem hogy a metafizikai törekvés az értelem bírálatával záródik le anélkül, hogy egyrészt a teológiai irány elhagyását igazolná, másrészt anélkül, hogy a gyakorlati világban való helyzetünket megismernek. Ebből az eredménytelenségből, melynek a pesszimizmussal kellett végződnie, származik a pozitívizmusra való szükséglet, amely magában foglalja a világrejtélyek magyarázatát, vagy ha ez nem lehetséges, keresi az erkölcsi megnyugvást hivatásunk biztos, habár korlátolt felfogásában.

Mint már a mongolok fejlődésére való utalás mutatta, az érett pozitívizmusra való előrehaladás nem képzelhető el metafizikai fázis nélkül; mert annak nélkülözhetetlen az értelmünk lényegét befejező megértése; hisz ismernünk kell annak határait, hogy megtaláljuk a biztos tények terét. Az ókor metafizikai fázisát azonban csak úgyszólván egy praktikus pozitívizmus (Cicero, Saneca) követte, mert számára a tudományos nem állt rendelkezésre, nem tudván eléggé bepillantani a természetbe. Korszakunk pozitívizmusának jogosultsága is abban rejlik, hogy a szellemi tudományok

a természettudományok által visszaszoríttatnak, minek folytán előtérbe lép a tudományos pozitívizmus.

Habár a három fázis változása az intellektuális fejlődéshez tartozik is, de ezért ez mégis a szociális fejlődéssel összefüggésben van, mert az intellektuális fejlődésnek rendszeren a rokon társadalmi fejlődés felel meg. így felelt meg a teológiai fázisnak a középkor egyházi szelleme és megfelelték a metafizikai fázisnak felvilágosító és szociálpolitikai tartalmú korszellemek. Jelenleg Európában a pozitív fázis ébredését korszellemek követik, amelyek létező állapotok alakján (nemzeti korszellem és „szociális” mozgalom) a társadalom pozitív szükségleteire mutatnak rá. Azonban meg kell különböztetnünk az emberek intellektuális fejlődését, a tudományok önálló életétől és a szociális kölcsönhatásoktól. Habár a tudományok általában a szociális szükségletekkel kapcsolatban vannak és azokból lényeges buzdítást merítenek is, mégis van tudományos élet, amely elrejtve él és amelynek köszönhető a tudományos megismerés továbbvitele. Ebben az értelemben van tudományos tevékenység is, amely letárgyalt szellemi fejlődési irányt fenntart. Dacára a teológiai fázis teljes legyőzetésének, a teológiai tudomány semmiesetre sem halt meg. Hasonlóképpen a metafizikai módszer a szellemi tudományokban új érvényesülésért küzd, miközben a pozitív tudomány számára mind hatalmasabb alapokat teremtenek. Éppen ezért a legmélyebben járó kételyek uralkodnak arra vonatkozólag., hogy képesek-e alkotásra a szellemi tudományok, amelyek a század kezdetéhez képest tekintélyükből sokat vesztek. Az emberek kételkednek abban, hogy a szellemi tudományok az ő etikai és reális szükségletüknek meg tudnak felelni. A szükséglet és képesség közt lévő ellentmondás az oka an-

nak, hogy a tudományos gondolkodás civilizáló befolyása a tömegek politikai harcában eltűnik és a nyers erőre való hivatkozás elméletben is uralkodik.

A metafizikai módszernek az is alapvonása, hogy a tudomány önmagáért álljon meg s hogy az ember fürkész-szen és búvárkodjék céltudatosság nélkül, csak folyton arra törekedve, hogy a korlátokat lerombolja, amelyek ismereteinek kiterjesztésében akadályozzák. A tudomány objektivitása, úgyszólván annak hiábavalósága, amelyet nem tudott nélkülözni a teológiai módszer elleni harcban, lett volna ut az igazsághoz. Ha ez a skeptikus vonás megnyitotta is a pozitív megismerés útját, de azért mégis magában véve elhibázott, mert céltudatlan gondolkodás, vagy éppen céltudatlan tudomány el nem képzelhető. A metafizikai módszernek célja volt a teoretikus világnézet és a látszólagos céltalanság csak az objektivitást garantálta volna. Ez tökéletesen tisztázódott, amióta a metafizikai módszer teljesítette feladatát s további törekvése csakugyan fölvette a céltalanság jellegét. Azért a 19. század filozófiája, ami a földolgot illeti, nem tett további haladást, hanem leginkább előző rendszerek változatait tünteti föl, sőt azoknak tévelygéseit is, mint részben Schopenhauer filozófiája, vagy éppenséggel Nietzscheé amely az ember szociális lényével való ellentmondás által teszi magát feltűnővé. „Az ókor árnya még szélesen terül el fölöttünk és sem a realitásban, sem az ideálitásban nem engedi észrevétni azt, ami által mindkettő több lesz. mint minden értelem”, mondja Lotze*) a század közepe felé; a szellemi tudományok dolgában e tekintetben azóta alig változott meg valami. Az ember

*) Herrn. Lotze: „Mikrokosmos” (Lipsee 1856) III. 244.

nem tud törekvést elképzelni cél nélkül; vagy közhasznú ez a törekvés, vagy önző. Minden tudományos gondolkodásnak pozitív célja van, ha az külsőleg tagadatik is. Ahol megszűnik az általános cél, kezdődik az individuális, mert az általános célt nem fogják meg szilárdan, azért most nem egy tudományos törekvés céltalan jellege valóságos orgiákat ül és lealacsonyítja a tudományt az emberi hiúság játékszerévé. Az exakt tudományok azonban a tömeg előtt sohasem vesztek el tekintélyüket, mert lényegük céltudatossága világosan megismerhető. Számos gondolkozó tehát körülbelül egy század óta indítatva, érzi magát a pozitív módszerre törekedni, melynek kiindulási pontjai a tények és amelynek indító okai az általános szükségletek. „A nyomor és tudatlanság világában élünk s mindenkinek nyilvánvaló kötelessége megkísérlem, hogy azt a kicsiny szögletet, amelyre befolyást gyakorolhat, valamivel kevésbé nyomorulttá és tudatlanná tegye, mint amilyen volt, mielőtt ő oda lépett.” *)

A céltudatos tudomány pontos képzeteket ébreszt arról, amit saját fejlődésére ki kell fürkészní, ellentétben a céltalan úgyszólván anarchikus tudomány nyal, amely rövidlátóan, minden irányba kiterjeszti csápjait, anélkül, hogy valóban tudná, miért? A pozitivisztikus módszer azonban követeli a tudományos bűvarlatok céltudatos szervezését, mely szerint különös a közeszközök használata és a magánadakozások a társadalom ügyeinek fontosságával összhangba hozatnak. Ez utóbbiak számára kétségtelenül fontosabb az eredeti jogintézmények elemi tanait, különösen a primitív fejlődésű né-

*) Thomas H. Huxley, „On the phisical basis of life” (London 1882).

péknél kifürkészni, mielőtt még azok a sebesen haladó civilizáció által eltöröltetnének, mint az, hogy a meseszerű Triámes kincsét biztonságba helyeznők. Amíg amaz irányban semmi sem történik, de mindennap pótolhatlan veszteséget jelent, addig emez irányban óvási eszközöket alkalmaznak, noha ezek a kincsek szigorúan véve a világ számára amúgy seml vesznek el.

Ezek a fejtegetések mutatják, hogy a pozitívizmsus által minden tudomány alaposan megváltozik. Mert abban a pillanatban, amikor céltudatossá válik, nem elégszik meg a dolgokba való bepillantással, a létező és elmúlt dolgok búvárlatával, hanem a belátást és visszapillantást az előrelátás szolgálatába akarja állítani. „Minden tudománynak, mely szíven viseli jövőendő alkalmazását, arra kell törekednie, hogy lehetővé tegye a létező állapotból a múlt és jövőendő kitalálását.*)

Ily megösmerés által jut csak a tudomány igazi helyzetéhez az emberi életben. Ha a tudomány feladatát abban látjuk, hogy minden jelenség számára törvényt keresünk, azt találjuk, hogy a törekvések egész tömege a tudomány lobbója alatt vitorlázik, anélkül, hogy csak legtávolabbról is rokonságban volna azokkal, mert a jelenségekben a törvényszerűséget keresni nem a pusztá tudásvágy kielégítése, hanem a törekvés már magában véve is céltudatos, mert csak a törvényszerűségből lehet következtetni a múltra és jövőendőre. Hogy ebben az esetben a múlt – akár kifürkészik, akár következtetésszerűen megállapítják azt, – az előrelátás szolgálataiba állíttatik, ez a céltudatos tudomány lényegéhez tartozik. S joggal mondja Nägeli: „Az okszerű megösmerés

*) Herrn. Lotze: „Mikrokosmos” (Lipcse 1856) I., 187.

meg fogja állni a próbáját, ha sikerülni fog ugyanazzal a biztonsággal s határozottsággal a jövődő eseményeket megjelölni, mint azt a csillagászat teszi.*) Ha e tekintetben az exakt tudományoknak könnyebb a helyzetük, de azért mégis néhányan, akik kvalitásokkal bírnak, meg fogják találni a jelenségek kvantitatív alapvonásait a kvalitások világában a törvényszerűséget jelenti. Minden tudomány a maga haladásával közeledik az exakt megösméréshez, úgy hogy végre minden pozitív tudomány a Kant-féle kritériumnak fog megfelelni: „Minden tanban csak annyi tudomány legyen, mint amennyi van a matematikában.” Ennek a tulajdonképpeni tudományosságnak az útját csak az az idea jelölheti meg, mely eredetileg kvalitatív természetű és a világ törvényszerűségébe való inspiratív bepillantásban gyökerezik. Ez bebizonyult Galileinél a lámpaingással és Kepler bolygórendszerére vonatkozó gondolatmenetében. A mlai szociológiai eszmék, amelyek az emlberi kölcsönhatásokban a törvényszerűségét ösmerek meg, egyenetlik az utat eme tételek exakt bizonyításához. A szociológiai megösmérés terén egyelőre csak tapasztalati törvények lehetnek. De hogy tudományos kvalitást tulajdonithassunk azoknak, hatással kell lennie rájuk a kauzális elvnek. Sőt követeli is a pozitivizmus, hogy minden szociológiai törvényszerűségnél egyszersmind megmutathassuk a természeti törvényszerűség alapját is, amelyből szármiazik., Az utóbbi néha csak hipotetikus utón fog lehetővé válni, mert hiányzanak még a kapcsolatos búvárlatok. Bizonyára ezáltal leginkább lehetséges távol maradni vitatható állításoktól és azoknak lehetőleg kevés tért adni.

*) Nägeli Károly: „Theorie der Abstammungslehre” (München 1884) 581. old.

Az emberi kölcsönhatások törvényszerűségének kimutatásával olyan útra térünk, amelyen meg lehet találni az eseményekbe való előrelátást; olyan út ez, amelyen az orvosi tudomány már régen teljes biztonsággal jár. A pozitivizmus a tudományok filozófiai lényegét általában kiszélesíti, mert megmutatja, hogy nemcsak az összhangot állítja helyre a tudás és tárgy között, hanem szellemi tulajdonunk diadalát is jelenti. Minden tudás csak az érzéki észleletek kibővítése lehet, amely a jelenségvilág utolsó tényéig terjedhet, ami dacára a természet lényegéhez való közeledési nehézségnek, csak primer agyfunkció. Az intellektus igazi világos látásai a tudás értékesítésében rejlenek; első sorban a jelenségek törvényszerűségének fölfedezésében, de leginkább adott föltételeknek e törvények szerinti felhasználásában, úgy hogy az emberiség javára váljon.

Érzem persze, hogy a pozitív tudománynak az a teljessége azt a hiedelmet ébresztheti, mintha illúzióknak nyitna ajtót. A pozitivisztikus tudomány azonban önmagában csak azt a garanciát nyújtja, hogy a tények alapját el ne hagyassuk és a felhős spekuláció útjára ne térjünk, amelyet a metafizikai tudomány oly nagy mértékben ápolt; ennek a bűvárlati tere idő és tér szerint hozzáférhető; a törvényszerűség megösmérésének tere tény és előrelátásának tere az emberek szükségletéhez tartozik.

(Hogy azonban emellett a bűvárlat minden erőnek és minden életnek eredetét – amennyiben a spekuláció a tényleket megvilágítja – föl akarja deríteni, az amaz elutasíthatlan befolyáson alapszik, amelyet ilyen kérdések az emberi kölcsönhatásokra gyakorolnak. Miután a pozitivisztikus tudomány megösmérésünk korlátaiból indul ki és megösmérésünket ugyané korlátokig viszi előre észlelőképességünk

körében oly módon, ahogyan sem a teológiai, sem a metafizikai módszer azt meg nem engedte. Ezáltal intellektusunk lényege összhangba jut a materiális lényeggel, mely megfelel a természet törvényszerű egységének és lehetővé teszi, hogy a pozitivistikus módszer teljes célját elérjük.

II. A szociológia pszichologikus alapja.

4. Az ember helyzete a mindenségben.

Ha az ember megkísérli pillantást vetni környezetére és saját lényébe, kell hogy arra a meggyőződésre jusson, hogy minden képzelhetőt és történendőket csak az önmagához való vonatkozásban foghat fel. Minden képzet és minden emberi kölcsönhatás csak a szubjektumban, az Én-ben gyökerezik. Az összvilág az egyesnek öntudatában tükröződik s a mindenség, valamint a többi ember az egyes számára csak jelenség. Csak idegen behatások és tapasztalatok hozzák magukkal, hogy az Én-nel a világot nem tartjuk lezártnak, hogy mellékteremtményeknek közelebbi vagy távolabbi részt vélünk az Én mellett s hogy ugyanazt az öntudatot tulajdonítjuk nekik, mint önmagunknak. De a külvilágnak ez a részvétele és elismerése sem változtat azon az elutasíthatlan benyomáson, hogy minden csak az egyes ember öntudatában teljesül. – így áll az ember, általában minden öntudathoz jutott lény a mindenség központjában, ami olyan pszichológiai tény, amely mérvadó az embernek a környezetéhez való viselkedésére. Minél kevesebb képzelete és tapasztalata van, annál kifejezettebb számára létezése tartalmának szubjektivi-

vitása. Ez a megfigyelés a gondolkozásra érett emberben értelmi belátás, a gyöngé gondolkozásában érzés gyanánt jut kifejezésre. Ez a pszichológiai tény arra tanít bennünket, hogy a mindenségbeni való helyzetünket csak szubjektív érdek gyanánt foghatjuk fel.

Az egyes embernek kölcsön vonatkozása a mindenséghez és a társadalomhoz tehát nem rejlik *à priori* az öntudatban, hanem megösmérése s végül szokásszerű felfogása a kölcsönösségnek, az Én-nek és a külvilágnak a képzetek és tapasztalatok produktumai. Ezek az egyes embernél érzésének ébredésével kezdődnek s az életben emlékkincsekké gyűlnek össze, amelyek tehetség és körülmények szerint értékesíttetnek. Föltehetjük, hogy a teremtmények képességei az összes fejlődési sorozat tapasztalatai által preformáltatik annak könnyebb felfogására, ami azzal a ténynyel vág össze, hogy minden teremtmény csak azokra a tapasztalatokra képes, amelyek a természet világában való helyzetének megfelelnek. A külvilág megösmérése és az Én-nel szemben való természetes paritásának helyes felfogása az értelem lényeges feladata. Ennek az érettségében a teljesen kifejlett emberben is kételkedünk, ha nem képes a külvilág behatásaival számolni.

Vizsgálatainkra nézve mindenekelőtt fontos megösmerni: mennyiben szabad az Én-t képzeink középpontjának tekinteni, illetve, hol jutunk képzetekhez és hol ütközik az Én ezeknek a birodalmába?

Mindenki tudja, hogy Én-je érzési képzetekkel van tele, amelyek pszichológiai folyamatokból, vagy patológiai állapotokból származnak. Az Én tehát a külvilágával szemben csak a képzetek szubjektuma; mert a képzetvilág az egész Én-t átjárja és a hely, ahol képzeteket kapunk, csak pszichológiai fogalom s pszichológiailag sohasem is fog egységesen precí-

záltatni. Ez a fogalomi, Én-ünk intellektuális középpontja, az egyetlen biztos is, amit a világról tudunk; ez a mi *öntudatunk*. Elhagyjuk tehát már belátásunk biztos talaját, ha az Én-ről beszélünk; mert ez nem más, mint halmozott állapotok összessége, amelyek érzéseink periferikus határain túl lévő képzeinkben alapulnak. Az Én annyira kiterjed, mint amennyire öntudatunkkal benső érzések közöltetnek. Hogy az Én-nek a biztos belátás tere már megvonatott, bizonyítja az a körülmény, hogy az elvesztett testrészeket az öntudatnak az érzés néha mint meglévőket tünteti föl. Látjuk tehát, hogy öntudatunkon kívül kezdődik a képzetek világa s ezzel együtt a látszat világa is; ami valódi, az minden egyes ember számára csak az öntudat.

Úgy lehet, hogy az öntudat fészke az agyban van; de úgy látszik, mintha részben a többi ideganyagban is kifejlődésre jutott volna; pszichológiailag igaz azonban, hogy az agyban az öntudat külső ingerek folytán gondolattá lesz; hogy az agyban a gondolatok és képzetek megőriztetnek bizonyos föltételek alatt s hogy ilyen képzetek mint emlékezések (asszociacionális képzetek) a tapasztalatok világából újjáébrednek. Bizonyos továbbá, hogy a többi idegközpontban hasonló folyamatok mennek végbe, ha öntudatlanul is; az ideganyag egyáltalában közvetítője az öntudatnak és képzeteredetnek, akár az Én-ben van az, akár azon kívül.

Az idegrendszernek ezt a közvetítő feladatát – noha úgy látszik, mintha kémiai hatásokon alapulna – csak (mechanikai folyamatnak tudjuk elképzelni. Szükségünk van az öntudatban kifejlődő minden képzet magyarázatára fölteszi valamely mozgást, amely az öntudatnak impulzust ad, illetőleg az agyat emlékezésekre ösztökéli. Erre a mozgásra nézve is vannak kiinduló pontjaink és tudjuk, hogy lényegesen las-

subbak ezek, mint a fény és a villamosság, de magát a közvetítést nem értjük; oly kevéssé, amily kevéssé tudjuk, mi a fény és villamosság, így látjuk, hogy öntudatunk szervén belül szűnik meg a valóságba való belátás és kezdődik a pusztá jelenségek világa.

A teremtmény fölépítése biofólusok*) rejtélyes összekapcsolódásával történik, amelyekben megvan az a képesség, hogy életet kapjanak, vagy amelyek bizonyos föltételek alatt megelevenednek, illetve öntudathoz jutnak. Minden pszichológiai vizsgálat mutatja, hogy az élet, hogy hatályos legyen, amaz előnyöket használja fel, amelyek az anyagok vegyi és fizikai tulajdonságaiban rejlenek. Az élet küzd, hogy szervi kapcsolatok diffuziv-képességét megőrizze. Mi ez az élet, mi az az erő amaz anyagokban, az ösmeretlen maradt előttünk. Mert a valóság megösmerése csak az öntudattal és az élet mechanikai hatásainak észleletével kezdődik, amely az öntudatot fölbreszti. Föltételezhetni véljük, hogy ami az az anyagokban föllépő erő csak azoknak saját modifikációi, hogy általában minden anyag amaz öserő gyanánt nyilvánulhat, amely a világegyetemben mozgás, bennünk pedig élet gyanánt jelenik meg.

Az ember, amint szüleinek szaporodása gyanánt a fölébredt öntudatig kifejlődik, életének tartama alatt alkatrészei folytonos, célszerű változásainak (anyagcsere) van alávetve. Ez a csere, nem más lévén, mint élettani kémizmus, azt a mozgást szüli, amelynek az öntudat állandósága köszönhető. A bennünk működő öserő ilyenformán a tömecsek (atomok) konstellációját fentartja, amelyre az öntudatnak szüksége

*) Weismann Ágost „Das Keimplasma. Eine Theorie der Vererbung” (Jena 1872). 52. old.

van, magához vonja a szükséges atomokat, az élet fentartójában csoportosítja és: kiválaszja azt, ami már felhasználtatott. A fölépítés szilárdabb magvat teremt (csont, izom) a gyorsabban változó puha részek számára, amely lődés után megszűnik növekedni, miközbe az anyagfölvétel még tart. Az erőtöbblet maga a fajfentartásra fordítatik. A nemi élet elvirágzásával az atomok igazi konstellációja elvész; a fölépítés szétesik, értéktelen, vagy káros anyagok túlsúlyba kerülnek és az élet kezd nem úrrá lenni az anyagcsere fölött. A testet hatalmába keríti a pathogen mikrobavilág; az öntudat elalszik és ezzel a jelenségvilág számára a halál bekövetkezik. Tényleg azonban az erők visszafejlődése, amelyek az embert fölépítették, fejlődésének magaslatáról a halálon át az enyészetig és a szervesetlen világba való visszatérésig nem más, mint egységes folyamat; látjuk ezt azon, hogy holttesteken a haj és a köröm egyre növekedik és azon, hogy az alsóbbrendű állatvilágban egyes életfunkciók folytatódnak az öntudat megszűnése után is. Úgy, amint a biotorok életerejé a szervesetlen világból származik, hogy a fajból az egyént a születésen át a fejlődés legmagasabb fokára vigyék, úgy az egyénnek a szervesetlen anyaggá való feloszlása nem más, mint az életerőknek az Én-től a mindenségbe és az őserőbe való visszatérése.

Tudományosan az öntudat csak abban az értelemben érthető, hogy az élet a szervezetnek ama részeiben, melyek az egész organizmust fölépítik, már jelen van. Nem tudjuk elképzelni, hogy atomokból, amelyek nem foglalnak már magukban kötött életet, élet ébreszthető. Az ellenkező nézet a világot oly mechanizmusnak tüntetné föl, amelyet valamely megfoghatatlan életaktus által ébresztett életre. Az öntudat tehát, mint egyetlen bebizonyított valóság, nem más, mint ki-

folyása a mindenségben működő *őserőnek*, minek folytán az öntudathoz legközelebb álló őserőt, mint valóban létezőt el-
ösmerünk.

Az őserő fogalma a világ megösmerésére nélkülözhetlen. Minden létnek alaplényege ez és differenciálódik a részben ösmert, részben ösmeretlen (amihez az élet tartozik) tevékeny erő (energia) jelenségeiben, továbbá az anyag gyanánt gátolt erőben. Az őserő a megösmerés alapegysége, a mindenség anyaga, miáltal a monisztikus világfelfogás adatik és a dualizmus, minden tévedésnek eme forrása, kirekesztődik.*)

Az élő teremtmények az őserőnek kifolyásai, amely ezekben faji formában le van kötve és ami által folytonos erő (anyag) csere folytán az őserőnek egy része, mint élet, tevékenységben van. Tehát az anyagok kedvező konstellációjára van szükség, hogy az őserő a teremtményben öntudatra jusson. Minél kedvezőbb az anyagok modifikációja, az erők konstellációja, annál erőteljesebben jut érvényre az élet és öntudat. A szerves világ minden fokozata morfológiai és eleven fejlődés tekintetében emtez életföltételektől van függővé téve. Az organizmusok összes fejlődési sorozata a földünkön lévő életviszonyok lassankinti javulásának tulajdonítandó és a legtökéletesebb ismert test és agyvelő kifejlődés nem más, mint találkozása a legkedvezőbb életföltételeknek. Az eredmény azonban nemcsak külső hatásoknak tulajdonítandó, hanem a mindig életre és öntudatra törekvő

*) Fenn kell tartanom a szociológiai megösmerés metafizikai kiépítésének annak a kimutatását, hogy az anyagfogalom axiómájának nem egyedül az őserő felel meg, hanem hogy csak az őserőben foglaltatik az atomfogalom képzete, ami a fizikai törvényszerűség alapja lehet, s hogy csak ezt illeti meg! az antológiai és élet-probléma megnyugtató megoldása.

őserőben gyökerezik, mely az anyag- és erőkonstellációt kihasználja, hogy az organikus életet a képzelhető legnagyobb tökélyre kifejleszse. Organikus életet minden heves önfentartási, fajfentartási ösztöneivel csak úgy érthetünk meg, ha az őserő ama törekvését tételezzük föl, amely az adott élet v altételeket kihasználja. Az ez életföltételekhez való alkalmazkodás tehát az organikus világnak nemcsak fejlődési princípiuma, hanem az őserő termékenységének szekundér következménye.

Ugyanaz az erő, mely a bolygókat ama naptávolságban tartja fenn, amely az égi testek egymás közt való vonzóerejét megengedi, az emberi fajt ama fizikai és intellektuális képességekre fejleszti, amely az élet nehézségeinek nyomása alatt lehetséges. Az egész természetben a differenciálódó erők (anyagok) egymást paralizálva állnak szemben egymással, úgy hogy mindig látszólagos egyensúly uralkodik, amely a fejlődés által a tökéletesebbhez áttöretik, de az anyag ellentállása által folyton megint helyreállítatik. így az egyensúlyra való törekvés a kozmikus és szerves világban a végtelen űrben elosztott őserő központok kölcsönös fizikai függőség produktuma, amely az organikus világban nem más, mint az életföltételekhez való alkalmazkodás, a szociális világban pedig a létért való harc.

Ezen a föltételes tökéletesedésen alapszik a föltevés, hogy minden organizmus a legalacsonyabb formákból támadva, fejlődési sorozathoz tartozik. Minden geológiai korszaknak megvoltak a maga sajátos életföltételei, amelyek egy organikus élet lehetetlenségein, viszonyokon át, amelyek az első organizmusokat ébresztették a mostani helyzetig változtak, miközben az ember a természet világában uralkodó állást foglalt el. Ezekben az életföltételekben előrehaladva az

organizmusok a mostani alakulatokig fejlődtek ki, miközben azonban a fajok egész sorozata ment tönkre, amelyek a változó életfeltételekhez alkalmazkodni nem tudtak.

Föl kell tennünk, hogy az őserő szakadatlanul működik tovább, ha helyileg mint anyag, vagy öntudat le is van kötve; éppen ezért minden alakulat a fizikai, vegyi, biológiai, élet-tani és szociológiai végtelen fejlődési sorozathoz tartozik. Az *őserő állandósága* – szigorúan véve a föltételezett tökéletesedés más felfogási módja, mert valamely erő kontinuális hatása implicite magában foglalja munkaképességének az adott irányban való tökéletesedését – azt engedi föltételezni, hogy az organikus világ fejlődési összefüggésben van a szerves világgal és hogy bizonyos időben ily teremtő körülmények találkozása következett be, úgy hogy az első szerves élet szaporodás nélkül szerves anyagokból ébresztetett. A tudomány ezt a föltevést nem erősítheti meg; egyetlen téren sem sikerült neki élet-teremtést megfigyelnie; ellenben ki kell mondania, hogy eme föltevés nélkül a világ érthetetlen marad. Belátásunk gyakorlati belátásába ütközünk itt, míg a tudomány a sejtett dologba vetett hitet elutasítja. Miképpen ment végbe ez a teremtési aktus, mily alakban támad először a szerves élet, az részben a biológiai hipotézis, részben a transzcendentális spekuláció terére tartozik. Számunkra még az a pszichológiai tény marad meg, hogy öntudat-eredetünk magyarázatára a hitet nem nélkülözhetjük.

Minden teremtmény amaz őserőnek csak nyilvánulása, amely minden teremtetten lényben működik. Ezért minden ember ennek az őserőnek a műve és az öntudat csak az egységes őserőnek föllángolása, mely arra szolgál, hogy önmagát meg-
esmérje. Minden teremtménynek, tehát az embereknek egymás közt való egysége a valóság; a fajok, a nemek stb. indi-

viduációja ellenben a jelenségek világába tartozik. Az öntudat, mint az őserő kifolyása, világosan bizonyítja a mindenséghez való tartozandóságunkat, míg a többi individualizált Én csak képzeleteink bizonytalan világára tartozik a természeti erők külső, felfogható konstellációja gyanánt. Megerősítve látjuk ezt, ha a pszichikai jelenségek lényegét nézzük. A gondolat, az emlékezés, a törekvés, szóval az agyban lévő érzéki képzeleteink értékesítése minden individuumnál más; de nem azért, mert mindegyiknek öntudata más, hanem mert az öntudat szervei egyenlőtlenül vannak kifejlődve. Már az érzékek az idegéletben való észleleteket különböző módon alakítják, mert az érzékek betegek lehetnek; vagy az idegek az agynak csak eltorzítva közvetítik az érzéseket, mert ezek is betegek lehetnek. Másrészt pedig egykor pszichológiailag kimutathatjuk majd, amit most is föltehetünk: hogy maga az öntudat minden életfunkcióhoz jutott organizmusban egészséges; mert mint akadály nélküli kifogása az őserőnek, mentes minden individuális differenciálástól.

Az öntudatnak csak kvantitatív ingadozásai vannak, hasonlatosan a szt. János-bogár fényéhez és a nap fényéhez, hasonlatosan ahhoz a különbséghez, amely az ember és valamely hulló öntudata közt van. Élet, az élet marad, csak úgy, mint fény és fény; csak a keletkezési konstelláció hoz különböző intenzitásokat létre. Az öntudateffektusok kvalitatív különbözőségeit az Én többi részének különböző orgánumai hozzák létre. Ez az öntudat-organizmus kvalitása által individualizált öntudat, mint az őserő kvantitatív hatása az *intellektus*. Ha tudja is az ember, hogy objektív öntudatával a valóság alapján áll, ennek az öntudatnak a fentartása mégis annyira függővé van téve a jelenség világában levő Én életföltételeitől, hogy teljes figyelmét erre és

nem a valóságra fordítja. Ebben az irányban azonban nem a tiszta öntudat, hanem az intellektus tevékeny, amelynek az ember Én-je minden szükségletének és külső befolyásainak alá van vetve.

5. Az öntudat biológiai eredete.

Az öntudatnak a mindenségben való helyzete arra ösztökél, hogy tartalma annyira földérintessék, amennyire lehetséges, anélkül, hogy a tudományos meggyőződés alapját elhagynók. Ha ezt az óvatosságot figyelembe vesszük, soha sem fogjuk elfelejteni, hogy minden életememanáció az anyag jelenlétéhez tapad, amelyet mi az őserő modifikációja gyanánt ismerünk meg; mert bizonyos, hogy minden életnyilvánulás a realitástól függetlenül a képzelet birodalmába tartozik. Az intellektus a maga materializmusával benső összefüggésben van. Ez, mint minden helyzet és megösmerés központja egyszerismind minden törekvésnek forrása is. Mert hol keletkezhetnének ezek az ösztönzések máshol, mint az öntudat fészékében? hisz tudjuk, hogy ennek kialakásával, elhal egyszerismind reális hatása is és az ember prédája lesz idegen törekvéseknek, t. i. a pathogen mikrobavilágnak. Öntudatunknak organizmusunktól való eme függése arra kényszerít is, ebben azokat a jelenségeket felfogni, amelyek a fejlődésben okozták, hogy a teremtmények autogenézise öntudatra vezetett.

A világ az eredetileg egységes őserőnek a különböző jelenségformáiban való differenciálás produktuma. Mialatt a végtelen űrben egyenletesen eloszlott őserő valószínűleg lehűlés folytán egyenlőtlenül felosztott és további következmó-

nyiben mozgásba jutott, a különböző sűrűsödési központok kölcsönös függőségi viszonya állt elő. Az egységes egészből az önmagukban individualizált, vagy különböző részek univerzuma lett. Ez a differenciálás összefüggésben az integrálással, továbbá az individualizálással magában foglalja az univerzum minden jelenségformának fejlődését egész az emberig. Az individualizált részek szembeállításával hozza, hogy minden résznek külön fejlődési föltételei vannak; ez a különhelyzet követeli azonban, hogy minden különalakulatnak külön érdekei vannak. Minden jelenségforma, az égitesttől az atomig és minden organizmus ennek folytán az őserőnek egy része, amelynek fejlődési érdeke van. A teremtésnek ez a két faktora a legősibb, amit az ember valamely jelenségen föltétlenül megtalál; ez a két dolog *a teremtés princípiuma*.

Az előbbi fejezetben ugyanezt a princípiumot már pszichológiai úton megtaláltuk, amikor megismertük, hogy valamely öntudatos lénynek magában körülírt helyzete a mindenségben és annak szubjektív érdekeiben gyökerezik. Ez a szubjektív érdek azonban nem a tiszta öntudatból, az őserő emanációjából származik, hanem a konkrét öntudat-organizmusának intellektussá individualizált, t. i. differenciált öntudatából. Ezt a pszichológiai bizonyító tételt összegezve a fenti antológiáival, azt eredményezi, hogy a hozzátartozó érdek nemcsak valamely teremtés keletkezésekor válik észrevehetővé, hanem hogy minden jelenségforma létezéséhez tartozik – mindaddig, amíg a világ megint egységesen nyugvó, tehát érdek nélkül való őserővé nem lesz. Az őserő az, amit Aristoteles*) a létre nem jöttek (áyévytov), tehát soha el nem mú-

*) De celo, I. 12.

lónak (ágdágtov) nevez, amelyhez hozzátartozik a differenciált őserő érdeke, mint mulandó erő.

A mozgásban lévő őserő és a hozzátapadó érdekek egymással kölcsönhatásba lépve hozták létre a teremtés egész differenciálási processzusát. Minden teremtményforma az univerzális mozgás által differenciált és változó keletkezési föltételeket érdekből a maga egyéniségének tökéletesítésére akarja kihasználni és e részben maga is differenciálódik. Ez áll azokra a napokra, amelyek bolygóikat és azokra a bolygókra, amelyek holdjaikat taszítják el; áll azokra az anyagra, amelyek az őserőtől a váltakozó befolyások által mind komplikált alösszetételekbe differenciálódnak; áll azokra az organizmusokra, amelyek mind gazdagabb alakulatokat vesznek föl és önmagukat a szaporodással differenciálják. A fajok variálása az organizmusoknak érdekeik folytán támadó differenciálása, amelyek életföltételeket aknáznak ki. A teremtésnek eme föltételes tökéletesedésében a mindig változó keletkezési (élet-) föltételekhez való alkalmazkodásban – ami minden differenciálási jelenség változása, úgy amint a differenciálás az őserő ösztönzéseinek változása – az őserő és érdek mind tovább halad; nem állnak meg a létföltételek a differenciálásánál és létföltételeknél, a kozmikus, vagy szerves, vagy szervetlen világ teremtményeinél, hanem előrehaladnak az életföltételeknek az állatvilág által való *tudatos kihasználásáig*. A tökéletességre való törekvés alkalmazkodási produktum gyanánt teremtményeket hoz létre, amelyek már nem pusztá gravitációval fejlődnek, mint a kozmikusak, úgy affinitás által, mint a szervetlen, vagy fiziológiai folyamat által, mint a növények, – hanem amelyek mozgással és tudatos cselekedetekkel életfeltételeinknek mind szélesebb kört nyitnak és így szociális világot hoznak létre, hogy fej-

lődésünk érdekében alkalmazkodjanak a kölcsönös érintkezés életfeltételeihez is.

A fejlődésnek minden jelensége a hozzátapadó érdek által vezéreltetik és maga az öntudat az őserő legelőrehaladottabb hatása, amelyet föltartóztatlan fejlődési törekvésben fejt ki, hogy az érdek kapcsán a létfeltételeket kihasználja. Az állatvilág authogenézisében az öntudat fejlődését az életfeltételek növekedő gazdagságának tulajdoníthatjuk. A szervezet differenciálódása és komplikálása lépést tart az életfeltételek növekedő gazdagságával; eredménye az öntudat-organizmus fejlődése. S ha Wundt kimondja, hogy az ember nem más, mint a funkciók somatikus fölépítése, akkor érinti a tényt, hogy minden organizmus a rajta tapadó érdek somatikus fölépítése, mert funkciói mindig a hozzátartozó érdekből származnak.

Noha ez a kifejtése az öntudat-eredetnek tudományos megösméren és tényeken alapszik, mégis közelfekvőnek látszik, mintha az olvasót idegenül érintené és hogy különösen a teremtés elvének figyelembe vétele nem értékesítené azonnal egész terjedelmében, s így tehát arra fogok törekedni, hogy az öntudat erejét bizonyító erővel indokoljam.

Mily fontossága van azonban az emberi megismerés számára általában a teremtés princípiumának, azt az alábbi befejeztéssel meggyőzően ki fogom fejteni.

A legfeltűnőbb lények egyike, melyet mindenki ismer, az, hogy az ember a maga anyagcseréjét úgy igyekszik lebonyolítani, hogy fejlődése számára a legkedvezőbb anyagkonstellációt biztosítsa. Miután az ember a maga szervezét mindé a emberi funkció számára érdekszerűen táplálja, ennek folytán az öntudat oly fiziológikus folyamatban vesz részt, amelyet a hozzátapadó érdek már az öntudat

ébredése előtt és annak segítése nélkül már véghezvitt. Minden öntudatlan életfunkció (fiziológikus idegtevékenység), mely az anyagcsere céljait szolgálja, érdekszerűen ugyanannak az élettevékenységnek nyilvánulása, melynek legmagasabb teljesítménye maga az öntudat. Életfunkciók ezek, amelyek csak akkor válnak tudatosabbakká, ha már nem érdekszerűen folynak le, tehát pl., ha az anyag nem elegendő már a cserére, vagy pedig a szervezet megbetegszik; akkor az öntudat ingert kap és azonnal érdekszerűen közbevonódik. Most a tápanyag bevitelében iniciatíve résztvehet, de már valamely betegséggel szemben nézetünk szerint csak az a kívánsága, hogy segítsen, anélkül, hogy öntudatosan, érdekszerűen közbe tudna lépni, pedig ugyanaz az érdek, amely a tudatosságot is jellemzi, működik közre, hogy a gyógyulást előidézze.

Az organikus világ a teremtmények sorozata gyanánt nyilvánul, amelyben a szervetlen világnak a halálból az életbe való fokozatos emelkedése megy végbe, a legmagasabb kifejlődésű teremtmények tudatos életéig. Az élet, mely az alsóbbrendű növényekben rejlik, nem más, mint általában az élet és az életnek kvantitatív fokozása (életintenzitás) az öntudatig semmit sem változtat a jelenség kvalitásán, mint az őserő emanációján. Megerősítve látjuk ezt ama teremtmények megfigyelésekor, amelyekre nézve kétséges, hogy a növény- vagy állatvilághoz tartoznak-e? Ahol a két birodalom egymáshoz közeledik, mint az algák és a protozoáknál, tehát ott, ahol a föltevés is ingadozik, mi a pusztán negatív és mi a tudatos élet, az átmenet annyira elmosódik, hogy minden életfunkció a tudatos és öntudatlan tevékenység ingadozásával tartatik fenn. Ez a belátás még megerősítettetik, ha magasabb fejlődésű növényeket figyelünk meg,

amelyek nem mutatnak öntudatot, de az anyagcsere érdekében külső inger folytán követnek el cselekedeteket, mint pl. a hűsevő orchideák, vagy ha megfigyelünk legalacsonyabb, nyilvánvalóan tudatos állatokat, amelyek tompasággal végzik életfunkcióikat, mint pl. a rhizopodok, amelyek inkább megtartó élettevékenységnek látszanak megfelelni. Miután a legmagasabban kifejlett teremtmények olyan fejlődési sorozathoz tartoznak, amely mindkét világ legalacsonyabb teremtményeivel kezdődhetik, kimondhatjuk, hogy ama legmagasabb fokon álló teremtményekben a fejlődési sorozat élettevékenységének minden fokozata kell, hogy meglegyen és hogy az emberben a zuzmótól kezdve az egész negatív tevékenység és a hüllőtől kezdve fölfelé az egész tudatos élet kimutatható. Az emberi öntudat szinte trónol minden élet és öntudatfokozaton alapuló érd ékszerű halmozódáson, amely a földi természetben kifejezésre jut. Itt érvényesül az öntudatra vonatkozóan is a hingenetikus törvény.

A tökéletesítő őserő műve az is, hogy minden magasabb fejlődési fokkal az alacsonyabb életfunkciók mind jobban lépnek vissza az öntudatlanság világába; ami az alacsonyabb állatok tudatos életét még kitölti, az a magasabb fejlődésűeknél vagy sehogysem, vagy csak futólag, vagy funkcionális zavaroknál jön öntudatra. Így a polypok öntudata beteltnek látszik az anyagcsere és a bimbózás által, míg egy kérődző állatnál, táplálékának többszörös feldolgozásával az anyagcsere öntudatlanul látszik lefolyni. Az öntudatnak a magasabb életcélokhoz való fölemelése, ennek értékét is egyidejűleg megváltoztatja, úgy, hogy az erő a helyzetnek megfelelően, amelyet a teremtmény a természetben elért, t. i. az öntudat-organizmus fejlődési foka megfelel,

a teremtménynek a fejlődési sorozatban elfoglalt helyzetének. Minél haladottabb ez a helyzet, annál inkább ki van rekesztve az öntudat amaz életfunkciók részvételéből, amelyek mechanikusan s rendszeresen lefolyhatnak. A negatív funkciók az öntudatlan életbe utaltatnak át, hogy az öntudat magasabb feladatok felé fordulhasson, amelynek karakterisztikuma: az életfeltételek és képzetek változékonyságát megmérni és kiterjeszteni a megismerést a közvetlen észleletek birodalmára. Az öntudat eme megismerésének az is megfelel, hogy nem tudjuk annak biztos székhelyét kifürkészni, hanem hogy az idegvezető utak komplex funkcionális egységeknek látszanak, amíg a szürke állomány és a nagy agykéreg csak közvetítően és helyettesítőleg, tehát megegyezőleg és kisegítőleg működnek.*)

Miközben az alacsonyabb életfunkciók magasabb ki-fejlődéskor az öntudatlan funkciók világába lépnek vissza, nem szűnnek meg az öntudat-körhöz tartozni. Az öntudat-organizmusban munkamegosztás történt, magasabb fejlődésének megfelelően és megfelelően feladata komplikáltságának s különbözőségének. A gerinctelen állatoknál nem találunk agyvelőt, hanem csak ideganyagot, úgy hogy ezeket az állatokat idegorganizmus járja át, amilyen egyes gangliumok alakjában az emberben is megvannak. A funkciók, a melyeket pl. a csigáknak kell végezniök, abban az irányban állnak a kutya funkcióival, mint amilyenben áll a csiga puszta idegmirigy rendszere a kutya gazdag idegrendszeréhez és agyvelejéhez. Amíg a csigánál az öntudat az idegközpontban van, addig az a kutyanál az agyvelőben jut ér-

*) Wundt W. „Grundzüge der physiologischen Psychologie”¹. (4. kiad. Lipcse 1894). I. 140, 147.

vényre. Az öntudat főszékhelye az idegrendszer központjában van. Ha ez komplikált rendszer mellett agyvelő, akkor az idegtevékenységnek annál nagyobb része a látszólag öntudatlan funkciójára esik, vagy helyesebben mondva: az életfunkciók annál nagyobb része nem terheli normális lefolyás mellett az öntudat-organizmust ingerekkel. Az idegfunkciók nem gyakorolnak, mint gyakran látszik, bizonyos ellenőrzést az anyagcsere lefolyása fölött, hanem az érdekelt őserő kifogásai, amely az anyagcseréről gondoskodik. Hogy az idegek a fiziológikus folyamat minden zavarát az öntudattal közlik, az abban a körülményben leli magyarázatát, hogy az idegek működésükben akadályozva vannak. Illesse ez a vérkeringést, vagy az emésztést, vagy más ehhez hasonlókat az idegek, mint öntudatszervek azok, amelyek az illető izmokat arra ösztökélik, hogy a bennök lakozó életet kihasználják. Nemcsak a szervezet fentartása, de annak fejlődése is az idegműködés közvetlen hatása alatt áll és így hatása alatt áll az öntudatnak is, hogy a test fölépítése és az életfunkciók lefolyása az individuum veleszületett (fajbéli) érdekének megfelelően.

Ez az érdekszerű felépítés valószínűleg minden állati teremtménynél az öntudatlanságba helyezett idegfunkcióra tartozik, amíg az időnkinti cselekedetekhez tartozó funkciók, mint amilyen a táplálék fölvétele, vagy a nemi aktus mennek végbe tudatosan. Mihelyt valami a fejlődésben nem érdekszerűen halad előre, az öntudat erre irányul és résztvesz a fiziológikus tevékenységében, ami azáltal látszik bebizonyítottnak, hogy pl. emberek valamely betegséget hamarabb leküzdnek, ha azzal reményteljesen, tehát tudatos érdekszerűséggel állnak szemben,; míg mások betegségek martalékaivá lesznek, amelyeknek érdekellenes következ-

menyeitől félnek. Szóval az Én virágzása nyilvánvalóan a benne lévő őserő veleszületett érdekeinek nyilvánulása. Az öntudatban ez az érdek olybá tűnik föl, mint úgyszólván fejlődésünkben való elméleti részvétel; ez a részvétel azonban csak az, ami bennünk eme működő érdekből öntudattossá lesz. Csak veszélyekre van szükség, amelyek mind az életfunkciók akadályaiiban nyilvánulnak hogy ezt az érdeket az összes erővel, amely tudatosan tudatlanul rendelkezésre áll, az öntudat terére vigye, t. i., hogy az egész Én öntudatosan működésbe lépjen.

A veleszületett érdek nem egyike azoknak az emanációknak, amelyek – mint pl. az atomfogalom – a tudománynak eszközt szolgáltatnak a természeti lefolyások magyarázatára s nem misztikus képzet, mint pl. a Schopenhauer-féle „akarat”. A veleszületett érdek reális kvalitás, amely az életfolyamatokban kétségtelenül kimutatható. Mihelyt valamely organizmus valamely képzetet apercipial – legyen az az öntudatban, vagy az idegközpontban, mely a fiziológikus folyamatot vezérli – amely veleszületett vonatkozásban áll az érdekkal, akkor ez az addig nyugvó idegkerületet vonja maga után. Ez a nyugtalanítás, a formává lett érdek szerint, a gyönyörnek, vagy elkedvetlenedésnek érzésévé lesz, aszerint, amint az apercipiált képzet előnyösnek vagy hátrányosnak látszik. „Az érzés a megismerés utásza”; *) ennek és minden megismerésnek forrása azonban?! a hozzátartozó érdek. Az „érezstónus” minden fokozata matematikai relációban áll a veleszületett érdek pótlására,

*) Wundt W. „Grundzüge der physiologischen Psychologie”
(4. kiad. Lipcse 1894). II. 252.

**) Ugyanott: I. 262.

vagy előmozdítására. Ha ez a reláció az öntudat előtt ingadozónak látszik, mert rendszeresen csak a kellemetlenségi érzések pozitívek és legtöbbször azonnal és nagy hevességgel lépnek föl, akkor ez az öntudat eredetén alapszik, arively többé nem tiszta kifejezése a veleszületett érdekeknek, hanem annak szubjektív kifejlődése. Az igazi reláció a szükséglet, illetve képzet és veleszületett érdek között azonban az ön\ tudatlan maradó ösztönzésekben a szekundárius idegközpontokban és ösztönökben jut kifejezésre, mert a veleszületett érdek szubjektív modalitása, amely föltételezve van az öntudat-organizmus szerzett tulajdonságaitól, a tapasztalattól, emlékektől, asszociációktól, abban a mértékben érvényesül gyöngébben, amily mértékben távol áll az illető érzés az öntudattól, de különösen annak asszociációitól. Az egyén szükségleteire vonatkozó minden tévedés csak az öntudat-organizmus beteges állapotai folytán lopóznak be; de ezt a veleszületett érdek ellenőrzi, mert a logikus tapintat nem egyéb, mint a gondolkozási folyamat helyessége által kielégített érdek. Persze, ha az öntudat-organizmus sajátossága ezt a tapintatot sem engedi érvényre juttatni, akkor az egyén akarata annak veleszületett érdekétől is részben vagy egészen izolálva van.

A jó- vagy rosszérzés a médium, amelyben mindazok az öntudatbefolyások mennek végbe, amelyekről mint asszociációkról, szándékokról, akaratról bővebben kell szólnunk, de amelyeket itt, mint a veleszületett érdeket gyakorolva, az öntudat-organizmus által megismerünk. Az apercepció, illetve a képzet, a figyelem, az érzés, az idegnyugtatlanság, a veleszületett érdek életnyilvánulásai, amelyeket az egyén szükséglete megismer. A gondolkozás spontán volta az asszociációknak az egyén érdekerületén való ug-

rámozásán s ide-oda való bolyongásán alapszik. Nem tud semmit sem appercipiálni és gondolni, ami nincs benne a hozzátartozó érdekekben.

E lélektani megismerés és szociológiai belátás előtt eltűnik minden homály, amelybe az érzés-élet minden bölcséleti iskola előtt Aristotelestől a jelen időkig burkolva látszik lenni; mi reális összefüggésben a biológiai lefolyásokkal fokozatosan követjük a folyamatot, amely az öntudathoz vezet és ezt magát eredetének határozott irányában fentartja.

Amikor azt mondtam, hogy a teremtménynek veleszületett, az öntudatnak hozzátapadó érdeke nemcsak cselekedetünk kiindulópontja, hanem az őserőnek amaz emanációja, amely az egyén morfológiai fejlődését a nemzési aktustól kezdve vezeti az élettani processzust a pathogen jelenségekké való harcban, de vezeti az öntudatot is, hogy úgy határozzon, amint az az Én virágzásának megfelel – akkor ezzel olyan tétel jutott kifejezésre, amely az organikus világ lényegét, úgy a materiális, mint az intellektuális jelenségeket megmagyarázza.

Az érdek, mint a differenciált őserő kísérője, általában az életet, nemcsak az egyént, hanem a fajt és minden fejlődést illeti meg. Úgy, amint valamely teremtmény keletkezésakor annak szűkebb érdeke is megszületik, aképpen tapad minden faj, minden természeti világ őseréjéhez külön érdek, amely a nagy fejlődési érdek differenciáló jelenségének mutatkozik. Ha Häckel a szaporodást „az individuum mértékén túl való növekedés”-nek nevezi, akkor arra mutat, hogy az utód nemzése nem egyéb, mint saját fejlődésünk folytatása. Minthogy ez a fejlődés a veleszületett érdek következménye, úgy az utód létrehozása is ennek az érdekeknek a ki-

folyása. Sok teremtmény és sok ember is tudatos érdeket talál abban, hogy úgyszólván önmagukat tartsák fenn utódok nemzésével; ezeknek virágzásában saját érdekeik egy részét látják. Már most a szaporodásban való ez a tudatos részvételére az organikus világ csak korlátolt része képes s a legmagasabb állatvilágnak is mulékony tulajdonsága; sőt az ember csak kedvező körülmények közt azonosítja utódainak érdekeit a magáéival. A természet a szaporodást semmi esetre sem tette az öntudat szabad akarat-aktusává, hanem átszolgáltatta azt a leghatalmasabb, legellenállhatatlanabb benső ösztönnek. Mert a szaporodásban rejlik az őserő sajátos érdekeinek lényeges része, hogy a fejlődési sorozat állandóságát fentartsa. Az őserőnek ez a törekvése kifejezésre jut a továbbfejlődés, a szaporodás minden formájában, a csirák óriási számában és a nemi szerelem hatalmában. Hogy a teremtmény funkcióra kényszeríttessék, amely Énjének érdekeit túlhaladja, tehát többet kívánjon, mint amennyit az egyénben lévő érdek követel, ahhoz szükséges, hogy az őserő a legellenállhatatlanabb ingereket ébresztszen a teremtményekben. A szerelem, minden hatásával együtt, a virág a maga bájaival, a természet minden szépsége kellett, hogy kitáruljon a szaporodás ellátására, mert az öntudatban individualizált érdek úgy találja, hogy a szaporodás, tehát a faj érdeke ellentétben áll az egyén érdekeivel s hogy amaz olyan funkcióra szorít, amelynek célja más, mint amit az ösztökélő érzés jelez. Nincs is észszerűbb jelenség a természetben, mint az, hogy a szaporodásban a mindenhol működő őserő, minden akadályon áttörve, érvényre jut. Noha a növényből hiányzani látszik a tudatos mozgás, a *Fucus resiculosus* spermatozoidái a vízben a petesejtet fölkeresik és oly hevesen rajongják körül, hogy az forgó mozgásba jut;

a szaporodás érdeke a nemzés funkcióját túlemeli a faj érdekein.

A nemzési aktus által megérlelt öncsirák a szülőknek a jövőbeni teremtményekre vonatkozó érdekei a szülőket az élethez láncolja és az élettel együtt a nemileg érett csíra az érdeket önmagára és fájára vonatkozólag a szüleitől átvette. A gombák és ázalogok rajzó ivadékai, úgy mint az emberi pete és az az apa ondószálcásája még telve van származásának érdekeivel. Akár függetlenül fejlődik a csíra, mint az alsóbbrendű állatoknál, vagy a szülők felügyelete alatt, mint a madaraknál, vagy az anyatestben, mint az emlős állatoknál: az új teremtmény már a maga érdekében épül föl és már magában az anyatestben bizonyos körülmények közt független; így vannak a főtusnak is saját betegségei, sőt néha mentes marad az anya betegségeitől. Ez a szülőtől átvett érdek nem pusztán a mulékony egyénre vonatkozik, hanem további befolyása van az életet adó őserőre; az által, hogy az érdek nemzedékről-nemzedékre megy át, lényege szerint nem az egyénnek, a fajnak érdeke, amelynek fejlődési sorozatában működik.

Kénytelenek vagyunk, hogy ezt a szociológiailag igen fontos tant a tények alapjára helyezzük, a biológia terére lépni és kérdeznünk kell: hogyan történik az érdeknek ez az átvitele egyik nemzedékről a másikra? – Mert minden pozitív megismerés első követelménye az, hogy a lélektani kategóriákat az anyagbeli folyamatban magyarázhatjuk.

Ha egyes protozoák másik sejtjük leválásával szaporodnak és így folytatódva minden sejtből új teremtmények származnak, akkor szigorúan véve, minden utód része az elődnek és a legfiatalabb állat olyan öreg, mint az egész fejlődési sorozat. Az oszlás útján történő szaporodás nem

más, mint relatív halhatatlanság és minden egyénnek az egész fajban való részvételt biztosít. Az, amit elvileg a protozoákon és azoknak szaporodásán megfigyelünk, nem más, – ha a descendencia tanát elismerjük, – mint amaz elveknek primitív kifejezése, amelyek minden élő lényt és annak szaporodását jellemzik. Mert nem lehetséges az, hogy a természet elvileg változzék, hanem amint meg fogjuk figyelni, a természet csak az őserő tökéletesedési törekvése által szorítatva, befolyásolva változott életfeltételek által más eszközöket alkalmaz, amikor amaz elveket tartja fejn. Tudjuk már most, hogy már a magasabb kifejlődésű protozoákon felül a szaporodás oszlás által és váltakozva a konjugatív után való oszlás és konjugáló rajok kiválasztása által történik. Ezeket az ingadozó folyamatokat a nemi szaporodáshoz való átmenetnek tekinthetjük, mely felé már a metafíták hajlanak. A szükséglet a különböző életfeltételekhez alkalmazkodni, t. i. a fajok variálását biztos alapra helyezni, magyarázatát látszik adni a nemi szaporodás eredetének. Hogy a nemi szaporodás maga a primitív szaporodási modalitás virriálása, azt onnan tudjuk, hogy bizonyos állatfajok a szaporodási módot változtatják és némelyek átmehettek a parthenogenezisbe, ami magában véve nem más, mint a sejtoszláshoz való visszatérés, habár a fejlődési módja komplikáltabb is.

Mikor a legalacsonyabb organizmusok voltak az egyedüli élő lények, akkor, úgy látszik, a föld amaz életfeltételek tekintetében, amelyek az organizmusok fejlődésére oly jelentékenyek, egyszerű állapotban volt. A föld általában vízzel borított volt és ez a víz ásványos anyagokkal volt telve; ezekből a viszonyokból származtak a fajok, amelyeknek maradványai a földkéreg lényeges részei. Ez egyszerűséggel szem-

ben nem volt szükség valamely szaporodási rendszer kifejlesztésére, amely a fajok kialakulását támogathatta volna. Az egyszerű oszlás, mely az árnyalatok szaporodását jellemzi, szükségszerűen hasonló életfeltételek mellett mindig ugyanazokat a teremtményeket hozza létre. A geológiai változások azok, amelyek az életfeltételek különbözőségét a víznek, az égálynak és talajnak változtatásával okozták. Amikor azután lassan-lassan variálódni kezdtek az életfeltételek, az őserőben rejlő tökéletesedési törekvésben van az is, hogy a teremtmények egy formaságát megszűrtehetné.

A fajok keletkezésének kérdésekor már előre is elvünk ké kell tennünk, hogy ne akarjunk csak *egy okkal* számolni, mint az; eddig történt; inkább ajánlatos a legtöbb, már elfogadott befolyást a tudományos vizsgálatnál folytatólagosan figyelembe venni és inkább fölteni, hogy további befolyásokat is találjunk, semhogy ezt a jelenséget egyetlen elvre vezessük vissza. A nagy időközök, amelyekkel e kérdésnél számolnunk kell, a fajok eredetét korlátozott okok föltevésével, szintén nem teszik világosabbá; törekednünk kell minden lehető befolyást kifürkészni, amely a descendencia tanát-biológiai megösmerésünk gerincét – támogathatja.

Hogy a legegyszerűbb, előttünk ösmert organizmusokat, mint amilyenek a protazoák, létrehozza, arra vonatkozólag a következő faktorok döntenek:

1. *Az őserő* felruházva a föltételes tökéletességi törekvés (alkalmazkodási képesség) által

2. *Az érdek*, mely mindazon érvénynyel veleszületik.

3. *Az asszimilálás*, vagy a személyi momentum, mely szintén az érdeken gyökerezik, de azért van külön befolyása, mert már nem tisztán a teremtményekben meglévő erőben működik, hanem annak kívüleső részeit vonja be.

4. *A képzetvilág befolyása*, mely szerint az egyén, érdeke által ösztökélve, illetve a tökéletesedési törekvés által a létező életfeltételekből a lehető legnagyobb előnyt merít fajának kifejlesztésére variálás és alkalmazkodás által.

5. *Az individuáció*, mely szerint a teremtmény a veleszületett érdek által öntudat-egységet képez.

6. *A szaporodás*, mint a teremtményben működő őserő állandóságának következménye.

7. *Az öröklés*, mely szerint a teremtmény benső tulajdonságainál fogva csak magához hasonló utódot hozhat létre.

Miután amaz egyszerű teremtmények a földön elterjedtek, a föld maga pedig geológiailag előrehaladt, kettős tekintetben változó körülményekkel léptek szembe. Elsősorban a különböző táplálkozás volt ez. miáltal amaz anyag modifikációja támadt, mely a teremtményben asszimilálás által élethez jutott; ez okozta ez állatok individuális természetének változását. A második momentum az volt, hogy más élet föltételekkel találkoztak a teremtmények, mint amilyenek uralkodtak akkor, amikor a teremtés aktusa lefolyt. A viszonyoknak ez a változása, amelyben már most ez az állatvilág élt, életfunkcióikba altérait érdek folytán belevitte azt a nyugtalanságot, amelyet úgy ösmerünk, mint minden törekvésnek kezdetét. Differencia mutatkozott az organikus alakulás értelmében vett szükségletek és a létező életviszonyok között; mert valamely faj fentartásának első követelménye az, hogy az individuális szükségleteket fedik a létező életviszonyok, hogy továbbá a szervezet megtalálja ama viszonyokat, amelyek szükségleteit kielégíthetik. Ama nyugtalanság és ez a kielégítés a szerves világban mindenekelőtt alig észrevehető variációkat okoztak emez állatok legbensőbb lényében, amely variációk éredekronkságban élő egyének közeledésére és éredekidegen egyének

elkülönítésére vezettek. Az a térbeli különválás már megfelelő életviszonyok fölkeresésében és meg nem felelők elkerülésében nyilvánult. Ez az eredete a selekciónak a fajok fejlődésére vonatkozó konzekvenciáival. Az őszállatok fogékonysága mellett, mint meztelen sejtek, vagy még egyszerűbb élethordozók, úgy látszott, hogy a tökéletesedésre való törekvés a konjugációt még az oszlás előtt használta, hogy a különböző viszonyoknak megfelelő varietásokat hozzon létre. Ezért van az őszállatoknak változó szaporodási módjuk. Egyszer oszlanak a sejtek, más-szor összefolynak, hogy csak azután oszoljanak. Ahol már most két individuum összefolyt, amelyeknek azért volt külön életerejük, mert a életföltételek rájuk nézve kedvezők voltak, ott a konjugáció jobb alkalmazkodást és így fokozott életerőt adott. Ebben a konjugációban látjuk a nemi szaporodás és a szociális elv eredetét, vagyis a természetben az érzés-élet manifestációját.

Az érdekokonságból származott individuumok szüleiknek individualitását, amennyiben ez az individualitás a változott életfeltételekhez való alkalmazkodás volt, szinte erősebben juttatták kifejezésre. A szerves élet említett hét faktorához, mely már magában foglalja variálásának alapfeltételét, csatlakozik nyolcadik faktor gyanánt a *selekció*. Ezzel az új faktorial egyidejűleg kilencedik faktornak mutatkozott kevesebb tehetséggel felruházott egyedekre vonatkozólag *a létért való harc* kizszorító hatása. Ez nem más, mint az alkalmazkodó individuumok előnye a tápanyagok és életföltételek kihasználásában, de ez egyszersmind a szaporodásban is. Amíg van elegendő hely, hogy megengedje a faj szaporodását, addig kisebb jelentősége van a létért való küzdelemnek; csak akkor hat kiválasztóan és az őserő föltétes tökéletesedési törekvés értelmében, ha a tér és ezzel együtt a táplálék hiánya kezdő-

rik; a gyöngébb egyének befolyásoltatnak, vagy kiszorítottatnak, ami a megfelelő varietás felvirágzását támogatja. Ezt így nevezem: „Létérti harc ugyanannak a fajnak keretén belül”, – ennek *még* más formáival is meg fogunk ismerkedni.

Mihelyt az életföltételek geológiai változásának haladása és az említett kilenc faktor folytán a variálásnak a fajok valódi differenciálása bekövetkezik, a szaporodás további módosulásnak esik alá. Tudjuk, hogy az algák (zoosporeae) rajzó sejteket választanak ki, amelyek konjugálódnak, hogy individuummokká növekedjenek s hogy más algáknál (conjugatae) szálak közelednek egymáshoz, hogy egyik szálat a másik csirának adjanak át később támadó individuumok számára. Hasonló dolgok folynak le az alsóbb állatvilágban is. Konjugáló rajzó sejtek váltakoznak az anyaállatokban való betokolásával, hogy továbbfejlődjenek. Nyilván megint az érdekeszerű kiválasztás volt az, mint a konjugációnál, amely az érdekekonszágban álló rajzó spóráknak más állatokkal való egyesülését előidézte. Eme továbbfejlődési módosulások változásában fejlődött a nemi szaporodás, mely szerint egy (hím-nemű) egyénnek egyszer s mindenkor a kirajzás és a másiknak (a nőneműnek) a befogadás volt a feladata. Ez a szaporodás a konjugáció természetes fejlődése általában a fajok és az individuumoknak egymás közt való variálásának útján.

A nemi szaporodás által a szerves világba a fajok variálására faktor jutott, minek segítségével a tökéletesedési törekvés alapján az adott életföltételek lehető legnagyobb kihasználása és az azokhoz való lehető legnagyobb alkalmazkodása éretik el. Ha a fajok elválásában azok az individuumok párosulnak, amelyek legelőnyösebben tudnak megfelelni az életfeltételeknek, akkor az ivadékokban a megfelelő varietás fejlődik ki. Ez már most a létért való harcban előnyben része-

sülve áll szemben a többi visszamaradt varietással és idővel a megelőző varietásokkal való fajcsere következik be. A fajok elválása a veleszületett érdeknek oly erőteljes manifesztálása, hogy már nagyon sok akaratnyilvánulással van felruházva.

Ez a leírás már mutatja, hogy az egyik fajból a másikba való átmenetet sohasem lehet megfigyelni, hanem hogy a különböző fajok a fejlődés adott pillanatában tények gyanánt jelentkeznek, amelyek közönségesen azáltal szöknek szembe, mert a létért való harc a közvetítő tagokat mint gyöngébb jelenségi formákat megsemmisítette. Minden megfelelő időközben a szerves világ ilyen különböző nemekre, fajokra és varietásokra fog differenciálódni, amilyen a mindenkori szerves világnak megfelel. A szerves világ családfájának ez a kifejlődése pontosan megfelel a föld geológiai fejlődésének és a kozmikus befolyásoknak.

Mihelyt a földön élő lények fajbelileg differenciálódnak, kezdődik a létért való harc másik formája, t. i. a különböző ételalakulások ellentéte, amit részben a helyhiány okoz – és ez rokon az első létért való harcformával – részben pedig a tökéletesedésre való törekvés a megfelelő anyagcsere útján, mely szerint *az egyik faj a másiknak asszimiláló anyagává* lesz. Minél magasabban áll valamely faj, t. i. minél több variálási fokozaton esett át, annál kevésbé fogja anyagcseréjét az anyag legsalsóbb teréről venni, hanem olyan anyagot fog keresni, melynek már életereje van. tehát pl. kész fehérnyeféleket a táplálkozás céljaira. A teremtmény, mely könnyebben asszimilálható anyagot vesz föl, könnyebben fogja a maga varietását az életföltételekhez alkalmazni, t. i. az őserő tökéletesedési törekvését legjobban fogja előmozdítani; a szervezet mind komplikáltabbá lesz. A differenciált őserőhöz tapadó érdek a teremtmény somatikus részének növekedő fej-

lődését mozdítja elő. *) Az, ami individuális, mind nagyobb túlsúlyba jut a fajbelső fölötte. A szaporodás a teremtményt mind kevésbé foglalkoztatja és produktumának száma mind jobban apad. Itt találjuk meg azt a kort, amikor az állatvilág az öntudat a vegetatív életfunkcióktól a külső képzetekben történő asszociációkra vonul vissza. Az öntudat-organizmus differenciálásával és fejlődésével az anyagfelvétel, mely az asszimiláló képességre vezet, mind előnyösebb viszonyok közé jut. Most már minden faktor fokozott mértékben gyakorol hatást az organizmusokra, hogy ama legmagasabb fejlődési fokra emeljék, amelyet ösmerünk és amelynek létrehozására a föld eddig képes volt.

Ha ezt a fejlődési magaslatot a föld geológiai viszonyával összehasonlítjuk, akkor úgy látszik a fejlődési sorozat már ama stádiumhoz ért, amely szerint a legmagasabb fokon álló fajoktól nemesítő értelemben vett morfológiai variálás már nem várható, hanem mely szerint fejlődésüknek folytatása az öntudat-organum és nevezetesen az agyvelő tökéletesedésére szorítkozik. Mialatt az organikus élet alsóbb fajaiban bolygónk ösztönző erejének csökkenése folytán új teremtmények az organikus világból már nem látszanak előkerülni, azalatt még mindig keletkezhetnének új fajok a már meglévő organikus életből. A földnek egyes fajok által való túlteltsége, az életviszonyok és anyagcsere-formák sokszerűsége támogatja a pathogen mikrobavilág viriálását. Ezáltal a létért való harc harmadik formája támad, amelyben az ember a szolgálatára álló növény és állatvilággal „védő-harcra” kél ama kis világgal, mely nagyrészt azért folyik, hogy az ember a maga in-

*) Weismann Ágost „Über Leben und Tod. Eine biologische Bedeutung” (Jena 1884). 9. old.

telligenciájával lehetőleg kedvező életfeltételeket tartson meg.

Habár a fajok fejlődésére vonatkozó ez az áttekintés a szociológia számára számos tant foglal is magában, melyet később értékesíteni fogunk, itt mégis az volt a célom, hogy ezzel az emberi öntudat eredetébe pillantást nyerjek. A fajok fejlődése a protozoáktól az embereken át a pathogen mikroba-világig *életegységnek* tűnik föl, amely a protozoáknak sejtosztlás folytán való szaporodásában szemlélhetőleg fogható fel. Mikor az élő lények a nemi szaporodásig haladtak előre, ez maga első formájától lényegesen nem tért el. Rajzó sejtek, melyek konjugálódnak, az anyaállatoknak csak rész-produktumai és úgy a pete, mint az ondósejt a nemi szaporodásnál csak sejtosztlási produktumai a szülői csirának. A nemi aktus ugyanaz, ami az őszállatok konjugációja. A nemi szaporodás-tehát csak variálása az eredeti osztlás által való szaporodásnak, melynek célja az életföltételekhez való alkalmazkodás. Ezt a tényt a partheno-genézis is megerősíti, amelynek bizonyos körülmények közt egyes fajok, mint pl. méhek és darazsak átadják magukat, anélkül, hogy a nemi szaporodáshoz való visszatérés elől elzárkóznának. A partheno-genézis azonban nem más, mint a pusztá osztlás által való szaporodás visszatérése a faj variálásának kizárásával, amelyhez pl. a méneknek az emberekhez való szolgálati viszonyukban az ösztönzés hiányzik. Mindezek a szaporodási módosítások a fajoknak ugyanazt a halhatatlanságát mutatják, amelyet az őszállatok sejtosztlásánál már megösmertünk; bizonyítják a fejlődési sorozat állandóságát és az előttem ismert legerősebb bizonyítéka a descendencia tanának,

A sejtosztlás, mint a szaporodás alapja, azt is mutatja, hogy a nemeknek a szaporodásnál nincs különböző feladatuk,

hanem hogy a nemi utón való nemzés a továbbfejlődési műveltenek a fajfejlődés érdekében történő megosztása, amely szigorúan véve – amint azt az eredeti sejtoszlás és parthenogenezis mutatja, az utóbbi ok nélkül nélkülözhető. Éppen ezért nem sikerül kimutatni, hogy a két nem közül az egyik fontosabb állást foglal-e el a nemzésben. A nemi szaporodás első sorban a csírasedő oszlása a szülőkből és másodsorban a sejteknek általunk ismert konjugációja, mely a megtermékenyített csírasedő egyforma helyreállítására szolgál, miáltal mindkét nemből csírasedő egyforma értékű.

Az egység és relatív halhatatlanság az organikus világ fejlődési sorozatában megengedi nekünk, a veleszületett érdekből, amely minden teremtménnyel az életbe és azután az öntudatba lép, mélyen járó következtetést levonni. Ha a nemzési aktussal a megtermékenyített anyapetéhez új érdek lép azáltal jelenségbe, hogy mindkét szülő érdeke a csírasedő konjugációja által a létrehozandó teremtmény egységes érdekében találkozik – akkor az egész organikus sorozatban *az érdek állandósága támad*, amelyet az individuum csak minden termékenységű aktussal változtat. Az amőbák szaporodása sejtoszlás által ezt az elutasíthatlan tényt még a nemi szaporodásra nézve is megmagyarázza. Az egyik levált amőba ugyanazzal az étellel és érdekekkel van tele, mint a másik és minden létező amőba csak a megfelelően kiterjesztett érdeke az első amőbának. A nemi szaporodásnál a két csírasedő az őserő vivője, a két szülő saját mértéken túl való tökéletesedés! törekvése. Vivői egyszersmind a szülők érdekeinek, hogy utód fejlődjenek, mely mindkét érdeknek a petesajt termékenyítésében az új teremtmény érdekévé lesz. Ez a megtermékenyített pete megint vivője az őserőnek, a tökéletesedési törekvésnek és így egyszersmind pl. az asszimilálóképességnek,

t i. magának az érdekek és az érdek fejlődésének. A szülői csírasejtek és azután a megtermékenyített pete végül a gyermek öntudat-képességeinek vivői.

Miután az organikus világ szakadatlan fejlődési sorozatból áll, ennek folytán vivőinek szakadatlan sorozatában az öntudat is a legprimitívebb teremtménytől az emberig emelkedik föl. Az öntudathoz szükségszerűleg, már származásánál fogva az az imminens, benső szükséglet tapad, *hogy egy-ségben tudja magát fejlődési sorozatával*. Öntudatunknak ez az alapvonása a teremtmény természete szerint különböző módon lép jelenségbe; de lényeges jelentkezési formája a fejlődési sorozatára vonatkozó érdek, tehát a faji és nemi ösztön. Amíg egy baktérium proleferatiójának gyorsaságával szinte szakadatlanul el van telve a faji ösztönnel, folytonosan asszimilálódik és oszlik, addig ez az érdek a magasabbrendű állatvilágnál intermittálóan lép föl; de e helyett az öntudatban más érzési formában érvényesül, mint amilyen az anyai szeretet, a saját tűzhely védelme stb.

Ha megösmertük is az alapelvet, mely szerint az organikus világban a fejlődési sorozat által a benne lakozó érdek megtartása is megadatott, de azért az élő lények különböző formái arra ösztökélnek, hogy mélyebben hatoljunk be ennek a kérdésnek biológiai mikrokozmoszába.

Egysejtű ősszállatok osztlásánál megint mindig csak egysejtű, morfológiailag a legegyszerűbb fokon álló teremtmény támad; aránylag tehát nincs lényeges különbség a sejtmagban élő csíraplazma és a tökéletes teremtmény között. A magasabbrendű állatnál azonban rendkívül komplikált testnek kell előbb a csíraplazmából fölépülnie, úgy hogy az elfogult gondolkozással szemben a teremtménynek a csírából való fölépítése érthetetlennek látszik.

Az alapelv szerint, hogy a természetben minden kvalitás bizonyos anyaghoz tapad, a preformatio, úgy látszik, az a tan, amely egyedül tudja megmagyarázni a fajok és az individuumok fejlődését. Az epigenezis egyrészt önmagában nem magyarázható meg, mert csodálatosan működő erőket tételez föl, hanem mert eszerint az összes teremtésben ingadozó állapot lakozzék, ami – tudomásunk szerint – nemi áll. Nemi tudunk elismerni kort, amely megengedi a fajoknak aránylag gyors differenciálódását, mert tényleg oly lassan történik ez, hogy a fajoknak az ősförmából való fejlődése még mindig hipotézis. A preformáció amúgy is magában foglalja az epigenetikus momentumot, hogy minden preformált csíra érdekszerűen fejlődik ki. Csírának, mint formátlan plasmának azt tulajdonítani, hogy határozott individuummá fejlődjék, annak a nézetnek adna jogosultságot, hogy talán külső körülmények, vagy különböző asszimiláló viszonyok között más fajbeli individuummá fejlődhetnék, holott minden szaporodásnak az a karakterisztikuma, hogy minden csíra lényegének csak pontos ismétlésére, elődeinek lényére vezet. Ha azonban azt akarnák mondani, ahogyan bizonyos epigenetikusok a csíraplazma helyének funkciójáról beszélnek, hogy a csíra különböző molekulájainak különböző hivatásai vannak, akkor megint csak a preformáció álláspontján volnánk, azzal a hátsó gondolattal, hogy azt el nem ismerjük. A példák, melyek arra volnának hivatva, hogy az epigenezist megmagyarázzák, mindig a jelenség helytelen felfogásán alapulnak. Hogy a gyík letört farka újra megnő, az nem a teremtmény epigenetikus egyensúlyra való törekvésén alapszik, hanem azon, hogy amaz állatvilágnak, amelyhez a gyík tartozik más fejlődési módja van, mint másnak, például az emlős

állatoknak. A legtöbb hüllőnél a fejlődés, nem úgy, mint az emlős állatnál, már megszületett, öntudatosan élő állapotban történik. A preformált csíra fölépítése az állat teljes életében történik, mint pl. a békaporontynak békává való fejlődésében. A preformált csíra tehát tovább működik a teremtményben és kifejleszti azt, amíg életerejé van, érdekeszerűen. Miután tehát a gyíkban élő csíra farkat preformált, azáltal pótolja azt, ha elvesztette, úgy, amint az aszaltus tüdőállattá lesz, ha a víztől távol tartják. Hasonló értelemben áll ez egyes szalamandereknél és békáknál, ha egyes testrészeit elvesztik. Ezt a nézetet megerősíti az is, hogy alacsonyabbrendű állatoknál is, mint amilyenek a giliszták, az individuum minden egyes testrésztől kiegészítődik, mert a preformált csíra közelebb áll az oszlás útján való szaporodáshoz.

A preformáció mindazoknak a befolyásoknak tért enged, amelyeket elismertünk az organikus világ keletkezésének és változásainak karakterisztikumai gyanánt. A preformáció továbbá kizárja a szerzett tulajdonságok átöröklésére vonatkozó hipotézist, mely szerint a teremtmények bővelkednének ama hibákban, amelyek a fejlődési sorozatban találtak. Ellenkezőleg, tudjuk, hogy a nemzedékek változásával minden fajellenes dolog kiválasztódik, hogy a fajtípus megmaradjon, amely a preformált csirát az individuális fejlődés véletlenségeitől megkíméli.

Ha a teremtmények preformált csirája dacára a csirában a fajok variálódnak, kifejlődtek és kifejlődnek, akkor az a befolyások sorozatán alapszik, amely az állatok organizmusok keletkezésének és mérvadó faktorainak lényegén alapszik.

Az őserő föltételezett tökéletesedés! törekvésében rej-

lik, hogy a preformált csíra érdekszerűen a létező életviszonyokhoz alkalmazkodva fejlődik. Ha a fiziológiai lefo-lyás a fölvett anyagokat aszerint történik is, amint azt a csíra előírja, úgy maga a teremtmény csak módosulása az anyagnak, amely az életviszonyokkal együtt kvalitatív és aránylag kvantitatív módon változik. Az életviszonyok, amelyek között a csíravivő a csíraplasmákat sokszorosítja, továbbá a csírasejtek táplálkozása, mérvadók lesznek a jö-vendő teremtmény életképességére nézve. Legfeltűnőbb ez ama kultúrnövényeken, aszerint, amint az anyagkultúrát hiányosan, vagy bőségben kapják. A gyöngébb csíra ugyan-azt az individuumot építi föl, mint az erősebb, de teremtménye a létért való harcban és a fajok elválásánál nem ér-vényesül úgy. A csíra erejének variálása minden faktornak közreműködésével együtt a fajkifejlődés dolgában annyiban vezet az individuumoknak és csíráknak morfológiai variá-lására is, amennyiben csak alkalmazkodott individuumok tartják meg a vezetést a szaporodásban.

Hibák, amelyek a kifejlődött individuumokban tá-madnak, bebizonyítottan nem gyakorolnak befolyást a csi-rára; de hátrányt okoznak az individuumoknak és csírák-nak a fajok elválásakor és a létért való harcban, miáltal jelenségi formáik kiválását rendesen külső körülmények adják meg.

A szerzett tulajdonságokra vonatkozó vita ama túl-zásokból származik, amelyre minden doktrinarizmus haj-lik. Korán, kapcsolatosan Lamarck eszméivel és a darviniz-mus bizonyos tévedéseivel, alakult ki a nézet, hogy a fajok fejlődése szerzett tulajdonságokból származik, hogy tehát az organikus világ fejlődése csak az életviszonyok befo-lyása alatt történik. E felfogásnak ellentmond az a körül-

meny hogy fejlődés kívülről jövő erők folytán egyáltalán nem történhetik. Minden fejlődést csak benső erőnek lehet tulajdonítani, amely persze, külső körülményekbe és ellentételekbe ütközik; amazt érdekszerűen fel fogja használni, ezeket le fogja győzni, vagy hozzájuk alkalmazkodni fog, hogy tönkre ne menjen. Minden dolog kifejlődése benső erőn és külső kényszerítő ellenhatáson alapszik; ez csak a teremtetési princípium más magyarázata. Akkor nem gondoltak az őserő föltevésére és a föltételezett tökéletesedési törekvésre, mint az alkalmazkodás okára és a fejlődési érdek kontinuitására. Bizonyára helytelen dolog Nageli-vel együtt föltenni, hogy az idioplazma a nemzedékek sorában belülről kifelé változik és én csatlakozom Weismannhoz abban, hogy az organizmusoknak életviszonyaikhoz való benső alkalmazkodása a fajok variálásának magyarázatát adja.*) De ez az alkalmazkodás föltételez egy erőt, mely alkalmazkodik és ettől az erőtől a legtöbb biológus, attól való félelmében, hogy a miszticizmus vádja érheti, nagyon keveset vár. Amikor a teremtmények az életviszonyokhoz alkalmazkodnak, akkor bolygónk geológiai fejlődését követik. Senkinek sem fog eszébe jutni az az állítás, hogy ez a fejlődés alárendeli magát a teremtmények variálási lefolyásának, de minden gondolkozó bizonyos lehet, hogy a fajok variálása a geológiai fejlődésnek rendeli magát alá. Hogy ez történhessék, arról gondoskodik az őserő a különböző veleszületett érdekekkel. A szelekció az életviszonyok kényszere alatt áll; hogy azonban a fajok variálása támad, amely variálások az életviszonyokhoz alkalmazkodtak, hogy a kivá-

*) Weismann Ág. „Das Keimplasma. Eine Theorie der Vererbung.“ (Jena 1892). 539. old.

lasztást fentarthatják, arról gondoskodjak ama fiziológiai lefolyások, amelyekben őserő és veleszületett érdek közreműködik, így történik, hogy a csíraplasma elemei oly összetételre hajlanak, mely megfelel a fiziológiai erőbevételnek és a külső hatásoknak. Ha a csíraplasma mikrokozmoszába sem tudunk behatolni teljesen, akkor a pozitivistikus tudomány megköveteli, hogy a természet főjél ínségeiből vegyük a kiegészítő meggyőződések; és ehhez tartozik az elutasíthatlan tapasztalat, hogy a teremtmények fejlődésének előnyei nem beletörődnek az életviszonyokba, hanem ellenállhatlan erővel behatolnak. A variálás éppen ezért a létért való harc különböző formáinak befolyása alatt áll. Az őserő az érdekszerű kiválásra és fajok elválására szorit és a létért való harc gondoskodik az individuumok és fajok uralmáról, amelyek alkalmazkodnak, azoknak megsemmisítéséről, amelyek az életföltételek mögött maradnak.

A csíraplasma variálása alá van rendelve az anyag és erőmódosulásoknak, amelyek az életföltételeket adják meg. Hogy ezenközben a determinánsok elnyomorodnak, vagy megerősödnek, hogy atroikus idák (a csíraplasma molekuljai) megszűnnek és az erők megmaradnak, azt aligha lehet kétségbevonni.

A fajok variálása a szerzett tulajdonságok átörökölhetetlenségének elismerése mellett, csak akkor válik érthetővé, ha a csíraplasma változásait a kiválasztás és a létért való harc befolyása alatt ítéljük meg, mely a maga részéről megint az őserő működéséből és a veleszületett érdekből érthető meg. Oly megítélés mellett, mely a jelenségeket kicsinyben a leghatalmasabb befolyások mellé állítja, az ut egyengetettnek tűnik fel, hogy az organikus fejlődésre vonatkozó különböző és ellentétes felfogásokat megegyeztet-

heossük és hogy a fajváltozásokat idők és hatás szerint az értelemhez közel hozhassuk, közelebb, mint azt eddigelé a biológia lehetővé tette.

A fejlődési sorozat mellett, mely az őserőhöz tapadó érdek kontinuitására támaszkodik, áll a csíraplazma*) funkcionc és *kontinuitása*. Hogy azonban ez az elv a tényeknek megfeleljen, szükséges, hogy a csíraplazma kontinuitása önmagában necsak bebizonyíttassék, hanem, hogy ez a relatív halhatatlansága a fejlődésnek megmagyarázza a csíraplasma variálását és a hozzátapadó érdeket is. Csak annyiban mehetünk bele a biológia e nagy terébe, amennyire szükséges az öntudat eredetének megmagyarázására. Weismann hírneves csíraplasma-vizsgálata teljesítette ez elvre vonatkozó követelményeket, anélkül, hogy ezeknek szociológiai jelentőségét egyáltalában figyelembe vették volna.

A nemi csíraplasma konjugációja megduplázza a megtermékenyített csíra súlyát. Ez a csíraplasma hasadás, vagy felezés által az egyoldalúnak nagyságára hozatik; a fölös rész, úgynevezett másodlagos irányzat gyanánt kiválasztódik.***) Ha a lefolyás dolgában még homály uralkodik is, mégis e mérlegelések gondolatmenetébe elfogadható hipotézis gyanánt elfogadható. Tapasztalat szerint a gyermek az egész ősi sorozat tulajdonságainak ismétlése. Mindenekelőtt tudott dolog, hogy megfigyelt nemzedékeknél az elődök ismertető jelei az utódokon a legkülönbözőbb kombinációkban fordultak elő. Az elv szerint, hogy minden, ami van és lesz, az anyaghoz tapadás kell, hogy prefermálva legyen, a kontinuuális csíraplasma az elődök plasmájának kombi-

*) Kanke János „Der Mensch” (Lipcse 1886). I. 98.

**) Weismann Ág. „Über die Vererbung” (Jena 1863).

nációja gyanánt mutatkozik. A konjugáció által tehát a csíraplasma sokalakúsága megduplázódik, úgy hogy tíz nemzedék után a csíraplasmában 1024 előd-plasma foglal-tatik. Tapasztalati dolog továbbá, hogy a legfiatalabb előd-nek van legerőteljesebb befolyása az utódra. Az iránytestek ama kiválasztása tehát az előd-plasmának csökkenését lát-szik jelenteni,*) amely természetszerűen a legöregebb be-folyásokat eltompítja, vagy egyenesen érinti a legöregebb elődplasmákat. Az ősi plasmák kevesbedhetnek, anélkül, hogy ezáltal elvesznék az egész fejlődési sorozat befolyása, mert ez amúgy is minden csíraplasmában annyiban marad meg preformáltan, amennyiben a faj variálásai a csíra-plasmában már nem üledtek meg. Ezek a mérlegelések, továbbá az, hogy az előd-plasmák tömegességét a fejlődési sorozat növekedésével ne tudjuk ellentétben állónak minden mikrokozmosz lehetőségével, jogosultnak tüntetik föl azt, hogy az iránytestek kiválásánál az elődplasmák a kombi-nációk lehetséges számára csökkenjenek alá. Az öregebb elődplasmák kiküszöböléséről szóló tan föltűnően megegye-zik a fajok fejlődésére vonatkozó megfigyelésekkel.

A lényeges aggodalom melybe a preformáció tana üt-közik, régtől fogva az a vélemény, hogy ezzel a fajok válto-zása lehetetlen, mert a konzervált csírák folytatólagos fej-lődésével a fajok keletkezését egyes teremtési aktusokra kellene visszavezetni, ami pedig az organikus világ kelet-kezésére vonatkozó általános felfogással egyenes ellentét-ben áll. A fődologban ezt a véleményt a fajok keletkezésére befolyást gyakorló faktorokról szóló tanommal már meg-

*) Weismann Ag. „Über die Zahl der Richtungkörper und über ihre Bedeutung für die Vererbung” (Jena 1887).

cáfoltam, különösen rámutatva arra, hogy éppen a preformácic egyrészt az átöröklést, másrészt a fajok lassú fejlődését megmagyarázza abban az értelemben, amint az tapasztalatainknak megfelel. De e tekintetben is aggodalmak támadnak, mihelyt a csíraplasma kontinuitását, ami nem más, mint az előd-plasma kontinuitása, tételezzük föl. Ezeket az aggodalmakat azonban eloszlatja az előd-plasmának már említett kiküszöbölése. Ha elképzeljük, hogy minden plasmában az egész fejlődési sorozat ismertető jelei föl vannak halmozódva, akkor nem volna kizárt dolog az a föltevés, hogy a faj a maga tulajdonságaiban ingadozik és mélyreható fajellenes atavizmusnak van kitéve. Azonban bizonyos, hogy a fajok állandóak és hogy visszafejlődések – eltekintve az új alkalmazkodás visszafejlődésétől – teljesen a lehetőség határain kívül állnak. Ha ez az utóbbi tény a régen föltételezett, ha nem is kimondottan elismert föltétes tökéleteségi törekvés által megmagyarázható, az mégis, mint a fajok állandósága, különösen a csíraplasmában végbemenő kiküszöbölése által biztosítva van. A kiküszöbölés azonban a fajok variálásának egyik támogatója. Ha a fajok változása a csíra preformációja mellett, dacára a változó életfeltételekhez való alkalmazkodásnak, és dacára az őserő tökéletesedési feltételek, mégis aggodalmat kelthetne, akkor ezek mi lenne ha föltételeznünk szabad, hogy az öregebb csírák kiküszöbölhetők; mert akkor az öregebb befolyások is eltűnnek a nemzedékek haldásával és az alkalmazkodás befolyásai a faj tartózkodásai szemben az eredeti preformációra vonatkozóan tért nyernek. A csíraplasmában való öregebb befolyások kiküszöbölése tehát oly hipotézis, amely a kételyeket eloszlatja, hogy a preformációról szóló tan a maga lehetetlenségén ha-

jótörést szenved; ellenkezőleg: megvan a remény, hogy az exakt búvárlatra vonatkozó felfogásomat megerősíti.

Mínthogy az öregebb előd-plasmák eltűnnek, a különböző fajok közt, még ha bizonyos rokonságban vannak is, ritkán van meg az a képesség, hogy a nemi szaporodásban egymást termékenyítőén keresztezzék; mert a különböző fajok annyira meg vannak terhelve már ősplasmákkal, hogy konjugációjuk a spermában és petesejtben érdekellenesség gyanánt visszautasítatik. A csíraplasmák idái már nem egyesülnek, nincs meg bennük az individuum fejlődésére vonatkozó egységes érdek; az amphiniixis elmarad, mert ki kellene fejlődnie olyan mesés teremtménynek, amelynek az életföltételekre való tekintettel nincs létjogosultsága. Ez az oka annak is, miért élnek zavart életviszonyok közt keresztezett fajok. így ilyen keresztezettek (pl. őszvérek) nem képesek nemi szaporodásra, mert – ha egyesítik is szüleik csíraplasmáját – de saját plasmájuk fokozott előd-vegyülése vagy képtelen a szaporodásra, vacrv pedig az elődplasmák megőrzése az érdekellenes vegyülés által el van nyomva.

A legöregebb elődplasmák kiküszöbölése mellett is a csíraplasma minden id-je valódi folytatása marad az egész fejlődési sorozatnak. Az ősfómára való vonatkozások le-törölhetetlenek. A csíraplasma kontinuitása nincs felfüg-gesztve, mert ama kiküszöbölés dacára minden elődnek osz-lási produktuma. Azért maradnak preformálva a csíra-plasmában a fejlődési sorozatnak bizonyos jelenségek, ame-lyeket a fajérdek túlsúlya segélyével kell az individuumnak legyőznie. Ez az a jelenség, amely az embrió első fejlődési stádiumában kimutatható és amely szerint rajta a fejlődési sorozat ismertető jelei vannak meg. Ez például az em-

béri embrión a gerincoszlop farkszerű nyújtványa; jelenségek, amelyek néhány hét alatt a fajszerű érdek által legyőzettek. „Minden organizmusnak legtöbb ismertető jelei – mondja Baer – a fejlődés legsős fokán hasonló minden más organizmus ismertető jeleihez. Későbbi stádiumban struktúrája hasonló ahhoz, amilyen a megfelelő fejlődési fokon álló kevésbé kifejező organizmusokon található. Minden következő stádiumban új vonások járulnak hozzá, amelynek kifejlődő embriói mindjobban különböznek olyan embrióktól, amelyekhez előbb hasonlított, míg végre az embrió ama speciessé zsugorodik össze, amelyhez tartozik.” Minél magasabban áll valamely teremtmény a fejlődési sorozatban, annál inkább tartatik fenn fajszerű anyja befolyásának, hogy előző fajok hátrányait csirájában megölje. Innen a különbség a megtermékenyített pete kifejlődési formájában; amíg ez az alacsony állatvilágban csakhamar önmagának átengedtetve, szemben fajának rövid fejlődési sorozatával kifejezésre juttatja, addig a magasabb fokon álló állatvilágban a szülők adják meg azt, különösen az anya, gazdag testsejtek alakjában, miáltal az embrió hosszú ideig a szülők fajbiztosító befolyása alatt marad és a legmagasabb fokon álló állatvilágban az anyának van fentartva, hogy a teremtménynek a fajbiztosító kifejlődést az öntudatos születésig megadja. Látjuk is, hogy alacsony fokon álló állatvilágban a metamorfózis lényeges része, amelyben az előző fejlődési fokozatok a fajérdekek által legyőzettek, a születésen túlvan. Jellemző e tekintetben a hullók metamorfózisa, amelyek első tudatos stádiumukban az előző fokhoz való vonatkozásukat világosan elárulják. A magasabbrendű állatvilág szaporodási mívelete a oroknak oszlásától és determinánsokká való egyesülé-

süktől fogva egészen a magzatok születéséig az organikus világ egész fejlődési módját mutatja, amely a legegyszerűbb életvivőkön kezdődhetett, hogy a legmagasabban kifejlődött organizmusokhoz vezessen. A csíraplasma egyik nemzedékről a másikra átvive, a szaporodásról mindig testsejtekkel van ellátva, amelyeknek az a feladata, hogy annak első táplálását elvégezze. E testsejtek által szállítatik az asszimilálásra szükséges első anyagbevitel, amire a preformált csíraplasmának szüksége van, hogy fajszerűen növekedjék. Ez az asszimiláció az anyának a megtermékenyített csíraplasmára gyakorolt első külső befolyása, mert a testsejtek – nem úgy, mint a csíraplasma – egészen a szülők és azok életfeltételeinek produktumai. A tökéletesedési törekvés elve azonnal működni kezd, hogy az anyagcserét az embrionális individuumban életviszonyaihoz alkalmazza.

A születés után az érdekek fölébreszti az öntudatot és az individuumban az anyagbevitel mellett a külvilág képzetivel is szembekerül. Most már kifejlődik ez a külső hatásoknak és a benső képességeknek megfelelően, hogy fajszerűen kialakuljon és lehetőleg kihasználja az életfeltételeket.

A csíraplasma úgy, mint minden megtermékenyített csírasejt azonban minden véletlenségnek ki van szolgáltatva, amelynek az egyén külső hatások, megbetegedések stb. folytán van kiszolgáltatva. Így történhetik, hogy ilyen csíraplasma deformációkon esik át, amelyek azután a kifejlődött individuumban hibák gyanánt merülnek föl, amint-hogy pathogen mikrobák (siphilis, tuberkulózis stb.) vivője is lehet, minek folytán a szülő betegsége a gyermekre is átmehet. Minthogy minden nemzéshez két csíraplasmára van szükség, ezért az amphimixisben meg van az alapja annak, hogy legalább elfajulásokat kiküszöböljem Csak attól függ,

ami rendszeresen meg is történik, hogy az egészséges csíraplasma az erősebbtől származzék. Ha a kórság a csíraplaszmában tovább fejlődnek, úgy mégis több nemzedéken át a két nem folytonos keverése által eltöröltetik és végül öregebb előd-plasma gyanánt kiküszöböltetik. Ugyanazok a momentumok, amelyek a fajok virálására vezetnek, vagyis a legjobb értelemben vett tökéletesedési elv és alkalmazkodás, a további okai annak, hogy nyavalyák a nemzedékekben eltűnnek. Ez azonban nem zárja ki, hogy egyes idákban ismertető jelek maradnak meg és – mint tudjuk – későbbi nemzedékekben is fölmerülnek, hanem ritkán nyavalyák, hanem morfológiai emlékek gyanánt. Ugyanaz a lefolyás az, amely házi állatok mesterséges fajelválása által előidézett varietásokat megint kiküszöböl, ha a fajt megint természetes életfeltételeknek engedik át. E jelenség folytán tudvalevőleg Darwin megingott abban a nézetében, hogy a fajok gyors változása lehetséges.

Pathogen természetű átöröklések ellenben hasonló módon küszöböltetnek ki. Ha mikrobák átöröklésén alapszanak, akkor persze az életfeltételektől függ, hogy ezek egy nemzedékben elhalnak-e, vagy sem. A siphilis által megtelt mikroneziák persze nem tudnak úrrá lenni ez átöröklés fölött, mert már mindkét szülőnek beteg csíraplasmái egyesültek.

A mi vizsgálataink azt mutatják, hogy a fejlődési sorozat kontinuitását komoly biológiai bűvarlatok látszanak támogatni, hogy továbbá a szociológiai megismerés is ezáltal bebizonyítottnak találja az őserő hatásának kontinuitását a differenciáló jelenségek érdekeivel. A veleszületett érdekekben az öntudat előfokozatát látjuk mely az organizmusban néha nem ébred föl és noha visszalép, de mindig,

amíg a teremtmény él, a nemző érdek által támogatatik. Az öntudat tehát csak, mint az őserő emanációja, a veleszületett érdek alapján képzelhető: a teremtményi princípiumnak fejlődési módosulása ez, minek segítségével teremtményeknek lehetővé válik az, hogy érdekeiket a határtalanságig csatangoltathassák.

6. Az öntudat veleszületett tartalma.

A fentiekben megkísérlettem behatolni az élő organizmusok mikrokozmosába és pedig fejlődésük ama szakára vonatkozólag, amelyben a nemzedékek egymás közt megismerhetők, amelyben tehát nem, mint a kifejlődött teremtménynél, az individuum a fejlődési sorozattól szinte összefüggéstelenül látszik állni. Ezáltal lehetséges megismerni az egyes individuumnak amaz egyes szociális vonatkozásait, amelyek nem tartoznak csupán környezetének képzetvilágához a tudatos életpályafutás alatt, t. i. a felfogható látzat világához – hanem amelyek anyagbeli fejlődésében rejlenek és így – amennyire nekünk lehetséges – behatolhatunk a valóság világába. Legbiztosabb szociális vonatkozásaink egyrészt szüléinktől való származásunkban, másrészt utódok nemzésében rejlenek. E szociális vonatkozásokon belül a közvetítés nem alapszik érzéseken, gondolatokon és hasznossági mérlegeléseken stb., amelyek örök kételyeknek vannak alávetve, hanem csírasejteken és a megtermékenyített petén, amely a kísérleti bűvárlatnak hozzáférhető. Miután itt jövőbeli individuumok mikrokozmoszával van dolgunk, ennek folytán exakt megismerésünk összefüggésben van eszközeink haladásával; miután azonban ez korlá-

tait és semmi esetre sem haladhat elő minden embrionális és ovogén jelenség megfejtéséhez, ezért mindig marad tere a spekulációnak, hogy a biológiai belátásból hipotetikus utón tisztába hozzuk az embrió fejlődésének folyamatát. A biológiai belátás azonban bizonyos mértékben mindig rövidlátó, mert nem veszi tekintetbe a teremtményeknek a természetéhez és a társadalomhoz való viszonyát, ami pedig a természeti törvények egysége mellett tanácsos volna minden jelenségre vonatkozólag. A biológiai belátásnak tehát szükség van a pszichológiai és szociológiai támogatásra. A szociológiai belátásnak másrészt elengedhetlen a biológia biztos alapján a szociális momentumokat a csírasejtben felfogni, hogy tudja, minek kell szükségszerűen jelenségbe lépnie az ember öntudatában, miután már a megtermékenyített pete mikrokozmoszában anyagilag és így közvetve erő gyanánt megadatott.

Mihelyt a nemi csírasejtek a megtermékenyített petévé konjugálódnak, abban a következő erőjelenségek vannak benne:

1. Az életté differenciálódott őserő, melynek tulajdonítjuk az egész fejlődési sorozat létrehozását és ami által az organikus élet a kozmosz-szal összefüggésben áll. Ebben lakozik a föltételes tökéletesedési törekvés, mely szerint az élet minden körülményt kihasznál, hogy a relatív legtökéletesebb lényt hozza létre. Az életnek tulajdonítandó tehát az alkalmazkodás, de nem a darwinizmus szenvedő értelmében, hanem benső szükségletből származó alkalmazkodás értelmében, ami nem más, mint az életföltételek határaihoz való előrehatolás. Az életnek ez a fölfogása biológiai törvény, amely az őserő lényegének kozmológiai törvényén és így minden szociális alakulásra érvényes. Az

életben rejlik továbbá a létért való harcra és a fajok elválására való ösztökélés. Mert a legkedvezőbb életfeltételekhez való előrehatolás az egyes teremtményt ellentétbe hozza más fajtabélijeivel és az individuumot ösztökéli a szaporodásnál ama fajbéli társat kiválasztani, amely a létért való harcban kedvező utódokat ígér.

2. A veleszületett érdek, amely a fejlődő individuum életfeltételei által több jelenségformában differenciálódik; ezek:

a) *a fajérdek*, amely az életnek egyik nyilvánulása, de jellemző vonása, hogy a fajt, amelyhez a teremtmény tartozik, fentartsa. Megfelelne a tökéletesedési törekvésnek, hogy a faj a létező életfeltételeket gyors fajváltozás által kihasználja és hogy így a fajok minden magasabb életfeltételeket keressenek föl. Minthogy azonban a csíraplasma kontinuitása az életösztönnek korlátokat állít, ezért a fajok megfelelő életfeltételeken belül maradnak; csak egyeseknek sikerül a legjobb életfeltételek által a lehető legnagyobb tökéletességre jutni. Az organikus világ sokalakúsága stabilizálva van az átöröklés által és ki van szolgáltatva ama rendkívül lassú fejlődésnek, amely a fajok variálásának útján érhető el. A fajérdek föltűnően jelentkezik ama teremtményeknél, amelyek, mint pl. a rovarok, szaporodási műveletük bevégeztével az életüket is bevégezik.

b) *A fiziológiai érdeket* rendszerint az anya veszi át, mert a teremtmény úgyszólván az ő fiziológiai tevékenységének folytatása. A megtermékenyítés pillanatával ez az anyai érdek az anyával való rövidebb vagy hosszabb ideig tartó összefüggés szerint, a leválás után a gyermek önálló fiziológiai érdekévé lesz. Mihelyt valamely teremtmény támad, környezetének befolyása alatt áll és pedig kevésbé az öntudatban lévő képzet, mint inkább az anyagfölvétel és

anyagcsere ösztökélése által. Ebben az érdekekben teljesülésbe megy az élet és a fajérdek, mert a fejlődés emez anyagfelvétel és anyagcsere nélkül csak úgy lehetetlen, mint az asszimiláció. Ez érdek fölött tekintetbe jutnak az életföltételek is és pedig u.gy, hogy a többi faktor fiziológiai érdekük teljesítésével útját megjelölve találja. Minél fejlettebb valamely faj, annál inkább támogatatik az anya munkája által a fiziológia érdek első erőlködése. Aszerint, amint az individuum többé-kevésbé komplikált módon alakult ki, előbb vagy később lép ki az anyával való fiziológiai összefüggésből, illetve előbb vagy később merülnek ki az általa adott csíratestsejtek. Csak az öntudat ébredésével lesz úgyszólván gyakorúvá a teremtmény fiziológiai érdeke, hogy további felépítését a létért való harc és a létező életföltételek hatása alatt eszközölje.

Ez erőjelenségekkel felruházottan jut a teremtmény öntudathoz; hogy tehetségeihez képest kifejlődhessék, más faktorokra nincs szüksége; az öntudat egészen eltelhetik ezzel, amint ezt az alacsonyabbrendű állatoknál tapasztaljuk. Az ember is egykor ama fejlődési fokon látszott állani, vagy jelenleg is juthat abba az állapotba, amelyben öntudatát nem illeti más érzés, mint azok, amelyek a fiziológiai érdeket állandóan és a fajérdeket alkalomszerűen keltik föl. A nevezett érdekek tehát *az öntudatnak eredeti tartalmát* képezik, mély nélkül az élet nem lép föl.

Az öntudat ébredésével, amely arra a célra keltetik föl az Őserő által, hogy a teremtményt az életföltételek szélesebb körének vesse alá, annak eredeti érdektartalma többé-kevésbé ki fog fejlődni. Az érdekek differenciálódnak, miáltal új jelenségformákat mulatnak, ha nem is tagadják el soha érdekeredetüket.

c) A fiziológiai érdek *egyénerdekké fejlődik?* Csak

az anyagcsere, hanem a teremtménynek a belső életre és a külvilágra vonatkozó minden vonatkozása az individuum érdekkörébe vonatik. Minél jobban nő és minél világosabbá lesz az öntudata, annál világosabban lép az egyéni érdek a megfigyelés előterébe, hogy úgy tűnik föl, mintha a teremtménynek más érdeke nem volna, mint az, hogy egyéniségét kifejlessze és fentartsa; miután azonban a reláció e halhatatlan csíraplasmát *megőrzi és* szaporítja, ezért a fajérdek az individuumban kitörölhetetlenül megvan és teljesíti rendesen csak individuális érdekének élve az őserő nagy szándékát teljesíti, t. i. a faj fentartását. Minél inkább van a teremtmény a csírasedhez hasonlítva somatikusan kifejlődve, annál inkább fogja fizioiógiai érdek a fajérdeket eltakarni, mert amannak az asszimilációval és fölépítéssel több dolga van, hogy az individuumot kifejlessze, mint alacsonyabbrendű teremtményeknél. Minél csekélyebb a különbség a csíra és a kifejlődött individuum között, annál leplezetlenebbül uralkodhatik a fajérdek, mert a fizioiógiai érdek kevésbé van megerőltetve. Ezért mutatják is a legalsóbbrendű organizmusok a legnagyobb proliferációt, tehát főképen is a fajfentartásért élnek. Ilyen körülmények között nem is fejlődhetik individuális érdek. Mert a fajérdekben az őserő működése világosan jelentkezik, azért annak legkorábbi teremtményei tulgazdag szaporodást mutatnak, míg a későbbiekben a magasabbrendű teremtmények előrehaladott differenciálása által az individuális érdek hatalmasabban lép előtérbe és a szaporodási képesség csökken. Az ember tehát a differenciálásnak és az individuációnak az őserő fölött való diadala gyanánt tűnhetik föl, ha magában minden fajérdeket elfojt, csakis az individuális érdeknek él, miáltal azonban az őserő hatása alól nem szabadulhat. Látjuk, hogy ezek a mérlegelések az erkölccstan

legmélyebb problémáinak megoldásával kapcsolatban vannak.

Hogy azonban a veleszületett érdek fejlődéseibe mélyebben hatolhassunk be. búvárlatainkat ki kell terjesztenünk az individuuum képzetvilágára is.

Az ember csak úgy ismerheti meg intellektuális erőit, amint azok öntudatában érvényesülnek. Ezért vezette be Descartes a maga filozófiáját ezzel a kijelentéssel: „Gondolkozom, tehát vagyok.” Ezzel egyszersmind minden észszerű belátás gyermekkorra kifejezésre jutott, miáltal az ember a létet az öntudat után fölmerülő gondolkozási folyamattal bevezettetnek véli. Az ember, aki a létet gondolataira alapítva véli indokoltnak, abban már messze előrehaladott; az öntudat a pszichológiai funkcionális képesség értelmében ébredt föl, még mielőtt külső képzetek az érzékszervi eszközök útján öntudat-organizmusában gondolatokat ébresztenének. Ez a mérlegelés azonban nem változtat a tényen, hogy az ember a lét megismerését a gondolatból vezeti le, mert az öntudat üres és ezért apperceptió nélkül a lét képzete sincs meg benne. A karteziusi mondatnak csak így kell szólnia: „Gondolkozom, azért tudom, hogy vagyok”, – mert az őserő az öntudatban az individuális képzet szerint manifesztálódik.

Tudjuk, hogy az individuumban erők vannak, amelyek anélkül, hogy képzeteinek körébe jutottak volna, a fejlődését megfelelően fájának, egyéni tehetségének és adott életföltételeinek, lehetőleg tökéletessé akarják tenni. Emellett nemcsak fiziológikus folyamat megy végbe, hanem már reflektorikus a külső hatásokra való vonatkozással, amilyeneket már a gyermeknek az anyatestben való mozgása mutatja. Biológikus értelemben tehát az individuuum léte a pete megtermékenyíté-

sével kezdődik és tart testének felbomlásáig; ilyen értelemben sikerült az egyiptomiaknak a mumifikációval az individuális létet hosszú időre megtartani. Lélektanilag azonban a lét csak az öntudat ébredésével kezdődik és annak állandó elhunytáig tart; szociológiai értelemben pedig a lét az első képzzettel kezdődik és a gondolkozási képesség haláláig tart. Amit tehát Decartes a lét bizonyítékának tekintett, az a külvilágra vonatkozó emberi kölcsönhatásokban rejlik és ezt az a tény látszik bizonyítani, hogy az ember csak annyi, amennyivé környezetének keretében válhatik. A képzet-világ, a szociális vonatkozások teszik életét tartalmassá; ezek nélkül az élet üres és céltalan. Ha az ember csak szociális vonatkozások megnyitásával lép is a tartalmas életbe, ez azért mégsem zárja ki, hogy az erők, amelyek határoznak fölötte, gondolatai előtt vannak meg. Maga a gondolat emez erők uralma alatt áll, mert a gondolat az öntudat-organizmus funkciója és ez viszont amaz erők fiziológiai folyamata által támadt.

Az öntudat mindenekelőtt a fiziológiai érdek befolyása alatt áll. Csak ha az ember biztosítva érzi fejlődésének fiziológiai folyamatát, csak akkor emelkedik az öntudat (percepció) e folyamat befolyása fölé. ez aztán automatikusan és reflektórikusan megy végbe, néha ösztönszerűen a subcortikális idegközpontok akciója gyanánt, rendszerint pedig mint a gangliumok önálló funkciója. Az ezáltal függetlenebbé lett öntudat alá van rendelve az individuális érdekek, ha a fiziológiai érdek asszimilacionális zavarok által nem jő tekintetbe. Tudjuk, hogy ez is közreműködik a fiziológiai folyamatban az egész öntudat-organizmus útján; de a lényeges különbség szemben a fiziológiai érdekekkel az, hogy az individuális éidek az életföl ételek egész képzet-körét törekvésébe belevonja. Az öntudat tehát rendszerint uralma alatt áll az

egyéni érdeknek, miáltal minden képzet és appercepció *implicit*e olyan felfogáshoz jut, mely az Én felvirágzását Ön-állóan és kíméletlenül őrizni törekszik. Az egyéni érdek alapján az ember eljuthat egymagában körülirt képzeletkörhöz, mely öntudatát teljesen kitöltheti, mert az egyéni érdek kielégítése elegendő arra, hogy az ember élete befejezéséig a létért való küzdelemben kifejlődjék és magát fentartsa.

Most azonban a fajérdek érvényesül a társas hajlam, a szülői szeretet és különösen a nemi ösztön által, ami az embert tulemeli az egyéni érdek fölé és ezt a fiziológiai érdekhez hasonlóan az öntudatba visszaszorítja. Miután az ember anyagilag része a szüleinek és gyermekei anyagilag részei neki; miután továbbá a csíraplasma által elődeivel és utódaival, származás folytán a rokonsággal, a törzszsel, a néppel, a fajjal és a fejlődési sorozat folytán az egész emberiséggel, de bizonyosan az egész organikus világgal, sőt a kozmosszal is anyagbeli kapcsolatban van, kibővül fajérdeke,

d) *szociálérdek*, amelynek aszerint, hogy mily hatalmas van az egyéni érdeknek, kisebb-nagyobb befolyást enged maga fölött.

Az emberek túlnyomó tömegében mindig van bizonyos szeretet. Nos, a szeretet, bármilyen objektuma van is, törekvés valami másra, mint amit az Én jelent, ennek a másnak előnyt adása önmagával szemben. Noha a szeretet idegapparátusunk izgalmaival kapcsolatban van és fiziológiusan is működik, magában véve mégsem fiziológiai szükséglet. A pusztá nemi inger persze a fajérdekkel fiziológiailag funkcionális kapcsolatban van, azonban semmi esetre sem maga a szeretet; éppen ezért az individuális érdekekben is a szeretet különböző formákban természetellenes kicsapongásban kielégíthető; csak a fajérdek emelkedik nemi szeretetté az egyén

állásfoglalása által másneműekkel szemben olyanok közt, akik képzetkörébe lépnek. A szerelem összehasonlítósszerű tárgy-kiválasztása a fajelválás működése, mely a faj érdekében rejlik. Amint azonban az ember öntudatorganizmusába vissza tudja szorítani az individuális és fiziológiai érdeket, úgy képes visszalépni a nemi szerelem is, hogy a faji érdek nemi és érzéki függetlenségének más irányban tért adjon. Már a házasság által is fölébred a szociális érdek és létrehozhat a nemi ösztön alapján kötelességkörrel körülvett hitvesi szerelmet, amely családi erényekké fejlődhetik ki. Abban a mértékben, amelyben az ember külső benyomásokra képes és képes kiterjeszteni a faji érdeket a világ általános érdekeire, követeli a szociális érdek mindig az Én feláldozását. Így képes az ember a családi érdeket is visszaszorítani a normális élet-funkciók terére és képes az individuális érdek integráló részének tekinteni törzsének szeretetéből, magasabb kulturális világban nemzetéért szociális vagy más szociális képzetekért. Mily különböző ez a szociális érdek az individuális érdekekkel szemben, azt legjobban mutatja az, ha az individuális érdek visszaszorítva a szociális érdeket, megint az öntudat előtérbe lép. Az individuális egzisztencia komoly veszedelmei vagy testi fájdalmak, pl. a kínzás rendszeren ilyen változásokat idéznek elő; ilyenkor az ember minden törekvést elutasít, amely nem „Én”-jének üdvére válnak. A szociális érdek oly módon némulhat el, ahogyan azt például önző embereken tapasztaljuk, akik mellékteremtmények kedvéért való lemondást egyáltalában érthetlenné tartanak. Az individuális érdek abban a mértékben akadályozza a szociális érdek föllépését, amily mértékben egyéniségünkhöz közelebb vagy távolabb álló képzetről van szó. Az ember a humanitást általában a nemzet érdekében vissza fogja szorítani, ezt pedig viszont csa-

ládja érdekében. Minél közelebb áll hozzá a képzet, annál erősebben hat a szociális érdek, hogy felszólítsa őt Én-jének feláldozására. Ez a jelenség arra mutat, hogy a szociális érdek a fajérdeknek módosulása. A szociális érdek kiterjedhet az egész fejlődési sorozatra is, amennyiben minden élő lényre vonatkozó részvételre ösztökélhet, sőt végre az egész természetet is átöllelheti, – oly jelenség ez, amelyben benne van a természet-hez való eszthetikai vonatkozás és a természet csodálása.

Aszerint, amint uralkodóvá lesz az individuális, vagy a szociális érdek, az öntudat a külvilágot a Én által, vagy az Én-nek az emberi környezet alá rendeli. „az individuális érdek uralkodik, az ember önmagát nemcsak fiziológikus értelemben, hanem realiter is a mindenség központjának tartja, míg az uralkodó szociális érdek mellett a külvilág az érzésben oly valóságot kap, amely nem felel meg a pszichológiaiainak. A szociális érdek tehát lényeges részt vesz minden életjelenségben, miáltal a külvilág reálisnak mutatkozik és mi valóságának képzetéhez jutunk. A szociális érdek kibővíti individualitásunkat, úgy hogy a külvilág jelenségeit az Én kiegészítő részének tartjuk. Az abszolút valóság, amely öntudatunkban jut kifejezésre, elösmertetik környezetünk szociális érdeke által is; az Én-reál (reál-ideálizmus) univerzumává lesz. Az uralkodó individuális érdek ellenben megveti a külvilágot és nem hajlandó annak, mint a látszat világának valamit átengedni (ideál-pesszimizmus). Ha valamely felvilágosult individuális érdek az Én-nek a mellékteremtményektől, a környezettől és a képzet-világtól való függetlenségét elutasíthatatlanul érzi is, de azért ez a belátás mégis elégséges arra, hogy a szociális érdeket kifejleszsze. Ha az egyéni érdek eleven, akkor megfelelkezik az ember a világhoz való vonatkozásairól és az Én a veleszületett érdek egész tartalmát képezi.

Általában a szociális érdek kifejlődése attól függ, hogy vannak körülmények, amelyek a fiziológiai és egyéni érdeket visszalépésre ösztökélik; a magasabb érdekek abban a mértékben fognak előtérbe lépni, amily mértékben az alacsonyab-
bak biztosítottnak látszanak. A kielégített fiziológiai érdekek tért engednek intellektuális egyéni érdekeknek és a szűkebb fajérdeknek kielégítve kell lennie, hogy élénkebbé lehessenek a szélesebb szociális vonatkozású érdekek.

Az állatvilágban a veleszületett érdekek minden jelenség módosulata előfordul. Sok emlős állat időről-időre teljesen a fajérdek uralma alatt áll, hogy más időben csak a fiziológiai érdekek éljen. A szaporodási periódusok azok, amelyek őket szociális módon egyesítik. Ösmerünk más állatokat, pl. a hangyákat, amelyekben uralkodóvá lett a szociális érdek, mert szaporodásuk és fenmaradásuk szociális szövetségükkel kapcsolatban van. Más állatok, pl. a macskák nagyon gyöngé fajérdeket tanúsítanak és nagyon erős, a fiziológiaihoz közel álló egyéni érdeket; az oroszlán fölfalja kölykeit, mintha hirtelen izlés-inger kapta volna meg. Ez az ingadozás az egyes jelenségmódosulatok uralmában az életföltételektől és a fajnak a viszonyokhoz való alkalmazkodásától függ. Habár minden állatfajnál határozott érdekvonás észlelhető is, mert az állatok rendszerint határozott életkörülményeknek vannak alávetve, de mégis azoknak körén belül variánsok vannak. Az állatvilág megfigyelői a magasabbrendű állatfajok képviselői közt megfigyelhetik a szociális érdek képviselőit, tűzhelyük hőseit, továbbá önzőket, falánkakat, mint a fiziológiai érdek híveit. Hasonló dolgot figyelhetünk meg az emberi fajok közt. Ezeknek is határozott érdekvonásuk van, amely azonban a különböző élet- és harcöltételek szerint mindama momentumokban variálódik, amely az illető társadalmat tagolja.

Az alacsonyabb érdekek visszalépése kielégítésük folytán, szemben a magasabb érdekekkel már azáltal is módosul, hogy az emberek érdekiránya a természetes képességek és életföltételek szerint végtelenül variálódnak. Ez a variálás azonban a veleszületett érdek legmagasabb fejlődési jelenségre vezet, amelyre most már figyelmünket fogjuk fordítani.

Figyelmes észlelők már a magasabbrendű állatvilágban észlelhetnek a természetfölötti erőktől való bizonyos retteget és szepegést. A hallgatag sötétség, amelyben az öntudat úgy szólván egyedül élőnek hiszi magát és a környezet kihaltnak látszik, némely állatot rettegésbe, iszonyatba ejt. Ezt minden lovas tudja, pl. a lováról. Az elfogulatlan emberben, a gyermekben, hasonló affekciók mutatkoznak, amelyek, minél magasabb az appercepció képessége, határozott képzetekké válnak és elmúlásának rejtelmére vonatkozóan (kísértetekben való hit), hogy végre a származása és Önmagára vonatkozó rendszeres felfogásra (vallás) vezessenek. Rendesen áthatja amaz őserőtől való függőségének érzete, amelyet öntudata ébresztett. Különös körülményeknek kell hatással lenniök az intellektusra, hogy ez a függőségi érzés elnyomassék. Néha a visszaszorított fiziológiai érdek uralma okozza, úgy hogy az ember a létért való harc fölött az öntudat teljes áttekintését elveszti; de rendesen az a körülmény okozza, hogy az ember a képzetek túlgazdagságával foglalkozik és nincs, öntudatában a veleszületett érdek egész teljességével. Sokszor mindkét körülmény együtt működik és az ember anyagi szükség és gazdag képzetek közt túlzgatott és beteges állapotba jut. Ezek a társadalmi harc áldozatai: bűnösök, jogfosztottak és tehetetlenek és olyanok, akik különös válságos állapotok alatt elvetették az öntudat teljességét. Tévtanok, mint pl. a materialikus világnézet, támogatják ezeket az állapotokat. Az

ez az érzés-szegénység szemben az öntudat eredetével csak átmeneti periódus, mely oly társadalmi fejlődés tulajdona, amelyben régi meggyőzések elvesztették erejüket, hogy benső vaksági állapoton át új meggyőződésre jusson. Ha az ember öntudat-erejének egyensúlyát ismét megtalálja, akkor az a függőségi érzés valamely formában helyreáll. Vagy a mindenséghez való vonatkozásunkra vonatkozó nyugtalanság lesz, mely az egyéni érdeket vallásos érzésre ösztökéli, – vagy az abszolútság kifürkészhetetlenségének teljes tudatává lesz, amelyből öntudatunk a látszat világából merült föl, ami a szociális érdeket a világ szükségleteivel szemben való erkölcsi lemondásra ösztökéli. Így lép föl minden az őserő által bennünk működő érdek fejlődése fölött:

e) *A transcendentalis érdek.* Ez is képes a többi érdekjelenséget az öntudatban többé-kevésbé visszazorítani, amint megfordítva az említett körülmények közt nem lép öntudatba. Az individuális érdekekkel kapcsolatban nem engedi, hogy a szociális érdek föltámadjon és az embert vallásos fanatikussá és aszkétákká teszi, amely őt a végtelen függőségi érzésben környezetéért való minden önfeláldozástól eltéríti, úgy hogy még transcendentalis érzésében is önző marad. Ha azonban ez az érdek a szociális érdekekkel jut kapcsolatba, akkor az ember szükségleteit a környezet szükségleteivel való nemes egyensúlyba hozza; megerősíti benne a külvilág képzeleteire vonatkozó öntudatot s valóságot akkor nemcsak saját Én-jében látja, hanem mindenben is (ideál-realizmus). Ilyen ember a transcendentalis érdek alapján képzeleteivel nem tud mértéket tartani reális képzetkörének határain belül. Naiv belátással is kiterjed szociális érdeke az egész organikus, földi világra, az univerzumra; a mindenségben amaz őserő székhelyét látja, amelynek emanációja ő és környezete. Betölti a tér, az

idő és az erő végtelenségének gondolata, mely önkéntelenül az Én jelentőségét e nagyságokkal helyes arányba hozza. Hogy a transcendentális érdek istenhitre vagy filozófiai meggyőződésre vezet-e, az embert ama világgal szemben való kötelességérzetére kényszeríti, melynek központjának hiszi magát. Az embernek az öntudat eredetéhez való helyzete tjtját szabályozza az egyes érdek jelenségek uralmát; eltagadja-e ezeket a vonatkozásokat, vagy csak saját individuális érdekének kiegészítését látja-e benne, mely kiterjed a reális világra, a szociális érdek teljes mélysége el van zárva előtte,

A velűnkszületett érdek jelenségmódosulatai határoznak a különböző hatásai és képességei szerint vagy váltokozva, vagy egye int az élőlény és öntudata fölött. Az egyén rendszerint tulajdonképpen harmonikusan kellene az érdek-jelenségeknek érvényesülnieök mely szerint a fiziológiai az öntudaton kívül teljesül, az individuális érdek elég erős arra, hogy az embert életfunkcióinak minden irányában tökéletesítse, a szociális érdek környezetének realitásával állítja szembe s a transcendentális érdek fentartja eleven kapcsolatot a mindenséggel. Az érdekjelenségek összhangjától való eltérések azonban elmaradhatlanok. Az érdekmódosulatok uralmának ez ingadozása alatt teljesül az embereknek és társadalmuknak sorsa. Ezeket a vonatkozásokat az utolsó pozitív belátásig leleplezni a szociológiai megismerés feladata. Emellett sikerülni fog az öntudat érdektartalmát a fiziológia elve gyanánt tudományos meggyőződéssé tenni.

A veleszületett érdek differenciálása dacára azonban ez maga minden teremtményre nézve egység marad, amely csak képzet-impulzus folytán kifelé különböző reakciójában feküdt. Sohasem szabad felednünk, hogy a veleszületett érdekjelenség módosulatainak az őserő differenciálásában van

meg az egységes eredete. Az amphygén-szaporodás előtt össze-
esik a fajérdek a fizioiógiaival, mert pl. egy amöba szaporodása csak konzekvenciája az asszimilációnak, tehát tenyészet, mely a differenciált életfeltételekhez alkalmazkodik. És így minden érdekjelenség csak fejlődési módosulata az eredeti, az öseröhöz tapadó érdeknek, amely az emberben az életföltételek legfőbb kihasználására működésben van. A veleszületett érdek differenciálását lépésről-lépésre követi az organizmus komplikálása; mert már a szaporodás szervei idézik föl a konjugációból származó fajérdeket és az ideg-apparátusnak számos, kölcsönösen alá és mellérendelt idegközpontokká való differenciálása az individuális és szociális kifejlődött szükségletéből ered. Amint azonban a veleszületett érdek és az öntudat egységes, akkor érdek és öntudat is egységes marad céljaik minden gazdagsága és az organizmus minden komplikáltsága mellett is. Az érdek és öntudat minden részlet-jelensége minden teremtménynél úgy összefoglaltatik, hogy csak az egységes szubjektum lép jelenségbe. Az élet sokfélesége a heteroid plasdidák és polyplastidák sejtjeiben az érdek és öntudat egysége által organikus életegységgé lesz, amint ez megfelel a monplastidákból való eredetének.

7. Az öntudat a külvilággal szemben.

Az alábbi vizsgálatok megösmertetni engedik, hogy öntudatunk kétféle megösmérésre törekszik:

1. A képzet és külvilág érzéki észrevétele (percepció) irányában, mely számunkra a látszat és bizonytalanság világát jelenti;

2. Az öntudat eredetének irányában, amely a bizo-

nyosság világa. Az öntudat folytán ismerjük ezt a valóságot és a mindenséget; ebben a megismerésben gyökerezik az őserőre vonatkozó inspiráció és ösztönszerű részvételünk, melynek részei vagyunk. Öntudatunkkal azonban nincs bepillantásunk eredetének irányába, mert éhez érzékileg nem vagyunk fölszerelve. Amilyen természetes volna a második irányba térni, hogy ezt megismerésünk alapjává tegyük, mégis tárgyi búvarlatunk elől el van zárva; minden valóság iránt való észlelő-képességünk hiányában vagyunk, amelyből semmi mást nem tudunk, mint öntudatunk tárgyát. E tárgyi kifürkészhetlenség dacára, mégis támogatni akarjuk afölött való érzésünket, ami öntudatunkon túl van. Ha pl. érzésünk arra ösztökél bennünket, hogy higyjünk a halhatatlanságban, akkor ez csak erőnk múlhatatlanságára vonatkozó intuíció és a bennünk működő őserő visszatérésétől öntudatunk kialvásáig az elzártág individualitása az egységből a mindenségbe. A pozitív filozófiának föltétlenül meg kell tagadnia magától azt, hogy elkalandozzék a vélemények e terére, ha abba a helyzetbe jut is a metafizikának kiinduló pontokat nyújtani, amelyeket komolyabban lehet venni, mint az onthológia eddigi következtetéseit.

Miután tehát a valóság kifürkészéséről – az öntudatból kiindulólág – le kell mondanunk, annál jobban indítatva érezzük magunkat a képzetek világában, amelynek észleleteire érzékileg fel vagyunk szerelve, a valóságot ismét megtalálni. Ez az ösztön oly heves, hogy az elfogulatlan ember nem is képes a valóságot a látszattól megkülönböztetni és hajlandó a képzetek világát reálisnak venni és a bizonyosat, mely öntudatunkban nyilvánul, könnyelműen fantóm gyanánt elvetni. Ez a hajlam állapotunk mellett – és amennyire az öntudatunkban élő individuumról van

szó, gyakorlatilag adva van, mert éppen az, ami öntudatunkban tükröződik, amit érzékeink tudatnak velünk a világról való existenciális képzet elzártnak látszik előttünk. Ennek a fikciónak következő lélektani oka van: úgy látszik, hogy az élet, mint az őserő végrehajtója öntudatunkon kívül van és érezhetővé válik előttünk, mint a külvilági dolgokra való törekvés. Mi csak a képzetek világával törődünk, mert az élet mint valóság magától értetődőleg itt van; ha az öntudat föntartására az anyagkonstellációt nem találja már meg, akkor néha elhallgat a külsőségekre való törekvés és az ember a halál előtt a valóságos belvilágra hallgat. Ráutalva a képzetek világára, tisztába akarunk jutni ennek folytán a külvilággal szemben:

1. Amit arról megismerünk.

2. Hogyan ismerjük meg ezt öntudat-organizmusunk szerint és

3. ami ezekből a képzetekből a valóságra tartozik, mely öntudatunkban manifesztálódik.

öntudatunk önmagában véve üres; csak arra alkalmas, hogy magába képzeteket vegyen fel. Ez a lefolyás az agyvelő szürke substanciájának kontaktusán alapszik a subkordiális központoknak s a gerincevelőnek a gangliumok kontaktusán, valamint az idegszálaknak az érzékeszközökkel való kapcsolatán. Nem vagyunk képesek külső benyomásokról képzeteket alkotni magunknak, amelyek érzékeink természetének nem felelnek meg. Érzékeink tehát pontosan körülírják észleleteink birodalmát.

Most már mindenekelőtt arról van szó, hogy mi az érzéki képzet, hogy következtethessünk arra, amit öntudatunkban észreveszünk. Minden érzéki észlelet összeütközése egy kívülről jövő mozgalomnak érzési idegeink periféria-

jávai. Aszerint, amint az utóbbinak megérintett pontja a mozgalom faj különböző kvalitásait öntudatunkkal megismerteti, különböző képzetek támadnak bennünk. A képzet nem más, mint vagy összeütközés valamely pozitív érintési akadályllyal, vagy hangrezgés folytán támadó hang, vagy vegyi inger, mely kigőzölgésből vagy váladékokból származó szag és ízlés, vagy a vibráció által támadó fény-sugarakból eredő valamely szín. A képzetek világa ezzel az Én-nek körül van határolva, de nem az öntudatnak, amely képzeteket az Én állapotáról életünk utolsó székhelyéig föl tud vetni. Így pl. az éhség és jólakottság öntudatunk számára csak képzet. Az, ami a képzetek számára a külvilág részéről lökés vagy ellentállás gyanánt érezhetővé válik, az Én-ben fájdalom vagy gyönyör gyanánt nyilvánul, mely érzések csak a lökés vagy ellentállás módosulatai, amelyek az idegutakon belül az életet előmozdítják vagy akadályozzák. Minthogy az öntudatorganizmus az egész testre (eltekintve a vegetatív alakoktól, mint amilyen a haj, a toll, a köröm stb.) kiterjed és mi egyrészt nem vagyunk képesek körülhatárolni valamely öntudat székhelyét, másrészt minden testrész a teremtmény individualitására befolyással van, ennek folytán az egész teremtmény az „Én” pozitív pszichológiájának nem idealisztikus emanációja.

Amily különbözők öntudat-organizmusaink vagy óriási perifériáink összeütközésének hatásai a mozgásokkal (akadályokkal) az Én-ben és a külvilágban, mégis közös alapvonásuk van: mindezek a képzetek sík képzetek. Ha periférikus idegeink vagy idegközpontjaink összeütköznek valamivel a külvilágban, illetve az Én-ben, öntudatunk valamely érintési síkkal való érintkezési pont képzetét kapja. Azért tapogat a vak tovább az érintkezési síkon, hogy ezek-

ből a képzetekből, e síkok alapjából asszociáció útján ítéletet alkosson magának e tárgyról, melylyel találkozott. Ha az ember fájdalmat érez, akkor idegszájai körültpogatják emez érzés eredési helyét, hogy ítéletet alkosson magának asszociáció útján az akadályról, mely útjában áll a fiziológikus normális folyamatnak (pl. patogén mikrobák). Ami tehát az érintési sík mögött van, arról nincs képzetünk. Így a fénysugarak által recehártyánkra vetett kép ezeknek a fénysugaraknak metszési pontja; öntudatunkban a látóideg útján e fénysugarak által kifejtett inger támad, mely a recehártya fölületét érinti. De hogy mit közvetítenek ezek a fénysugarak, azt a képzet nem mondja meg; mert azt sem tudjuk, mik a fénysugarak, amelyek pedig közvetlenül ütköznek össze a recehártyával; mennyivel kevésbé tudjuk, mi az a kép, ami öntudatunkban ébresztetik. A képzetek tehát egyáltalában nincsenek meg a külvilágban, hanem csak bennünk, hogy pl. „a vörös” valami, ami nem a külvilágban, hanem bennünk van, azt mutatja a nyilvánulások különbözősége, amelyet a gondolatasszociáló öntudat a képzetek folytán visszaad. Nem szabad félrevezettetnünk magunkat a körülmény által, hogy átlag a „vörös”-ről alkotott képzet hasonlónak látszik, hanem gondolnunk kell a színvakokra, akik a vörös színt „zöld” nuance-ban látják. Az érzéki szerszámok és az idegapparátus alkata szerint minden ember érzésszámjainak összeütközését a külvilággal sajátosan fogja érezni és ezzel szemben individuálisan fog viselkedni. A gyönyör vagy fájdalomképzetek ugyancsak egyéni sajátosságok. Hogy különböző emberekben ugyanarról a képzetről különböző észleletek támadnak, az kevésbé az érzéki szerszámoknak, mint inkább az öntudat-organizmusnak tulajdonítandó. Ha valamely festő a

dolgokat más színben festi, mint amilyenben mi látjuk, akkor ez nem abban rejlik, hogy másképpen látja, hanem abban, amit úgy látok mint mások, másképpen alkotja meg talán a látott dolgok elferdült felfogása folytán. Mert ha pl. más szint látna, mint amit más emberek látnak, akkor rendszerint ugyanazt a szint választaná, amit mások láttak, mert már úgy tűnik fel az a szín a palettáján is, amint azt a természetben látta. Hisz általában azt sem tudjuk, hogy valamitől ugyanolyan észleletünk van, mint más embereknek, hanem egészséges öntudat-organizmusok és érzéki szerszámok mellett ugyanoly módon ítélkezünk ugyanarról a képzetről. Minthogy azonban az agyvelőben és idegrendszerben túlnyomólag rejlik az individualizmus, mint az érzéki szerszámokban, ennek folytán a gyönyör és fájdalomképzetek még kifejezettebben különbözők lesznek, mint a külvilágból származó képzetek a különböző teremtményekben, ami azonban nem akadályozza azt, hogy asszociáció útján hasonló ítéleteket hoznak a sejtett valóságról (a képzetek ösztönzései).

Nem a kép, mely a recehártyára esik, vagy a hang, mely a fülkagylóban támad, vagy az érzés, melylyel a tapintási érzék fel van ruházva, maga a képzet; ellenkezőleg: ez kialakul az utón, mely az érzéki szervektől az agyvelőt helyettesítő idegközpontokig, vagy az agyvelőig vezet, aszerint, amint automaticæ vagy tudatosan értékesítetik. Ez a képzet tehát nem az érzéki szerv közelében van, hanem az öntudatot helyettesítő vagy azt tartalmazó neuromában. Megismerjük ezt az agyvelőben támadó álomlátásban, mely öntudatunk elé képeket varázsol, miképpen úgy vésődnek be az emlékezetbe, mint a retinára eső és kémiai inger folytán a fénysugarak által támadó képek. A képzeteknek ez a

közvetítése az érzéki szervtől vagy idegkomplexumtól egész az öntudat székhelyéig a képzetek hatására ránk nézve a legnagyobb jelentőségű.

A képzetek, mint sík jelenségek, szükségszerűen egyszerű természetűek, amiből kitűnik, hogy öntudatunkban *a priori* nem lehetségesek gondolat-kategóriák az öntudat környezetének viszonyairól, nem egyebek, mint sík-képzetek. Ha már most az ember, akinek szemében valamely kép támad, közeledik a látott dolgokhoz, mindaddig, amíg beleütközik azokba, miáltal a látási sík-képzet mellé sorakozik egy aránylag későbbi érzési sík-képzet, akkor ez benne asszociáció útján a térképzetet kelti. Ha az emberben a képzetek helyváltozás nélkül rendben-sorban föllépnek, akkor ez az egymásutánság benne asszociáció útján az időképzetet kelti.

A tér képzete, már a képzetek halmazása gyanánt, környezetünkben lévő első valóságot ismerteti meg velünk; mert most már képesek vagyunk a síkképzetből, amely még anyagbeli terjedelmet nem magyaráz meg, ama harmadik dimenzió képzetét nyerni, amelynek létezéséről képzetvilágunk valósága függ. A térképzetrel lép az ember az exakt megismerés terére, mert ennek segélyével kezd számolni dimenziókkal, viszonyokkal, testekkel, szóval exakt kiterjedésekkel. A vélemény, hogy a tér-fogalom *a priori* él öntudatunkban, részben ama körülményekben gyökerezik, hogy minden tudatos teremtmény már kezdettől fogva térviszonyokkal látszik számolni. Ez azonban, ha jobban szemügyre vesszük, nem áll. Az ember egyik legeredendőbb ösztöne az, hogy elfogadja az anya emlőjét. Az újszülött gyermek azt nem kép gyanánt ismeri meg, és a fiziológiai érdek csak akkor működik, ha az emlőbimbót a szájába nyomják; a

gyermek azonban igen gyorsan identifikálja az emlő képzetét, mint képet, a szájában támadó érzési képzetrel és megkísérli elkapni az emlőbimbót. A távolságról – tehát a száj és emlő közti térviszonyról – támad az első tér-képzet, amennyiben a gyermek eleintén tévedésben van erre vonatkozólag, de bizonyos idő ámulva növekedő biztonsággal tudja megkülönböztetni, hogy a mellbimbó közel van-e, vagy távol. Így a térviszonyok megértése minden egyes individuumban a tapasztalatoknak sorozatából áll. Hasonlóképpen ismeri meg az ember a fájdalomképzetekből Énjének anatómikus viszonyait idegperiferiáin belül; képzeteket és tapasztalatokat szerez testének és szerveinek tér viszonyairól.

Másképpen áll a dolog az idő képzeteivel. Ez nem eredményezi a valóság közvetlen megismerését; ellenkezőleg: az időképzet tévedés, mert idő nincs. Ez csak fogalmi helyettesítés az egymásután föllépő állapotokra vonatkozólag, melyeknek változásait észreveszszük. Eltűnne belőlünk az idő fogalma, ha minden változás megszűnne és a fejlődés hirtelen megállna. Már ebből az okból nem lehet az idő a tudatban lévő gondolat-kategória. A sikképzetek gyanánt bennünk sorban képződő, rendszeres és kimért változatokban gyökerezik. Persze e jelenségek közül sok már az „Én”-ben rejlik, mint pl. az éhség, vagyis a fiziológikus érdek, amely mindama sík-képzetek által, miket a késedelmező anyagcsere kelt, idegvilágunkban érezhetővé válik. Tehát az Én-en kívül is fölébred bennünk egyes képzet az időről és pedig benső körülmények változása folytán. Az idő, amelyet valaki mélyen átalszik, az illetőre nézve nem létezik; csak az éhség, vagy az idő változása folytán jön tudatára az időnek, t. i. támad benne a mindenségben előrehaladó

fejlődésnek képzete. Szigorúan véve minden teremtmény számára csak életének fiziológiai lefolyása képezi a valódi időmértéket.

Az időnél és térnél világosabban nem *a priori* képzetek az okszerűség és az azonosság, hanem hatásai a tapasztalatokká lett sík képzetek sorrendjének. Miután nem az a célom, hogy pszichológiát írjak, hanem meg akarom okolni a szociológiát, nem folytatom ezeket a vizsgálatokat, hogy a rendelkezésemre álló anyagból kivegyem azt, ami az adott célt szolgálja.

A szimultán és szukcesszív síkképzetek, amely nekünk az idegek és érzékszervek útján az élő tudatot a képzetvilágról nyújtja, *tapasztalatok* sorozata gyanánt az, ami tudatunkat értékessé teszi. A tapasztalatok, mint emlékezések az agyvelőben deponálva vannak. Csak most kezdődik a tapasztalatok összehasonlító munkája; az aktív appercepció, amelyet az étellel veleszületett érdek ébreszt és önmagában bonctanilag ki nem mutatható az agyvelő és idegrendszer különböző szálaiban és elágazódásaiban dolgozik, hogy nekünk képzetek, emlékek és eszme-asszociációk által a valóságot a tudaton kívül felfoghatóvá tegye és érdekszerűen egyszersmind használhatóvá is tegye. Hogy ezáltal sem válik lehetővé megismerni a valóságban azt, ami van, hanem csak azt, ahogyan van, az a tudat-apparátus már bebizonyított elégtelenségében rejlik, amelynek csak síkképzetek válnak hozzáférhetővé.

Mínthogy tudatunk eredetileg üres, és környezetünkre vonatkozó összes viszonyaink ama legegyszerűbb képzetekből származnak, ennek folytán a tehetségei szerint kifejlesztett intellektus a környezet hatása. Hogy a csecsemőnek képzeteiről és legegyszerűbb asszociációiról van-e szó.

vagy pedig valamely lánysz sokszoros komplikációról, egyre megy, – az életerőnek a tudatorganizmusban végbenő minden munkája nem más, mint a tudatnak az Énben és a külvilágban való tapasztalati munkája. A hit, hogy az egyelőben független, önmagától kifejlődött működés megy végbe, mindazokat az idealisztikus tévutakat teremtette meg, amelyen a filozófiai gondolkodás valaha haladt. Az emberek fejlődési stádiumának öntudat-organizmus és munkája nagyobb vagy kisebb könnyűséggel haladnak át az idegutakon az észleletek vagy az idegorganizmusban történő pozitív zavarok (agy- és idegbetegségek) állnak-e fenn, amelyek az emlékek és asszociációk bizonyos funkcióit megakadályozzák vagy félrevezetik. Ezek a tények nemcsak az egyes individuumokban jutnak érvényre, hanem a faj tulajdonságai gyanánt is, t. i. az agyvelő és az idegutak átöröklés útján faji sajátosságok is és alá vannak vetve, mint minden szerv általában, az alkalmazkodásnak, valamint a föltétes tökéletesedésnek, csak úgy, mint speciálisan a visszafejlődésnek és degenerációnak. Nagyobb szellemi képességeknek látszólagosan komplikáltabb volta csekélyebbekkel szemben a szerveknek gyorsabb és sokoldalúbb fogékonyságába olvad föl, szemben a lassúbbak és korlátoltabbak képzeivel és gondolat-asszociációival. Ebben van pl. a különbség a tehetség és a lánysz között. A tehetség az öntudat-organizmusnak ama képességéből áll, hogy képzeteket az emlékek birodalmán túl is értékesíti, amennyiben a tetve értékesít valaki; az eszmeasszociációk kivétel nélkül létező emlékek útján haladnak. A lánysz azonban a képzeteket az emlékek birodalmán túl is értékesít, amennyiben a tapasztalatok összehasonlításából a tudatban kauzális képzeteket teremt, amelyek dacára a nem tapasztaltság felé

lépésnek aránylag ugyanazt a gyorsaságot, rendet és biztonságot mutatják, mint a tehetség pusztá eszmanációi. Azért a genie – mint Goethe mondja – „tett és cselekvés által törvényeket tud adni.” A tehetség tehát általában, vagy legalább speciális gondolatirányban teljességben működő tudat-organizmust tételez föl. A lángésznel általában, vagy legalább azokban az irányokban, amely irányban a geniális képesség nyilvánul, jelesen működő öntudat-organizmus a közvetítő neuronok különös fogékonyságával fog összeesni, innen van a nem egy tekintetben túlhajtott gondolkozása a lángésznek és az, hogy agyveleje és idegrendszere könnyen megbetegszik. Az univerzális genie, amint ez a legnagyobb gondolkozóknál, államférfiaknál, vagy hadvezéreknél manifesztálódik, a legtökéletesebben egészséges öntudatorgánizmuson alapszik az eszmetársulások fokozott fogékonysága mellett. Ez a genie azonban a megbetegedéstől oly távol van, mint az egészséges természeti ember és a jól kifejlődött talentum.

Ha valamely fajban különösen kiművelődnek az idegeknek bizonyos képzetbeli és eszmetársulási utak, akkor ez nem más, mint a csíraplasmában továbbfejlődött faji tulajdonság. Tudjuk, hogy a vadonban élő indiánus sokkal gyorsabban tud felfogni tér viszonyokat, természeti jelenségeket stb., mint az iskolai szobákban felnőtt európai. Bármilyen kvalitású legyen is azonban az öntudat-organizmus, tartalmát a képzetek és tapasztalatok az egyéni képességek alapján határozzák meg; pl. az Én-ben foglalt tartós fájdalomi állapotok, vagy az öntudatban lévő folytonos egyoldalú felfogása a külvilágnak, az emberek jellemét, ítéletét és felfogását betegessé, ül. egyoldalúvá fogjuk tenni.

Hogy a tudatos lény tapasztalt egyénné fejlődjék, kell.

hogy működjék benne a *törekvés* tekintet nélkül tudat-organizmusára; mert a képzetek anélkül is feltámadnának ugyan, de benyomások nem keletkeznének. Ami a hülyéknél nem más, mint bénulása az agyvelőnek és idegtevékenységnek, az egészséges embernél csak egyénisége és léte negációnak következménye lehet.

Törekvésünk eredete a bennünk működő őserőben rejlik a veleszületett érdekekkel, hogy az individuumot fentartsa és kifejlésze. A törekvés tehát első sorban fiziológiai érdekgyanánt zavartalan anyagserére iránt az anyagcsere biztosítására képzetek halmaztatnak és biztosítatnak. Törekvésünk arra irányul, hogy az anyag konstellációját megtartsa, hogy az öntudat ki ne aludjék. Abban a mértékben, amint az anyagcsere biztosítva van, abban az arányban támad további törekvés, mely az előbbinél kausális összefüggésben van. Ha a jólakott, meztelen vadember ruhát kíván, akkor külsőleg a meleg-szükségletet elégíti ki ugyan, tényleg azonban testének melegveszteségi folyamatát lassítja és ezzel az anyagelhasználást is; biztosítja fennállását a külvilágból vett szélesebb körű dologgal, mint amennyi táplálkozására szükséges. Ha azonban a fiziológiai érdekek kielégítésében bizonyos mérték vagy diéta tartatik meg, akkor a törekvés a tapasztalatok alapján messzirelátó jelleget kap, mi mellett a biztosított anyagcsere, ha nem is mindig közvetlen, de mindig az utolsó ösztönzést jelenti. Az ember törekvése érteket és agyvelőt képzetek fölvetelére és azoknak értékesítésére megerőltetni, az a folyamat, mely az Énnek a külvilággal szemben való helyzetét megadja.

Mert benső szükségből ítéljük meg a külvilágot az Én fentartása érdekében, ezért elfogult tudattal állunk vele szemben; az ember a jelenségek világát közvetlenül csak ér-

dekéből kifolyólag tudja felfogni. Fiziológiai tény ez, amely az embereknek egymáshoz való kölcsönviszonyát megmagyarázza. Anélkül, hogy megértenők, hogy az ember e felfogásmódnak biológiai és fiziológiai okokból alá van vetve, nem vagyunk képesek megérteni a szociális világ jelenségeit. Amint a legalsóbbrendű lények csak aima, képzetek iránt fogékonyak, az anyagcserével függenek össze, addig az ember közvetlenül ama képzetek iránt fogékony, amelyek Én-jük fentartásával és fejlesztésével vannak összefüggésben. A képzetek e körülhatárolásának a tudat-organizmusra minden ember életén belül a legmélyebben járó befolyása van; kiválóan az appercepciók és assziációk amaz utait gyakorolják, amelyek a fiziológiai és egyéni érdeket szolgálják.

Minden tudatos lény állandóan érzéki ingereknek van alávetve; idegi és érzéki automaticae közvetítelek tudatával képzetről úgy tudjuk, hogy az embernek álomban minden ha és úgy meg benne van, amelylyel éber állapotban bír. De csak akkor keltenek benne képzeteket és assziációkat, ha érdekével összefüggésben látszanak állni. A fölébredés reflex-jelensége agyvelő-működésünknek, mely szerint a képzetet emlékekkel vagy legalább valamely ijedtséggel kell összefüggésbe hozni, hogy az agyvelőt föl” ekésre ösztökélje. Megszokott heves lárma nem zavarja az egészséges álmot, míg pl. a név halk kiejtése is fölébreszt. Tehát csak ama képzetek lépnek föl apperceptiáltan, amelyek a veleszületett érdekek szolgálatában állnak; csak azt kell figyelembe, venni; hogy a veleszületett érdekeknek különböző szükségletei vannak.

Minden lény képzetének közvetlen hatása. Minden érdekszerű akciót valamely emlék vagy legalább valamely megfelelő képzet előz meg, amennyiben már nincs fölvéve az érdekszerű automatikus vagy reflektorikus funkciók kincs-

tárába. A növények, kivéve az alsóbbrendű fajokat, nem tudják nélkülözni a világosságot. Fiziológiai érdekük tehát a világosság felé szorítja őket és a növény alakját nemcsak a világosság fölvételére alakítja őket, hanem még erre a célra mozgatja és módosítja is. Hogy pl. a szirmot a nap felé fordíthassa a növény, kell, hogy a fényérzete (tökéletlen í^zet) hasson fiziológiai érdekére; a szándékolt fiziológiai tás csak akkor lép föl, ha a szirm már a nap felé fordult.

Variált képességek dacára ugyanazon emberfajban hasonnemű képességek mutatkoznak a képzetekre és a törekvésekre vonatkozólag, ami a csíraplasma kontinuitásán alapszik. Az emberek individuális képességeinek fejlődésére nézve ellenben azok az életföltételek mérvadók, amelyek közt felnő. Hányszor cseréltettek föl az előnyben és hátrányban élő osztályok gyermekei és szociális helyzetükben és mlegfelelő életfelfogásukban elfogulatlanul éltek! A képzeteket az emberek intellektuális lényege határozza meg és amennyiben a fiziológiai érdekekkel vonatkozásban állanak, létrehozzák az individuum szerzett tulajdonságait. Ha pl. különböző fajok gyermekeit cserélik fel, akkor ezek a gyermekek is a velük nem rokon életföltételekhez alkalmazkodnak; ha faji tulajdonságok mutatkoznak, akkor ez nem a környezet fölfogásában rejlik, hanem fajuknak veleszületett képességeiben, tehát törekvéseikben. A képzetek befolyása az individuumra megilleti az egész organikus világot, mert ha vadállatokat szelídíteni és szolgálatra alkalmassá lehet tenni, ha növények megváltozott égálj alatt más növekvést mutatnak, akkor ezt amaz érzéseknek és képzeteknek kell tulajdonítani, amelyek alatt érdekeiket követhetik. Olyan lény, melynek faja a forró égálj alatt jutott fejlődésre, ha hideg égálj alá kerül, az nem

fogja természetszerinti életszükségleteit kielégíthetni; arra fog tehát törekedni – miután nem találja bele magát környezetébe – hogy ezt a környezetét elhagyja, vagy meghal; az individuum megszökik vagy tönkremegy környezetének hatása alatt. Ugyanaz az individuum, áttéve a mérsékelt égélj alá érdekeit, ha nehezen is, de mégis kielégítheti, a környezet impulzusai iránt hozzáférhetővé lesz és idővel képzeteknek alkalmazkodási produktumává válik. Olyan ember, aki szegényes életviszonyok között nőtt fel, törekvéseit nem fogja kiterjeszteni olyan élvezetekre, amelyekről nincsenek tapasztalatai. Ezek nélkül is ki vannak elégítve. Aki azonban gazdagabb és nemesebb élvezeteket ösmer, az olyan érezhetően nélkülözi azokat, hogy existenciája veszélyeztetve lehet; a tapasztalt képzetek határozzák meg, mely élethelyzetet tekint individuális érdekei életföltételeinek.

A képzetvilágnak az Én-re vonatkozó és mélyreható pusztá ténye is, melyet az intellektuális kapacitásra és tudatra gyakorol – és ezt valóságnak ösmeri meg – direkt jele annak, hogy a külvilág a valóságra tartozik. Ez a relációja a bennünk élő valóságnak a rajtunk kívül álló dolgokat feltárni, minden gondolkozásnak legcélszerűbb feladata; minden tudománynak ez a pozitív tartalma.

Miután az öntudat az egyetlen közvetlen bizonyosság és nem más, mint környezetének sík képe, magától értetődik, hogy valamely dolgot sohasem ösmerünk meg önmagában (differenciált öserő), hanem legfeljebb összehasonlítászerű megismerésére jutunk. Valamely valóság első nyomát találja a tudatos individuum a tapasztalatban, hogy a fölvetett életszükségletet amaz anyagfölvétel képezi, amely a tudatot tartalmazó erőkonstellációra nélkülözhetetlen. Ez a nyom minden további alapvető gondolkozásra jelentőséges. Ebből me-

rítjük ugyanis a tapasztalatot, hogy élelmicikkeink ugyanazon őserőnek módosulásai, amely tudatunk világosságát gyújtotta meg. A fiziológiai anyagfölvétel amaz erőnek forrása, amely a proformált és érdekszerű kialakulást bennünk fölveszi a csírasejttől az életerős emberig. A legnélkülözhetetlenebb törekvés mellett a képzetvilágban ugyanazokkal az erőkkel találkozunk, amelyeket a mindenségben föltételezünk, hogy tudatunkat megmagyarázva találhassuk. Ugyanazt a valóságot találjuk, mely tudatunkban bizonyossággá lesz a képzetvilágban is – azzal a különbséggel, hogy a tudat az abszolút valóság, miáltal a világ egészével összefüggünk, mi g az Én₇ünkkei legszűkebb viszonyba lépő képzetvilág csak relativ valóság gyanánt fogható fel. Mert a képzetvilág föltételezett valósága és az öntudat bizonyos valósága közt foglal helyet az individuális tudatorganizmus, amelynek funkcióit csak megbízható⁰ágának összehasonlításával kell megvizsgálni. Ez a képzetvilág azonban tulajdonképpen az a valóság, mely tudatunkat kitölti, ellentétben az abszolút valósággal, mely előttünk rejtve 'marad. A képzeteknek öntudatunkra való befolyása és ama törekvés által, hogy érdekeinket a képzetvilág birodalmából elégítsük ki, azt a bizonyosságot kapjuk, hogy erce képzeteknek olyan valóság felel meg, amelynek elrejtett volta azonos a bennünk lévő valóság elrejtett voltával. Ezáltal tudjuk, hogy Énünk számára a képzetvilág életföltételeink pozitív világát jelenti és hogy csak arról van szó, hogy a világ lényegének titkát ellessük. Ezt teszszük, amikor kifürkészszük a törvényszerű lefolyásokat, amelyek az egészséges tudatorganizmusban jelenségek gyanánt végbemennek.

Nyomára jöttünk a pszichológiai szükségletek útján a valóság azonosságának, mely az Én-ben van és annak, mely

a külvilágban van és most már mérvadó lesz közel jutni a képzetünkben lévő valóság részvételéhez. Ha már le kell mondanunk ama megismeréséhez, mely az Én fiziológiai folyamatában végbe megy, menyivel inkább áll ez ama dolgokra vonatkozólag, melyek az idegperiferiákon kívül maradnak. Annak a megfejtését, ami van, csak úgy le kell mondanunk, mint a tudatban lévő valóságról, mint azt, ami „miképpen” van, tehát a valóság állásfoglalását öntudatunkra vonatkozólag megállapíthatjuk. A pozitivistikus tudomány szellemében, melynek céltudatosnak kell lennie, meg kell elégednünk azzal, hogy megismerjük azt „miképpen” van, mert ez megfelel számunkra a felhasználhatóságnak, roig annak a megismerése „ami van”, mindig csak problematikus jelentőségű lehet. Az önmagában vett tárgy megismerése, ha lehetséges volna, csak a kíváncsiság dolgának és fiktív nyereségnek mutatkoznék. A pozitívizmus azonban szakított minden fikcióval és a képzetvilágnak s a tudománynak csak létünk realitását tulajdonítja.

Öntudatunk minden képzzettel szemben az előttünk ismeretes érdek álláspontját foglalja el; ez mindenekelőtt az élet pusztá tevékenysége gyanánt nyilvánul, később a tapasztalatban azáltal, hogy az Én a külvilággal való teljes függőségben nyilvánul. Hogy a „miképpen”-t a valóságban megismerjük, mindenekelőtt megfigyeljük, hogy a képzetek az egészséges tudat-organizmusban quantitativ tekintetben hasonló legyen és qualitativ tekintetben minden egészséges tudat-organizmusban hasonló képzeteket támaszson. Képzetek, amelyek elegendő tapasztalatok által biztosítva vannak, mint pl. a nap világoossága és melege közt lévő okszerűség, képezik az ember tapasztalati kincseit. A teremtmények tudata telve van ilyen kauzalitási képzetekkel; ezeken alapszik

minden gondolkozás és cselekvés. A természet törvényszerűségének megismerése régtől fogva intelligenciánk tulajdonát képezi és nyelviileg formulázva van, úgy hogy a tudomány a törvényszerűségnek ezt a tudatát csak mélyíti és rendezi. Tény, hogy az emberek a valóság megismerésének törekvésében csak a tévedések egész világán át jutnak annak a megismerésére, amely minden organikus lény veleszületett érdekében benne van. A képzetvilágban lévő törvényszerűség ösríonszerű megismerése minden organikus lénynek a külvilággal szemben való érdekszerű magatartásában nyilvánul. Ama képzetek összeségének hatása ez, amely felhalmozódott a teremtmények egész fejlődési sorozatában alkalmazkodás és a tudatorganizmusok felépítése által. A külvilágnak öntudatunkra való hatását minden organizmus biológiai fejlődésében megerősítve látjuk. Valamely teremtmény somatikus felépítése, fejlődési produktuma a veleszületett érdeknek és a teremtményt körülvevő természet törvényszerűségének. Ha a tűzgyík a szárazföldön való életre kényszerítve a kopoltyúlégzésről áttér a tüdőlégzésre, akkor az csak az őserőnek fejlődése, kapcsolatban új életelemeire vonatkozó törvényszerű viszonyainak tapasztalatával. Olyan tapasztalat, mely a fejlődési sorozatban formává lett, a lényt a környezethez helyes arányba hozza, Ha ilyen teremtményt környezetéből elviszik, akkor megszűnnek az automatikus és reflektórikus funkciók és megszűnik az ösztön, amelyek eddig együtt az' életet biztosították; a formálisan biztosított tapasztalati kincs-halmaz többé nem érvényesül s a teremtménynek új tapasztalatokat kell gyűjtenie, hogy alkalmazkodjék. Ha erre nem képes, nem fogja megösmerni környezetét és akkor ő és faja ki van szolgáltatva a megsemmisülésnek.

Tudatos lény, idegen viszonyokba áttéve, miután a

fiziológiai természet s azután az ösztön cserben hagyta, az eddigi tapasztalatokat a történendőkkel össze fogja hasonlítani. Ez a gondolatmenet pl. abban is nyilvánul, hogy a teremtmény az ellenséges viszonyok elöl igyekszik megszökni. Ha ez azonban nem; sikerül neki, akkor oly történendőket kutat, amelyek existenciáját lehetővé teszik. Ezeknek törvényszerű, történendőknek kell lenniök, mert csak ilyenek teszik lehetővé az alkalmazkodást. A képzetvilághoz való ez az alkalmazkodás okozza a faj variálását és megint formalizált tapasztalat halmozódik össze, amely a későbbi nemzedékekben automatikus és ösztönszerű helyes tevékenységre vezet. Mivel az élő teremtmények organizmusa az egész fejlődési sorozat tapasztalatainak produktuma, melyet a veleszületett érdekek szerzett és amelyet adott esetben a tudat-apparátus appercipiált, amelyet továbbá az öserő tökéletesedési törekvése értékesít, ennek folytán minden új teremtmény gyorsan találja fel magát; az organizmus által előírt élethelyzetben és gyorsan tanulja meg fajszerű készségeit, Ami nincs benne ebben az organizált tapasztalati kincstárban, az távol marad a teremtménytől. Ha a fajon belül tapasztalatellenes életföltételek közé viszik, akkor múló individuális alkalmazkodás bekövetkezhetek ugyan, amelyek azonban nyomban elmúlnak, ha a szokásos életföltételek megint bekövetkeznek, vagy ha a fajszerű természet a magasabb korról teljesen keresztül tör. Látjuk ezt szelídített vadállatoknál és külsőleg kultivált természeti embereknél.

Az ember, mint legmagasabban kifejlődött teremtmény, nem elégszik meg azonban az egyes individuumokban támadó kauzálitási képzetekkel; törekvése az, hogy az egyes érdekeinek szolgálatába vigye bele sok fejlődési sorozat tapasztalati kincseit és az egész emberiség tapasztalatait is.

Pozitív akarás mellett a tapasztalatok értékesítése a fiziológiai folyamat fölé emelkedik és megragadja a tudat-organizmust egész terjedelmében, azzal a szándékkal, hogy egyrészt a valóság törvényszerűségét lehetőleg gyorsan megismerje és másrészt az, észleleti világ életfeltételeit az egyesre vonatkozólag kihasználja. A tapasztalatoknak eme mélyített és kiterjesztett értékesítése, valamint a kauzálitási képzetek roppant nagy száma összegyűjtve az ember tudásának kincstára lesz; és ez rendszerekbe hozva válik az emberek tudományává.

Az emberek arra törekszenek, hogy egyes képzetek azonosságát különböző emberekben állapítsák meg, hogy abból következtethessenek arra vonatkozólag, hogy mindenkivel szemben a képzetvilágban áll a „miképpen”, miáltal a történendők törvényszerűsége szakadatlan, különböző álláspontokból kiinduló észleletek által megismerhetik. Képzetek, amelyek benső összefüggés nélkül haladnak el előtte, *egyáltalában* a képzetek jellegével bírnak, t. i. a látszat jellegével minden észlelet külsőségei folytán, valamint az érzéki szervek és az öntudat-organizmus megbízhatatlansága folytán. De képzetek, amelyek tapasztalatok által a jelenségek kauzalitása fölött a törvényszerűség keretébe illeszkednek, olyan történendőkre mutatnak, amelyek észlelési álláspontunkból kiindulólag a valóságra tartoznak. Mihelyt az ember az észleleti világból a valóság „mikéntjét” megtalálta, arra törekszik, hogy annak törvényszerűségét és nem a képzetek látszatát használja ki. Törekvésének minden irányából az a szándék rezultálódik, hogy áthatoljon a szubjektivitás ködén, amely a képzetvilág valósága és saját valósága közé kerül tudatába. Ezzel megérintettük ama nagy ellentét forrását, mely az embereket, sőt a legtöbb tudatos lényt moz-

gátja. Az individuális érdekek ellentéte ez; örök igazság objektivitására való törekvés. A babona és tudás közötti harc ez, valamint a harc a barbárság és civilizáció, előítéletek és tapasztalatok között, – oly harc, melynek célja a valóságnak a látszat fölött való diadala.

A tapasztalatok megítélésében előforduló tévedések csak a tudat-organizmus funkcióiban rejlenek; amíg a fiziológiai és fajérdek uralkodik, addig az individuum csak akkor téved, hogyha ez az organizmus beteg. Mihelyt azonban az individuális érdek uralma kezdődik, akkor kezdődik is teljes egészség mellett a tévedés, amennyiben a szubjektum önmagát a világ központja gyanánt fogja föl és így abszolút függőségével ellentétbe jut. Csak a szociális érdek mutatja meg az egyesnek környezetéhez való állásából kifolyólag a helyes fel fogást; a tapasztalatok megint objektív módon értékesíttetnek. A transcendentális érdek, mint a szociális érdek fejlődése, ítéletünk eredeti egyensúlyát a tapasztalatokra vonatkozólag megint helyreállítja azzal együtt, hogy ez az objektivitás nemcsak a működő őserő műve, mint amilyen az öntudatlan világban és a fiziológiai érdekekben, hanem egyszers mind diadala a tudatnak az aspirációk és az individuációk fölött.

A valóság azonossága meggyőződésének helyreállítása, amelyet tudatunkban lévőnek tudunk, a képzetvilágban lévő valósággal – mivelhogy mindkettőt az őserő emanációja gyanánt ösmerjük, mely bennünk fiziológiailag hat – a szociológiai megösmerés tudományos kiinduló pontja.

Tudatunk belvilágába való bepillantásával és a képzetvilág búvárlatával végre megtaláljuk az egységeset és végtelen abszolútot, de azzal a fontos különbséggel, hogy a tudat végoka gyanánt egyáltalában kifürkészhetetlen, míg a kül-

világban törvényszerű magatartása igenis kifürkészhető, araennyiben tudat-organizmusunknak történendők hozzáférhetők. Az egyesnek az abszolúthoz való tartozandósága minden eszmetársulás alapvonása, amelyre tudatunk forrása képes. Valamely módon, amely természetszerűen környezetünkkel való függőségünknek tükrözése az ember úgy ösmeri meg magát, mint aki a mindenségből ered és a mindenségbe visszatér. Nem képzelhető pozitív képzet, amely az individuumot, mint a végtelenség részét megtartva tételezi fel; hogy ezt a képzetet fölébresszük, el kell hagynunk a tapasztalatok terét és föl kell tételeznünk, hogy a lélek elutasíthatatlanul független. Minthogy azonban a lélek tudatunk individuációjának csak segédfogalma, amely megszűnik az öntudatot létrehozó anyagkonstellációval, ennek folytán a lélek halhatatlanságába vetett hit nem talál támaszra a pozitív megösmerésben; még távolabb áll ettől a materializmus. Ha annak olybá kell feltűnnie, mint a megösmerés birodalmára vetett pillantásnak, úgy az utóbbi az öserő lényegének csak rövidlátó felfogása. Amíg azonban amaz eszmeirány valamely tudatos erőre vonatkozó meggyőződést fejez ki, addig a materializmus a természetben az erőnek és anyagnak kétféleségét látja, amely megmagyarázhatatlanul sulyeszi el az erőt az anyag öntudatlanságába. A transcendentális érdek ama hit által kielégíthető, a materializmust azonban elutasítja magától és egy megtisztult individuális érdek is kell, hogy megragadja, mert a tapasztalatokban nem talál rá háttérét, noha egyedül erre igyekszik támaszkodni.

Az egyesnek a végtelenséghez való kikerülhetetlen állása mellé sorakozik az egyesnek a környezethez való tartozandósága. Mert nem képzelhető ember, aki a külvilágtól való függőségétől naeg tudna szabadulni. Látjuk emberek-

ben, akiknek önzése szeretne megtagadni minden kölcsönvonalatkozást, mily hiába kísérlük meg· kivívni a függetlenséget, amíg mi az individualitás tökéletes feláldozásával a szociális érdek diadalát csodáljuk. Miután a külvilág valóságát a tudatunkban lévő valósággal azonosnak tudjuk, ennek folytán a transcendentális érdeket nem: tudjuk különválasztani a szociális érdektől; mindkettőnek ugyanaz a célja: a valóság, – csak a transcendentális mérlegelések tudatunknak benső ügyei, amíg a szociális ügyek az egyest a mindenséggel kötelező összefüggésbe hozzák.

Az embernek korábbi tapasztalata, hogy individualitását a környezettel való harc nélkül nem tarthatja fenn, úgy hogy existenciáját, minél jobban adja meg magát individuális érdekeinek a gyönyör és kellemetlenség közti állapota lehet csak. A képzetek világa tökéletlennek látszik előtte, mely tele van ellentmondással aközt, amire érdekünk törekszik és aközt, amit az életföltételek nyújtanak. A tökéletes viszonyokra való vágy annál hatalmasabbá lesz, minél inkább tisztába jut az ember a mindenséggel és a környezettel szemben lévő kettős állásával. Amaz ellentétek, amelyeket a képzetek világában a létért való harc oka gyanánt ismerünk, kibékíteni látszanak bennünket a végtelenséggel. A végtelenség idealisztikus tökéletességét egy teremtő és tökéletesedő öserő értelmében látjuk, minden fájdalomnak a végtelen szeretetben való felolvadását. A realiztikus értelemben vett kibékülést a kiengesztelő halálban látjuk. Bármilyen szélsőségben állnak is szemben egymással ezek a felfogások, mégis megmarad mindkettőnek a gyökere a kiengesztelődés és az abszolút tökéletességhez való visszatérés.

III. A szociológia természettudományi alapja.

8. A természeti törvények vonathozása a szociológiai meg- ösmeréshez.

A képzetek az idegek és érzékszervek útján válogatás né-kül hatnak be tudatunkba; eredetileg rendezetlen tapasztalatok tömegévé lesznek, amelyek mindenekelőtt a ránk ható erőket megösmerni engedik. Szükségeink által vezérelt törekvéseink, hogy az alkalmas erőket az önfentartásra értékesítsük, az ösztön homályából a tudat világosságába hatol be. A tudat e legalsóbb fokú vonatkozásán belül a jelenségek törvényszerű magatartásának megösmeréséről szó sem lehet; ez csak akkor következik be, ha a törekvés csak a közvetlen önfentartás fölé emelkedik, hogy eme jelenségek relációnak belátásával ezt a törekvést támogathassuk. Persze eleintén nem ösmerhető meg a jelenségek valódi törvényszerűsége. A természeti népek gondolatmenete még ma is a legtermészetellenesebb téves konzekvenciákat mutatja, Az emberek szellemi fejlődése úgy megy végbe, hogy a tapasztalatok szaporodásával a tévedés mindjobban kizáródik és a kauzálitási képzetek a valóság törvényszerűségével összhangzásba jutnak. Képzetek, amelyek hasonnemli körülmények ismétlő-

désére találnak és világosan megismerhető kölcsönvonatkozásokat mutatnak, leghamarább vezetnek a természetszerű törvényszerűség belátására. így a kozmikus jelenségek, mint amilyenek a csillagoknak a földhöz való vonatkozásai, minden népnél a törvényszerűség megismerésének lényeges kiinduló pontja. A nap- és évszakok a világossághoz, a meleghez, az organikus élethez való kölcsönhatásukkal, a meteorológiai jelenségek korán kauzális képzetekhez vezetnek, amelyek mindenekelőtt azt a hitet támasztják, hogy vannak rendező őserők. A civilizációra képes legdöntőbb kezdetei abban a törekvésben rejlenek, hogy a képzetek törvényszerűen fogassanak fel és az a képtelenség ilyen kultúrát teremteni, semmivel sem nyilvánul világosabban, mint pl. a mikronesiák közömbösségében, a napnak és mindennapi lehungyának vesztegmaradására vonatkozólag.*) Az emberi intellektusnak a kozmikus jelenségekbe való betekintésében rejlenek az összes tudásnak csirái. Ezek ösztönzik az embert a külvilágot quantitativ módon megítélni; kényszerülve van idő- és térméretekkkel számolni, amelyek exakt alapvonásukkal csalhatatlan igazságokra vezetnek. Az emberben fölébred a matematikai gondolkozás és ezzel minden tudomány kezdete. A csillagászat hozza meg ennek folytán az első kultúrelemeket.

A komikus fogalmakat illeti azonban a qualitative ösmeret legmegbízhatóbb vonása is; mert a jelenségek nagyszerűsége, amelyek túl vannak minden zavaró részletességen, legkorábban engedik meg a qualitativ törvényszerűség megismerését. Minden, a kozimikus rendből levezetett ta-

*) J. Subbok „Die Entstehung der Civilisation” (Jena 1875) 8. old.

nasztalat ha azok kauzáliter megösmertetnek, lehetőleg nem kétértelmű és relativ biztos; legkorábban szabályozzák a gondolatmenetet és – amennyire az értelmet előítéletek nem zavarják – az igazi belátás útjára viszik az embert. A kozmikus világ törvényszerű megösmérése egész gondolkozásunkat uralja és a bűvárlat minden irányában helyesbíti a valóság lényegébe való bepillantásunkat. Az emberiség nem ösmer jelentőségesebb vívmányokat, mint Ptolomeus, Galilei, Kopernikus, Kepler, Newton fölfedezéseit és a Kant–Laplace-féle elméletet; intellektuális fejlődésünknek fordulópontjai ezek. Minthogy ezek a vívmányok univerzális törvények megösmérését engedték meg, úgy ezekből szociológiai törvények is származnak, melyeknek alaptétele így hangzik: *minden dolog kölcsönös függőségnek van alávetve*. Ez a törvény a gravitáció törvényének módosulata szociológiai gondolkodás szellemében; megegyezik a pszichológiai megösméréssel, hogy nem vagyunk egyebek, mint az őserő produktumai, akik a külvilág befolyásai alatt állunk.

A Kant–Laplace-féle hipotézis a kozmológiai törvények megösmérésével mind bizonyosabbá válik. A jelenlegi kozmikus világ az őserőnek a végtelen térben feloszlott egységből származott; abban a mértékben, amelyben emez egység helyi sűrűsödése ment végbe, az őserő differenciálása is végbement különböző érdekelt jelenségformában. A feloszlott őserőtől kezdve az égi testek fejlődésén át, földünk geológiai fejlődéséig, az organikus élet keletkezése? mai társadalom kialakulásában az őserő szakadatlan differenciálását ösmerjük meg. Látókörünk szerint, amelyen túl nem jutunk, magának az embernek fejlődése a világegyetem individualizált differenciálásának legmagasabb foka. De már ezen a legmagasabb fokon is képesek vagyunk ez individualizált sokféle-

ség csökkenését konstatálni. Számos organikus fajok eltűntek pótlás nélkül, földünk vulkánikus tevékenységének folytonos csökkenése a vele járó geológiai konzekvenciákkal együtt a holdnak élettelen természete, egyes égi testek megsemmisítése, amelyek más égi testekkel egyesülve a meteroitákat képezik, úgy hogy naprendszerünk egyszerűsítését a törvényszerű megismerés körébe lehet vonni, – mindez együttvéve a differenciált sokféleség visszafejlődésére, egyszerűbbé lett jelenség-formákra enged következtetni. Ama kozmológiai tannak alkalmazhatósága, mely a mindenségnek az egységből való fejlődésére és a sokaságból az egységhez való visszatérésről szól, nem szorítkozhatik pusztán a világrendszer fejlődésére, hanem; szükségszerűen minden világ-test fejlődésével, organikus és szociális életével vonatkozásban áll.

Ha a kultivált ember az univerzum nagy viszonyairól szemét szűkebb környezetére fordítja, oly sokféleség lép elébe, melynek törvényszerű magatartását gazdag tapasztalatból sem lehet megismerni. A szociális képzetek sokalakúsága és az individuális életet megzavarják; hiába keresünk ebben összhangzást. Az emberek elsősei ban lemondanak arról, hogy az aránylag oly kicsiny organikus élet világában a törvényszerűséget megismerjék. Az egyesnek még nem imponálnak a mikrokozmosz rejtelmességei; az Én és annak képzeletalkatai minden belátás központjában állanak és az ember nemi képes a kérdéshez felemelkedni: hát lehetséges-e. hogy földünknek ez az organikus élete múltó jelentőségében a mindenséggel szemben kívül álljon ama törvényeknek, amelyek vételenségükben uralják? – A szubjektív ellentmondás e törvényszerűség beismerésével szemben eredetileg minden teremtmény individualizált törekvése által oly hatalmas, hogy az ember csak akarata ellen nyílik meg a belátás-

nak az még ma is a tudósok egy része, akik emberi kölcsönvonatkozással foglalkoznak, valósággal ellenségei ama gondolatmenetnek, hogy a kozmológia min dr.. törvényszerűségnek az alapja; a helyett, hogy a dolgok komplikációját az eredetinek egyszerűségével megoldanák, mind jobban belebonnyolódnak a vélemények áldatlan zűrzavarába. Az embernek ez az individuális ösztöne a faj fiatalságára vezethető vissza, amelyben a szenvedély a túlnyomó, vagy ez az erő teljes individualitás által utasítatik vissza, mely „akar szabadságot” állít.

Tudjuk, hogy az univerzum! egész fejlődési mené-ellentmondó erőemanáció folytonos szabályokból áll. Fa nem is tudjuk még teljesen belátni, mégis tagadhatatlan, hogy a természet törvényszerűsége minden erőhatásnak *rezultáló ereje*. Innen van a minden oldali függőség. Az erőknek azt a harcát egész a megnyugtató egyensúly bizonyos fokáig, amikor a kivívott törvényszerűség a földolgozók fölött uralkodik, képzeink minden irányában figyeljük meg. Noha a kozmikus világban a törvényszerűség túlnyomóan jut kifejezésre, mégis jelenségek lépnek fel benne – mint amilyenek a bujdosó csillagok, csillagfolton ismerős csillagok. csillagkialvások és fellángolások, és meteorok – amelyek mint az univerzális erők heves harcaik maradványai az egykori rendellenességek túlnyomó voltára mutatnak. Ez még feltűnőbben lép előtérbe a tellusi jelenségekben. A kialvó vulkaniizmus és a földrengések ama jelenségek maradványainak tekinthetők, amelyek egykor földünk felületét hevesebb ingásokba hozták, mint amilyenek mostani fejlődésünkben előfordulni látszanak.*) Ez a mindent uraló csök-

* Neumayer M. „Erdgeschichte” (Lipscse 1886) I. 140.

kenése az erőkítőréseknek a mi eszmevilágunknak is megengedi, hogy elhagyjuk a fejlődésünk fölött való extravagáns nézetek útját és lassanként alávet bennünket ama törvényszerűség belátásának. Szóval a szociológiai megismerésre mind érettebbek leszünk.

A kozmikus világ jelenségeiben levő törvényszerűség megismerése azután az embert arra ösztönzi, hogy megkísérelje a matematika exakt igazságait az emberi kölcsönvontakozások bűvárlatára alkalmazni. Természetes, hogy ez mindenekelőtt csak oly ügyekre nézve érvényesülhetett, amelyek kétségtelenül quantitásokkal foglalkoztak, miközben a kvalitások meritórikus kifürkészhetlensége és az individuális lényeg megbízhatlansága a háttérbe lépett. Az embereknek majdnem egész gazdasági élete a matematika segélyével szabályoztatik és a mechanikai erők törvényszerűségébe való betekintéssel alakíttatik ki.

Miután a quantitások majdnem, mindig kvalitások gyanánt lépnek jelenségbe, ennek folytán ez a törekvés is felébred, hogy ezt is törvényszerűen fogjuk fel. Itt jutnak érvényre az arányok és egyenletek stb. Már korán felébred a belátás, hogy azonos történendők nagyobb száma bizonyos törvényszerűséget konstatál szemben kisebb számúval. Az arányosság matematikai gondolata alkalmazhatónak bizonyul a kvalitatív történendők kauzalitása képzeteire is. Rájöttek arra, hogy az okok relációja feltételezi az okozatok relációját is. Ez a kezdetben szubjektív vélemény gyanánt fellépő megismerés az előrehaladó tapasztalattal tudományos alapvonást nyer; mert most már tudják, hogy a kvalitás a quantitásoknak kifejezője, amelyek eddigi belátásaink szerint meg nem mérhetők. Ezért tehát egyelőre a történendőket a maguk kvalitatív kifejezésével egymásai relációba hozzuk

abban a reményben, hogy megszorodott belátással e kvalitást quantitásokkal helyettesíthessük és így a fogalmak és hasonlatok bizonytalan teréről az exakt nagyságokhoz juthassunk el. A filozófiai meggyőződés, hogy minden kvalitás az egységes őserőnek csak differenciális jelensége, ennek a törekvésnek tudományos fundamentuma.

A természettudomány alkalmazta először ezt az eljárást, amennyiben leírás útján az ok és okozat relációját, tehát a tapasztalati törvényszerűséget akarta fölfedni. Később sikerült a természettudománynak különböző irányban mérhető nagyságokra akadni, miáltal a jelenségeknek eladdig föltételezett törvényszerűsége részben exakt módon megerősítést nyert, részben helyreigazított és kibővített. A csillagászat és matematika e tekintetben megtartották ugyan a vezetést, azonban csakhamar a fizika és vegytan is megtanulják tanaikat átteni az exakt bűvárlat terére. A kvalitatív kauzalitás filozófiai törvényének eredményét mélyreható módon megerősíthették a quantitativ mérések... így látjuk már ma előre, hogy a társadalomban végbemenő látszólagos szellemi mozgalmak is – amelyek az anyagkonstelláció belátására vannak felépítve – az anyagcsere quantitásain alapszanak. Megesmérhető, hogy az embereknek minden kölcsönvonatkozása fiziológiai momentumokon alapszik, csak úgy, mint minden dolog függőségének alaptörvénye az emberi társadalomban fiziológikus folyamatok útján jut kifejezésre.

Habár ez a belátás mint szociológiai hipotézis kétségtelenül helyes, még sem lehet minden szociális történeten dőkre vonatkozólag felvilágosításképpen, t. i. az első októl az utolsó okozatig exakt módon értékesíteni; mert befolyásos jelenségek azoknak faktorait igen nagy számban részben most megállapítani és quantitális módon konstatálni

talán sohasem lehet. Az ember intellektuális fejlődésének fontos tana, hogy minden exakt belátást a kvalitális bűvárlat útján létrejövő hipotetikus belátásnak kell megelőznie, ha nem akarjuk, hogy a kvalitativ bűvárlat hamis utón maradjon. Nincs említésre érdemes tudományos vívmány, amelyet nem előzött volna meg a tapogató hipotézisek sorrendje és valamely vezető szintézis. Megkísérleltük azt is, hogy szociális körülményeket is spekulatív magyarázat nélkül quantitativ módon vizsgáljanak meg törvényszerűségekre vonatkozólag. A statisztika leírhatlan fáradtsággal kolosszális számsorokat hordott össze, anélkül, hogy ezen az utón sikerült volna szociológiai törvényeket nyerni. A statisztika – más természettudományok exakt eredményei által félrevezettetve – az emberi kölcsönvonatkozásokat quantitativ módon akarja megítélni, még mielőtt azt a fejlődési utat tette volna meg, melyen más tudományok haladtak és amely a spekulációnak irányt mutat. Mint minden más tudomány fejlődésében, úgy a szociális élet bűvárlatában is előbb egyes találó nézetek jelennek meg, amelynek csak a helyes metódus állapítja meg helyzetét a tudományos rendszerekben.

A statisztika nagy súlyt helyez az aritmetikára az úgynevezett „nagy szám” törvényére és ezzel a jelentőséges tényt bizonyította be, hogy bizonyos történetdők száma faj és viszonyok szerint átlag egyenlő maradt. A szociális jelenségek törvényszerűségének ez az exakt bizonyítéka sokban hozzájárult az emberi kölcsönvonatkozások nagyobb buzgalommal való bűvárlatához. De minél több eredményt értek el ezen a téren, annál világosabbá lett, hogy statisztikai számok nem képesek szociális törvényeket megállapítani. Eltekintve készen fekvő tendenciáktól, ennek folytán a statisztika nem is tett fölfedezéseket; sőt mondhatni, hogy a nemzetgazdaság terén hamis

konklúziókra vezetett. Különösen előmozdított a túljelentőségű magyarázatokat a politikában, mert statisztikai számok nagyon is gyakran alkalmasak mindenféle véleményt szolgáltatni. Ezek a bajok persze részben a statisztikai anyag elégtelenségében rejlenek. Ez azonban azt mutatja, hogy a statisztika még hosszú ideig nélkülözi az alapot, hogy – ha egyáltalában lehetséges – szociológiai tanokat merítsen. A legfontosabb esetekben qualitàsokról van szó, amelyeket talán néha exakt nagyságok roppant sokféleségével lehet körülírni, de legnagyobb részben quantitative megfoghatlanok. Azt, amit a statisztika a maga anyagával tanít, rendszerint előre lehet tudni; és ha szociológiai ösmeretünket meglepi is, mégis ki lehet mutatni, hogy a legtöbb esetben a statisztikai összetétel tendenciózus, hézagos és téves volt. Ha azonban a szociológiai törvényszerűség quantitative kifürkészését kilátástalannak mondom, másrészt meg vagyok győződve, hogy a statisztika mint segédtudomány nagy jelentőségű a szociológia speciális búvárlatára nézve.

Nem csekélyebb mértékben, mint a matematika aránygondolatával és átlagértékeivel, magára vonta már korán a szociológiai gondolkozók figyelmét a mechanika a több erőkomponens rezultánsaival. Államférfiak, költők és gondolkozók különböző kijelentéseiben benne van annak a megösmérése, hogy a társadalomban működő erőknek rezultáló hatása van. Ez a tan, mely a dolgok kölcsönös függőségén alapszik. atvive az egyéni törekvés nehezen felfogható elemébe, a társadalmi harc lényeges kérdéseit tisztázza.

Általában a szociális világ eredetében van, mely az organikusnak, az anyagcsere útján a szervetlennel való öszszefüggésből áll, a testek általános tulajdonságának megfelelő alkalmazhatósága van a szociális alakulásra.

Miután keletkezésünket, fennállásunkat és elmúlásunkat az anyagcsere eredményeinek tekintjük, ennek folytán a szociológiai gondolkodásra kell, hogy kibővítő hatása legyen az anyag összetételének kifürkészése, A vegytan főtörvényei kell, hogy megfelelő felfogásban szociológiai törvények is legyenek. A vegytan ösmerteti az anyagrészek mozgási törekvését, mely az „elem-atom”-ban vonzás és taszítás gyanánt nyilvánul. Ez a mozgási törekvés valószínűleg az őserőnek emanációja, mely egyszersmind kifejezésre jut a fényben, a melegben, a villamosságban és delejességben is. Míg azonban e mozgásokban az anyag mechanikai tovafejlődése látszik végbemenni, addig az „elem-atom”-ok vegyi mozgásában az anyag helyzetének állandó eltolása megy végbe. A vegytan fölfedte a törvényeket, amelyek szerint korlátozott felfogásunk szerint a látszólagos egyszerű anyagokat összekötni és elválasztani lehet. Az elemek affinitása valószínűleg a bennük működő őserő lényegében rejlik. Úgy, amint ez a szociális világban a törekvést mutatja, hogy a magasabban kifejlett organizmusok uralmát az alacsonyabbak fölött biztosítsa, úgy a bensőbb összeköttetéseknek tartósabb hatások által előnyt ad futólagosabb összeköttetésekkel szemben. Az „elem-atomok” összeköttetnek megállapított súlyviszony szerint, miáltal a vegytan kvalitatív lényege a búvárlat exakt terére lépett. Az elemek rokonsága, a kisebb-nagyobb affinitás, vagy azoknak bizonyos összetételei ellen való averziója oly jelenségek, amelyek a szociális életben lévő szenvedélyekhez, a szeretethez és gyűlölethez nemi csak hasonlóak, hanem azokkal okszerűen azonosak. Ha meggondoljuk, hogy az anyagcsere az emberi kölcsönvonatkozásoknak kifelé való eredetjensége, akkor világosnak látjuk, hogy idővel az okok és okozatok egész sorrendje a vegyi vonzás és tasztástól kezdve az

emberi öntudatban lévő szeretetig és gyűlöletig és az emberi társadalom ezáltal megmagyaráztatik. *) Ma a világnézet dualizmusa és a tudományban is rendszerint tudatfolyamataiban és a kölcsönhatásokra vonatkozó elégtelen belátásunkon és a fiziológiai jelenségeken alapszik; az élet lényei, tehát egyszersmind a szociális élet tényei között és az anyagcsere tényei közt megmagyarázhatatlan ellentéteket vélnek látni. A természetnek minden folyamata az őserő egységes működésére mutat; ha benső ellentétre képes volna, akkor lehetetlen volna az abszolútnak tökéletessége is, bármily formában akarjuk is azt megismerni. Miután a dualisztikus világnézet egyrészt a független lelket nem akarja kérdés tárgyává tenni, másrészt ugyanazt az istenfogalmat komprommitálja, melynek kedvéért amaszt állítja. – A szociológia mutatja, hogy az emberek kölcsönvonatkozása, egyesüléseik és elenségeskedésük az anyagcsérének amaz ösztönzésein alapulnak, mely az ember fentartására nélkülözhetetlen. A táplálkozási kérdések minden szociális mozgalomnak kiinduló pontjai és még a legegyszerűbb társadalmi összeköttetések, mint amilyen a házasság, a fentartó anyagcsérére való vonatkozások nélkül el nem képzelhetők. A szükséges anyagbevitel minden korlátozása vagy megvonása a szociális életben ellenségeskedést vagy gyűlöletet támaszt.

Ami útjában áll valami tartós vegyi összeköttetésnek, ami tehát az atomok lényegében lévő dolog, az anyagösszeköttetés közé tolódik vagy annak ellent áll, az kiválasztatik; a bikarbonátok nem nyugosznak addig, amíg karbonátokká nem lesznek. Mihelyt valamely elem erősebb összeköttetést

*) Wundt „W. „Grundzüge der physiologischen Psychologie“ (4. kiad. Lipse 1893). I. köt. 6. fej.

nyer, megfelelő érintésre kilép eddigi arányaiból és ellenállhatatlanul új arányokba lép. A túlösszeköttetések élenye elhagyja összefüggését, mielőtt valamely anyaggal érintkezésbe jut, amelylyel tartós összeköttetésbe léphet. Ilyen összeköttetési változás ellenállhatatlansága szociológiailag nagyon tanulságos. A szociális kötelék változása, a politikai életben előforduló erőltetések azonos jelenségek. Úgy, amint robbanó anyagok annál hevesebben hatnak, minél inkább szorítják azokat kisebb helyre, mely helyre pedig szüksége van az új összeköttetésnek, melyre a robbanás törekszik, úgy valamely szükséges szociális folyamat annál hevesebb lesz, minél inkább kíséri meg annak megakadályozását.

Hogy azonban szociális folyamatok egyáltalában történhessenek, szükséges, hogy a társadalmi alakulások közvetlenül érintkezzenek és összekeveredjenek. Társadalmi hatások kontaktusok nélkül oly kevésbé lehetségesek, mint ilyenek nélkül vegyi folyamatok; minél hevesebb az affinitás, illetve a szociális rokonság, vagy a taszítás, illetve a szociális ellenségeskedés, annál gyorsabban fogja előidézni a szociális, illetve kémiai folyamatot a legcsekélyebb érintés is. Vérellenségeskedés a szenvedélyek kitérésére vezet, hasonlóan a robbanó anyagok meggyuladásához. Ha azonban a vegyi, illetve kémiai vonatkozások gyengék, akkor gyakran a legintenzívebb keverésre, sőt sokszor dörzsölésre és felhevülésre van szükség – mint amilyen pl. az élenynek tartós összeköttetéséből való elválasztása – és ahogyan sok párt az államban csak nehezen határozta el magát tette, ha a szenvedélyek agitatórikus módon nem hevítették fel.

Ha az anyagcserének a szociális lefolyásokra való exakt bizonyítéka kielégítő módon aligha sikerülhet, mégis eseteket a kölcsönviszonyokat már ma is tökéletesen megérthet-

jük és tanulságosan használhatjuk fel. Még ma nagyon távol ervünk attól, hogy a szociális folyamatot quantitativ módon úgy bebizonyíthassuk, amint arra a vegytan képes az elemértékek összeköttetéseivel, noha különösen a népszámlálásra vonatkozólag a szociális viszonyokkal arányban a statisztika eredményes munkát végzett. Hisz még a vegytan sem) képes a szénsavösszeköttetések sok alakulatát megmagyarázni, ha meg tudja is állapítani az elemiek arányát. Itt a vegytannak is el kell hagynia az exakt belátás terét és mankó gyanánt kell használnia a tömecs-elméletet, hogy a folyamatokat megértse. Ez a hipotézis hasonlatszerűen a szociális viszonyokban is megerősítették és van bátorságom! kimondani, hogy az ok azonossága kémiai és szociális folyamatoknál alkalmas arra, hogy a tömecs-elmélet támasza legyen.

Minél fejlettebb a szociális élet, annál sűrűbbek az összeköttetések és szétválasztások, annál változatosabb módon képes valamely társadalmi alakulat a kívülről létrejövő társadalmi folyamatokkal való érintkezés útján individualizálódni, Valamely kezdetleges társadalom folyamatai hasonlók az egyszerű szervezetlen-vegyi folyamatokhoz, míg a magasabb fejlettségű társadalom folyamatokat mutat, amelyek a jobban kifejlett szervi anyagok vegyi folyamatának megfelelnek, az emberek, mint a társadalom atomijai, állandó mozgásban vannak, hogy molekuláris csoportozatokat vegyenek föl és változtassanak. Az impulzusok, amelyek a képzetek útján az anyagcserére vonatkozó legkedvezőbb viszonyokra nézve az egyénre hatnak, a társadalmak állandó mozgásban vannak, hogy molekuláris csoportozatokat vegyenek tol és változtassanak. Az egyén lényege határozza meg, hogy mely társadalmi alakulathoz, mely törzshöz, mely mze ez vagy párthoz tartozzék, csak úgy, mint ahogyan

az elem lényege szerint van megjelölve a maga vegyi összeköttetése.

Ha megkíséreltem itt rámutatni azokra a természeti törvényszerűségekre, amelyek a szociális életre nézve is döntők, úgy első sorban ai volt a célom, a figyelmet felhívni arra, mily mélyreható a szociológiai megösmérés a pozitív tudomány terén. E törvényszerűség tényleges megegyezését bebizonyítani feladata az egész könyvnek.

9. Az univerzális fejlődés tanai.

Eddig a természet ama jelenségei hozattak összefüggésbe a szociológiai gondolkozással, amelyek mutatják, mint nyilvánul az őserő törvényszerűsége minden alakulatban. Most már azokat a jelenségeket kell figyelembe venni, amelyek az individualitások fejlődésében, tehát az őserő differenciálásában érvényesülnek.

A gravitatio, az affinitás, az érdek, a szeretet azt eredményezi, hogy a természetben körülirt alakulatok fejlődnek; a sajátosság által, amint azokban az őserő nyilvánul, vagy a kozmikus világhoz tartoznak, mint a mi földünk, a szervetlenhez, mint valamely ásvány, a szerves-öntudatlan világhoz, mint valamely növény, vagy végül a szerves-tudatos világhoz, mint az állatok és emberek. A legfontosabb természeti törvény, a gravitáció az őserőnek az anyaggá való individualizálását idézi elő, ugyanannak a törvénynek megfelelően valamely függőségi arányban. A differenciálás által az őserő számtalan individualitásra oszlik és semmi sem jogosít föl bennünket ezt a karakterisztikumot csak a szerves világ alakulatainak tulajdonítani, mert a természet végtelen forma-

gazdagságánál fogva a természetben egyetlen alakulat sem hasonlít a másikhoz. Ha a szerves világban az individualitás annak részeiben nem nyilvánul is fájjelenség, mégis adva van egy morfológiai vagy kvantitatív különbözőség, amely minden dolgot a térben meghatározott jelenségre és különösen meghatározott magatartásra utal. Minden dolgot továbbá individualitások gyanánt kel felfogni, mert a fejlődésben a szerves és szerves világ közt kétségtelen határt megállapítani nem tudunk. Természetesen a szerves világban lévő önműködő élet feljogosít bennünket a dolgot valamely individualitás általánosságától az individuum különösségéhez való fejlődésében látni, még szociálisan összekötött individuumok a kölcsönös megkötöttség által megint individualitásokká lesznek.

A ránk nézve mérvadó kozmikus individualitás, a föld, a lehülésnek amaz állapotában van, miáltal hőmérséklet és folyadékviszonyok adva vannak, melyben az organikus világ kifejlődhetett. A tűzfolyékonyágtól a lehülésig való átmeneti stádium ez és ez az előrehaladó állapot különösen ama fölület kialakulását idézte elő, amelyen élünk. E tekintetben az első fő jelenség a földkéreg kontrakciója, miáltal ez tektonikus utón réteget kapott, meghasadt és a rétegek össze-vissza vetettek. A második főjelenség a vulkanizmus, miáltal az összeszorított földbelsőnek folyékony tömege erőszakos utat csinál magának a földrétegen át és amelynek nagyszerű produktuma Amerika hegygerincében jut kifejezésre. Ez a kontrakció, feltöltés és erupció mint harmadik főjelenség szemben áll a nap és a légkör bomlasztó tevékenységével, miáltal a víz segítségével a magaslati különbségek a föld felületén kiegyenlítetnek. Ha meggondoljuk, hogy földkérgünk rétegei túlnyomóan a légköri hatások produktumai, akkor föltehet-

jük, hogy a föld felületének az archaikus korszakban olyan szakadottsága és magaslatú fejlődése volt, amelyet most alig tudunk elképzelni. A forró vízgőzök, támogatva a föld felületének hasadásaival, relative hamar megbomlasztották az eruptív tevékenység korábbi alakulatait. A nap a maga iszonyú magaslataiba felhajtott protuberanciáival aránylagos példát ad azokról a dolgokról, amelyek a tűzfolyékony földön végbementek. A relative gyorsabban kihűlt holdon tett vizsgálatok körülbelül 7000 méterig a földünkön tett abszolút vizsgálatokkal hasonlatot adnak arról, hogy elképzelhessük, milyen magaslatkülönbségek voltak földünkön a korábbi geológiai periódusokban. A légköri tevékenység földfelületünket relative jelentéktelen magaslatokig kiegyengette és a plutonikus erupció kialudt. A Mars állapota az egymást keresztező vizeivel és felösmerhető mélységeivel amaz előrehaladt kiegyengetést látszik mutatni, amely felé földünk is közeledik. A földrengésekben és a kevés tevékeny vulkánokban még megösmérjük a folyton előrehaladó kontrakciót és a vulkanizmiust. A geológiai tudomány uralkodó föltevése, hogy – ellentétben az előző katasztrófa-elmélettel – a föld felületén ugyanaz a tevékenység ment végbe a változások dolgában, miint most, nincs igazolva. A valóság a két elmélet közt van. Bizonyára mindig csak ugyanazok az erők működtek a változások dolgában a föld felületén, amelyek még most is működnek s amelyeket a napban figyelünk meg és visszapillantva a holdon fölteszünk; azonban ezeknek az erőknek, amint ezek a példák mindkét irányban mutatják, különböző intenzitásuk volt és pedig annyira különbözők, hogy egykor a föld felületének nagy részén csak úgy léphettek föl lokális katasztrófák, amint azok most a csekélyebb földmelegségnek megfelelően föllépnek. A föld geológiai fejlődése az eredetileg

működő tűzerő folytán haladó, és a föld felületét bomlasztó és egyengető atmoszférikus erők megnyugvását mutatja. Bizonyos, hogy az erupció a föld belsejében történő gáz- és gőzkiömlések folytán huzamosabb ideig növekedőben volt, de úgy látszik, hogy ennek a hatása is már csökkenőben van, mert a fokozódó lehülés folytán ama kiömlések csökkennek, továbbá a légkör ereje és – mint a hold mutatja – ez maga is tűnőíében van.

Ezeket a változásokat kíséri a szerves világ, amelyek egyrészt a föld teremtő ereje által, másrészt külső befolyások folytán (nap) mennek végbe. A palaeozikus korszak szerves világa az eruptív tevékenység által befolyásolt földfelülettől való mély függőségét mutatja. Az állatvilág, mely maradványaival a mostani földkéreg egész részeit hozta létre, oly médiumban élt, mely tele volt a föld lehülő anyagának megváltó produktumaival. Az erupciók megnyugvásában, amely a mezozoikus korszakban megy végbe, a szerves élet a fennállás biztonsága dolgában sokat nyer és föllép ama növény- és állatvilág, amely a mostanival összefüggésben van; a nap befolyásainak hatalma a föld önerejével szemben növekszik. Miután végre a tertiaer-korszak formációiban a nap ereje túlnyomó uralomra jutott, az organizmusok ama differenciálása mutatkozik, amelyet visszavezetünk az erőforrásokra (föld és napi), az életviszonyokra (víz és szárazföld) és a birodalmak különbözőségeire, a nemekre, a fajokra és az individuumokra. A növény- és állatvilág korábbi tömegfejlődésének egyformaságát fölváltja a végtelen formagazdagság. A szerves világ a fajok ama tökéletesítését kezdi meg létért való harcának javára és az elérhető életfeltételek kihasználására.

Az állatvilág e sokféleségében ébred az amphigen szaporo-

dásban a szociális élet. Amíg az őssallatok csak proliferáló tömeget képeznek, addig a magasabban kifejlett fajok vonatkoztató csoportok. A legkorábbi emberi múlt szociális alakulatai, amelyek érdekeik egyszerűség szerint az állatvilág egyesüléseihez hasonlítanak, a külvilág növekedő befolyása alatt differenciálódnak variált életföltételeikkel végtelen sokasággá.

Az egész teremtésnek ez a tökéletesedése az őserő törekvése, amely minden fejlődés fölött uralkodik. Tökéletesedésnek nevezzük magasabb képességű teremtmények keletkezésének tekintetében. Általánosságban azonban ez a tökéletesedés maga a fejlődés az egyik állapotnak átmenete ahhoz, amely a természet törvényszerűsége folytán utána következik. Ha a geológiai fejlődést a szerves világ fejlődésével összehasonlítjuk, akkor ismét tökéletesedés gyanánt tűnik föl, mert lehetővé tette, hogy a jelenségek világában helyzetünk tudatára jussunk. Ez a tökéletesedés azonban úgy a múlt tekintetében, mint arra vonatkozólag, amit még remélhetünk, a külvilágnak az organizmusokra gyakorolt növekedő befolyásán alapszik, különösen az emberre gyakorolt befolyáson, amaz erőkkkel szemben, amelyeknek közvetlen részük volt fejlődési sorozatunk eredetében. Ugyanaz az őserő, amely földgömbünkben eruptív és vulkánikus módon működik, nemzette az első organizmusokat. A siluriai és denaniai formáció teremtményei aligha voltak rászorulva a nap közreműködő erejére, amint azt szerves világunkra gyakoroltán meggyőző módon ösmerjük. Akkor a föld melege elegendő volt, hogy az organizmusokat a mindent beborító tengerekben létrehozza. Túlnyomók voltak az állatok, amelyek világgosság nélkül éltek; még ma is a legszűkebb vonatkozásokban van a mély tengerek faunája a legkorábbi állatvilág fej-

lődésével. Ha a földnek az a nemző ereje az organizmusok fejlődésében a későbbi fejlődési időben is megmarad, mégis az őserő az organizmusokra mind nagyobb befolyást gyakorol, noha az őserő földünkön kívül is működik. A föld őserő hatásának csökkenésével a nap hatása kerül túlsúlyba. Miután eme külső hatások döntőbbekké lesznek, ennek folytán a differenciál és sokoldalúvá lesz és a teremtmények kialakulása lehetővé válik. A föld heves őseroje a teremtményeket roppant módon proliferálni engedte; csak miután ez az őserő csökkent és ezzel együtt a tömegnemzés, akkor nyertek teljes befolyást a variáló életföltételek. Ugyanazok a jelenségek ezek, amelyeket már megösmertünk, amikor a tudat eredetét biológiailag mérlegeltük. Ami ott a valóság bennünk szemében a külvilág sejtett valóságával, az itt a föld őneroje szemében amaz erővel, amely a többi égitest befolyása által támad. Az őszállatok tömegének alacsony tudata még a földgömb őserojéből származik, a magasabb individuációja az öntudatnak gazdagabb képzeteket és kívülről jövő erőhatásokat tesz szükségessé.

Földgömbünk fejlődései és organizmusai tekintetében tehát háromi nagy jelenséggel állunk szemben:

1. Minden magaslatnak folyton haladó kiegyengetésével, melyet a föld belseje erejének csökkenése tételez fel szemben a nap által befolyásolt atmoszférikus erők növekedő hatalmával;

2. E jelenséggel összefüggő az organikus világ alkalmazkodó tökéletességével.

3. A tudatos organizmusok szomatikus tökéletesedésével egyidejűleg tökéletesedik egyszersmind intellektuális képességük is, t. i. a legalacsonyabb organizmusoknál megfigyelt tápanyagok megszerzésétől fölfelé fejlődnek a mos-

tani ember gondolatasszociációjáig, aki szükségleteit előre építve és erősen mélyrehatóan tudja megszerezni.

A tudatos élet általában alá van vetve a világ minden fejlődési okának. A szenvedélyek, amelyek az individuum szubjektív helyzetéből és vele született érdekeiből ébrednek, a kívülről jövő növekedő befolyások által gyöngíttetnek. A természeti népek forróvérű kitöréseit követi a külvilág által formált értelem hűvös mérlegelése. Ez a tökéletesedés manifesztálódik a szociális életben a kíméletlen individuális érdek növekedő csökkenése gyanánt szemben a szociális érdek növekedésével; a forgalomban támadt belátás kompromisszuma az emberi kölcsönvonatkozásokban túlsúlyra jut szemben az erőszakos harccal. Mily kevésbé átugró természete van e következtetésnek, az abban is mutatkozik, hogy nemcsak az emberben, de az állatban is megfigyelhető a csökkenő vad-ság, könnyebb szelídhetőség és a folyton haladó domesztikáció; megfigyelhető abban is, hogy az elmúlt idők óriás ősellatai kisebb és organikusan nemesített fajoknak adták át a tért, hogy végül még a növényvilágban is a mindent elnyomó buja növényzet, amint azt a mai tropikus őserdőben látjuk, a földgömb mind szűkebb köreire szorítkozik. Látjuk tehát, hogy az egykor túlnyomó erupció geológiai fejlődési mód a most uralkodó erózióig mindjárt vezető elve a mi organikus, intellektuális és szociális fejlődésünknek, ami az organikus világ tökéletesedési törekvésével elválaszthatlanul megegyezésben van. Szociális alakulások, amelyek egykor kiengesztelhetetlen hevésséggel álltak egymással szemben, alakulatok, amelyek összikkák gyanánt gyűlöletükben és szeretetükben rendületlenül nyúltak föl a társadalmi alakulás általános színvonalából, a mindent nivelláló emberi forgalom) hatása alatt feladták hevésségüket és értenek hozzá, anélkül, hogy

az ellentét lényege szerint eltűntek volna, ellenségeikkel érdekszolidaritást érezni bizonyos körülmények közt. Ama geológiai hatások mintegy megerősítésére még ma is az erupciók és földrengések által meglátogatott országok – amennyiben nem fekszenek lehangoló zónákban – féktelen népszenvedélyek székhelyei, mint Nápoly és Szicília, Délnyugat- és Közép-Amerika, Általában azonban az emberi szenvedélyek hevessége, ha jelenség formjában nem is változott, az emberek tömegében mégis letompított érzések közepes mértékére szállt alá, úgy, hogy az emberek mintegy a mindennapi élet síkján haladnak tovább. A szenvedélyek kitörései, amelyeket elődeinknél költőileg dicsőítettünk, most józanul a bűnök terére utaltatnak át. Az értelmi érdekek, a kívülről jövő tapasztalafok produktumai gyanánt visszaszorítják az érzelmi kitöréseket, mint az eredeti érdek hatásait. Előterte lép az érdekek élesenlátó kielégítése. Hisz látjuk, hogy az organikus világ a nemek és fajok differenciálását túllépte, hogy az életföltételek megjavítása a mi érdekünk szerint már odajutott, hogy az embereket, minden teremtménnyel győzelmes harcban látja, mely minden faj és nem kiirtásával végződhetik, mely fajok és nemek jelenségei az embernek, hogy túlnyomóan azokat tartsuk meg és fejleszszük. amelyek az emberek szándékait szolgálják. Az emberek a természetben való emez uralkodó helyzete idővel minden differenciálást a szociális életre fogja szorítani és az intellektuális tökéletesedés lesz a további fejlődés főtartama. Az individuális szenvedélyek emez „egyengetése”, az emberek ellenséges viszonyban álló fajok és nemek csökkenése, öntudatunk folyton nagyobb mélysége, amely az emberek közt lévő intellektuális fejlődési különbségeket az átlag emelésével „kiegyenlíti”, oly jövőre nyit kilátást, amely a szociális vonatkozásoknak fejlődésünkben lényeges részt

juttatnak. Persze ez a kilátás azt a tényt is leleplezi, hogy a Szubjektív ösztönök csökkenése relációban van földünk teremtő őserőjének csökkenésével, amint másrészt az intellektuális fejlődés növekedésével az élvezet nyugalmát cseréljük fel az egykori veszélyek költészetével. Úgy, amint egykor a vulkánikus jelenségek és terreotikus átalakulások az emberek vadságát fentartotta, azonképen később a tálhatalmas állat- és növényvilággal való harc és végül a szenvedélyes felzigatott emberek egymás közt való harcra az öntudatos élet gazdagabb kialakulását teremtette meg. Az agyban lévő eszmetársulási folyamat megfinomodása az organizmus lehetőleg zavartalan fejlődésén alapszik. A kicsiny, okszerű képzetek iránt való benyomási képesség addig föl nem ébredhet, amíg folyón hatalmas, fizikai existenciánkat veszélyeztető képzetek rázzák meg idegeiket. Ezért látszik, hogy az emberek a materiális fejlődés letörése dacára a szociális élet gazdagságával a föltétes élet új terére léptek, melynek hatásterületéről még nincs átnézetünk.

10. Az anyagcsere és konzekvenciái.

A világegyetemben működő őserő az atom- és molekuláris összeköttetések vonzásában és taszításában manifesztálódik és a differenciált alakulatok harcában, amely egyensúly állapotot idéz elő. A világegyetemnek a maga törvényeivel tehát önmagát megalapító rendje van, amely az erőjelenségek harcának produktuma gyanánt a gyengébbnek az erősebbel szemben meghódolásaként nyilvánul. A fejlődés a tökéletesebb erők által törvényszerű irányban tartatik meg. A világtérben szétszórt őserő központok végtelen tömege tehát

kényszerülve van alávetni magát a törvényszerű rendnek. Ez a meghódolás azonban nem más, mint a világrend iránt támasztott követelményekhez való alkalmazkodás. Ha valamely világtest a reá ható erők sajátos konstellációja szerint erre az alkalmazkodásra nem képes – mint pl. a bujdosó csillagok – akkor individuális megsemmisülés fenyegeti. A világűrben feloszolva részei más világtestek vonzásának áldozatul esnek.

Az organikus élet a létező anyagkonstelláció produktuma egyrészt a föld, másrészt a nap forrásából eredő őserő befolyása alatt. A teremtmények alakja és életnyilvánulása részben a különböző irányban ható rezultáló őserő eredménye részben a környezethez való alkalmazkodás. A nemek és a fajok, valamint az organikus lények keletkezésére nézve két hipotézis van, amelyek közül az egyik hagyományon, a másik tudományos bűvárlaton alapszik. A species teremtés hipotézise, mely szerint a fajok és nemek valamely teremtési aktus produktumai, nem állhat meg a tudományos bűvárlat előtt. Ez a hipotézis el is veszítette volna az emberek fölött való hatását, ha a tudomány maga nem volna kénytelen beismerni a tényt, hogy sehol sem sikerült az életnek, vagy legalább az egyik fajnak a másikba való átmenetét direkt konstatálni. Ez okból nincsenek tisztában az emberek, hogy az organikus élet fejlődéséi amely ősförmából, vagy különböző organikus ősteremtményekből tételezzék-e föl.

Annak a hipotézisnek, mely szerint a világ egyetlen ősförmából keletkezett, különböző agodalmak állnak szemben; ezek közt a legdőntőbb az, hogy a föld fölületén a legkülönböző időbelileg és helyileg különválasztott életföltételek voltak. Ennek a különbözőségnek az organizmusok keletkezésére csak oly hatással kellett lennie, mint később azoknak variá-

lására. Ez a körülmény annak a föltevésére vezet, hogy az organikus életnek idő és hely szerint számos keletkezési aktusa volt, úgy hogy a különböző nemek és fajok közt nincs direkt keletkezési rokonság. Keletkezési aktusok e sokfélesége nem zárja ugyanis ki, hogy különböző keletkezés mellett hasonló eredetfejlődés és életföltételek alatt hasonló faj is nem keletkezhetett. Az organikus élet különböző karakterei az egyes kontinenseken egyrészt, valamint e különbözőségek dacára egyes fajok hasonlósága határozott fajdifferencia mellett, a fenti föltevést támogatni látszanak, amíg a paleontológiai bűvárlat ennek semmiképpen sem állja útját. Így lehetséges a hipotézis értelmében az embereket különböző keletkezési aktusokra visszavezetni, noha ezek nem valószínűek; sőt a bűvárlatok a rokonság mellett szólnak, habár nem is az összes emberek fejlődési sorozata mellett. A különböző emberfajok kollaterális rokonságban is lehetnek, mely szerint ugyanannak a törzsnek ágai gyanánt tekinthetők, mely elágazások keretén belül talán már történt is fajváltozás, tehát a közös törzs más faihöz tartozott, mint amelyhez a mostani emberek tartoztak volna,

A szociális alakulatok fejlődése szintén az utóbbi föltevést támogatja, mert első sorban keletkezése lép föl ott, ahol tudatos lények egyáltalában megjelennek és különösen, mert függetlenül a vonatkoztatástól, a származástól és a helytől hasonló szociális alakulatok (pl. az állam) keletkeznek hasonló életföltételek mellett. A szociális alakulatok fajai a leg-szorosabb viszonyban vannak ama lények fajaival, melyek képezik őket; nem intézmények, amelyeket a lényekre tetszés szerint oktrojálni lehet – mint pl. Afrikában a négernek oktrojálják az olyan államot, amilyen a fehéreké, hanem a szociális fejlődés mindig csatlakozik az organikus fejlődéshez.

A szociális élet a tudatos lény fejlődési folyamatában lévő jelenségforma általánosságban és hasonlóan az individuum fiziológia funkciójához sokaknak az anyagcsere céljait szolgáló kollektív akciója. A szociális alakulatok sokoldalúsága embereknél az emberi törekvésen alapszik, hogy az anyagcsere közvetlen beszerzése fölé emelkedjék.

Tehát az a társadalom fog jobban differenciálódni, mely származása, életfeltételei és öntudatfejlődése szerint előnyben van. De az emberek életszükségleteinek és fejlődésformáinak hasonlósága magával hozza, hogy minden társadalomban hasonló alakulatok mutattassanak ki, azzal a különbséggel, hogy a magasabban kifejlett társadalomban gazdagabban van differenciálódva. Az individuális és szociális tfajok keletkezésének törvényegysége tehát az életfeltételeikkel való relációból áll, minek folytán tehát mindkettőre nézve nem a fejlődési származás hanem az életfeltételek mérvadók; mert működik és differenciálódik föltétes tökéletesedési törekvésével az egyéneken és szociális alakulatokban akképpen az őserő, hogy azok a körülményeket és környezetet érdekszerűen kihasználják.

Az emberi fajok nem egyebek, mint a lokális életviszonyokhoz való alkalmazkodásnál: produktumai; de ezzel a szociális állapotok magyarázatát is látjuk. A lokális életviszonyok a maguk hatásaival az embereket sok társadalomra osztja, amelyeken belül a természetes kölcsönhatások folynak le. Az alkalmazkodás ennek folytán egyszersmind szociológiai törvény, amely az embereknek társadalmi alakulattá való egyesülését határozza meg. Minden individuum veleszületett érdeke értelmében társadalmi összeköttetéseket keres; az így keletkezett társadalmi alakulatok azonban kénytelenek környezetükhöz alkalmazkodni, mely alkalmazkodás részben

harc. részben meghódolás gyanánt szociális kényszer alatt megy végbe. A szociális életben tehát a szubjektív erő foglalkozásért küzd, de korlátok közé szorítottatik, amelyek a környezet rezultáló erőnyilvánulásainak megfelelnek; a kozmikus rendhez hasonlóan a társadalmi rend is az egymás ellen küzdő erők harcának eredménye. E világ és társadalmi rendtől elválaszthatlan a gyöngébbnek az erősebb által való leigázása, ha alkalmazkodási törekvésük közben találkoznak. Ez az a *meg semmisülési törvény*, amelylyel már a kozmikus világban találkozunk és amelyen az organikus *élet* föltétes tökéletesedése alapszik.

Magasabbrendű organizmusok fejlődésének szüksége van a fölvelt anyagok könnyebb asszimilációjára. A nem tudatos organizmusoknak az anyagcserénél nincs rendszeres kiválasztásuk, hanem a fölvelt anyagokat alakuk fölépítésére használják fel, hogy csak időről-időre gázokat vagy egész szerveket, – mint fánál a levelek – válasszanak ki. A tudatos organizmusoknál azonban rendszeres és erős kiválasztás történik és az organizmus által fölvelt anyagoknak már szerves összeköttetésnek kell lenniök, melyeket nagy táplálkozási birodalomból lehet beszerezni. A tudatos élethez szükséges anyagkonstelláció a teremtményeket az alkalmazkodás útján olyan táplálási formára kényszeríti, amelynek révén asszimilációra alkalmas anyagokhoz bőségesebben jutnak. Az állatvilág a többi lények közül táplálkozásra azokat az anyagokat keresi ki, amely az egyes faj szükségleteinek megfelelőnek látszik, hogy a tápanyagok gyorsabban vitessenek át a vérbe. Ilyen módon megkülönböztetünk növény- és húsevő-állatokat. mi által ellentétben az öntudatlan organizmusokkal már kifejeződik az, hogy valamely tudatos organizmus fentartására más organizmusok megsemmisítése válik szükségessé a meg-

felelő anyagcsere céljaira. Nem feltétlenül igazolt az, hogy valamely állat fejlődési fokát határozott táplálkozási móddal csereviszonyban lássuk, mert az organizmus úgy a növényvilágban, mint a húanyagban elegendő tápanyagot talál minden fejlődési fokra; hisz az emberek körén belül is az emésztési szervek kielégítésére úgy a növényi, mint a huskosztban megfelelő alkalmazkodást találunk. Az állatvilágkörén belül a hústápláléknak a maga vérkészítő anyagának gazdagságával nagyobb asszimiláló képessége van és így nincs része az organizmus magasabb kifejlesztésében; mert a legalacsonyabb állatvilág, föl egészen a húsevő növényvilágig tudatos lények rablásából áll, míg mi legmagasabb kifejledési fokon álló emlős állatokat ismerünk, amelyek csak növényeket esznek. Ezek a tények arra tanítanak bennünket, hogy más organizmusok megsemmisítése fiziológiai értelemben nincs rendhez kötve, hanem hogy erre vonatkozólag a faj és az életföltételek, amelyek közt kifejlődött, mérvadók, – arra tanítanak továbbá, hogy az organikus világ mindkét birodalmában jól asszimilálható tápanyagok vannak. Ezt a körülményt az ember, akinek tudata egész a kauzális eszmetársulásig van kifejlödve, érdeke szerint használja ki. Amíg minden állatnak határozott táplálkozási módja vaji, addig az ember minden tápanyagot abban a mértékben vonja magához, amely mértékben urává lett környezetének és intellektusának megfelelően be tud pillantani az anyagcsere szükségleteibe. Itt azonnal érvényesül az individuum fejlődési fokának, illetve a faj fejlődési fokának táplálkozási módja; a természeti produktumok terjedelme, amelyet emberek táplálkozásra lefoglalunk. testi és intellektuális fejlődésükkel arányban van. Kevésanyagra szorított emberek a legalsóbb fokon állanak, míg a legmagasabban kultivált, a világforgalomban résztvevő

népek a legkiadósabb tápanyagokat foglalják le, minek folytán testileg és szellemileg legjobban vannak kifejlődve. Mert ha minden táplálkozási mód képes is fentartani az életet, mégis, a könnyebben vértérszítító és előmozdító táplálkozás jobban átviszi a fiziológiai érdeket az automatikus idegtevékenységre, míg az individuális érdek annál élénkebben jut tudatra. Az előnyök, amelyeket az ember a létért való küzdelemben az állati tápanyagokból vesz, arra kényszeríti egyszerűsre, hogy az állatokat felhasználja, úgy hogy a legmagasabb fokon álló emberfajok és törzsek existenciája az állatvilág nagy részének megsemmisítésén alapszik.

Eddig arról a megsemmisítésről beszéltünk, mely az anyagcserével direkte, tehát az anyagnak és a velünk élő lényeknek fölemésztésével történik. Hogy azonban az égi testek arra vannak rendelve, hogy lassankint egyik a másikba átmenjen, hogy a szerves világban az egyik anyag képződése; a másik anyag lerombolását tételezi fel, hogy a növények: szénsavanyag összeköttetések fölemésztéséből és bizonyos sókból élnek és hogy az állatvilág növényeket és más állatokat emészt el: ez a legendásabb formája annak, amelyben a megsemmisítési törvény érvényre jut. A megsemmisítés a tudatos lények számára borzalmas formát csak a hasonló fajú organizmusok harca által kap, hogy a táplálkozás megtörténhessék. Itt arról van szó, hogy saját célokra alkalmas tápanyagokat hódítson és tartson meg a faj. Ez a létért való harc, mely szigorúan véve csak az organikus világ sajátossága, első sorban a túlbuzgó teremtő erőnek tulajdonítandó, amennyiben ez mindig több lényt hoz létre, mint amennyi az individuum szükségességének megfelel.

Az egész organikus világban az alkalmazkodásra képebb faj és individualitás a proliferáció segélyével a kevésbé

Harcképes és kevésbé proliferáló teremtményeket el fogja nyomni, meg fogja ölni, szóval életfeltételeitől meg fogja rabolni. Megfigyelhetjük úgy a növény, mint az állatvilágban, hogyan szerezték meg az alkalmazkodási képesség által a tehetséget a legtöbb életfeltétel közt exisztálni és a versenyző fajokat elnyomni. Ha ez a fölény a létért való küzdelemben a növényvilágban és az alsóbbrendű állatvilágban a földolgokat illetően a külső befolyások ellen kifejtett ellentállásban és nagy csíráképességben rejlik, úgy ez a magasabb fokon álló állatvilágban és az embernél különösen az öntudatqualitás-ban van. Különös életmód egyes fajoknak legyőzhetlen fölényt adott a vele élő világ fölött; csak emlékeztetek a tengeri nyul-csapásra, vagy a vándor patkányra, egyikére a legelterjedtebb állatokra, mely láthatólag kipusztíthatlan. Embereknek is az életmód fölényes erőt adhat, amint ezt megfigyelhetjük pl. kínaiaknál más fajokkal való gazdasági harcaikban. Kétségtelen azonban, hogy az intellektuális fölény, a képesség az érdeket közvetlen és előrelátó utón kielégíteni, a létért való harcban döntő qualitású. Legfeltűnőbbben látjuk ezt a zsidóknál, akik a forgalomban való ravaszsággal a gazdasági harcban előnyt tudtak kivívni.

A megsemmisítési törvény azonban az embert sokkal kíméletlenebb eszközök alkalmazására szorítja, mint amilyenek az életszokásokból és értelemből származhatnak. Utolsó sorban azonban az a faj és individualitás fog fölényre jutni, amely a létért való harcban minden előnyt magában egyesít, vagyis a legracionálisabb táplálkozást ápolja, a legkedvezőbb életfeltételeket keresi a testi fejlődésre, a különböző életfeltételekhez való alkalmazkodási képességet tanúsítja, megfelelően proliferál, életbölcséséget gazdasági fölényvel egyesít, de egyszersmind az élethalállal való harc által a versenyző

lényeket leigazza. Ma ezek a föltételek csak az angoloknál vannak meg; minden más népnek e kvalitások közül valami hiányzik.

Figyelemreméltó, hogy valamely faj fölénye nem mindig annak organikus fejlődésétől van függővé téve; abban a mértékben, amelyben az organikus élet a földön előre halad, a fölény a teremtmények extrem jelenségeiben elvész. A legkisebb, a letéri való harcra legkevésbé fölszereltnek látszó organizmusok, valamint bizonyos fajok képeseknek látszanak arra, hogy minden életföltételt magukhoz ragadnak. Mielőtt az emberi kultúra a föld felületén kiterjed, a legharc-képesebb állatoknak, tehát a vadállatoknak volt fölényük. A növényvilágban is az őserdőben lévő legtömegesebb formák a kisebbeket elnyomni látszottak. Ez a viszony a szárazföldön megváltozott, mielőtt az ember a más lények fölött való fölényt magához ragadta. Legszorultabb helyzetben van a nagy állatvilág, amennyiben nem áll az ember szolgálatában vagy általa távol tudja tartani magát, túlszaporodik és így ellenségévé lesz a többi állatvilágnak és magának az embernek.

Látjuk tehát, hogy az emberi kultúra által a létföltételekre bizonyos harckvalitások a többi lényre nézve minden jelentőségüket elvesztették; míg az alacsonyabbrendű állatvilág proliferáció és alkalmazkodás által bizonyos fölényt bír és csak az ember foglalja le az összes harckvalitásokat, addig a magas fokon álló állatvilág föltétes kvalitásaival ennek és amannak alá vetődik a megsemmisítési ösztön által.

Az univerzum megsemmisítési törvénye egyszersmind fontos szociológiai törvény is. Az anyagcsere a melléktermékek megsemmisítését föltétlenül szükségessé teszik és a

társadalom minden mozgalmának végcélja az anyagcsere biztosítása és az ez által föltételezett koexistenciák megsemmisítése.

11. A biológiai jelenségek tanai

Az előző három fejezetben többek közt kimutattuk, hogy a kozmikus jelenségek törvény-egységesen függenek össze valamennyi természeti területtel és hogy részint a szociális jelenségek is a teremtés fejlődési formái. Igyekeztem azt a jelenséget alapvető rokonságából bizonyítani minden téren, a kozmológia, a geológia, a fizika, a vegytan és a fiziológia szempontjai szerint. Természetes, hogy erőim, különösen egy könyv keretében, nem elégségesek arra, hogy minden támadás ellen bebizonyítsam minden tudományág egységét, mely oly fontos minden tudományra. Ezt az átalakulás fogja elérni, amelyet a pozitív tudomány idővel előidéz. Minthogy ez a szociális életet az általános természeti jelenségek körébe fölveszi, általában azt a tökélyt érte el, amelyet a természet egységes fölfogása enged meg. Csak a szociológiai megosmerés zárja le az emberi gondolkozás munkáját akképpen, hogy szembe lehet szállni a kárhozatos specializálási ösztön látszólagos alaposságával és valóságos egyoldalúságával. A következőkben törekvésem lesz a döntő lépést megtenni a jelenségek összefüggésének kimutatására. A biológiai belátás összefüggését a szociológiaival, a tényt, hogy a szociális élet az életnek csak fejlődési jelensége, mely annak pozitív forrásaiból fakad, eddig kevés figyelemre méltatták. Beérték hasonlatokkal és a szellem és anyag dualizmusának

sehol sem volt nagyobb támasza, mint ama képzelt lehetetlenségben, hogy a szociális funkciókat az érzékileg észlelhető természet törvényeinek uralma alá vigyék. Észleleteim az öntudat eredetéről és tartalmáról (5-6. fejezet) alakjai a további szemléletnek, melyekből kitűnik, hogy az ember biológiai fejlődésében ama faktorok jöttek létre, melyek a társadalomban való helyzetét nemcsak meghatározzák, hanem: őt magát a szociális élet jelenségek produktumává teszik. Most arról van szó, hogy megmutassuk, hogy a szociális alakulatok, amelyek az emberben működő faktorok alapján támadnak, összes életjelenségeikkel együtt sincsenek más törvényeknek alávetve, mint amilyen fejlődési formái pl. a fiziológiai jelenségek a chemizmusnak,

Mindenekelőtt ajánlatos az egyes egyén életének főismertető jeleit megösmerni a maga szociális egyesüléseivel, összehasonlítva ezt az élettelen és tudat nélkül való természettel.

Az életnek első ösmertető jele *a belső impulzusok által létrehozott mozgás*. A szervetlen világ fizikai és vegyi utón jut mozgásba; a mozdulatok nem önkéntesek, hanem feltétlenül alá vannak vetve a belülről és kívülről rájuk ható őserő működésének. Az élet benső impulzusai az őserőből fakadnak és kvalitatív módon vezéreltetnek a veleszületett érdek által. E mozgások látszólagos önkéntessége fölfüggesztetik az életföltételektől való függőség által és élettevékenységgé lesz benső ösztön és külső kényszer folytán. Az élő organizmusnak az ösmertető jelei sajátosságai egyszersmind a szociális életnek is. Minden társadalmi alakulat társai egyesített érdekeinek benső impulzusai folytán jut mozgásba és azoknak a környezetre vonatkozó érzései és képzetei folytán. A mozgás önkéntessége felfüggesztetik valamennyi társ érdekvonásai

ellenállhatatlan ösztönzése és a szociális viszonyok kényszere által. Az egyének és azok szövetségének életjelenségi különbségei nemi a biológiai törvényektől való eltérést jelent, hanem csak fejlődési módosulatot, amelyen az egyszerű és komplikált lények közt van.

Az élet második ismertető jele az *individuum szaporodása*, míg élettelen testek soha sem szaporodnak, hanem vegyi folyamatok által legfőlegb más testekké lehetnek. A nemi szaporodás által a strikte szaporodás, ugyanannak az individuumnak megsokszorosítana, áttöretik és a faj variálása a szaporodással összeköttetik. Ha már minden egyének önmagában véve van veleszületett érdeke, akkor a faj variálása által a fajérdek még különbözőbbé lesz. Szociális alakulatok differenciálás következtében sokasodnak, amíg ez ugyanabból az érdekből származik, mint amilyen egy hordából több hordának a keletkezése, addig az új társadalmi alakulatok a szülői alakulatokkal hasonértékűek maradnak. Csak a differenciálás által, mely különböző alakulatok előző konjugációja következtében támad, mint pl. valamely törzsnek más törzs által való leigázásából származó állami, képződnek új különböző érdekeken alapuló társadalmi alakulások.

Harmadik ismertető jel az, hogy idegen anyagok bevétele által minden élő organizmusnak szabályszerű, de korlátozott *növekedése van*, míg szervetlen testek csak alkalmi 'terjedelmi nagyobbodásokat érhetnek el. A növekedés kiinduló pontja abban az okban van, amelyet az őserő a lény nemzésére és fejlődésére a sejtszaporodás folytán ad, azután azonban a veleszületett fiziológiai érdek kielégítésében, miáltal az egyén a csirában fekvő élettervnek megfelelően kiegészíthetik. A fölhágó életágban az anyagfölvétel a maradandó

alkatrészeket alkotja pl. a csontvázat, azután a szaporodásnak szenteli magát s ha ez az érdek is teljesedésbe jut, az anyagkonstelláció betegessé lesz, az élet pedig az érdekekkel együtt szét fog hullani. Fiziológiai bajok lelki érdektelenséggel összeműködnek, hogy az élet kialakuljék. – A szociális életben ez által korlátozott növekedés van, hogy a köteléken belül új lények az anyagfelvétel segélyével nemzessenek, ami a legkezdetlegesebb társadalmi alakulatok növekedését jelenti; azután azonban új társak fölvételeivel növekedik, amelyek az alakulatok érdekeibe úgyszólván átolvadnak. Végül pedig egész társadalmi alakulatok fölvétele is képzelhető, ami azonban csak akkor tekinthető növekedésnek, ha a vezérlő érdek fentartatik. Ha ez az érdek változik, akkor ez a növekedés a két alakulat közül az egyiknek tönkremenésével kapcsolódik össze. A szociális alakulat növekedésének szintén ugyanazon érdekekben van a kiinduló pontja, hasonlóan az organikus lény növekedéséhez. Valamely embercsoport szükségleteiben érdekei ébresztik az alakulatok iránt való eszmét. Ez az eszme az alakulattal együtt támadó, tehát úgyszólván veleszületett érdek; ez az a csíra, amelyet az általános szociális viszonyokba, minden társadalmi alakulat anyjába helyeznek ei; ebben már benne van az alakulatnak életterve. Társak bevonásával kifejlődik egészen hivatásának megfelelő terjedelméig. A vezérlő individuumok, valamint azok, amelyeknek az érdek életkérdéssé lesz, képezik a csontvázat és a tudat-organizmust; az érdektársak a test anyagcserélő puha részei. Az érdektársak folytonos változása halál és születés, csatlakozás és elválás folytán hasonló a minden organikus lényben létrejövő anyagcseréhez. Mihelyt az alakulat az érdekének megfelelő terjedelmet elérte, akkor társak további felvétele nem egyezik majd már meg az eredeti szociális szük-

ségletekkel; a szociális anyagcsere egészségtelen lesz; az eredet-eszméhez mind idegenebbé váló társak az alakulat életébe differenciákat visznek bele; az betegeskedni kezd, ami a differenciálásban, tehát több alakulat elválásában nyilvánul. Ez a szociális szaporodás – konjugációval, vagy anélkül való oszláson alapulva – utódokat hoz létre, akik a közreműködő szükségletek szerint többé-kevésbé variálnak. A régi alakulat azonban, ha nincs képessége reformálással életének érdekét megújítani, szétesik. A fentartó érdek kialakítása meghozza a szociális halált, mire ez alakulat lassankint feloszlik s részei vagy társai új alakulatokra szolgáltatnak anyagot

Negyedik ösmertető jel gyanánt karakterizálja az életet az organizmusnak *individualizálásra való törekvése*, t. i., hogy a veleszületett érdekének megfelelő sajátosságot önmagában s be végzettségében kifelé elérje. Tudjuk, hogy minden tudatos lény Én-jének csak az öntudat képezi a valóságot. míg minden egyéb csak a képzet-világhoz tartozik. Az egyénítésnek az a következménye, hogy a lény aszerint, amint magasabb fajhoz tartozik, gondolatvilágának mindkét irányában törekszik az Én-t kialakítani és az öntudathoz erősíteni. Amíg a legalacsonyabbrendű lényeknél öntudatperiferia. illetve az egyén körülhatárolása sokszorosan kérdés tárgyává tétetik a hasadás, sarjadzás, oszlás és konjugáció által, addig a magasabbrendű lény Én-je kétségtelenül annak tudatperiferiájával van meghatározva. E lények tudatuk és veleszületett érdekük uralma alatt áll, minek folytán a kifelé való individualizálás kétségtelenné teszi az emberben az individualizálás még az abszolúttá vált összefüggéssel szemben is felébred, mely azonban vele is fajulhat, hogy ezt elutasítja magától és önmagában csak az anyag független individuáció-

ját látja. Az individualizálására való törekvés tehát arányban áll a magasabb organizmussal és a gazdagabb öntudat-élettel. Egyidejűleg azonban, úgyszóván a természet logikája gyanánt, az erőteljesebb individualizálásnak következménye, a szaporodási képesség csökkenése. Az individuáció a faj szaporodásával fordított viszonyban áll. A legkevésbé individualizált lényeknek kolosszális szaporodási képességük van, amíg az ember és a legmagasabbrendű állatok szaporodási képessége legcsekélyebb.

A tény, hogy az alakulat individualizálása a fejlődés fokával mind kifejezettebben lép előtérbe, az organikus világban úgy jellemződik, hogy az individualitás az egyes alakulatban rendszerint eltűnik, mert az egész specie en egységesen jut kifejezésre.

A szociális világban az individualizálásra való törekvés szintén jelen van és relációban áll a teremtő szükséglet hevességével, a kifejtendő érdekekkel, a vezérlő eszmék világosságával és körülzártágával. Ha ez utóbbiak elmosódtak, minek folytán az érdektársak a szociális alakulat körén belül azzal nem föltétlenül azonosoknak érzik magukat, akkor az alakulat nem is lesz élesen körülhatárolt individualitásra, sem ami terjedelmét, sem ami benső ösztönzéseit illeti; homályosan, körülhatároltan és vezéreltetve fog környezetében élni, könnyen fog oszlni s könnyen fog konjugálódni is. Minél merevebben fog azonban állani az alakulat teremtő érdeke a környezet érdekeivel, mind inkább tekinti magát származás és szociális vonatkozás szerint különvalóságnak, annál élesebben lép előtérbe az individualitás, annál inkább van kifelé körülhatárolva, és annál kevésbé hajlandó társakat fölvenni, ha ezek nem tartoznak egészen érdekéhez. Minél kifejezettebb az individualitás, annál könnyebben és sokoldalúbb

ban differenciálódik, míg egy szigorúan körülhatárolt alakulat mereven elutasító érdekekkel, mint pl. a nemesség, csak nehezen differenciálódik s ha mégis, sajátosságát szigorúan megtartja. Az individuáció foka visszahat az individuális szaporodásra is; élesen individualizált alakulatok társai a szaporodásra kevésbé hajlandók, mint olyanok, amelyeknek kifejezett individualizálása van. Amíg a privilegizált osztályok tartózkodnak a túlszaporodástól, addig azt látjuk, hogy az alantasabb rétegek a szaporodásnak teljesen odaadják magukat.

Az élet ötödik ismertető jele az *észlelőképesség*. Eredete a fiziológiai érdekekben van, amely a tudatot arra ösztönzi, hogy kívülről képzeteket szerezzen magának. Miután a lénynek és további értelemben a fajnak fejlődése a törekvés befolyása alatt megy végbe, ennek folytán támadnak az érzéki és észlelő szervek. Az egyes teremtmény észlelő képessége csak szükségleteinek és fejlődési fokának konzekvenciája. Minél magasabb fejlődésű az organizmus, minél erőteljesebb a veleszületett érdeke, annál erősebben fejlődött ki észlelő képessége és pedig gazdagon felszerelt érzéki szerszámok segítségével, úgy, mint olyan öntudat-organizmus segítségével, mely a percepción át az appercepcióig és eszmetársulatig hatol elő az érdek értelmében. Szociális alakulatoknál is a nagyobb vagy csekélyebb észlelő képesség a kisebb vagy nagyobb szociális fejlődési foktól függ. Valamely szociális testnek szigorúan véve csak saját érdekei iránt van érzéke, mely abban a mértékben hevesebb, amennyire az egyes ember fiziológiai érdekéhez közelebb van. Alacsonyabb szociális alakulatoknak egyáltalában nincsenek más szükségleteik, mint olyanok, amelyek nélkülözhetetlenek; érzékük ezek iránt heves, de észlelő képességük sokkal rövidebb, úgy, hogy a szociális test nyuga-

lomban vesztgel mindaddig, míg a tevékenység közvetlen hiánya által föl nem zavartatik. Magasan kifejlett szociális alakulatok érdeke emberi képzetek széles területét öleli át, észlelő képességük tehát érzékeny, anélkül, hogy rendszerint heves akciót ébresztene. Csak ha olyan ügyekről van szó, amelyek az alakulat életérdekeivel kölcsönviszonyban vannak, akkor az időszerinti észlelet rendkívüli képessége mutatkozik az érzéki képzet terén túl is; az észlelet előrelátása ilyen alakulásoknál helyettesíti ki nem fejlődött szociális testek érzési hevedségét hasonló körülmények között. Láttuk, hogy az élet öt ismertető jelét illetőleg analógiák vannak az organikus lények és a társadalmi alakulatok keletkezése, elmúlása és fölépítése között; ezek az analógiák ama törvények hasonlóságán alapszanak, amelyek az organikus világ fölött uralkodnak,

Tudjuk, hogy az emberi test a csírasejt szaporodási produktuma, amely már magában foglalja az individuum életét. Minden kifejlődött sejt is megfelel ama funkciónak, amely a test fölépítésében megilleti. Már a sejtekben történik meg az alkalmazkodás és tökéletesedés, melyben része van az egész individuumnak. Az emberi test funkcióit minden egyes sejt elete nélkül nem volnánk képesek megmagyarázni.

Ha általában az életimpulzusokat az ideganyag mozgása gyanánt fogjuk fel, akkor ez ugyan megmagyarázza azt, hogy az egyik idegköteg végétől a másikig képzetek és akarat-aktusok közöltetnek, de nem tudjuk megérteni, hogy ingerek, amelyek kívülről az öntudathoz és az öntudattól az izmokhoz vitetnek tovább, miképpen támadnak s hogy miképpen válnak ezek az izmokban mozgásokká. Azonban tudjuk, hogy nemcsak pusztán a saját idegek által az izmokra, hanem idegen erők által a meztelen izmokra gyakorolt inger is erőnyilvá-

nulásra vezet, amely rendszerint rendkívül ferde viszonyban áll az inger erőnyilvánulásával. Az izmoknak ez az önműködése abban rejlik, hogy az izomsejtek élnek, hogy tehát az izomszövet az össz-organizmusban individuációt képez, mely azonban ugyanannak az individuációnak van alárendelve. Minden szerv, legyen bár feladatuk a testi mozgás vagy a táplálás, vagy a szaporodás stb. tudatosan, vagy az idegrendszer automatikus tevékenysége folytán funkcióban tartatik, mely az össz-organizmus élettervének megfelel. Hogy azonban a funkcióikat teljesítik, az a sejtszövet önműködő életében rejlik. El tudjuk már most képzelni, hogy az individuum életfunkció és életegységei közt organikus megegyezésnek kell lennie; ez fennáll, mert minden sejt a csírasejt individuális teremtménye, amely hiszen maga az individuuma-öntudat és érdekegységének mikrokozmosa. Ha valamely szerv ellentétbe jut a tudatorgанизmus ösztönzéseivel – amely úgy izmoknál, mint pedig az anyagcsere organizmusainál előfordulhat – vagy az ösztönzések a szerveket és izmokat funkcióra bírják, amelyek az össz-organizmus élettervével, tehát veleszületett érdekeivel nem egyezik meg, akkor az individuum beteg, t. i. a sejtek élettevékenysége már nem működik, vagy nem egészei működik az individuum javára, hanem benső ellentétek állnak elő, melyek halálra is vezethetnek.

Az individuum élete tehát – mint a be nem föltételezi – nemcsak az öntudat székhelyében gyökerezik, hanem minden sejt önmagában is eleven és az egész lény számtalan életelemmel van megtöltve. Csak ilyen magyarázattal tudjuk megérteni az organizmusok fejlődését és életfolyamatát. Ebben a faktumban az alacsonyabb organizmusok oszló képessége és az egyes részeknek új individuumokká való kifejlődési képessége, amint ezt a legtöbb növénynél és

puhányállatoknál figyeljük meg, meg van okolva; ebben rejlik a magasabb organizmusok képessége alkatuknak elveszett, részeit morfológiai élettervük értelmében pótolni, mint azt a hüllőknél látjuk; ebben rejlik a legmagasabb organizmusok képessége testük minden részében külön életet vinni az öntudat központjától függetlenül, ami különösen az anyagcserében, a patogén befolyások leküzdésében egyáltalában a fiziológiai processzusban nyilvánul, Hogy az emberben látszólag az élet székhelye bizonyos organizmusokra összpontosul, az organizmusának bonyolult voltában és öntudat-szerveinek magasan kifejlett céljaiban rejlik.

Már előbb is rámutattunk, hogy valamely lény intellektuális fejlődése alárendelt idegközpontok tudatos funkcióinak rovására történik; minden sejt élete jobban és jobban fordul öntudatlan, fiziológiai folyamat felé, hogy a tudatos életet intellektuális funkciókra koncentrálja. – hogy mindjobban emelje túl a fejlődés vegetatív részén és terelje a képzetvilág felé. Minél magasabban kifejlett a lény, annál inkább lesz függővé téve individuális léte ének tartóssága az erők szigorúan meghatározott konstellációjától és a bonyolult szervek kölcsönhatásától. Amíg tehát alacsonyabbrendű organizmusoknál nem található tulajdonképpeni életszékhely és levált részeknek új individuumokká való újjáfejlődése valamely főorganum megsemmisítése által csak ritkán zavartatik meg, mert a tudatos élet a sejtek összeségében van áttéve, – addig magasan kifejlett organizmusoknál, noha minden sejt él az individuum léte és fennállása a tudatot magában foglaló sejtek életétől függ és ezeknek megsemmisítésével a többi sejt élete is a romlásnak van kiszolgáltatva. Az organikus munka e felosztása által a részek kölcsönös függősége is növekedik és az individuum nagyobb veszélyeknek is van kitéve, hogy

életét a döntő orgánusok életének elvesztésével a többi sejt életét is elveszítse. A biológiai búvárlatok, különösen az agy és idegszervek viviszekciója, azt tanította, hogy a magasabb organizmus tudatszékelyének veszélyei iránt érzékenyebb, mint az alacsonyabb; az élet valamely agy nélküli békában, vagy agynélküli tyúkban egyideig még megmaradhat, de agynélküli emlős állatban soha.

Ha e biológiai tényeket valamely szociális alakulat lényegességével összehasonlítjuk, akkor kitűnik, hogy ez az élet a fejlődés és elmúlás ugyanolyan törvényeinek van alávetve. Minden szociális alakulat individuumokból áll, amelyek az organizmus sejtjeihez hasonlóan önmagukban élnek; ezek az individuumok külön életüktől eltekintve a szociális individualitás életében résztvesznek és pedig mindegyik a feladat szerint, amely a szociális alakulat körén belül megilleti. Úgy, amint az egyes lényben a sejtek a faj és az egyén veleszületett érdeke szerint kifejlődnek, fentartódnak, szaporodnak, elhalnak és kiválasztódnak, akképpen működnek és szenvednek a szociális alakulat tagjai a vezérlő érdek szerint, amely azokat a szociális kötelékben egyesítette. Ez az érdek minden társadalmi elemnek tehetségéhez képest feladatot juttat; megerősíti és meglazítja a köteléket, egyeseket kiválásra kényszerít, sőt arra is kényszerít egyeseket, hogy a kötelékért meghaljanak.

A biológiai törvények nyomán a szociális alakulatban két főjelenséget ösmerünk meg:

1. Hogy a társadalmi elemek az alakulatban való különböző tevékenységük mellett nem lehetnek egyenértékűek, hanem alacsonyabb, negatív, vagy magasabb, tudatosan vezető hivatásuk van;

2. hogy ez az egyenlőtlenség, a szociális organizáció, az

egésznek kisebb-nagyobb irritabilitása az egyes elemek sorsa, a szociális individualitás kisebb-nagyobb függősége, a vezető orgánumok zavartalan tevékenysége a szociális alakulat alacsonyabb, vagy magasabb fejlődési fokához alkalmazkodnak. Látjuk a legegyszerűbb, a természet által magától értetődően kijelölt szociális kötelékben, a nemi egyesülésben, hogy már a nemi különbség és az ascendenciára és descendenciára való vonatkozással, mely megváltozhatatlanul a fokozódó és csökkenő életerőre vonatkozólag minden individuumnak a családi érdek szellemében feladatát kijelöli, hogy itt a társadalmi elemek megváltozhatatlan egyenlőtlensége áll fenn. A természetes származás legeredendőbb szociális alakulatban, mint amilyen a horda, a társak, megfelelőleg a legalacsonyabb organizmusoknak, az életnek egyenértékű vivői. Az ősemberek szociális élete hasonló a gazdagon proliferáló ősszervezetek életéhez; mindkét esetben a külvilág még nem nyert differenciáló befolyást és eltekintve a természetes életfolyamat működésétől és szaporodástól, nincs különbség az egyesnek feladatai között, ahol bizonyos körülmények között valamely csoport kiválik, könnyen új horda támad, amelyben az egésznek élete az egyes életének fentartásában fejeződik ki. Amint az organizmusoknak magasabb kifejlődése a külvilág növekedő behatásának tulajdonítandó, a szerint a szociális alakulatok a szociális érintkezések növekedésével bonyolultabbakká lesznek és életükben érzékenyebbek, részeikben egyenlőtlenebbekké válnak. A vezérlő érdek a munka növekedő megosztását követeli; társadalmi elemek a szociális feladatok végrehajtására és a szociális alakulat életfentartására külön értéket kapnak. így történhetik meg, hogy olyan alakulatok valamely egyes individuum megsemmisítése által életükben veszélyeztetnek, amint ezt egyes államok tönkremenésében lát-

jük, amelyeiknek megalapítói meghaltak; egyes társadalmi kötelékek is megszűnhetnek, ha a vezető személyiségek meghalnak. Úgy, a-mint minden lénynek a veleszületett érdek jelöli ki élettervét és az érdek kialvása az egyén halálával összeesik, akképpen keletkezik, él és elmúlik a szociális alakulat a maga vezérlő érdeke szerint. Valamint az életcsíra erőt adó anyagok bevonásával növekedik és halálával az anyag más élethivatások felé fordul, akképpen gyűjt a vezérlő érdek vivője, mint a szociális alakulat csirája, társadalmi elemeket a kötelék növekedésére, amíg az összekötő érdek kialvásával a kötelék szétesik és az elemek más érdekek alapján új kötelékek felé fordulnak.

Lényeges ösztönzés arra, hogy a szociológiai belátás oly sokáig késedelmezett a biológia és a szociológia között törvényegységet megismerni, a társadalmi elemek látszólagos mozgási szabadságában gyökerezik az organizmusban lévő sejtekhez (biophorákhoz) képest. A sejt látszólag állandóan ehhez tartozik, jön és elmúlik az individuummal és nem képes mint a társadalmi elem a köteléket megváltoztatni vagy több kötelélhez tartozni. A lehetőség, hogy mindennek dacára a törvényegységhez hozzájáruljunk, vagy azt elismerjük, mindenekelőtt abban rejlik, hogy úgy az organikus, mint a szociális alakulatokat az őserő egységes eredete illeti meg. Ha valamely organizmus veleszületett érdeke alapján csirájából kifejlődik, akkor csakhamar a külvilággal szemben individualizálódva és egyedül állva áll szemben, mely élethelyzetben sem fajrendeltetésének nem tud megfelelni, sem általában magát fentartani nemi képes. Miután a szaporodás úgyszólván az individuumnak saját testi mértékén túl való kiterjesztése, a veleszületett érdek arra szorítja az egyént, hogy testerején túl vonatkozásokat nyisson meg és így érdek-

rokonságban álló egyénekekkel szociális alakulatokat alkosson, ami szintén nem egyéb, mint az érdek, amely a lényt somatikusan és azután öntudatáig fejleszti ki, egyszersmind szociális vonatkozásokra kényszeríti, mert különben szűkebb élettervét nem tudja végrehajtani és zavaroknak teszi ki. A szociális vonatkozások tehát a szociális alakulatok is biológiai fejlődésünk konzekvenciái a bennük működő őserők és a differenciáló individuáció következménye. Az önfentartás, a fiziológiai érdek, a tökéletesedéül törekvés, vagyis egyéni szociális érdekünk faji érdekünk szaporodási törekvése a szociális vonatkozásokra kényszerít. Ilyenformán a szociális fejlődésnek, mint a lény fejlődésében működő okok további hatásának más törvényeket nem tulajdoníthatunk, mint azokat, amelyek a biológiai folyamatok sajátosságai, – mint a milyenek alapvetők az előbbi fejlődési folyamatok vegytani, fizikai, mechanikai, geológiai és végül a kozmológiai törvények, így nyílánul a világ törvényegysége; a nehézség ezeknek belátására eltűnik, ha megismerjük az őserő minden individuációjához tapadó őserő mélyreható jelentőségét.

Amint a fejlődési sorozatban a tudatos lénynek a tudat-erők növekedését tartják szem előtt, minek segélyével az individuum mélyreható eszmetársulatokkal érdekeit mindjobban védeni igyekszik, akképpen növekednek az eme változásokat kísérő szociális jelenségek a fiziológiai érdekköréből ki és szellemi tartalmat nyernek, miközben azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ennek a tartalomnak magva a fiziológiai érdekekben van.

Mínél alacsonyabb fokon áll az organizmus, annál egyszerűbben függ össze a szociális alakulat, melyhez tartozik, a faj anyagi ügyeivel. A növényvilág társadalmi alakulatai csak kiterjesztő szaporulásának produktumai, – az állatvilág

társadalmi alakulatai ugyanez, de egyszersmind a fajok elválásának produktumai, a rablásnak és védelemnek egyesülései más fajokkal szemben; az emberek számára eredetileg szintén megadattak a társadalmi egyesületek emez ösztönzései, de a fokozódó kultúrával már a szükségletek közvetett kielégítése társadalmi egyesületek ösztönzésére vezet, melyeknek az individuum reális érdekeivel való összefüggését csak az eszmeláncok útján lehet felismerni. Ezáltal azonban az emberi szociális alakulatok néha csak futólagos összefüggéshez jutnak és szellemi tartalmat kapnak, amelyeket reális alapjukkal való összefüggésükkel csak nehezen lehet megismerni. Ilyen szociális alakulatok, mint agyvelőnkől származó gondolatok sokszor pusztán látszólag szellemi világhoz tartozó vonatkozásokra emelkednek, anélkül, hogy ott vagy itt ezeknek a gondolatoknak más eredete volna, mint fejlődési sorozatunk¹ és a bennünket alkotó erőt közvetítő anyag. A szociális világnak a szellemi világba való eme fölemelkedése által azonban a biológiai törvények érvényessége föl nem függesztődik, mert minden szellemi dolog a tények és jelenségek realitásában gyökeredzik. Csak tudnunk kell, hogyan kell felfogni ezeket a biológiai törvényeket. Minél közelebb áll a fiziológiai érdekhez az ilyen szociális egyesülés ösztönzése, annál kevésbé képes magát kivonni valamely társadalmi elem a kötelékből; hasonlóan az organizmusban lévő sejthez, a mag kötelékében fog keletkezni és elmúlni. Ez vonatkozik a legtöbb szövetkezetre, amely a származáson alapszik. Ha a kötelék ösztönzése a futó vonatkozások birodalmából, melynek lentartása az egyén sorsára nézve jelentőséges, de mégsem döntő, felemelkedik, akkor az individuum is megváltoztatja a köteléket. Ez a szociális mozgékonyosság, amely tudatosságunk futólagossága val relációban van. Ez a moz-

gékonyág azonban az egyén veleszületett érdeke által Jcorlátoztatik; mert ha az individuum annak reális részét félre- ismeri, akkor a biológiai törvényeknek van alávetve, melyek szerint az önálló sejt elhal, ha kilép organikus összeköttetéséből, amely kifejlesztette. Egyébiránt, mint azt már előbb jeleztük, az individuumok által előidézett változása a szociális köteléknek szintén az anyagcsere törvényei szerint Ítéendő meg, melyek szerint sejtek és anyagok kiválasztatnak, ha az egyén érdekeinek ártalmasak, másrészt, ha fiziológiai folyamatok következtében anyagok vétetnek fel és biophorákká lesznek. Ha valamely individuum még nem, vagy már nem érez együtt a szociális alakulat érdekével, akkor az számára már nem is képez életelemet; idegen marad a kötelékhez, akár anyagilag hozzátartozik, vagy kiküszöböl tétí k is. Mint minden organizmusban beteg sejtek, vagy ellenséges organizmusok jelenléte, vagy az egészségnek ártalmas anyagok bejutása lázat okoz a patológiai jelenségek (phagocytén-hipotézis) gyanánt, úgy minden szociális alakulatban lázas izgalom keletkezik érdekellenes társak ellen s a kötelék nem nyugszik addig, míg ezeket el nem kergette, avagy bele nem hal ebbe a szociális betegségbe. Légyen a kötelék bármilyen futólagos és tagjainak változása bármilyen gyakori, ez az anyagcsere semmit sem változtat individualitásának fennállásán, ha egyáltalában – és minden organizmusnál ez a földolog – fenn tudja tartani magát. Az állatvilágnak is vannak teremtményei, mint amilyenek a medúzák, amelyeknek belső összefüggése oly laza, hogy individualitásuk ingadozónak látszik, a nélkül, hogy valóban fel volna függesztve.

Láttuk, hogy az organikus világ fejlődési sorozata a fajok variálásán alapszik, melyet az őserőnek ama törekvése idéz elő, hogy a teremtményeket a létező életföltételek szerint

tökéletesítse. De minden variálás egyszersmind individualizálás és minden faj eredete az eredeti faj individualizációjának differenciálásán alapul. A lények állandó hasonnemű individualizálása külön fajhoz, illetve külön nemhez vezet; minden valószínűség szerint az organikus világ az individualizálás útján fajok e varietások genetikus sorrendjében fejlődött. Ha ez a sorrend még fennállna, akkor lehetséges volna az organikus lények fejlődését oly biztonsággal követni, amint mindjobban és világosabban kell megismerni a földkéreg geognostikus összefüggését a rétegek eredeti változásával. A geológikus folyamatok, a létért való harc és a fajok elválása azonban a fejlődési hipotézis biztos bizonyítékait megvonták; megmérhetetlen mennyisége a fejlődési sorozat közbeeső organizmusoknak megsemmisült; csak egyes fajok engedik megismerni azt, hogy előbbi fajokból származtak és csak nagyon kevés fajban lehetséges a varietás változása nemi vonatkozások útján. így állnak szemben egymással az organizmusok fajokra és nemekre oszolva, úgy hogy a fajtudat a fajok szűk határain belül lezártnak látszik. De folyton-folyvást nőnek a jelek, hogy minden organizmus fejlődési sorozatának kontinuitása kétségtelen; számos bűvár lati tér egymásba nyúlik, hogy ama feltevés igazságát mind parancsolóbbá tegye; legutóbb a pusztán leíró bűvárlata az ausztráliai állatvilágnak fel tudta ébreszteni amahipotézis igazságába vetett hitet. Mindez tudományos arra megengedni látszik azt a feltevést, hogy a most különváltan fennálló fajok és a fejlődési sorozat nézőpontjából ítéltetők meg és ki lehet mondani, hogy semmifele fejlődési okok sem szűntek meg hatni. A létező fajokat is a föltéles tökéletesedési törekvés, a fajok elválása és az életföltételek változása még folytonosan fejleszti. Ilyenformán mondhatjuk, hogy minden teremtményre, mint öröktől fogva,

hogy ma is és jövőben is két nagy princípium fog behatni: t. i. a *genetikus összetartozandóság* a közös származás alapján és az *individualizálandó differenciálás* az életföltételek különbözősége alapján.

A tökéletesítő individuációban benne van a szükség-szerűség, hogy az egyes ember veleszületett érdekeinek éljen, hogy résztvegyen önmaga és utódjai számára a faj töltetes tökéletesedésében. Ez a törekvés azonban határtalan differenciálást mozdít elő, amely az egyéneknek környezetükben való egyenlőtlenségét idézi elő. Miután az ember veleszületett érdekének minden kínálkozó életföltételt magához ragad, olyanokat is, amelyek a fiziológiai szükségleteken messze túl feködni látszanak, ennek folytán ez az egyenlőtlenség a társadalmi élet minden terére szintén kiterjed. A társadalomban azonban ezáltal nemcsak ez az egyenlőtlenség válik uralkodóvá, amely a szociális munka megosztására szükséges, hanem az az egyenlőtlenség is, mely a, z individualizálási ösztön elfajulásában, a differenciálás túlhajtásában gyökerezik és egyes szociális alakulatot, vagy általában az egész társadalmat beteggé teszi. Itt a differenciálási princípiummal szemben áll a fajegység princípiuma, hogy a differenciálást ama mértékre korlátozza, mely a faj általános szükségleteinek és kötelekeinek megfelel; most az individuális tökéletesség a természet törvényeivel, az életföltételek változásaival és a faj szociális szükségleteivel nem juthat ellentétbe. A létért való küzdelem szabályozza az individuális és szociális érdek közt lévő ellentétet; érvényre jut az egymás ellen küzdő erők egyensúlyának ama helyreállítása, amely a kozmikus, fizikai és kémiai világban is uralkodik.

Ha egyrészt a geológiai események az organikus fejlődési sorozat összefüggését megszakították és másrészt az em-

ber a maga intellektuális fölényével uralmat nyert minden lény fölött, úgy nem lehet tagadni, hogy a nemek és fajok eredeti fejlődési módjában változás történik; az ismert fejlődési erők természetes uralma, ha nem is elvileg, – ami lehetetlen – de mégis formálisan különböző módon zavartatik, akadályoztatik és befolyásoltatik. Az ember a maga kultúrájával, mely hiszen csak természetes tökéletesedésének produktuma, érdekeinek a többi teremtményt alárendeli; a fajok variálását befolyásolja céljai szerint, miáltal a természetes differenciálás sokszorosan áttöretik; az ember megszámlálhatatlan, neki ártalmas fajt megsemmisít és így a teremtmények sokalakúságát csökkenti. Nem nehéz előre látni, hogy bizonyos idő múlva a föld csak domestikáló fajokat fog táplálni, míg minden más faj, amennyiben az ember táplálkozási körét és életföltételeit befolyásolja, ki van téve a kiirtásnak, vagy az ember legalább is intenzív módon fog küzdeni ellene. A földi teremtési kört a kultúra annyira befolyásolja, hogy a fejlődési erőknek az emberi érdek szerint való korlátozott, sőt vezetett hatáskörük van. A természeti erők fölött ilyen érdek szerint uralkodni a kultúrának fölismerető jele és egyszersmind az ember intellektuális tökéletesedésének következménye. A létért való küzdelem azonban e jelenség folytán minden organikus lényről ama fajra kénytelen átfordulni, amely a természet befolyásolását magához ragadta: az emberi nemre. A kiválasztott lények kölcsönös megsemmisítése következik be, mert az ember ezeknek a sorsát a maga érdekeinek alárendelte. Ha már most a fajfejlesztő erők túlnyomóan tevékenyek az emberi nemből, akkor e viszonyok folytán és az emberek növekedő szaporodása következtében kell, hogy egymás között létrejőjön a megsemmisítési harc.

Valóban ez a megsemmisítési harc működésben van

már régen oly időben is, mely túl van történeti ismereteinken. Háború, politika és bűnök, ezek a kultúra által kifejlesztett eme harc jelenségei; jelenségek, amelyek csak formálisan különböznek a többi lény létért való harcától és az ősidők emberének harcaitól is. Ezek már ama körülmény konzekvenciái, hogy az emberi faj a testi kiépítés fejlődésétől az öntudat-organizmus túlnyomó fejlődéséig haladt előre. A legmagasabb fokon álló állatok létért való harca ugyanis fel van ruházva nem egy ravaszsággal, azonban e harc érdekszerű végrehajtása és nagy előrelátása csak az embernek adatott fölényes intellektusának eredménye. Habár még ma is és valószínűleg még sokáig tart az emberi törzsek és fajok közt a politikai megsemmisítési harc és köztük az említett különbözőség redukálása folytatódik, ha az emberek közt a földön való uralom csak bizonyos fajoknak és törzseknek jut osztályrészül, – mégis előtérbe lép másrészt az emberek fejlődésében növekedő intelligenciájuk természetes következménye: *a szociális vonatkozások növekedő hatalma*. Az emberi fajban a fajalkotó őserő valószínűleg legnagyobb munkát végez, amely a föld életfeltételeiből meríthető – és ezáltal, hasonlóan a kozmikus rendhez bolygónk organikus teremtésében amaz egyensúly áll helyre, melyből az emberiség szociális rendje növekedik ki; az individualizáció a differenciálást megint a genetikus összetartozandóságra korlátozza.

Minden faj tagjai közt mindig voltak vonatkozások, amelyek a nemi viszonyokból származnak. Az ember is pusztán eme viszonyoknak volt alávetve állati állapotában; ezekből származtak azok a kötelékek, amelyeken belül az említett megsemmisítési harc fölfüggesztett. A kultúra, a forgalom és az emberek kibővített faji vonatkozása által kibővültek ezek a kötelékek törzsekké, népekké stb. A szociális érdek kifejöl-

dött, minek folytán az ember annak a belátására jutott, hogy fiziológiai és egyéni érdekeinek sokkal jobban meg tud felelni, ha egyrészt ura marad a természeti erőknél és másrészt a kölcsönös megsemmisítés helyébe a kölcsönös támogatást teszi. Így történt, hogy az öntudatorganizmus kifejlődése elő tudta idézni azt, hogy az ember társadalmi organizáció útján a létért való harc hátrányait leküzdje vagy paralizálja.

Az ősemberek egyszerű, az őszállatok organizmusára emlékeztető szociális alakulatai a természet törvényegységének szellemében olyan fejlődéseken estek át, amelyek mindjobban mutatják a magasabbrendű teremtményekkel való rokonságukat. A társadalom tagjainak egyenlősége eltűnik, mint a sejtek egyenértékűsége magasabbrendű lények felépítésében. A létért való küzdelem káros hatásainak felfüggesztése érdekében a társadalmi alakulatok oly szervezetet kapnak, amelyben a társaság tagjai: . különböző feladatai azt a kezességet nyújtják, hogy mindegyik külön valamennyinek vezérlő érdekét mozditja elő. Minthogy az ember a maga magas tudatfejlődésében megismeri azt, hogy a szociális fejlődés az individuális érdekeit a politikai harcban is meg tudja védeni, ennek folytán mindjobban megerősödik benne veleszületett érdekének szociális része is. A biológiai fejlődés természetes útján ilyenformán az emberiség egyéni differenciálása elveszti társadalomellenes hatásának egy részét; helyébe lép a szociális fejlődés az öntudatorganizmus növekedő tökéletesedésével.

Az ember szociális természetébe való rendszeres behatolása minden jelenség törvényegységének belátását szaporítani fogja és folyton támaszkodva a természettudományok biztosított tanaira meg fogunk győződni arról, hogy a szociális élet jelenségek minden más életjelenséggel genetikusan összhangzásban vannak.

IV. Az emberi nem szociális folyamata.

12. A kezdetleges szociális alakulatok.

Nem vagyunk felvilágosítva az emberi társadalom eredeti jelenségeiről, de hagyományok és néprajzi bűvárlatok alapján föltehetjük, hogy az emberi nem kezdettől fogva szocialista természetének alá volt vetve s csak a legkésőbbi fejlődés engedte meg, hogy egy individualizmus támadjon, mely szociális eredetéből kivetközni törekszik.

Az emberi vonatkozások legkezdetlegesebb jelenségei a szülőkhöz, a hitvestársakhoz és gyermekekhez való viszonyban gyökereznek s a horda, amilyenek a néprajz mai állása szerint képzeljük, csak a faj fentartására való egyesülés volt. A gyermeknevelés munkájához csatlakoznak a kölcsönösen egymásnak tett szolgálatok a táplálék beszerzésére; a nemi érettség ébredésével fesztelenül adja át magát a nemi társ megválasztásának, miáltal a közösség az öregek elhalása dacára folytatódik. Nemi közösség, a fentartás céljait szolgáló kölcsönös támogatás különösen a gyámoltalan gyermekkorban a legősibb szociális vonatkozások, amelyek, míg zavartalanok maradnak, nem engedik, hogy érezhető szociális egyenlőtlenség keletkezzen.

De már a táplálkozási és fentartási cél magában foglalja a létért való harcot minden más lény ellenében, amelyeknek ugyanazok a szükségletei vannak, vagy kielégítésük esz-
közeivé lesznek. Már a növényi tápanyag aratásakor, de különösen, ha a vadászat a fentartást szolgálja, a természetben akadályok érvényesülnek, amelyek a testület ápolását követelik, idővel a fölényre való törekvést fejlesztik ki és így az egyén különböző értékét már a primitív horda körén belül érvényre juttatják. Lehet, hogy ez az eredete am az ellentétnek, mely az ember individuális és szociális természete közt fennáll. A fajnak, illetve a közösségnek fentartása tehát az, ami szociális és a harc – mindegy, akármilyen fajtájú harc – természetünk szociális része. Az, ami szociális, az eredet, az individualizmus ennek az eredetnek a konzekvenciája. A szociális eredetben gyökereznek az összes viszonyok, az érdekek kiengesztelése és kölcsönössége; az individualításban gyökerezik minden variálás, minden zavar, az ellentétek minden harca. A fizikai világban a szociális természet-szeretben, az individualításban gyűlölet gyanánt nyilvánul; a szeretet az abszolútnak manifesztációja, amiből minden kiindult és ahová minden visszatér; az individualitás az egyes existenciák mulandó jelensége.

Így lép már a szociális folyamat kezdetén előtérbe az a két természetes ellentét, amely látszólag kiengesztelhetetlenül áll szemben a keletkezés és elmúlás között, amelyek azonban – mint az eredendő közösség mutatja – az egyénben lévő szociális ösztönök által relative felfüggesztődni látszanak; az emberi faj természetes ideálja, a kielégített individualitás a kielégített közösség keretén belül, a hordában megközelítőleg kifejezésre juthatott. Ez az állapot az individuumok bizonyos egyenlőségétől látszik függni, mely szerint a hordában sem

fizikai, sem szellemi különbözőség nem volt az egyesek között, sem nemi voltak egymással szemben különböző kötelezettségek, sem különböző jogosultságok. Az egyéni és szociális egyenlőség föltétele az egyéni, a szociális és politikai összhangzatnak.

Azonban az individuumban a szociális momentumok, a faji és önfentartási ösztönök, már magában foglalja azt, hogy ez az egyenlőség, föltéve, hogy a kezdetleges közösségekben meg voltak, nem maradhatott meg. Minden létnek monoztikus alapvonása maellett minden ellentét eredetének benső ellentéteiből származott; úgy, amint az, ami szociális, megteremtí azt, ami individuális s az individualitás tagadja azt, ami szociális, de mégis előmozdítja azt, akképpen az emberi szaporodás is, mint produktuma annak, ami szociális, a szociális zavarok forrása s az önfentartási ösztön, mint a szociális vonatkozások oka, forrása a létért való harcnak. Mindezek a kölcsönvonatkozások minden organizmus biológiai fejlődésének konzekvenciája (1. 10. fejezet) és konzekvenciája általában a természeti törvényeknek.

Valószínű, hogy a hordában férfi és nő között is volt bizonyos neme az egyéni egyenlőségnek; bűvárlataink eredményei ingadoznak abban, hogy a férfinak mindig fölényes helyzete volt-e? Sok dolog amellet szól, hogy a nő a közösségben az egyesítő lény volt; az állatvilágban való szaporodás fejlődési módja és a férfi és nő között való természetes különbségére vonatkozó legújabb bűvárlatok föltételezni engedik, hogy a mai nő a fajnak atavisztikus teremtménye, míg a férfi gyakrabban és intenzívebben variál*) Ezek a föltévé-

*) Allis H. „Mann und Weib. Anthropologische und psychologische Tjntersuchung der secundären Gfeechlechtsunterschiede” (Lipsee 1895).

sok azonban teljesen megegyeznek a szociális folyamat lényegével, mert a csordában, mint az emberi faj fejlődésére való szociális alakulatban, individuális egyenlőség volt, amelyet csak szociális zavarok függesztettek föl, amelyek különösen a férfit illették. Az embereknek minden másodlagos nemi különbségét a létért való harc és a férfinak a közösségben elfoglalt helyzete kétségtelenül megmagyarázza. Már a hordának vadállatok ellen való védelmié is még inkább az a szükséglet, hogy a saját törzs fentartásáért idegen emberekkel harcra kellett kelni, kifejlesztette a férfiúban egyéni fölényét szellemileg és fizikailag általánosságban. Minden egyéni fölényesig azonban zavarólag nyúl bele a horda-elemek egyenlőségébe; a nőnek szexuális rendeltetésénél fogva ezekben a zavarokban csak szenvedőleges szerepe van. A nemi élet és a táplálkozás nem oly nyugalomban megy végbe, mint azelőtt. A fölényes egyének igényei által támasztott zavarok bizonyos magas fokot érnek el, miáltal a közösség differenciálása több differenciálásba lép át.

Kezdetben a hordában a szociális zavaroknak nem lesz heves jellegük; elsősorban egyszerű körülményekre szorítkoznak, amelyek a szaporodást és táplálkozást magukkal hozzák. Ezekhez tartozik mindenekelőtt a lakóhelyiség ügye, mely a primitív közösség lényege szerint a nemi érintkezéssel a gyermeknevelésen alapulva bizonyos föltételeknek van alávetve. Ha az egyes kortársak egyén-száma úgy megszorodik, hogy az anyák gyermekeikkel életmódjukban a szám szerinti túlnagyság által megszoríttatnak, miáltal a nemi érintkezés is gátolttatnak látszik, akkor ebből elégtelenség támad, melynek az a következménye, hogy az egyénileg leginkább differenciált individuumok új lakhely fölkereséséhez látnak. Ez az elszakadás minden korosztályból apákat és

anyákat visz magával és így az eredeti közösség több hordára oszlik különböző lakhelyekkel, amelyek azonban egymás közt az eredeti vérrokonságban, a nemi érintkezést szabályozó viszonyban maradnak.

Ez a felfogás legvalószínűbb magyarázata a rokonsági állapotnak, amelyben Ausztráliának és szigeteinek őslakói és Amerika indiánusai vannak, vagy amelyeknél legalább töredékei vannak meg valamely megfelelő fejlődési stádiumnak. Miután közösségek és csoportok a hozzájuk tartozó lakóhelyeken megosztoznak, Ausztráliában és Amerikában sok ösmertlen négy osztálynév szabályozza a nemi vonatkozásokat. Ez az osztályozás oly szokás, amely a hordán belül való nemi rendre látszik mutatni, mely rend a több csoportra való osztás után megtartatik.*) A hordának több horda-csoportra való széteséséből azonban magasabb rend fejlődött: *a törzs*.

Bármily magyarázattal szolgál a későbbi bűvárlat a csoportok összefüggésére, általában a kezdetleges közösség differenciálására és a törzsek későbbi kölcsönhatására vonatkozólag – mert valószínű, hogy nem mindenhol támadtak a példának megfelelő viszonyok – mégis bizonyos, hogy a faj fen tartásának kérdése differenciáló okozat, míg a szaporodás ügye, tehát a nemi vonatkozás az individualizált csoportok szocializáló momentuma, úgy látszik, hogy a hordának csoportokra való differenciálása a törzsegység megtartása mellett az embereknek egymás közt való békés kiegyenlítését biztosította, vagy megint helyreállította. Ebben az állapotban találták az európaiak Ausztrália lakóit, akik – eltekintve a vérboszu aktusaitól és birtokviszályoktól – békességés

*) Mucke J. E. „Horde und Familie in ihrer urgeschichtlichen Entwicklung.” (Stuttgart 1895.)

viszonyban voltak; a hordák a létező nyereségképes lakhelyek szerint különböző erős törzsekre oszlottak föl.

Az eredeti törzösszefüggés teljes szétválásakor – amilyeneket különösen Óceánia szigetviszonyai okoztak – új horda, illetve törzsindividualitás fejlődött a lakhely sajátosságának megfelelően. Itt érintjük első ízben a *lakóhely befolyását* az ember szociális folyamatában. Hogy az életföltételek, tehát a talajplasztika, nedvességtartalom, tápanyag, klíma, forgalmi viszonyok, lokális természeti jelenségek és más ehhez hasonló valamely törzs individualitását meghatározzák és variálják, az egyike a leghamarább megösmert szociális törvényeknek. A szociológiának azonban nem az a feladata, hogy az emberi fejlődésnek környezetével való emez összefüggésével közelebbről foglalkozzék: a szociológiára nézve csak az elv bír fontossággal, inerte ránrutat az emberben lévő minden egyéni jelenségeknek és a kozmikus jelenségeknek a többi természeti térrel való természet-törvényi összefüggésére.

Láttuk, hogy a kezdetleges közösség magában foglalja csiráit az individualizálásnak és a társadalmbsításnak, miáltal a horda a maga csoportjait, a csoport a maga törzseit a differenciálás és a társadalmasítás folytonos változásban tartja. A táplálkozás a maga zavaraiival a közösséget differenciálja; segélynyújtás és segélyre szorulás társadalmosítja az előbb elválasztott csoportokat, míg az egyesek nemi viszonyai az egész törzsben szociális egyesülésre vezetnek. Egyéni és szociális érdekek folytonos változásban működve, a szociális folyamat főjelenségeit idézik elő; magukban is foglalják a rendező szokás vezérelvét; mert bármily különbözők legyenek a felfogások a kötelezettségekről, jóról, rosszról, méltányosságról és méltatlanságról, az ethoszra mégis alapvető marad, hogy az egyéni törekvésekből az erkölcsileg elvetendő, a szo-

ciális ösztönökből az erkölcsileg jótékony dolog származik. A szocializálás útján találhatók a közhasznosság, az individualizációs útján fordul elő kiválóan a közártalmasság. A primitív szociális alakulat állapota, a veleszületett érdekek hiányában bizonyára annyiban hátrált a közhasznos felé, amennyiben a faj korlátlan szaporodása képezte a vezérlő érdeket.

13. A magasabb szociális alakulatok fejlődése.

Primitív közösségek, a horda és törzs, semmiképpen nem tartalmaznak momentumokat, melyekből a szociális folyamatok változatai előidézhetők volnának. Az oszlás a törzsből, ha elegendők a lakóhelyek, határ nélkül haladhat előre. De ha a törzs részei állandóan leválnak és eredetüktől különböző élet feltételekhez jutnak, akkor eme törzsrészek individuális különbözősége keletkezhetik. Ez a teremtési elv szerinti jelenség, mely szerint minden variáló differenciálásnak külső indító oka van szüksége. Az ébredő különbözőség, úgy testi, mint intellektuális és erkölcsi értelemben föllépve, elvi ellentétet támaszt a differenciáló törzscsoportok között.

A lakhely elvi jelentőségét már említettük; de mennyiben változtatja a faj alapvonását az életfeltételek megváltozása, arra vonatkozólag nincsenek bizonyítékaink. Csak hiszünk benne, mint a fejlődési sorozat kontinuitásában. Valódi változatot még nem figyeltek meg, mert ennek a megfigyelésnek számolnia kellett amaz időmértékkel, amely a fajok fejlődésére nézve is mérvadó lehet. Ellenben ama tényekkel állunk szemben, hogy a föld individualitér különböző törzsek által van benépesítve és hogy az emberek mindenfelől az életviszonyokhoz alkalmazkodnak; ez két keletkezési föltevésre vezet.

Ha az ember egyszeri teremtési aktusát tételezzük föl, akkor differenciálása csak az említett módon történhetett; a differenciáló ok a lakhelyek és életföltételek változásaiban gyökerezik. Azonban, az emberfajok különböznek és pedig mélyrehatólag a koponyaalkat, a végtagok hosszúsága, a faj pigmentumának színe tekintetében és különböznek principiális természet tekintetében is, a faj átlaga szerint (kerek, tojásdad, szögletes); ebből származott az a föltevés, hogy az emberi faj fejlődése különböző ősförmából lett a jelenkor emberfajaiává. Az eddigi palentológiai és zoológiai búvárlatok szerint azonban ez utóbbi föltevés önmagában nem valószínű, hanem elfogadhatónak látszik az a föltevés, hogy az ember egy kihalt antropoidából származott, melynek nyomai találhatók még Középafrókában és a Sunda-szigeteken. A faj fentartásának lényeges részvétele volt – úgy látszik – amaz antropoidának emberré való fejlődésében; táplálkozási gondoktól hajtva a jégkorszakban kényszerülve volt a növényi étrendről a hústáplálkozásra áttérni és fejlődése közben – miután tesztileg nem volt a vadászatra fölszerelve – szerszámokat használt: botot és parittyái; hasonló módon fejleszthette az embert a vadállatok ellen való védekezés, tekintet nélkül a táplálkozásra. Ezzel minden föltétel meg volt adva arra, a fajt azokkal a tulajdonságokkal felruházni, mely az embert jellemzi: az egyenes járás, mert a kezek a fegyverek használatával nem maradhattak a tovahaladás eszközei; az alsó végtagok erős izomzata; az alsó végtagnak (kéznek) lábbá való átalakulása és a növekedő értelmiség, amelyet a fegyverek tökéletesítésére vonatkozó törekvés és a vadászat változó esélyei mozdítottak elő; végül a tűz használata, mert a növényevőtől a húsevőig való átmenet arra szorította, hogy a húst asszimilálhatóbb formává tegye, mint amilyen az nyers

állapotban volt.*) Figyelemre méltó, hogy ez a föltevés az ember végtagjai és törzse növekedési törvényeinek megfelel,*) hogy továbbá minden anthropoida, mely nem ily módon fejlődött, a létért való harcban tönkre ment.

Amint azonban eme semmi által sem biztosított, de mégis kecsegtető föltevés leírása mutatja, az ember származásának kérdésében, eltekintve a táplálkozási szociális momentumtól, szigorúan véve nem foglaltatik semmi, ami a szociológiai momentumot előmozdíthatná. A származási jelenségek kifürkészésének a szociológiára nézve nincs az a jelentősége, amelyet annak sokszorosan tulajdonítanak. Bizonyára lényegében van, hogy az ember származására és első szociális jelenségeire vonatkozó belátásunkat lehetőleg kibővítsük; de a szociológiai megösmerésre magára e belátás hiánya nem akadály; mert a tények, amelyeket az élő társadalom és az eddigi bűvárlat dérit ki, elegendők, hogy a szociológiai törvényszerűséget kifürkésszük, mert ez, mint tudjuk, az általános természeti törvényszerűséghez és nem egyedül a fejlődés történetéhez kapcsolódik. Hogy a különböző fajok valamely primitív közösség differenciálásából keletkeztek-e, vagy pedig variálás folytán valamely anthropoid fajból ágaztak-e ki: bizonyos, hogy – amennyire az emberi bűvárlat biztos tényekkel számolni tud – a föld mindenfelé emberekkel van benépesítve, akik túlnyomóan a különböző élő és talán már kipusztult fajok keresztezésének produktumait képezik és hogy jelen van a fajegység főjelensége, a gyümölcsöző nemi érintkezés. Ha elősmerjük az organizmusok fejlődésének konti-

*) Wagner Mór „Die Entstehung der Arten durch räumliche Sonderung” (Basel 1889).

*) Bänke Jan. „Der Mensch” (Lipscse 1887). II. 63, 83.

nuitását, akkor általában közönyös marad, hogy mely stádiumban közeledünk a szociális folyamat megítéléséhez; ama fejlődés biológiai tanai nemcsak az emberi nemből, de az egész teremtési körben vannak meg. Ha tehát a fenti tényekből indulunk ki, úgy a szociális állapotok olyan magyarázatát kell keresnünk, amelynek a bűvár eddig kimutatni, vagy direkte megfigyelni tudott.

Az emberi származás minden föltevése mellett a variálós életfeltételek befolyása alatt a szociális fejlődés alapmomentumai hatnak közre, a *táplálkozás* és *szaporodás*, hogy végre két individuálisan különböző primitív közösség találkozik a térben és fentartásukért ellentétbe lépnek; ennek főismertető jelét abban lehet keresni, hogy ilyen közösségek közt vagy soha sem volt direkt vérrokonság, vagy hogy ennek nyomai teljesen elmosódtak. Egymással találkozó idegen törzsek magaviseletére jelentőséges az individualitás minden lényeges ismertető jelének különbözősége, mely az alábbi sorrendben válik észrevehetővé: faj, törzs, nyelv, tájszólás, erkölcsök és szokások, gazdasági mód, általában kultúreszközök és végül viselet és ékszer. Minél feltűnőbb ezeknek az ismertető jeleknek a különbözősége, annál inkább fog, leginkább az említett sorrendben, nyílt ellenségeskedésé növekedve, ellentétes hangulatokat támasztani. De ne feledjük, hogy a primitív fejlődési stádiumban ezeket a különbözőségeket csak a törzsérdek alapján fogják érezni, minek folytán a fajidegenség annál visszataszítóbban hat.

Dacára az abszolút ellenségeskedésnek hiányzó vérrokonság mellett az emberi fejlődés korai idejében a szociális súrlódások nem mélyrehatóak, mert a közösségek egymás közt való érintkezése csekély, aminthogy közlekedési eszközeik fejletlenek is. A legtöbb kulturálisan mélyen alant álló fajoknak

és törzseknek nincsenek kifelé való vonatkozásaik; csak korlátolt kerületeken a lakhelyeket változtatják és csekély módon szaporodnak. Miután érzik, hogy a szaporodás állandó lakhely mellett befolyásolva van, ennek folytán a legkülönbözőbb szokások uralkodnak, hogy ezzel szembeszálljanak: a gyermekgyilkosság, a magzatelhajtás, bizonyos szigorúság a szüziségben és házassági hűségben, noha egyidejűleg a legmesszebbmenő nemi erkölcstelenség uralkodik. Hogy Ausztrália, Délafrika, vagy Délamerika természeti népeinek csekélyebb, pangóbb, vagy visszafelé irányuló fejlődési jelleget tulajdonítunk is, az mindegy marad; egymás közt kevésbé érintkeznek és ahol – mint Óceániában – a tenger választja el a lakóhelyeket, más törzsek ösmerete legfőlebb a legközelebbi szomszédokig terjed. Az emberek legkorábbi fejlődési stádiumában az individualiter nagyon különböző törzsek találkozása csak ritkaságszámba ment; annál kevesebb ok volt mélyreható ellenségeskedésre.

Ha állati lények természetét vizsgáljuk, kiderül, hogy csak kevés fajnak van támadó kedve más, hasonló erejű lények ellen, ha a harcot nem táplálékhiány, vagy a párosodási ösztön idézi föl. Még a vadállatokban sincs meg a harci kedvnek az a mértéke, amelyet annak előtte nekik tulajdonítottak. A magasabb állatvilág karakterisztikuma, hogy általában kitér a harc elől s csak akkor veszi föl, ha erre ingerlik, vagy ha a védekezés rászorítja. Az állatok támadása egymás közt majdnem egészen a vadászati, illetve táplálkozási célokra tartozik; olyan harc, melynek az a célja, hogy a saját szükségleteinek vetélytársaitól indirekte megszabaduljon, az állatvilágban majdnem nincs is. Csak néhány rovar, melynek általában magas szociális fejlődése van, ösmer vetélytársakat a létért való harcban. Azt hiszem, nem tévedek, ha ezt a ka-

rakterisztikumot a primitív emberre is vonatkoztatom, annál inkább, mert a természet az embert fegyvertelenül hozta létre és túlnyomóan növénynyel táplálkozott. Azok az állatfajok is, amelyek az emberhez legközelebb állnak, az antropoid-majmok, kerülnek a harcot, kerülnek az ellenséges lényekkel való érintkezést s csak akkor válnak veszélyesekké, ha megtámadják, vagy ingerlik őket. A harciszony minden lény veleszületett érdekében van, mert egyéni ösztönzésből nem látják át, mire való volna valamely kockáztatás, melynek útjából kitérhetnek. Csak az akadályozott fiziológiai érdek kényszeríti a kezdeményező harcra. A harc forrása, amelyben a lény existenciáját kockáztatja, eredetileg a fajérdekben van, amint ezt sok magasabbrendű emlősnek a párzás idejére eső párbaja mutatja. A harcra való ez a szociális ösztönzés az emberekben csak akkor támadhatott, amikor a szaporodás folytán lakóhelyén megszorult.

A *harciszony* uralkodhatott külsőleg nem nagyon különböző törzsek találkozásakor előtérben állhatott, úgy hogy – megsemmisítő ellenségeskedés elkerülésével – a táplálási tér kiterjesztésére törekedhettek. Ma is látjuk ezt Polynézia lakóinál, akiknek erkölcsi enyhék, hogy a természeti népek legfontosabb fegyverét, a nyilat és nyílveasztót nem használják és vízi utaik közben egymást kikerülik. Jellemző az óceániaiaknak a vasra vonatkozó közömbössége; noha a vasat a melanei negritók ismerték, használata eltűnt.*) Ausztrália lakói, sőt az eszkimók és lappok is elkerülik az egymás közt való harcot és korlátozzák szándékaikat, hogy kitérjenek az ellenségeskedés elől. Ez a körülmény emlékeztet Ame-

*) Ratzl Fr. „Völkerkunde” (2. kiad. Lipcse 1894). I. 135.

rika fölfedezőinek a benlakókkal való találkozására, akik a lényegben oly különböző európaiaknak kíváncsian segédkezet nyújtottak. A hajósok az illető területeken mindenhol előzékenységgel találkoztak, amíg a Conquistadoruk gonosztettei a békés viszonyokat lehetetlenekké nem tették. Az Óceánia és Ausztrália fölfedezői elleni ellenségeskedést is csak ez utóbbiak ravasz magaviselete idézte elő. Amennyiben amaz országok lakóinál mégis harciassággal találkozunk, mégsem gyökerezik ez abban a megfontolt szándékban, hanem inkább boszúból ölnek aránytalanul sok külsőséggel kapcsolatosan, hogy a voltaképpeni csekély harci kedv fölébredjen. Csak a folytonos tapasztalatok, amelyek arra tanították a természeti embert, hogy az idegenekkel való találkozásból veszélyek származnak, kényszerítették őt a harcra. Ha Rousseau a természeti ember békés alaphangulatban mit ez magában véve biztos volt tévedése csak az ember a szociális fejlődés haladásával ezt a békességes hajlamot képes megőrizni, hogy erre általában az államról és társadalomról szóló tanokat lehetne alapítani.

A harciszony fentartásával általában a földfelület lakossága ősidőben messzire látszott jutni. Az általunk kiszorított őslakóknak tartott néptöredékek, mint amilyenek a lapok és szamojédok Európában, az ainok és veddák Ázsiában és Délafrika világos színű törzsei, azt a harcias képtelenséget mutatják, amely békességes ősök közvetett összefüggésére mutat. Különösen látszottak megőrizni azt a jelleget Óceánia és Ausztrália lakói, ha a malayi és mongol befolyások következtében ártatlan lényüket el is veszítették. A törzscsoportoknak a szomszéd szigetekre való gyakori vándorlása dacára, amely minden lakható sziget benépesítésére, sőt már másképpen elfoglalt területek gyarmatosítására is vezetett már, sem

került sor hódítási harcokra, mert a kezekben nem volt meg a szilárd politikai intézményekhez szükséges benső ösztönük; a szokások szabályozták a forgalmat és törzsi vonatkozású alapokon fejlődtek, amelyek néha-néha véres súrlódásokat idéztek elő, anélkül azonban, hogy kölcsönös meghódításra került volna. Törzsszerű, exogamiára alapított tagolása a társadalomnak alkalmas erős uralkodói viszonyokat teremteni. A polynéziai szigettenger sok szigetének lakói ma európai misszionáriusok vezetése mellett békés állapotban élnek. A fehérek ellen való véres kihágások csak annak tulajdoníthatók, hogy a fehérek rosszul bánnak velök; de ezek a harcok nem növekednek hadjáratokká, mint az indusoknál és négereknél.

Ha sok támpontja van is annak a véleménynek, hogy Ausztrália népei nem gyermekkorukat élik, sőt a visszafejlődés ösmertető jelei is meg vannak rajtuk, mégis e népek hiányában vannak a civilizáció csiráinak és kultúrájuk csak misztikus szokások és primitív szükségletek kialakulásából áll. Családi életük mélyen zilált, táplálkozásuk a szűkösség szélső határán van, úgy hogy sok helyen ünnepet jelent az, ha valamely ragadozó madár által elejtett dögöt találnak. A békés alapvonás korlátolt érdeke minden fejlődést gátol, de különösen a szociálist. Hogy azonban a kifelé e leggyöngébb törekvések e népek körében is a szociális organizáció nyomait idézi elő, az csak azt bizonyítja, hogy az emberi tevékenység, mely irányában találkozunk majd a szociális fejlődés haladásával, Jellemző ugyanis, hogy Polynézia kasztrendszere (Tahu) az eredeti lakóknak a bevándorolt töm csoportokkal szemben nemességet ad.

Hogy már most amaz okokra térjünk át, amelyek az eredeti emberi fajnak a magasabb szociális fejlődésre ösztön-

zést adtak, szükséges, hogy a föld néprajzi viszonyait áttekintsük.*)

Ha a föld felületén szétszórt embereket szociális és kulturális fejlődésük szerint ítéljük meg, kiderül, hogy a természeti népek általában a fekete, vagy barna fajhoz tartoznak; túlnyomóan a föld déli országait lakják. A kultúrnépek ellenben, amelyek túlnyomóan a fehér és sárga fajhoz tartoznak, az északi föld tekén laknak; csak a. vörös faj árulja el Dél- és Északamerikában nyomait egy elmúlt kultúrának, míg most természeti állapotba esett vissza. Minden faj magán viseli a keveredés ösmertető jeleit és minden nép között kölcsönös befolyások mutathatók ki, amelyek arra engednek következtetni, hogy megmérhetlen idők óta érintkeztek egymással. Ez az érintkezés különösen a szomszédokkal való szokások, készségek, mondák és vallásos nézetek kicseréléséből állt, amelyet egyesek, vagy csoportok és egész törzsek vándorlása közvetített. Az embereknek az az egymás közt való vándorlása a fajokat sokszorosán összekeverte és a földön szétszórta. A (fekete, göndörhajú faj, mely egykor egész Afrikában volt elterjedve, egész törzseket küldött Indiába, Melanéziába, Tasmaniába és valószínűleg Ausztráliába is. A világosbarna, fészeshaju faj, melynek magva a Szunda-országokban lakik, egyrészt Madagaskart népesítette be, de másrészt kiterjeszkedett Ausztráliára, Melanciára és Mikronéziára. Óceánia és Ausztrália e két faj mélyreható keverésének területe lett, úgy hogy Melanéziában sötétbarna, göndörhajú, a többi helyen, a Fülöp-szigeteket is belefoglalva, barna fürtöshajú faj fej-

*) Eltekintve számos népi. monográfiától és útleírásoktól e vizsgálatokra alapul vettük: Ratzel Fr. „Völkerkunde” (2. kiad, Lipcse 1894). Lühbock J. „Entstehung! der Civilisation” (Jena 1875).

lódott ki. Már korán hajózták be az Indiai és – mint az ausztráliaiak hajóépítése mutatja. – a Csendes Óceánt is, hogy a népmozgalmat közvetítsék.

Más volt az északi lakók népvándorlása. Úgy látszik, hogy a fehér faj Ázsia belsejéből, körülbelül a mai Irán tájéka felől kiindulva, nyugat felé hatolt, hogy Kisázsziát, Észak-airikát és Európát benépesítse és Középfrikát küldöttekkel megszállja; hatalmas előnyomulás történt Előindia felé. A sárga faj tömege Keletázsziában maradt, míg nyugati törzseit szintén jellemezte az, hogy Nyugat felé gravitáltak; maradványaik Észak-Európában és az Urál barátságtalan vidékein azt a föltevést engedik meg, hogy Európát már a fehérek előtt lakták és ezek által kiszorítottak. A fehér és sárga faj sokszoros keveredése keleti Európában arra mutat, hogy egyes részek sokáig érintkeztek.

A széles űr, amelyet a szigetnélküli Atlanti Óceán az egyik pólustól a másikig von, a népforgalmat megszakítani látszik; ezen át a fajoknak egymáshoz való vonatkozásait nem lehet megösmerni. Ennek a tengernek a partjait a praehisztórikus idő minden kultúrától mentesnek találja. így áll magában a vörösbarna faj egész Amerikában elterjedve és a Nyugatról és a Behring-útról való befolyás kevés ösmertető jel a nézetet nem tudja egészen kétségessé tenni, hogy a vörösbőrűek néprajzi egysége nem veszi-e tagadásba az emberi nem egységét általánosságban. Mindenesetre jó lesz különösen megfigyelni ezeket.*)

Ha a népmozgalom eme vázlatát mindenekelőtt Amerikától eltekintve tekintjük át, mindenekelőtt valónak bizonyul

*) Szemléletek, amelyek Európának Amerikával a glaciális korszakban való egykori összeköttetésének hipothézisére vonatkoznak, a szociális folyamat vizsgálataitól messze esnek.

az, hogy a primitív szociális állapotok, amelyek a hordának, a törzsnek és csoportjainak tulajdonságai, különösen a barna faj és a feketével való kevertjeinél, de különösen a feketéknél maguknál találhatók. Ahol előrehaladt szociális állapot uralkodik, mint a Szunda-szigetek malájainál, ott megösmérhetők az északi fajok befolyásai, mert ezeknél a szociális fejlődés minden formája megvan; e befolyások felé kell fordítani figyelmünket, hogy a szociális folyamatot szélesebb kifejlődésében is megösmérjük.

Ha különbségeket ösmérünk el a déli és északi fajok szociális fejlődése közt, akkor előbb lakhelyeiket kell egymással összehasonlítani, mert ezek a forrásai életföltételeiknek.

A déli fajok olyan égalj alatt laknak, mely nem élénkíti az idegtevékenységet, az egyest ellentállásra kevésbé képessé és forróság által szükségletnélkülivé teszi; nem engedi meg továbbá a munkakedv növekedését a táplálkozási produktumok önkéntes kiadós voltánál fogva; ez magyarázza meg legtalálóbban, hogy csekélyebb képességük van az individualizálásra, miáltal a tömegek maradandóan tartatnak meg amaz egyenlőségi állapotban, mely a legkorábbi szociális fejlődési fokoknak felel meg. Hiányzanak egyes egyének nagy, erős és különösen hatásos törekvései. Bűnöktől és szenvedélykitörésektől eltekintve, egyes individuumok nem nyomulnak előtérbe, hogy a tömeg fölött hatalmat nyerjenek és a törzset a politikai és kulturális fejlődés magasabb fokára emeljék.

A fehér és sárga faj azonban a mérsékelt égalj alatt a klíma idegtevékenységét előmozdító hatása folytán elegendő táplálékot kap, ha azt tetterővel a természettől kiküzdí; ezek a körülmények munkára serkentenek és a legjobb életföltételek fölkeresésére ösztönöznek. Részben az országok termékelensége sivatagok, puszták, mocsarak, hegységek és erdők

formájában, megedzi az embereket, támogatja hajlamaikat és különösen kifejleszti a vándorlási ösztönt. Ennek a sajátossága az állattenyésztés és vadászat útján való táplálkozás. Úgy látszik tehát, hogy a fehérek és sárgák, amennyiben Ázsia belsejéhez tartoztak, nomádok voltak, amilyenek részben ma is ama vidékek lakói. Szociális fejlődésük, mint nomádoké, rokonnak látszik a horda és törzs szociális fejlődésével, mely mozgékonyága által rendkívül ingadozó volt nemi összeköttetéseiben s közösségük terjedelmében. Csak ez az állapot magyarázza meg Közép- és Nyugatázsia fajainak a fölismerhetlenségig előrehaladt keveredését. Törzsek, amelyek vándorlásaik közben különösen termékeny folyammerületekre, vagy tengerek elé jutottak, megtelepedtek. Ezek közé tartoznak mindenekelőtt ama mongolok, akik emberemlékezet óta a nagy Óceán nyugati vidékein, a mai Chinában laknak. Azok a fehér és sárga törzsek is hamar megtelepednek, amelyek délfelé, különösen India felé vándorolnak. A többi törzsek Fokáig, nomád törzsek gyanánt, természeti népek maradtak, mint amilyenek nagyrészt ma is a kirgizek és turktatórok.

Eltekintve a klíma előnyeitől, amelyek az északi fajok individuális fejlődését előmozdítják, azokban a körülményekben, amelyek közt táplálkoznak és szaporodnak, nagyon fontos jelenségek vannak arra nézve, hogy szociális fejlődésük a déli fajokétól eltérően alakuljon ki. Három jelenség az, mely az északi fajoknál *kölcsönhatás* folytán a szociális fejlődés forrásává lett: a *földművelés*, a *vadászat* és az *állattenyésztés*, amelyet óriási, égaljilag *kedvező tereken*, a *legkülönbözőbb individualizáló lokális viszonyok közt műveltek*.

A növényi táplálék is, kézzelfoghatóan, az ember legeredendőbb táplálkozási módja, mely megfelel a harcot elkerülő alapvonásának, törzseket, amelyek még nem nőttek ki a

primitív fejlődés alól, szintén a földművelésre ösztönözhetette. Ázsia keleti lakói, vízben gazdag lapályaikkal, ahol a rizstermelésnek nincs szüksége kulturális előkészületekre (amint azt Louisiana indusainál ma is megfigyelhetjük) a sárga fajnak az első ösztönzést adhatták, hogy eredeti nomadizáló életmódjuktól álljanak el, megtelepedjenek és földművelést fejleszsenek. Ezzel döntő elv lépett be a szociális fejlődésbe: *a kultúra*, hogy ezt emberi tevékenység gyanánt és a természet erőit mesterséges utón szükségleteinek alávesse. Azzal a szándékkal, hogy a növényzet fölött a táplálkozás céljaiból uralkodjunk, meg volt adva a kezdete az emberi szellemerő nagyszerű fejlődésének, mely az embert képzeleteinek minden irányában arra ösztönzi, hogy a természetet kifürkészsze és sokszoros érdekeinek szolgájává tegye. A kezdődő kultúra szociális okzata *a munka*; nem önkéntes tevékenység ez, mint amilyen a természeti ember fáradság nélkül való élvezete, hanem beékelődik a szociális viszonyok kényszere gyanánt a fiziológiai érdekből ébredő szükséglet és élvezet közé; a munka továbbá,, eltérően a primitív ember cselekedetétől, aki a természeti produktumokat közvetlenül a szájához viszi, eszmetársulás folytán előrelátott célokért való, ösmert okok és okozatokra alapított organizált tevékenység. Minden kultúrmunkára nézve jelentősége«, hogy rendezetten kell folytania és bizonyos szociális rendet követel. Hogy azonban az emberek stádumszerűen folyó munkacélnak szenteljék magukat, mint amilyen a földművelés, szükséges, hogy a *közösség organizáltassék*, mely alárendeli az egyes gazdasági célokat. A közösségnek szüksége van bizonyos *urasági viszonyra*, mert a gazdasági cél csak a rend szervei által van biztosítva. A horda szabad, fesztelen idillje megszűnik; az egyes már nem függ pusztán nemi kötelékektől; a munkacél kényszeríti bizonyos cselekedetre.

Minthogy azonban az egyes ember függetlenségi hajlama, noha érdekénél fogva a munkacéllal össze van kapcsolva, mégis érvényesül s mert a munka a tevékenység bizonyos sorrendjét kívánja, ennek folytán fölébred, a követelmény, hogy a társadalomnak főnöke legyen, akinek az egyesek általában önként és az egyénileg elfajultak, kényszerűségből alá vessék magukat. Az uralkodásra vonatkozó ez a követelmény az erőseket – ezek természetesen a férfiak – a szociális rend előterébe viszik. Az anyai jog, amennyiben a vadállatok ellen való harcban és a női életfolyamat természetes gyöngeségei folytán már a primitív társadalomban nem vált kétségessé, véglegesen a háttérbe lép. Ha a primitív közösséget megfelelő területen megtelepedve képzeljük el, amint gabonát termel, akkor kiderül, hogy az apák, mint legserényebb munkások, viszik az uralmat. Minthogy azonban nagyobb közösségben több apa van, visszaesik a vezetés az öregebb nemzedékre, mely lassankint kiháló félben van; úgy fordulhat, hogy a legidősebb nagypapa, a törzs patriarchája, viszi az uralmat. Amilyen módon azonban a kultúra és a munka a közösség szociális életét megváltoztatja, oly módon az uralkodási viszonyoknak is alapvetően változott hatásai vannak. A fesztelenség és naivitás, amelyben a hordában a szociális élet kötött jogok és kötelességek nélkül végbemegy, háttérbe szorul a kötelességek és méltányossági követelmények kötöttsége elől, mert a rendezett, munka minden egyesnek kijelöli tevékenységét az egésznek keretén belül s az uralkodási viszony nem enged ettől eltérést. A megtelepedett, szociális rendre kötelezett törzscsoportot *községnek* nevezik. Talán nem túlmerész hipotézis föltenni, hogy Keletázsia mongol törzsei legkorábban képeztek községeket. A kínaiak békés, munkás alapvonása, eltekintve nép-individualitásuk öregségétől, mely leginkább lát-

szik az ősidőig viszonyulni, arra mutat, hogy az elsők voltak, akik a magasabb szociális fejlődés felé lépést tettek. A patriarchálisan rendezett, gazdag, demokratikus község a vele szomszédos községekkel sokkal inkább kölcsönös viszonyban van, mint a hordák, csoportok a primitív fejlődési fokon álló társadalmakban – ha az általuk megszállt területet semmi oldalról sem teszik kétségessé. Ez föltételezi, hogy az emberek szaporodása megfelelő arányban áll lakhelyeikkel és hogy az emberek eredeti harctól való iszony, mint alapvonas, megmarad. Sőt valószínű s a közösség patriarchális vezetése megkönnyíti ezt, hogy egyezéseket e tekintetben községről-községre respektálnak, minek folytán a község bizonyos szilárd birtokviszonya támad valamely messzeterjedő csoport körén belül. Látjuk, hogy az ausztráliai négerok a maguk hordáiban ma is szigorúan elkerítik lakhelyeiket; annál inkább fogja respektálni ezt a jogviszonyt a község, amit megerősítenek ősi szociális szervezetek maradványai, mint pl. az orosz mir, a délszláv kommunitás és más hasonlóok. A földművelés és általában a munka elutasíthatlan kölcsönviszonyt hozott létre az emberek és lakhelyeik között; elsősorban a megmunkálendő terület, majd a termés reménye, továbbá a forgalom járulécai, végül a lakás odakapcsolása az, ami a község munkásait arra ösztökéli, hogy lakhelyeiket sajátuknak tekintsék. A kultúra folytán keletkezik *a munka joga, a birtok*, amely a szociális fejlődés további princípiuma gyanánt a primitív állapotok kétes felfogásából az erkölcsök, szokások, jogok és a hatalom határozott formáivá alakul ki.

Ha a patriarchális közösség a maga eredetiségében, különösen békés lényegessége szerint ma már nem is fordul elő, sőt – mint később látni fogjuk – elő sem fordulhat a szo-

ciális impulzusok végtelen sorrendje folytán, mégis ez a fejlődési forma magyarázza meg Kína lakossága legrégebb részéinek szociális kuszátságát; a birtokfoglalás kezdetben békés volt s az emberek a harctól tartózkodva az életviszonyoknak engedték át magukat.

A kifelé való hatásnál fontosabbak a munkának s az uralomnak hatásai a község körén belül. A természeti ember éppen úgy nem szereti a munkát, mint a harcot. Sszociológiai törvény, hogy az ember természeti hajlamai szerint a munkát áthárítani törekszik; csak érdekeinek kényszere ösztönzi munkára. Nincs lény, mely kényszer nélkül tovább dolgozik. Ezt a tényt a kultúremler, aki örvend a munkának, nem mindig érzi, mert a szokáskényszert, mely a mozgató idegekben van kifejlődve, nem érzi s valamely munka teljesítését kéjjel élvezi, ha célja a veleszületett érdekek fejlődési módjának megfelel. Munkának csak az nevezhető, ami az embernek fáradságos és minden ember a fáradság áthárítására törekszik, ha nemi merít belőle kiegyenlítő kielégítést, ami megint csak a veleszületett érdekek fejlődési módosulata. A munkaiszony törvényét, amely a primitív közösségben *implicit* benne van, működésben fogjuk látni valamennyi szociális fejlődési formában.

Már a horda is a nemi választás szerint csoportokra oszlik, hogy új hordákat alkosson. Ez az osztlás, melynek oka a szaporodásban van, egyes hordatagok individuális sajátosságai szerint történik; kétségtelen, hogy ugyanilyen indokok szerint fog végbemenni a patriarchális közösségben is. A patriarcha iránt való elégtelenség, melyet a munkaiszony támaszt, ösztönözhetette rendesen az apákat, hogy kisebb zárt körbe törekedjenek, mint amilyen az eredeti kommunisztikus községet jellemezte. A hajlam önmagának dolgozni és nem

másoknak, a munkát függetlenül rendezni s ha lehet, másra áthárítani, az apának azt tanácsolja, hogy feleséggel, gyerekekkel, talán nagyszülőkkel is elkülönítse magát. Miután azonban a földművelés a művelési területet korlátozta és szabályozta, ennek folytán ez a csoport nem jut messzire, mint a primitív állapotokban, hanem az elkülönítésre a községen belül kell törekednie. A földbirtok felosztatik s általában kifejlesztetik a birtok lényege. Az uralom szükségessége e csoportban is az apát teszi annak urává s ezzel új szociális jelenség támad, a *család* mindkét nem egyesülése gyanánt gyermekeivel együtt az egyik rész vezetése alatt a kölcsönös védelem és táplálás erkölcsi kötelezettsége mellett. Az apának (egyres népeknél kivételesen az anyának) uralma a család okozati föltétele. Ha a hordában az emberek enyhe lényegénél fogva férj és feleség közt valami házassági viszony-féle, de ennek tartóssága mégis a családban az uralmi és alárendeltségi viszony folytán lép föl; csak ezáltal jutott közel az ember veleszületett érdekéhez a házasság fölbonthatlansága. Miután azonban a községben a családszerű tagolásnak gazdasági oka van, általában rosszabbítja az asszonyok és gyermekek, néha a szülők helyzetét is; az erősebb apa lealacsonyítja feleségét s gyermekeit a maga munkáihoz, míg önmagát tápláltatja és legfőleg csak a vadászatnak él, vagy a vadállatok ellen való harcban vesz részt. Állítható, hogy a nők és a gyermekek eme helyzete a legelterjedtebb szociális jelenség. Nemcsak minden kultúrnép, mely a községből, vagy törzsből a családot fejlesztette, ősidőktől a mai napig ezt a gazdasági tényállást mutatja, de a primitív törzsek is fölveték lassan-lassan a nő rabszolgahelyezetet minden másnemű szociális behatás nélkül, hogy a nőre hárítsák át a munkát. Nemcsak a néger, az indus és kirgiz felesége, de a Balkán és

Oroszország asszonya is a férfi rabszolgája; a munka áthárításának következtében látjuk a női és gyermekmunka áldatlan kölcsönhatását a nyugateurópai gyárakban, amelynek az volna a rendeltetése, hogy a munkásnak a nők és gyermekek rovására nagyobb anyagi előnyt nyújtson, míg egyidejűleg a bért alányomja.

A család keletkezésével ekképpen a szociális életbe új princípium lép be, a velünk *egykorú ember szolgává tevébe*, mely a táplálkozással, szaporodással, az uralmi viszonyokkal és földbirtokkal parallel haladva a legfontosabb szociális jelenségek mozgató okának fog bizonyulni.

Szigorúan véve a községben a család keletkezése nem más, mint differenciálás, mert ez oszlásra az egyéni törekvések adnak impulzust. A törzsben és a községben való uralmi viszony azonban a családokban való differenciálás folytán nem lett nélkülözhetővé; ellenkezőleg, a rend s a birtok fenntartása, a, vizálykodások kiegyenlítése még sürgősebb lesz, minél több törzstag individualizálódik és így családi érdekek ébrednek benne a község érdekei mellett. A törzsben az uralmi viszony megmarad tehát és szabály szerint ama családokban, amelyeknek elődeit illetve a kommunisztikus községben a patria, chátust. Ebből új, fontos szociális jelenség származik. Megszűnik az egyének és családok szociális egyenlősége; a család, melyet megillett a patriarchátus, a törzsben előnyös helyzetbe könnyebben látjuk a nemesség és a dinasztiai csiráit. A természeti népek törzsfőnökei, belső Afrika négerkirályai, a tatártörzsek fejei és a bibliai törzsapjai ilyen patriarchák, akik előjogokban részesült családból származtak.

A családdal és patriarchátussal általában figyelembe vetett az emberiség fejlődési jelensége; keletkezése és lényege oly sokféle, mint általában a fajok és törzsek szociális

lényege; ezek a jelenségek a legkülönbözőbb felfogást igénylik olyan törzsek számára, akik lemondtak már a kultúráról, vagy egyáltalában természeti népek maradtak, vagy ebbe az állapotba megint visszaestek. Éppen ezért vissza kell térnünk oda, ahonnan a szociális folyamat konkrét vizsgálatával megálltunk: a földművelés eredeti községéhez és családjához. Miután a békés munka a kommunális birtokhoz, de azután a családhoz *vezetett*, az apa uralkodói viszonya nem lép előtérbe oly mereven, mint általában. A család pl. a kínaiaknál állandóan a nemi és táplálkozási kielégítés nyugodt köteléke marad, miközben a nő távolról sem süllyed oly mélyen alá, mint később más törzseknél. A békés, munkás életmód a községben az uralkodói viszonyt sem engedi szigorúan kifejlődésre jutni. Hogy az asszony munkaállattá tétessék, hogy a patriarchátus hatalomhoz jusson, ahoz más indító okokra van szükség, mint amilyeneket a békés munkálkodás hoz létre. A harciszony, az érdekek, a szokások és élvezetek egyszerűsége, talán a hordától származó tűzhely iránt való érzék is, eredetileg a fehér és sárga fajok törzseiben is fentartotta a békét és a kifelé való ellenségeskedést megakadályozta. A növényvilág természete, a vonatkozások lazasága és az elvek változékonysága az ösztönöket még nemi fejlesztette ki annyira, hogy a tagoknak egymás közt, vagy kifelé való ellenségeskedés kifejlődhetett volna. Hogy a szenvedélyek fölébredhessenek, ahoz erősebb indító okokra van szükség, mint amilyeneket az addigi népsűrűség és kultúra nyújtott.

Az északi fajoknak ama törzsei, amelyek nem jutottak hamar állandó lakhelyhez, hanem a természet különbözősége és kiadóságának változata folytán, nomádok maradtak, táplálkozási forrásukat, mint még ma is, az állattenyésztésben kereshették. E kultúrának megmérhetlen időre volt szüksége,

hogy azokat domesztikálhassa és a törzseket megbízható tűzhelyek tulajdonosává tegye. Itt-ott egy-egy törzs, úgy mint más népek, megmaradt valamely különösen termékeny lakóhelyen, hogy csak akkor hagyja azt el, ha legelői értéktelenné lettek, miközben rendetlenül mi vélték a földet. Természetes, hogy a nomádoknak harcolniuk kell a vadállatok ellen, amelyek nyájaikat veszélyeztetik és a lakhely folytonos változása folytán mindig újra föllépnek; ezáltal a vadászat önkéntelenül táplálkozási ágazattá lesz. A nomád mindjában átengedi magát a hústápláléknak, életmódja bátorrá, vállalkozóvá, boszúállóvá teszi. Az étrend folytán izgatottá, vérengzővé lesz. Ha támad is néha család, köteleke mégis laza marad s a főnök uralmából hiányzanak az enyhe hatások, amelyek a letelepedett földművelőknél bekövetkeznek. A törzs erősebb összetartása vándorlás közben, ideiglenes lakhely mellett és a barom-nyáj közössége folytán szükségletté válik. Hatékony uralmi viszony annál sürgetőbb, mert vándorrendszabályoknak egységes rendezettünknek kell lenniök. A nomád törzsben a patriarchátus határozottabb formát kap, mint amilyen volt a megtelepedett törzsekben; a nomád durvább életfeladatai az erkölcs kötelekeit is lazábbakká teszik; a vadászat harcias élete és a nyáj folytonos lenyűgözése az embert hevesse és erőszakos kihágásokra hajlandóvá teszi. A patriarcha bizonyos hatalommal veszi körül magát; méltóságának birtoklása nemcsak származásától és korától függ, hanem rendszerint testi erejétől és tekintélyétől, amelyet különös értelmességével szerzett. Szóval, a nomád törzsben képeségek fejlődnek ki, amelyek a nomádot fölénybe helyezik a létért való harcban a békés földművelő fölé; a férfiakban a *habomra* és a *politikára* való hajlamok fejlődnek ki. A nő teljesen a rabszolgaságig süllyed alá s a férfi úgy bánik vele.

mint barmával, mert testi kitartás és folytonos harckészség mindent fölülmúló jelentőséget nyer a szemében. A nomád törzs együttmaradása által a nemi vonatkozások a horda primitív állapotában maradnak. Minthogy azonban az erkölcsök egyszerűségét, az egyéni egyenlőséget és a természeti ember elfogulatlan naivitását az erőszakosságra hajló nomád elveszti, ennek folytán a törzstagok természetes viszonya nem elég hatalmas már, hogy a házasságot a maga természeti egyszerűségében fentartsa. Az erősebb férfiak a választási szabadságra törekszenek s a házassági kötelekeket a kihágások meglazítják. Úgy tűnik föl ugyan, hogy rendszerint a nő egy férfié lett volna, de a gyermekek elkeveredése és az asszonyok kisebb segélyszükséglete – mert a nomád törzsben helyileg együtt maradnak – a házassági viszonyt ingadozóbbá tette és azt az állapotot hozta létre, amely – úgy látszik tévesen – az eredeti állapotnak vétetik: a női közösséghez közel álló nemi lazaságot. Ebből az állapotból származnak a családi fölépülésben és a emberek nemi vonatkozásaiban azok a számtalan varietások, amelyeket még jelenleg is konstatálunk és amelyeknél fogva a Középázsiaiában és később az Indiában élő törzsek a legnagyobb sokféleséget mutatják. Még Európában is vannak nomád törzsek, a cigányok, akiknél fenmaradt az uralmi viszonynak itt leirt típusa és a közösségig menő lazasága a házasságnak, mely faktum annál figyelemreméltóbb, mert a cigányok amaz indusokkal látszanak rokonságban lenni, akik vándorlásukat Ázsia közepéből India felé folytatták. Mikor ezek a törzsek szaporodás folytán csoportokra oszlottak, amelyek okszerűen a letelepedett törzsek patriarchális községével rokonságban állnak, az egész törzsben megmaradtak a nemi viszonyok; az endogámia ellen mindenfelé kifejlődő averzió az exogamiára vezetett, mely

ma is a régi világ minden nomád törzsét jellemzi. Miután az exgámia szükségszerűen a nemi közösséget áttöri, ennek folytán a nomádoknál is létrejő a család, persze nem abban a jótékony és tartós formában, mint a megtelepedett törzseknél.

A nomádok harci hajlamát az a körülmény, hogy nincs földbirtokuk, vagy ha van, az csak ideiglenes, még megerősíti; a birtok jogfogalma, amely a földművelő törzsek előtt teljes mértékben megnyílt, a nomádoknál nem tud hatalomra jutni; ellenkezőleg *a hódítás joga* megerősödik képzeletében a legelők változó birtokfoglalása és idegen igények negligálása, folytán. A hódításnak ez a joga az erőszak fölényének következménye gyanánt minden időben szembe kerül a munka jogával, mely a produkáló szorgalom következménye. Kevésbé szilárd rend, általában az egyesnek és az egész törzsnek a vándorlás által előidézett változata a teljesítményeknek alapvető különbségeket a vándorló és a megtelepedett törzsek individualitása közt és az erkölcsök eme differenciálásában megösmernjük az emberid, további szociális fejlődésének tartós okait. Amíg a primitív szociális alakulatokban az emberek szokásainak és erkölceinek elvi hasonlósága van meg, úgy a hordáknál, mint a törzseknél, addig most már a törzsek és csoportok két mélyen különböző típusa lép elibénk, t. i. az agresszív, *erőszakos nomád törzs* és a konzervatív, *békeszerető, megtelepedett törzs*.

Amíg az embereknek a terjeszkedésre terük volt, hogy táplálkozási módjuk szerint élhettek, tehát a lokális életfeltételek szerint földművelés és állattenyésztést folytathattak a legelők változtatásával, addig nemi válhattak oly érezhetőkké ezek a különbségek a törzsön belül és kívül. Az emberek terjeszkedésükre megtalálták azokat a lakhelyeket, amelyek

egyik, vagy másik táplálkozási módra bírták őket; idejekorán szállták meg azokat a területeket, amelyek különösen a földművelésre alkalmasak lévén, tipikus kultúrországokká lettek: Kínát, Indiát, az Euphrát- és Nilusvölgyet. De amikor a szaporodás a törzsek érintkezését gyakoriabbá tette s amikor a törzs más törzsek megzavarásával a legelőt kénytelen volt megváltoztatni, akkor a törzsindividualitás különbözősége mind feltűnőbben lépett előtérbe. Amíg a nomádoknak szabad területük van, a harctól való averzió náluk is érvényesül; a gyöngébb törzs kitér az erősebb elől és az erősebb a vándorirány impulzusát csak akkor követi, ha megtudja, hogy nagyobb nomádtörzsek közelednek. Ez az a jelenség, mely a népvándorlaskor is érvényesült és amelyet történelmi időben Amerikában a kiszorított indiai törzseken is megfigyeltek. Hogy e közben viszálykodásoknak kellett támadniuk, az eme vonatkozások természetes súrlódásaiban rejlik, amelyek akadályozó törzsek elleni háborúra és megtelepedett törzsek tulajdonát képező birtokok elhódítására vezettek. Így meg végbe ösmeretlen ősidőktől fogva s csak a középkorban végződve az a sajátságos előnyomulás Ázsia közepe tájából minden irány felé, melynek főirányvonalai az alábbi sorrendben következhetnek:

Mongoloid törzsek Kína felé nyomultak elő, ahol változatos harc keletkezett az őslakókkal (ainokkal?) az uralomért, melyek ezt a területet a keleti szigetekkel emberekkel töltötte meg. Kínai kiszorított törzsek később Hátsó-India felé nyomultak, miáltal a negroid törzsek megsemmisültek, vagy felszívódtak és vérkeverő befolyások érvényesültek a malayoknál és további következményeiben az óceániaiaknál is. A negroid törzsek, eltekintve a szigeteken és Malaccában lévő adamanoktól, a Filippinák, Melanézia, Ausztrália és Tas-

mania felé szökhettek. Más, Tibetben portyázó mongolok korán nyomultak elő Előindiába, ahol a negroid törzseket megsemmisítették és felszívták s dravidák gyanánt népesedési alapjai lettek a további indiai fejlődésnek. A túlnépesség sok mongoloid törzset is Ázsia terméktelen északi zónái felé szoríthatott, ahol a hátrányos életfeltételek folytán természeti népek maradtak. A régi világra nézve legdöntőbb maradt azonban a kaukázusi törzsek vándorlása, akik a keleti nagy sivatag és pusztai zónát követték és Kis-Ázsián, Syrian át egyrészt Arábia, másrészt Egyptom; és Észak-Afrika felé nyomultak. Ennek a mozgalomnak tulajdonítható az eme területeken élő összes negroid törzsek fölszívódása, miáltal szabályos fokozatban a fehértől kezdve a fekete-barnaig a szemita faj fejlődött ki. A babiloniak, assziorok, phöniciaiak, zsidók, a mostani avarok és berberok voltak azok, akik ebből a népmozgalomból származtak.

Világos fajoknak négerekkel való viszonyból látszottak származni a hamiták, akik azért képezték az emberiségnek különálló fáját, mert a mozgalom folytatásaként nem alakították át a négereket, hanem a negroid visszahatásból merítették erőt megint észak-kelet felé nyomulni; bevették Egyptomot és befolyásuk egész Mezopotámiáig ért; de a szemiták részéről nem egyszer visszavettek.

A Pamir és Oxus nyugati táján élő áriák, úgy látszik, Irán elhagyott lakhelyeire vonulhattak és ettől fogva kettős irányt vettek: az egyik áramlat Előindiába nyomult és ott indusokká lettek, akik a dravidákat szorították ki és döntő befolyást nyertek a Szundaországokba, úgy hogy a malayok csak most jutottak alapvonásukhoz a negritók, a mongolok és áriák kevert fajai gyanánt; mint ilyenek határozott indidulitást nyertek és mélyreható befolyást vívtak ki Hátsó-

Indiára, Kínára, Japánra, Polynéziára és Madagaskárra. A másik áramlat a Fekete-Tengertől északra ömlött Európába, hogy az ott talált mongoloid törzseket felszívja és észak felé szorítsa (lappok, szamajédok.) Itt képezték az áriák ama népeket, amelyeknek maradványai a Pyrónékben és Albániában még ma is élnek¹, Atruriát alapították, de valószínűleg mint pelasgok, italok, ibérek, doriák és kelták a történelmi világába léptek. Médek és perzsák gyanánt mélyen beleavatkoztak a szemita fajba, amiből az örmények és részben a jóniai görögök származtak. Ezt az áramlatot látsoztok követni a germánok és azlánok, akik a azyta gyűjtőnév alatt beléptek a történelmi időkbe.

Az Ázsiában lévő elhagyott területeket, a mongolok azonnal elfoglalni látszottak, akik az áriákkal keveredve a türk népeket fejlesztették ki. Amíg ezek és a mongolok a Fekete-Tengertői északra időszámításunkon belül az áriák után nyomultak és mint hunok, avarok, finnek és magyarok messzire előrenyomultak Európába és a germánoknak az aboriginákkal való keveredését előmozdították és a szlávokat nyugat felé kergették, addig a türk-törzsek Kisázsziába vonultak be. Az izlám teszkesésének a szemiták újabb virágzása volt és következménye az volt, hogy azok mély befolyást nyertek a hamitákra és leigázták az indusokat, míg a türk-népek a bizánci birodalmat foglalták le. Belső-Ázsiának túlnépesése még egyszer impulzust adott a mongol nomádok előnyomulására három irányban: leigázták a kínai birodalmút, elfoglalták az egész sarmat síkságot, mélyen benyomultak Európába és megalapították a nagy mogul birodalmát.

Ha az izlám terjeszkedése meg is törte nyugaton a mongol uralmat és a törökök Európába való nyomulását idézte is elő, azért mégis Ázsia és Európa a legutóbbi mongol nép-

mozgalomi utóhatása alatt áll, mert a nagyoroszok szláv törzse mélyen volt szaturálva mongol vérrel; Déloroszország túlnyomóan ehhez tartozik és az egész keleti és északi Ázsia mongoloid lakosságú. Az iráni vér keveredése annál kevésbé változtatja meg ezt a túlsúlyt, mert Ázsia turáni és áriái törzsei visszavonulóban vannak. Arabs törzsek Afrikába való előnyomulása kibővíti végül a szemita fajnak néger népekkel való keveredését Afrika belsejében.

A néprajzilag vázolt szociális folyamat egészen az ó-világra és Ausztráliára tartozik. A változatos klímának, a természeti gazdagság különbözőségének, a változatos földplasztikának és a fajok különbözőségének tulajdonítandó, hogy még ma is eme földrészeken belül minden szociális fejlődési fokot megtalálunk a primitívtől egész a legmagasabb fejlődésüig. Amit ebben a sokalakúságban nem az életföltételek különbözőségének lehet tulajdonítani, azt csak a fajok különböző származásából lehetne megmagyarázni. Ha a tudomány erről valaha felvilágosítást fog adni, akkor a fekete fajnak más származást tulajdoníthat, mint a fehérnek, míg a sárga faj származási összefüggésben állhat mindkettővel és a barna mindhárommal; a fekete faj individualiter és szocialiter a fehérrel szemben sokszorosan idegennek mutatkozik és ahol vérüknek benyomulása észrevehető, mint pl. a szemitáknál, ott az mélyen járó ellentétekben nyilvánul.

Éppen oly sajátos a vörös-barna faj és szociális fejlődésének lényege. Dacára az életföltételek gazdagságának, az amerikai törzsek egyetlen zónában sem tudtak ama fejlődési fokra emelkedni, mint a régi világ északi fajai. Úgy látszik, Amerika és az északi sarkkörtől a Szarv-fokig ugyanazzal a fajjal volt tele, anélkül, hogy ez a lakosság dőrehaladásában ellentállásra bukkant volna. Ebben és az éltető vér-

keverés hiányában – ellentétben a régi vilá gazdagságával – lehet az oka annak, hogy az indiánoknak a szociális fejlődésre kényszerített impulzusaik vannak; olyan állapotban leledznek, amilyenekben voltak a régi világ egyes fajai keveredési mozgalmuk előtt. A kultúrösztönök gyöngék maradtak, amit növel még a gyöngébb fauna. Nem ébred föl a pásztorélet, minek folytán a mindenütt elterjedt földművelés fölületes, extenzív marad és csak a vadászat visz mozgalmat a törzsekbe. A következmény az, hogy megtelepedett község rendezett uralmi és birtokviszonynyal csak sporadikusan keletkezik és másrészt a vad ásznépek mégis csak korlátozott téren mozoghatnak; erős ösztönések a leigázásra hiányzanak általában csak úgy, mint a lakhely tartós védelme. A harcok csak a boszu csatározásai. A vérszeretet túlnyomóan a működésben lévő elv, míg a kultúr-szeretet nem eléggé erősen lép föl, hogy szociális alakulatokat hozzon létre. A törzsek tehát csak a megsemmisítési elv gyanánt harcolnak egymással és nem támad föl a gondolat a domesztikálásra és leigázásra. Így marad vad mozgalmában Amerikában mindig a szociális élet; a lakhelyek nem kétségtelenül szilárdak, a törzsek egymástól elválasztva maradnak, elkergetik egymást a vadász- és legelőterületekről és hiányzik a szociális fejlődés fontos momentuma: a két közösségnek egygyé olvadása szociális tagolás alapján. Ezért találjuk ma is az indián törzseknél azokat a nemi vonatkozásokat, amilyenek Ausztrália primitív közösségeit jellemezték. Szociális tagolás be nem következik; az indiánusok nem haladják túl a primitív horda és törzsközösségeket.

Csak három! területen, amely különös életföltételeket nyújt, Mexikóban, Yukatánban és Peruban látszik már korán, hogy magasabb földművelési kultúra rendezett birtokkal

és erkölcsökkel fejlődik ki. Ezeket a kultúrjelenségeket értéküket illetőleg jelentékenyen túlbecsülték. A hódítók és később a misszionáriusok legkülönbözőbb érdek-indokai támasztották ezeknek a kultúráknak hamis felfogását. A mexikóiak és peruaiak kulturális eredményei csak általában az indiai művészetek kialakulásai, mely karakterisztikumon a talált dolgok kisebb-nagyobb csodálatossága mit sem változtathat. Ezek a kultúrák az északi, illetve keleti törzseket arra csábítják, hogy a lakhelyeket és azoknak előnyeit birtokba vegyék, így igázzák le az uto-aztekek a toltékeket s az inkák a peruaiakat, minek alapján az említett kultúrközpontok állami berendezkedéshez jutnak. De ez a megzavarás a győztesek és legyőzöttek fajegyenlősége folytán nem volt eléggé erős, hogy a szociális életet mélyen előmozdítsák. A kultúrák és közösségek fejlődési stádiumuk kezdetén megálltak és a spanyolok azokat már süllyedőfélben találták.

Így találják az európai fölfedezők az amerikaiakat s csak most kezdődött az a nagy megsemmisítési, hódító és keverő folyamat, amelyet a prehisztorikus idő régi világa ért meg. Minden bizonynyal sok hasonlóság van az indiánusok és ama törzsek sorsa közt, amelyek az indogermánok bevándorlása előtt Európát lakták, miközben ott az ellentét a nagy kultúrkülönbség folytán az indiánusok hátrányára még ki is van élesítve.

A fajkeveredés tanulmányozásából származó leírása a fő népmozgalmaknak az emberiség szociális folyamatának egy szakasza, mely sem nem; tudott behatolni a származási mozgalmak mélységeibe, sem e mozgalom befejeztet konstatálni nem tudta; csak arra törekszik, hogy a néprajzilag hozzáférhető röviden összefoglalja. A leírás megértésére nézve azonban elengedhetlen szem előtt tartani, hogy a népmozgal-

mak közben a szociális fejlődés teljes változása következett be, amely e mozgalmak jelentőségét és végrehajtását is lassankint elvileg megváltoztatta. Ezek a mozgalmak a patriarchális törzs eredeti egyszerűségéből keletkeztek, miközben eleintén a törzsek eltolódása és kiszorítása uralkodott, a nemi viszonyok pedig túlnyomóan gondoskodtak a keveredésről. Növekedő harci kedvvel és szaporodással azonban ezek a mozgalmak mind szándékosabbakká, nagyszerűbbekké lesznek s végül eszmékkel (mint pl. az izlam) is telnek meg, amelyek csak közvetve függnék össze minden szociális jelenség okával: a szaporodással és táplálkozással; mind jobban lép előtérbe a magasabb szociális okozat: a domesztikálás és a lakhelyek meghódítása, A szociális fejlődési mód e változásának tárgyalása képezi további feladatunkat.

Amint a sárga fajnak Keletázsiaiában való első előnyomulásának a tengerhatár gátat vetett, úgy hogy képviselői a termékeny földön megtelepedtek és békések maradtak, azonképpen ugyanannak a fajnak más törzsei Afrika belsejében az ország pusztai természete folytán vándorló maradt és im'ost már a harci érzéket fejlesztették ki. Ez a jelenség az összes nomádoknál többé-kevésbé feltűnően ismétlődik; a mongoloid mozgalmak Indiában pihenőre jutnak, a szemitikus mozgalmak Egyiptomban és az áriaiak a Középtenger vidékein és más ezekhez hasonlóknak szintén s kultúrhelyeket fejlesztenek ki, míg a többi törzs harcias *mozgalomban* marad. A mongolok elsősorban kényszerülve vannak megállni a megtelepedett törzsek előtt, de mihelyt az őket követő nomádok szorítják őket, csakhamar ellenségeskedésekre okok keletkeznek. Részből csábítatva a magasabb kultúrával bíró országok által, részből szorítatva az utánuk nyomtató törzsektől, a nomádok megtámadják a megtelepedett törzseket, hogy lak-

helyeiket lefoglalják. Históriai törvény, hogy a nomádok a megtelepedettek, ha nem is azonnal, de mégis idővel legyőzik, ami harci érzékük fejlettségéből magyarázható meg. Így lettek a nomádok az események folytán rabló harcosok és szükségleteik kielégítésére a vadászaton, az állattenyésztésen és időszakonként a földművelésen kívül az idegen törzsekkel való harc feladataik egy része lesz. A tudattal veleszületett érdek a, létért való harcban a viszonyok nehézsége folytán egyénileg megerősödött és amiaz ellenségeskedési vonást vitte az eszmetársulás előterébe, amely minden lénynek sajátosága szemiben a vele egykorú lényvel s csak ösztönzésre van szüksége, hogy abszolút jellegét érvényesítse. Ezzel a szociális fejlődésben új princípium jut működéshez: *minden lénynek egymással szemiben való abszolút ellenségeskedése*, amely addig lép föl a békés önérdék enyhébb formájában, amíg az ember az önfentartási ösztön végső konzekvenciájáig nem ösztönöztetik illetve kényszerítetik. Hogy az abszolút ellenségeskedésnek merev nyilvánulásokra kellett jutnia, az minden szociális fejlődés forrásában rejlik, az ember táplálkozásában és szaporodásában.

A békeszerető természeti népek és letelepedett földművelők azonban önfentartásuk folytán a védekezésre szorítottak, így fogta el az egész emberiséget a harcias hajlam, amely a fekete és barna törzseket rendszerint csak boszúálló és rablóhadjáratokra vezette, míg ez a fehér és sárga nomádoknál politikai, céltudatos hódítási harcra, a megtelepedett községeknél szervezett védelemre és – a kultúra eszközei által ösztönözve – hódító hadjáratokra vezetett. A békekészség mindenfelé eltűnt és a harci iszonyt követnie kellett a *harcképességnek*, ha a törzsindividualitás nem akart a megsemmisítésnek martalékul esni. Ugyanaz a természet, mely a

vadállatban van, tulajdonává lesz az embernek. Vérgyűlölet és kenyéririgység együtt működik; semmi sincs, ami a kölcsönös kíméletre ösztönözhetne, hanem a megsemmisítés a harc jelszava; eleintén nincs más gondolat, mint az, hogy a harcolók megöljék és kiirtsák azt a törzset, melynek lakhelyére áhítoznak. A megmentő szökés a további terjeszkedés forrása, de egyszersmind forrása az emberek keveredésének is. A megtelepedettek a hegyésekbe menekülnek, vagy erdőkbe és mocsarakba és amennyire a hajózásban jártasak, félreeső partok felé is. Azért még most is nehezebben hozzáférhető vidékeken öregebb törzsek maradványait találjuk, akik „autochtonok” gyanánt szerepelhetnek az egész vidéken. Bizonyos, hogy ily módon népesítették be a mongolok a japán szigeteket, miközben ezek a menekülők a maguk részéről az ainók „autochtonjait” a termékfélén hegyésekbe üzték. Ez áll a keltákra, akik Galliát, a brit és normán szigeteket lakták és azután a Bretagne-ba, Walesbe, Írországba és a Pyrenei hegyésekbe vonultak vissza és akiknek maradványait sejtjük meg az Alpok közt. Az idegenek megsemmisítése tehát eleintén teljesen érvényesül. A mondaszerűséget érintő östörténetünk, valamint az ellenségeskedő zavarok, amelyeknek az Ázsiában és Afrikában megtelepedett törzsek a nomádizáló törzsek részéről ma is ki vannak még téve, erre a hosszantartó állapotra mutatnak s az angoloknak az ausztráliai négerekkel szemben való magatartása mutatja, hogy ez a megsemmisítés az ellenségeskedés korlátlan uralma mellett a legmagasabb kultúrnépek előtt sem volt idegen. Ezeket a viszonyokat nemi nevezhetjük szociális vonatkozásoknak, hanem a szociális élet zavarainak kell neveznünk azokat, amelyek a vonatkozásokat megszakítják. Lehetséges, hogy ebben az állapotban is az ember egyesítő ösztöneik múltó vonatkozásokat-

hoztak létre. Úgy nyithatott nem egy érintkezést az asszonyok kicserélése és a szokásszerű nőablás a törzsek közt. Ázsia nomádjainak, a Kaukázus és a Balkánfélsziget harcias törzsek különböző szokásai tanuk lehetnek erre vonatkozólag; de azért nem voltak képesek megszüntetni a megsemmisítési harcot.

A növekedő emberszaporodás folytán végre pangásnak indultak a mozgásban lévő törzsek; a megtelepedettség ezáltal fölülkerekedett és csak a legfékezhetetlenebb vándorló törzsek folytatták harci kedvből és a munkára való csekélyebb hajlam folytán a hódító hadjáratokat, mint pl. a keleti góthok, vandálok, kurdok és turkmenek. E növekedő telepedettséggel most már a primitív szociális fejlődésben is meglévő hatékony kultúra megint előtérbe lép; a földművelés túlnyomóvá lesz, a lakhelyek permanensekké lesznek, a nyájak domesztikáltatnak s a törzsekben lévő patriarchális rend a birtok iránt való szeretet" folytán szilárdabb formát kap. Az uralmi viszony megerősödik és a földművelő elválasztott lakásmódja a család kialakítására kényszerít. Csak a harcias és a terméketlén vidék által nomád életre kényszerített törzsek közt támad valami, ami a horda és család közti; foglal helyet, a rokonság, mánt amilyen most még van az albánoknál, a kirgizeknél és hyperboreknél.

A kultúra által azonban az abszolút ellenségeskedés változó felfogást nyer. Az ember domesztikálásának gondolatát, már a család alapításakor a nemek közt működésben lévén, most már kiterjesztik az ellenséges törzsekre. Az uralmi vágy minden jelensége az embernek a munka ellen való averziójában gyökerezik. Minthogy a nomádoknál a nő a férfi társának jelentőségéből a rabszolgaságig süllyedt alá, sőt a gyermeknemzés is összefüggésben volt a munkaerő-

nyeréssel, közelfekvő dolog volt, hogy az ellenség kiirtásának gondolatát fölcserélték a legyőzött ellenség szolgává tételének gondolatával; éppen a harcias törzseknek volt idegen és kétszeresen gyűlölt a földművelés. A megsemmisítési elv helyébe lépett tehát a *leigázás* elve.*) Még hosszú ideig érvényesül mindkét elv az erkölcsben, azokat a leigázottakat, akik mint rabszolgák a szerelemben és a munkában nem voltak használhatók, megölni. A harc hatásának eme változatában érintjük az ember szociális folyamatának következményekben leggazdagabb eseményét; ebben rejlik a legjelentősebb szociális alkotás.

A kultúra folytonos befolyása alatt a megsemmisítési elv mindjobban alkalmazáson kívül jut. A törzsek megsemmisítési harcai az emberfajok fiatalkori erejének legmagasabb fokai, amely elbizakodott vérszeretetben befelé és kiengesztelhetlen vérgyűlöletben kifelé jut kifejezésre; szenvedélyek, amelyek későbbi időben megint kitörnek, amikor erőteljes individualizálás megy végbe és fokozott életélvezet mellett az érdekharc hevesége öregbedik. Ezek a szociális jelenségek a geológiai evolúció-periódusokra emlékeztetnek, amelyek szerint a földnek és annak minden szerves alakulatának egyéni fejlődési legmagasabb foka van, amelyet a benne lévő életerő leghevesebb kitörései kísérnek. Az „individuális élet e magas fokról sülyednek alá az emberi szenvedélyek, hogy megszakítva időszaki új fellángolás által, a nyugalomnak, a békés egyenlőségnek amaz állapotához közeledjenek, amely a primitív állapotoknak sajátossága volt.

A vérszenvedélyeknek, ez a lehülése a szociális folyamat-

*) Gumplovitz Lajos maradandó érdeme, hogy a szociális folyamatnak ezt a fontos elvét annak teljes tudományos jelentőségében megösmerte.

ban magasabb szociális alakulatok keletkezésével jut kifejezésre amelyekben az ellenségeskedési elv a kultúrtörekvésekkel összhangzásba jut. Az egyesnek és a szociális individualitásnak önfentartása marad meg vezető ösztönzés gyanánt; szaporodás és táplálkozás pedig mozgató okok gyanánt szerepelnek; de éppen az utóbbiak azok, amelyeit az embert a rendezett egymás mellett élés útjára terelik, miáltal az individuális érdek hevesességéből mind többet és többet vesznek el és így az egyes ember szükségletei az összeség szükségleteivel mindinkább összhangzásba jut. De mindezek az átalakulások a leigázás elvén, az egyéni érdekek lemondásán alapulnak, amire eleintén ugyan a hatalom kényszerére van szükség, de amely idővel jog-elösmerésben részesül. A lemondással az emberek fölemelkednek a szociális érdekhez, mely lemondás nélkül a primitív társadalomban működik ugyan, de amely a korlátlanul törekvő kultúrvilágban nem léphet előtérbe.

14. Az állan keletkezése.

Bármily sokáig tarthatott is a törzsek túlsúlyra jutott megsemmisítési harca, azért ez a szociális jelenség még sem volt alkalmas a szociális fejlődést előmozdítani. A megsemmisítési harcnak tulajdonítandó ugyan ama rendkívüli vérvegyülés, mely az emberiség sajátossága s amely minden fajt tisztátlanít, új fajokat nemz s csaknem valamennyit eltávolítja a helyről, mely életföltételeiket létrehozta, – de a szociális alakulatokat elvileg változatlanul hagyta. A nomád a patriarchális törzsből nagyon laza családi kötelékek közt marad s a megtelepedett megmarad a községben patriarchális uralmi viszonyok közt kifejlődött családi étellel; míg

amott a háború jelentősége mindinkább nyomul a szociális rend előterébe, addig itt az örökös támadás veszélye folytán az uralmi viszony organizálódik, megerősödik s a család a kölcsönös támogatás miatt sokszorosán ciánná bővül ki. Turáni törzsek abban, kelet-mongol törzsek ebben a tekintetben tipikusok. A szociális fejlődés csak akkor kap mélyebb impulzust, ha valamely vándorló törzs megtelepedettet legyőz s ezt a győzelmet csak annak a leigázására saját lakhelyén kihasználja; ebből a szociális változások sora támad, amely kultúrvilágunk mostani szociális állapotának alapját képezi:

1. Két közösségből egy közösség keletkezik; a győztes törzs megsemmisíti a legyőzöttet; de nem anyagilag, csak politikailag, t. i. a szociális világ önálló alakulata gyanánt. Tudjuk, hogy a szervéé világ a primitív fajok variálását és magasabb fejlődését két monoplasztida, vagy két csírasejt egyesítésével vezeti be; analóg ezzel a szociális világ.

2. Ez egyesítés dacára a leigázott törzs megmarad szociális individualitásnak; az új közösségben *a társadalom alsó rétege*t képezi; a szociális egyenlőség rendező intézménynyé lesz. A leigázottak rabszolgákká, vagy legalább munkát végző népeiséggé lesznek, míg a győzőknek előnyös helyzetük van. Ez uralmi viszony a közösség egységét kifelé föltétlenül kifejezi. A Kelet kasztjai, a Nyugat előjogban részesülő osztályai leigázott törzsekre mutatnak, amelyek most a néprészek alsó rétegeit képezik, míg a nemesség és patriciátus képezte a győztes törzseket. India földművelői a mohamedánok által leigázott indusok, míg az előbbieket a kereskedők és katonák. Spárta helotjai a Peloponézus őslakói, míg a harcosok és királyok az őket leigázó dóriaiak.

3. Ez a szociális rétegezés azonban jobban, mint a földmivelő közösség kulturális követelményei, oly uralmi viszonyt

kíván amely a leigázottak és uralkodók közt lévő ellentétet *hatalmi organizáció* által nyugalomban tartja, úgy hogy az új közösség nyugodtan folytathatja szaporodását és táplálkozását; a leigázottak dolgoznak s a győzők élveznek. Természetes, hogy a győztes törzs uralmi viszonya az új közösségben is megmarad, minek folytán rendszerint annak a vezetője emennek az uralkodójává lesz. Eme szociális alakulat keletkezésének természetében van, hogy – úgy, amint a magasabbban álló osztályok harcias származásúak és ezt a jelleget őrzik is – egyszersmind az uralkodó az első harcos, a hős.

4. A törzsben és a községben csak megközelítően is fentartott egyenlőség az új közösségben alaposan megdől. Ebben *individuális egyenlőtlenség* uralkodik, mert különböző származású törzsekből áll és a vérszerint idegen egyének közt a nemi vonatkozásokat folyton variálja. *Szociális egyenlőtlenség* uralkodik, mert a győzők a leigázottaktól úgy erkölcs, mint jogigények tekintetében különböznek. Ez a szociális egyenlőtlenség a legyőzöttek korlátolt élethelyzetében jut kifejezésre, míg a győztesek nem feszélyezik életmódjukat. Az egyenlőtlenség néha mindkét osztály lokális tagolásával van kapcsolatban; amíg pl. a rájáhk és felláhk a sík földet művelik, addig győzőik, a törökök és arabok a városokban és városokban laknak. Az athéninek legyőzött rabszolgája a családnak szolgáló, de integráló tagja, míg ugyanaz a viszony Spártában úgy jut kifejezésre, hogy a harcos a helota házában magában véve idegen, de igazi ur gyanánt viselkedik. Látunk végre *politikai egyenlőtlenséget*, mert a szociális egyenlőtlenség a közösség társait uralkodókra és alárendeltekre osztja.

5. E mindenfelől keletkezett egyenlőtlenség által a rendező erkölcsök és szokások helyébe lép *a jog*; már nem az

egyesek természeti ösztönei rendezik az emberek egymásra való hatását, hanem a hatalmasok érdeke; szóval az egész közösség organizációja már nem közérvényes befolyások alakulatából áll, hanem az organizáció politikaivá lesz t. i. olyan, amely hatalmi viszonyokon alapszik.

6. Miután megtörtént a nemi organizációnak a politikaiba való átmenete, ennek folytán a közösség szociológiailag is más lett, mint a primitív ősidők és a patriarchális fejlődés minden közössége, t. i. *állammá* lesz. Ha az „állam” fogalmát eme közösség növekedő jelentősége folytán nagyszerűbb organizációval hozzuk is kapcsolatba, mint amilyen eredetileg észrevehető volt, de azért szociológiai értelemben még sincs különbség a jelenkor legmagasabb kifejltségű állama és a leigázás alapján álló legkisebb közösség közt.

7. A leigázás által tagolt és vegyült törzsek azonban pusztá tömleg gyanánt, tekintet nélkül a lakóhelyekre, új közösséget képeznek: a *népei*.

Az eredeti állam kialakulása megint a lakhely életföltételei szerint történik. Ezekről függ, hogy az államban a kulturcél, vagy a harci cél kerül-e túlsúlyra, mindkét elv további hatása gyanánt, amely a szociális fejlődést eddig befolyásolta. Ha valamely állam kiválóan termékeny területen keletkezik – mint pl. annak idejében a Nílvölgyben, vagy az Euphrat vidékén – úgy meg van az ösztönzés arra, hogy a közösség a megtelepedettségnek és földművelésnek szenteli magát, miáltal a harcias érzék a kultúrával szemben visszaszorul. A megtelepedett törzs ösmert jelenségei – munka és közigazgatási organizáció, az erkölcsök megerősítése, a birtokra alapított közjog kifejlesztése, a családi kötelék kifejlesztése – az előtérbe lépnek; a győztes törzs viszi az uralmat, vezeti a törvényt és a védelem munkáját.

Az állam üdvöd felvirágzását azonban rendszerint terjeszkedési harcok kísérik, amelyeknek megfelelően az eredeti állam további törzsek leigázása által szociális összetételét még sokalakúbbá teszi. A győztesség és kultúrerő ilyen államot arra ösztökéli, miután a szaporodás szorítja rá, hogy a lakóhelyeket kibővítse; szomszéd törzseket, sőt más államokat is meg fog semmisíteni, vagy le fog igázni. E harcok következtében az előbb leigázott törzsek, amennyiben a hadjáratokban résztvesznek, az újabban leigázottak rovására magasabb szociális helyzetbe jutnak; általában az állam minden kibővítésével a lakosság hódítás folytán mindjobban differenciálódik, t. i. nagyobb számban különböző jogú és kötelességű népretegekre tagolódik.

A primitív állam kialakulása másképpen nyilvánul ama törzseknél, amelyeknél a harci cél van túlsúlyban. Ennek rendes oka az, hogy a közösség valamely megtelepedett törzs leigázása után sem jutott ama kielégítő életföltételek közé, amelyek a táplálkozás és lakhely tekintetében még kívánivalót ne hagyjanak hátra. Részben a lakhely be nem fejezett geográfiai fekvése, de különösen a szomszéd közösségek csábító életföltételei arra ösztönzik a primitív államot, hogy megtelepedettségét feladja és hódító hadjárait folytassa. Ebből származik a különbség ama *megtelepedett állam* és emez *államszerű vándor-közösség közi*, amelyet a szociális életben az állandó lakóhely s a rendezett birtok minden időben képez szemben a változó lakóhelylyel és az ideiglenes birtokkal. A szociális organizáció a kultúra céljaival együtt a vándorközösségnél háttérbe szorul, míg a harc számára való organizáció túlsúlyba jut; benne laza minden viszony, még a családi kötelék is, mint ma is minden nomád népnél. A leigázottak nem jutnak rendezett rabszolga, vagy alattvalói vi-

szonyba, hanem csak a szükséghez képest viszik őket magukkal, részben visszamaradnak, részben, ha teljesítették feladatukat, megöletnek. Ezt a közösséget tehát nem nevezzük államnak, mert a leigázott társadalmi rész kénytelen volt feladni a telepedettséget és kultúrcélt, minek folytán az államiasság fentartása kétségessé válik. Ellenben az ilyen közösség igenis nép, mert sajátossága a tömeg államszerű differenciálása. Az ilyen hódító nép szociális természete változik aszerint, hogy idegen államok meghódítása után megint telepedetté lesz-e, vagy folytatja-e vándorlását újból és. ezenközben aláveti magát törzseknek, vagy pedig néprétegek kiválásával önmagát redukálja. A szaporodás, a táplálkozási szükséglet és földrajzi akadályok az ilyen vándornépet végül odavezetik, hogy újból államot alapítson, vagy valamely államba beolvadjon, vagy néha egészen megsemmisüljön.

Kísérreljük meg valamely visszapillantást vetni a régi világ primitív közösségeinek állammá való kialakulására eme szociális lefolyás jellemzése céljából:

A földművelő közösségek Keletázsiban vándorló mongol törzsek hatása alatt relative legkorábban fejlődhettek ki a kínaiak államiasságává, míg ezek később előnyomulhattak Korea és a japán szigetek felé, hogy ott az ainók leigázásával és megsemmisítésével államiasságot alapítsanak. Most már harciassá lett kínai törzsek a lakók leigázásával Hátsó-Indiában államiasságot alapítottak. Kínában a minden kultúránál tartósabb kultúra fejlődött ki, amely a benyomuló mongolok és mandzsuk változó uralma alatt életerős maradt. Hasonló módon fejlődtek ki Indiában az államiasságok. Ugyanígy keletkezett történelem előtti időben az egyiptomi állam hainita és szemita törzsek leigázási produktuma gyanánt; történelmi időben megérték azt, hogy a hykszoszok vándorló

népe leigázta. A szemita államokat Mezopotámiában egymásután leigázták az áriái és turáni vándornépek, miközben különösen a perzsa államiasság valamely vándornép keletkezésének, kiterjedésének és süllyedésének prototípusává lett. Amíg Syriában és Északafrikában szemita törzsek által előbb primitív közösségek, majd kölcsönös leigázások által államok alapításához jutottak, addig a mai Görögország kicsiny területén a primitív államiasság szociológiai értelemben vett mintája fejlődött ki. Közösségek keletkezésének minden indító oka működik itt közre, miáltal az emberi nem előrehaladott kultúrájára is támad ösztönzés. A lakhely adott életfeltételeinek megfelelően a megtelepedett törzsek vagy pásztorok voltak, mint Árkádiában, vagy földművelők, mint Messzinában, vagy halászok, mint Ithakában. Ezt a sok alakulást már idejekorán öregbítette a Kisázsiaiával való hajózási forgalom, vagy a pelasgiai őslakók megsemmisítő leigázása. De sokoldalúak voltak Görögországban az állami fejlődés ösztönzései, amelyekből harcias zavarok támadtak. Egyrészt jónai, talán egyiptomi hódítók lehettek azok, akik Görögország keleti partján, vagy a körülfekvő szigeteken a thrako-illyr őslakók leigázásával primitív államiasságot vittek kifejlődésre patriarchális királyok és a kisázsiai és egyiptomi kultúra befolyása alatt. Másrészt a dóriaiak vándorcsapata betört a Peloponnésusba és az achaeiaiak leigázása által harcias államiasságot alapítottak. Míg tehát egyrészt már kultivált törzsek részéről a hajózás útján hódítás történt, ami az államiasságnak máimagában véve előrehaladt kultúrát s a tengeri (forgalom által a világviszonyokba való további perspektívát adott – mely tekintetben az athéni állam tipikus – addig délre államiasságok keletkeznek, amelyek a harcias származás fentartásában látják hivatásukat, melyet a macedón tájakról hoztak

magukkal, – mely tekintetben Spárta tipikus. A politikai alakulatok ily gazdagsága mellett, amely kicsiny területre van összeszorítva, sok államiasság és közösség közt már korán szociális kölcsönhatások keletkeztek, amely a helléniességet az államon tol magasabbrendű közösséggé fejlesztették, amint Homér a trójai hadjárattal mitikusán jelezte és amelyek a legerősebb közösségek hegemonisztikus törekvéseire vezettek. A kultúra, különösen vallási utón, e viszonyokból szociális alakulatot teremt, amely messze túlhaladt az akkori világ fejlődésén. Ha már a primitív földművelő közösségnek indító oka volt a kultúra a fejlődésre, akkor itt a szellem magasabb kultúrája további indító oknak mutatkozik. Az abszolút ellenségeskedés zavarólag nyúlt bele a gazdasági kultúra egyesítő hatalmába és most már a szellemi kultúra szocializáló hatalma megint helyreállít egyesítő viszonyokat; így képezi a számos államból és állami községekből álló hellénség rokonvalóságos, filozofikus és művészi eszmék kultúrkörét, amely az amphihtyonokban és nemzeti játékokban még gyakorlati központot is talál. A hellénség első példája valamely állam fölötti társadalomnak mint politikai individualitás. Ebből ugyan a perzsa háborúban előnyt tudott nyerni, de később a megrohanások folytán elbukott, mert nem volt képes a szociáliter legyőzött abszolút ellenségeskedést egyszersmind politikailag is leküzdeni, hogy magasabb államiassággá fejlődjék. Ugyanazok a körülmények, amelyek Görögország gazdag szociális és kulturális alakulását előidézték, ellenszegültek a politikai konszolidálásnak; a kulturális egységet politikai egységgé is kialakítani, ahhoz más szocializáló ösztönzésekre volt szükség, mint a milyeneket a hellénség létre tudott hozni.

Amije nem volt Görögországnak, valamely erős politikai szellem individualizáló erő, amelyet rövid időre kívülről ka-

pott a macedóniaiaktól, – az meg volt a középtengeri közösségeknek, Rómának, nagy mértékben. Az itáliai félszigeten kultúrvivő törzsek telepedtek meg és kifejlesztették az etrusiai államiasságot is. Ez alakulatokon belül volt egy patriarchális közösség, amely minden más közösség meghódítását bevezette és oly államiasságot alapított, amelyben a győztesek voltak az uralkodók, míg a meghódított törzsek a népesség alsó rétegeit képezték. A középtengeri országok meghódítása által ez az állam világhatalmi célokhoz jutott és politikai, szociális és kulturális egységet képezett.

Miután a karthágói szemita állam a Rómával való harcban elbukott, Róma észrevehetővé tette magát az áriái népek amaz áramlásával, amelyeken a jelenlegi államok képződése alapul. A germán törzsek arra törekedtek, hogy más népek meghódításával megtelepedjenek és államiasságot képezzenek, amelyeknek fenmaradása történelmileg nincs rögzítve és leginkább a Rómával való konfliktusokban manifesztálódik. E változékony közösségek jellemző jellensége a keleti góthok birodalma keletkezésétől fogva nagy Throdorik alatt, tönkrejutásáig Teja alatt. E népeknek csak futólagosan van megengedve az, hogy az állami fejlődés békességéhez jussanak; arra vannak kárhóztatva, hogy szláv és mongol népeknek utánuk nyomulása folytán, de Rómának utolsó erőfeszítése folytán is, vándornépek maradjanak; sem az uralmi viszony elegendő megerősítése, sem a legyőzött népesség rendezett leigázása nem sikerül nekik. De Róma szociális alkotásaiban, de különösen annak galliai államalakulataiban a germánok mégis megtalálják a támpontot arra, hogy a vándorló népek állapotától az államig haladjanak elő. A római kultúra az, mely a harcias tekintetben győztes germánokat legyőzi és a Nyugat népkeveredését a germán eredetű római államnak

aláveti. Ezen az államiasságon törlik meg az ázsiai vándor-
népek utolsó előnyomulása és Európa lassankint mindenfelé
állami rendhez jut. Kiváló példát nyújt erre a brit állam-
alapítás.

Parallel módon az Ázsiából Európa felé irányuló utolsó
előnyomulással történik meg az arabok előnyomulása Kis-
Ázsiába Észak-Afrikán át egész Franciaországig vallásos
eszmék alapján. A hódító arabok lesznek az uralkodók, a
meghódítottak a szolgálok. Az araboknak ez az előnyomulása
kiterjeszkedik – az előbbi szemita befolyásokkal kapcsolat-
ban – Afrika legnagyobb részére, a fekete fajba belevitte azt
az élesztőt, miáltal az harciassá lett és kölcsönös hódító harc-
ban néger államokat képezett. A seldsukok nyújtják az utolsó
nagy bizonyítékot az eredeti államképzéshez a megtelepedett
népeknek és azoknak domesztikálása útján a győzők uralma
alatt.

Az állami ebben az átnézetben a primitív közösségek
divergáló törekvéseinek átolvasztási produktumának mutat-
kozik. A kultúrával foglalkozó megtelepedett törzsszel győz-
tesen áll szemben a harcosok kulturális tekintetben
alantabb álló nomád törzseinek domesztikálása az
utóbbinak a célja és ebben az államban minden politikai harc
ez uralmi viszony megváltoztatása felé fordul.

Részben a földrajzi lehetetlensége annak, hogy a vándor-
lások folytatódhassanak, mert a lakható területek a földol-
gokban el vannak foglalva, részben a gazdasági előnyök,
amelyeket az ember kézzelfoghatóan a szilárd lakhelyen talál
meg, végül e két okból származó lekopó harcias szenvedélyek
az általános népmozgalomba tartós pangást idéz elő. Min-
den harci cél – tápszerek forrásának szerzése, amely kivá-
lóan esik össze a lakhelyek kibővítésével és más népek szol-

gává tételével – az államfejlődésnek, külső és belső harcai-
nak mérvadó ugyan még, de a kultúra, amely a magasabb-
rendű közösségek fejlődését bevezette, megint túlnyomó jelen-
tőséget kap és az államban hódításra indító okokat juttat
érvényre, amelyek az első államalakítások előtt idegenek vol-
tak .De a harci tettvágy is mérséklődik a tömegekben; megta-
nulják azt, hogy a kultúrállam rendjének előnyt adjanak a
folytonos változtatás fölött. Az állami közösségnek nem pusztán
a vérszeretet alapján álló elvtársaiban fölébred *a közös
érdekek iránt* való sejtélem is. Ez az új elv a szociális életben
sem önkéntes szándékoknak, sem tudatos megősmérésnek
nem tulajdonítandó, hanem a törzsilleg heterogén, de gazdasá-
gilag egymástól függő társadalmi rétegek helyzetbeli kény-
szerének; ez ébreszti a közhasznosság gondolatát a puszta
kenyéririgység alapján. Ha a zavartalan primitív közösség
nemi volt képes az egyesek közt más összhangzatot találnia,
mint a nemi viszonyok összhangzatát, akkor a törzsilleg
komplikált államiasság oda jut, hogy az idegen törzsek bán-
talmainak hatása alatt és a rendezkedő kényszer szükségésé-
ge következtében alávesse magát az általános abszolút
érdekeknek. Ez az a nagy lépés, amelyet a régi világ a szo-
ciális fejlődésben megtett, hogy *az emberi elszaporodás által
létrehozott megsemmisítési harcból az államalapítás által* ki-
vergődött és megint közösségek helyreállításához jutott, ame-
lyekben a *kultúrcél* előbb fáradságosan, jutott érvényre, hogy
végre a táplálkozási gond nyomása alatt uralomhoz jusson.
Az állami társadalom egy részének alávetése, valamennyinek
alávetését vontta maga után az állami egységes érdeke szerint,
megfelelőleg ama kozmetikus törvénynek, amely minden
egymástól függő erő egyensúlyát kikerülhetlenül helyre-
állítja.

Amíg az európai, keletázsiai és északamerikai kultúrkör a fejlődés eme célja felé közeledett, addig a többi világ különböző módon visszamaradt, úgy hogy a szociális folyamat minden fejlődési stádiuma még ma is megtalálható. A szociális állapotok eme komplikációja azonban mbgint további szociális fejlődés forrása.

15. A szociális differenciálás az államban.

A primitív közösség fejlődésénél észrevesszük, hogy a horda és a törzs részei állandóan elválnak, mely elválás az emberek individualizálási ösztönéből származik. Az államnak valamely közösség alávetése által való alapítása, előbb két és folytonos leigázási harc által sok közösség összeolvadása ellenben a közösségek folytonos összefoglalását eredményezte. A közösségek eme szociális *összefoglalása* azonban az emberek individualizáló hajlamát nem állítja meg útjában, ellenkezőleg: úgy, amint a nemi nemzés a fajok variálását megindította, úgy mozdítja egyszermind elő a szociális differenciálást a heterogén elemek szociális vegyülése. Az emberi közösségek differenciálása az államban és az állam mellett szakadatlanul halad tovább. Minthogy az állam már keletkezésénél fogva magában véve differenciált államalakulat, mert elvileg benne van az uralmon levők és szolgálattevők elválasztása, ezért csak a fejlesztő okok folytonos befolyására, a vérszeretetre, a kenyéririgységre és munkaiszonyra van szükség, hogy a már fennálló differenciálást korlátlanul kialakítsa. Valamennyi szociális fejlődés érdekformájának alapvető oka szociális alakulatot hoz létre, amely érdek-eltársait a létért való harcban az egésznek hatalmával támo-

gatja. Az állam, mint magasabb rendű szociális alakulat, hasonlít a magasabb rendű organizmusokhoz, amelyben az orgánusok száma sokasodik, hogy az egész teljes céljainak jobban megfelelhessen; az állama, társadalom mindig több közösségekre differenciálódik, hogy az adott életfeltételekkel tagjait az egésznek életfeltételeivel összhangzásba hozza.

A primitív államban a szociális alakulatok különbözőségének nincs politikai jelentősége, mert amíg valamely győztes társ a legyőzöttet annak rabszolgahelyzete folytán a munkacélhoz láncolja, addig a szociális rétegek differenciáló érdekei *nem* érvényesülhetnek. Azért a primitív állam, mint Sparta a maga fénykorában, Róma a királyok alatt, az állam *in optima forma*; a tényleg meglévő differenciálás az állam egységes céljával szemben meg van kötve. Hogy ez a differenciálás eleve legyen, ahhoz szociális impulzusokra van szükség, amelyek rendszerint a primitív állammal szemben kívülről jövő támadások által találtnak, ha lehetséges is, hogy benső izgalmak folytán elevenednek meg az érdekellentétek.

Idegen törzsek és területek csatolása a leghatékonyabb élesztő az eredeti differenciálás megerősítésére. Róma lakosságának szociális szétforgácsolódása az uralom kiterjesztésével kezdődik; mihelyt az első szociális alakulatokhoz, az uralmon levőkhöz és szolgálatot végzőkhöz, egy harmadik érdekforma járul, az elégtelen alakulat ösztönzést kap érdekeit érvényesíteni és hatalmi támaszt találni. Az eddigi szolgálattevők szemben az újonnan leigázottakkal előjoghoz fognak jutni, mint öregebbek; középréteg keletkezik, mely a szociális életet forrongásban tartja, mint Rómában a plebejusok.

A hódító állam lényegéhez tartozik, hogy az uralmon lévők eme szociális differenciálásnak ellene szegülnek és őrzik

hatalmukat s jogaikat, hogy a létező rétegezés amalgamizálását, amely nekik nem kedvező differenciálást teremt, megakadályozzák. Minden kultúra e tekintetben sajátos, de mégis rokon utakon járt. Amíg a differenciálás az állam harcias alapításában gyökerezik, addig a törzseknek határozott szociális helyzetük volt, amelyek az említett nemi viszonyokhoz hasonlítottak a primitív törzscsoportokban. Így látjuk a keleti góthokat Theodorik birodalmában szigorúan elválasztottan Itália leigázott lakosságától, sőt az angolszászok normán leigázói is törzsbeli külön helyzetüket lehetőleg sokáig őrzik meg. Ez azonban annál bajosabb, minél több alakú a törzsbeli összetétel. Ezért látjuk, hogy a legöregebb ösmert államokban, még akkor is, miután sok törzs meghódítása után messze területekre terjeszkedtek ki, arra töreksenek, hogy a kölcsönös fölény és alárendeltség állapotát, úgy, amint az harciasan kifejlődött, úgyszólván megkövesítsék; vagy más szavakkal, a szociális folyamatot, amely a nemi és gazdasági érdekmozgalom folytán a harci akciók után hatékonnyá válhatott volna, erőszakosan gátolták. Minden újjólag csatolt törzs alárendelt réteg gyanánt a már szilárd alakot nyert réteghez csatlakozott. Így keletkezett Egyiptom és az indiaiak kasztrendszere. A harcias rétegezés eme megerősítése és áthághatlan erkölcsök gátolják azt, hogy az alávetett közösségek politikailag érezhetővé váljanak és a szociális állapot természetes érdekcsere folytán meginduljon. A hódító állam azon fáradzik, hogy megőrizze első fejlődési formáját és pedig azzal a tudatos céllal, hogy nyugalommal és megerősített renddel a kultúrát előmozdítsa s azzal az ösztönszerű szándékkal, hogy az uralmon lévőknek a kasztszerű fokozat révén a fölényt biztosítsa. A Nyugaton az optimatáság, a patriciátus és a hűbérnemesség volt az, amelynek feladata volt a fennálló

rétegezést megerősíteni. A „divide et impera” nem a rómaiak által feltalált alapelv, hanem az állami szociális eredetében gyökerezik; az állam nem képes ezt feladni teljesen, anélkül, hogy fennállását ne veszélyeztetné. Az egyesek kevéssé akadályozott életnyilvánulása, mint amely sajátossága van a patriarchális község primitív közösségének, az állami rend érdekében s a nomádság megkötése végett kényszer alá kerül. Az állami társadalom kényszerítetteti az individualisztikus differenciálást feladni és magát uralkodó érdekeknek alávetni; az egészek tűrhető rendje következik be, mint a kozmosban általában az egyesnek rovására.

Először találkozunk itt *a politikai elvek* ellentétével.*) A szociális rend fentartásának konzervatív elve szembe kerül a szociális fejlődés haladó elvével. Az állam ama szociális szükséglet kifejezője, hogy az ellentétes érdekeket lemondás által kibékítse. Hogy ez a lemondás eredetileg a társadalom egy részének abszolút alávetésével kezdődik, az minden működő természeti erőnek erőszakosságában rejlik; ebben a fejlődésben tett legközelebbi lépés azzal a törekvéssel kezdődik, hogy a szociális differenciálás által a relatívhoz vezető abszolútnak lemondását gyöngítse. Így lesz az állam az erkölcsiség intézménye a szociális folyamat etnikai hatása gyanánt. Társadalmának konstrukciójából származik az *egyén tudatos lemondása a közösség javára*. A politikai elvek harca arra törekszik, hogy a szociális differenciálást összhangzásba hozza azzal a szociális szükségességgel, hogy a nép érdeke az egyesek érdekei miatt tönkre ne menjen; a szociális fejlődési stádiumok szerint ez az összhangzat különböző szociális állapotokat fog föltételezni. Ha India kasztrendszeré az európai civi-

* Lásd kimerítőbben: Ratzenhoffer G. „Wesen und Zweck der Politik.” (Lipcse, 1893.). I. 146.

lizáció impulzusai dacára mégis fenmarad, akkor ez annak a bizonyítéka, hogy az indusok nem rendelkeznek ama szociális föltételekkel, hogy nélkülözhetnék azokat a kényszer-organizációkat. Ok és okozat kölcsönösen változik; a kasztrendszer megmagyarázza, hogy a nép alatt áll és ez az alacsony színvonal megmagyarázza a kasztrendszert. Indiában majdnem annyi a kaszt, mint hivatásos és kereseti formák; de az egyének nem önként egyesülnek, hanem már születésük-nél fogva szociál-gazdaságilag vannak besorozva és magának a kasztnak a szokás folytán elő van írva a politikai helyzete. Bármily hatalmasan nyúlt bele a nemességi institúció az európai népek szociális életébe, mégis el kell ösmerni, hogy azt politikai elvének előnye megillette: a szociális viszonyok állandósítása szociális szükségletelv keretében; mert a nemesség nem kövesedéit meg kaszttá, hanem folytonos változásban van és részben már új szociális alakulatoknak engedi át a tért.

Európában az individuális érdekek mindig oly hatalmasak, hogy az államiassági társadalmak differenciálása a szociális szükségletekkel kölcsönös viszonyban marad. így előzte meg az európai népek szociális fejlődése a többi világ szociális állapotait; a szociális processzus mindjobban távolodik el a hódító állam állapotaitól; a lakóhelyek és a birtok állandósítása nélkülözhetőbbé teszi az abszolút alárendeltség kényszer-organizációját és mert a rendező hatalom az abszolút ellenségeskedés hatásait gátolja, ezért a kultúrérdekek befolyása növekedik. Amíg Kínában a szociális rendnek idejekorán való állandósítása egyszersmind annak fejletlen szociális állapotait is állandósította, addig a fehér fajnál az állami fejlődés a törzsek mélyreható felforgatása közben ment végbe a legsokalakúbb életföltételek között. A fehér indivi-

duum, amikor szilárd lakhelyekhez és állami szervezethez jutott, szociális képességeiben oly magasan állt, hogy abszolút kényszer-organizációt tartósan el nem tűrt. A görög, a római és germán népeknél oly hatalmasak voltak az egyéni impulzusok, hogy a közösségek differenciálása szakadatlanul ment végbe és előbb-utóbb minden érdek érvényre jutott. Ha ezeken a népeknél szociális képességeit a szlávokéival hasonlítjuk össze, akkor a szociális hajlamokra vonatkozó föltevésünket megerősítve látjuk. A szlávok tömege Oroszországban most is stabilizált állapotban van, mert nem volt kitéve oly sok szociális zavarnak, mint a germánok. Kevésbé áll ez a lengyelekre nézve és legkevésbé a csehekre nézve, akik a németekkel való súrlódásaik közben szociális mozgékonyt nyertek és általában germán-szláv kevert népet képeznek.

A differenciálás az európai kultúrkörben azzal jut kifejezésre, hogy az egyének folyton mérlegelik, mely közösséghez tartoznak érdekszerűen. Az egyének csoportosulása ama törvények szerint megy végbe, mint ahogy törvények szerint csoportosulnak az atomok és molekulák vegyi erők hatása alatt. Az individuumhoz származás, népesség és rákényszerített körülmények szerinti hozzákötött érdek határozza meg amaz összeköttetésekkel való rokonságát, amelyet más egyénekkel kötni kénytelen, hogy helyzetét harcban a létért megtarthassa. Az egyén közösségének megválasztásában minden szociális körülmények közt érdekeinek fővonásait követi; mindig oda csatlakozik, ahol ezeknek támogatását találja meg. Kötött szociális viszonyok közt, mint a primitív törzsből és a kasztrendszerben az egyén úgy be van sorozva hagyományos közösségbe, hogy közösségének megválasztása vagy elhagyása nem is tűnik föl előtte érdekszerűnek. Éppen az a sajátossága ilyen megkövesült szociális állapotoknak, hogy az egyéneket

érdekeik folytán tartják meg kötelékükben; csak minden konkrét esetben meg kell ősmerni, hogy mely érdek vezérli az egyéneket. Ha az indus megmarad valamely kasztban, noha súlyos szolgálatra és alárendeltségre van ítélve, ez azért történik, mert más kaszt nem fogadja be s mert e szokás megsértésével életét és vagyonát kockáztatva látja – és ezt örizni főérdeke, nem pedig társadalmi vonatkozásai. Az egyén mindig csak egyéni érdekeket tart szem előtt; ezeknek az előmozdítása változás útján a szociális állapotok bizonyos folyékonyságát tételezi föl. Csak azok a fajok és törzsek lesznek képesek áttörni a Kelet szociális viszonyait, vagy a Nyugat hatalmi organizációját, amelyek megelőző ősi sorozatban a társadalom harci fejlődését egyéniségük megőrzésével kitarották. A mozgékonyság mértéke a szociális csatlakozásban és az individuumok harci értéke a szociális alakulatban, a törzs-sajátosság részeit képezik, amelyek a szociális fejlődés által az átlagegyének csíráképességévé lett és átörököltetik. Ugyanazok a harci képességek, amelyek a nyugati államokat véres módon fejlesztették ki és erősítették meg és ezeket az államokat a hűbéri kötelék által harcképességben tartották meg, a függőséggel a patrimoniális kötelékben gazdaságilag szervezték, erőteljes közösségeket egyházi alapon hoztak létre, a városikötéléket, a céhrendszert az ipari érdekek védelmére megteremtették, tehát minden irányban korlátokat állítottak – el is törték ezeket a kötelékeket, amikor azok a szociális fejlődés gátjai lettek. Hogy Japánban a jelenlegi kultúrmozgalom megindulhatott, az a japánok harcias tulajdonságában kell okát, amely egyrészt a daimók despotikus nyomása és a samuraiság elbizakodottsága, de egyszersmind a korlátok ledöntése is keletkezett. A harciatlan kínaiak fölkelései pusztításokra vezet, de nem szociális reformokra.

Hogy az állam merev állapota, amely az állam megszületését vonja maga után, folyékony állapotba mehessen át, ahhoz szükséges, hogy amaz erők működjenek közre, amelyekben az államalapítás alapul: a kultúra és a harc. Csak azokban a népekben marad meg elevenen az állami társadalom szociális differenciálása, amelyeknek a szociális processzus okain kívül sajátossága a megnevesítés, a táplálkozás iránt való rendezett gazdálkodás a kultúra segélyével és a harcias érzék törzsük külső elyzetének javára. A keleti és déli ázsiaiak kultúrája nem elégséges, hogy szociális fejlődésüket ama folyamatban tartes, amely kezeskedik az egyes érdekeiért; de az ozmánok harcias lénye sem elegendő kultúra nélkül, hogy az állami fejlődésüket a szociális szükséglettel összhangzatban tartsa. Ott a szociális, itt a politikai tagolás kövesedik meg. Az európai Nyugat államának jelentősége, hogy a harcias kultúrvivők és a kultúrképes harcosok amalgamizálásával a szociális fejlődés mozgékonyasága adva van. Az állami társadalom ezáltal ama szükséges elemeket tartalmazza, amelyek a leigázást kívánják államcélokból és olyanokat, amelyek ezt a leigázást az életfeltételek változása szerint, tehát a természetes! fejlődés értelmében áttörik. így állnak egymással szemben Európában harciasan a politikai elvek; ennek a harcnak változó eredményei tartják fenn a szociális processzust összhangzatban a változó életföltételek alkalmazkodó kihasználásával. A Keletnek ez az elvi ellentét vagy ösmeretlen, vagy nem jut fölvirágoztató kölcsönhatásra. Csak az állami társadalom állandóan folyékony differenciálásában nyilvánul; ha a hatalomhoz jutott szociális alakulatok szilárd formához akarnak jutni, az ellentétes érdekeket követő egyének új csoportosulása által azonnal megkritizáltatnak, aláásatnak, leküzdetnek, megváltoztatnak és le is

romboltatnak. A megmaradónak megváltoztatása és fölcserélése annak, ami uralkodó, ennek a szociális fejlődési formának szignatúra ja; a meglevő iránt való örökös elégedetlenséggel az egyesnek és az összességnek gyakorlatilag elérhető kielégítése éretik el. A mérlegelések és a történeti tények alapján tehát minden nép szociális processzusát kritikailag lehet szemlélni. Az indusok az arab és turkmen hódítóknak csaknem akarat nélkül vetették magukat alá. Mert elhalt bennük a harcias szellem és ezzel együtt az eleven differenciálásra való ösztönzés. Déloroszország és az egykori Pannónia szláv népeit a gótok, bulgárok, hunok, avarok, nagyoroszok, tatárok, németek, magyarok és lengyelek könnyen alávetették, legfőleg a hódítók kegyetlen nyomása ellen való visszacsapást követnek el; ezért is szociális individualitásuk az illető országokban (kisoroszok, tótok, ruthének, huzulák) kevésbé érezhető és általában lényeges ösztönzés nélkül megszabadító differenciálásnak vetik magukat alá. Más formában jut ez kifejezésre keleti Európában a német gyarmatosok között, akik csak gazdasági okokból vetették magukat alá az illető államiasságnak s így harciatlanul kerültek azzal viszonyba, tehát nem mutatkozik a faj érdekében való erőteljes differenciálás. Csak Erdély szászainál figyelhető meg erősebb individualizálás, mert a dákok-románokkal, törökökkel és székelyekkel való harcban megálltak helyüket s így bennük van a törekvés, hogy szociális individualitásukat politikailag is érvényesítsék. A németeknél sokkal elevenebb a differenciálás egyes törzsek tekintetében, mint a nemzet tekintetében, mert minden német törzs egy államalakulat és így – a törzsek hódító hadjáratai folytán – egyszersmind nép. Így látjuk, hogy pl. a poroszok szász-vend és a bajorok aleman-bajuvár népkverékből állnak, de látjuk azt is, hogy a németek általa-

ban. nem vetették alá magukat egy törzs hegemoniájának. A németek harciasságát tehát főképpen a részek érdekében és csak mellékesen az egésznek érdekében adták át a történelmi fejlődésből a jelenkornak. Azért van meg bennük az eleven szociális differenciálás, amelynek központjai az egyes államokban és államcsoportokban, nem pedig a birodalomban vannak. Így differenciálódik p. o. Vesztfália és Rajna-Poroszország társadalma függetlenül Poroszország keleti területeitől. Hasonló jelenséget látunk Nagybritanniában és Írországbán, ahol az angol társadalom, mint az angol-szászok alávetésének produktuma más differencián alávetett, mint amilyen az angolok és skótok által alávetett népeké s amilyen az angol leigázás ellen teljes harcban íreké. Teljesen más képet nyújt Franciaország. Ott a gallusok és rómaiak átolvasztó folyamata már végbement, amikor ezt a népet a frankok leigázták; az államképzés a románok fölényes kultúrája és mindkét rész harciassága alapján a törzsek gyors egybeolvadását eredményezte. Franciaország tehát hamar egységes differenciális területté lett; a nép minden rétegét harcias szellem járta át, miáltal a franciákat a magas kultúra dacára harc kedveltség és változékonyság jellemzi Európa népei között. Hogy a zsidók törzsi gyanánt képtelenek államot alakítani, az annak a kornak harciatlanságában leli okát, amikor – idegen leigázás elől kitérve – a világon szétszóródtak. Noha vándornép, még sincs benne államalakító erő; mert a vándorlás nem a döntő tevékenység, hanem a harc az uralomért azzal a törzsszel, amelylyel szociális kontaktusba lépnek. Mindamellet a zsidók elsőrangú differenciáló fermentumot képeznek, mert vándorlási szellemükből bennük a változatos-ságra való hajlam csirájává lett.

Valamely állam származási lényegességnek szociális

differentiálás módjával való összehangzatát követni lehet a legkisebb törzsrészletekig. E szociológiai törvény biológiai támpontja a csirahajlamok átöröklésében gyökerezik, mely szerint úgy harciasság és hódítási vágy, mint indolens alárendeltség, arisztokratikus uralmi vágy, valamint demokratikus föllázadás, vagy politikai alkalmazkodás a továbbfejlődő nép átöröklött törzsi tulajdonságokból rezultálódik. Eszerint előfordul úgy a harciasság meggyöngülése meghódítandó és békés népek egybeolvadása folytán, – mint pl. a kínaiaknál – mint könnyen gyúlékony, fellobbanó harcos büszkeség, a spanyoloknál. Másrészt ezzel a törvény nyel nem áll ellentétben az, ha békeszerető, a harctól tartózkodó népek folytonos ingerlés folytán önfentartásukért viszálykodókká válnak, mint pl. sok néger törzs az arabok üldözései folytán és így korlátolt értelemben uralmi viszonyaik módjában államalakító ösmertetőjelekkel vannak felruházva.

A népek szociális magatartása tehát szociális fejlődésük produktuma; aszerint, hogy annak idejében a primitív földművelő község irányában vagy a patriarchális vándorló törzs irányában állattenyésztés és vadászat közben fejlődtek ki, aszerint fognak a differenciálásban stagnálni vagy elevenen változni. Aszerint, amint a fajok és törzsek külső megjelenésüket, pl. a fekete pigmentumot a forró égaljnak, a fehér pigmentumot a hideg égaljnak tulajdoníthatják, úgy származik szociális folyamatuk is az életföltételekből, amelyeknek hatása alatt régi korszakokban fejlődésre jutottak. Ez a processzus ingadozik ama kultúrember lényege között, akinek békés hajlama van, munkával tartja fenn magát és csoportképződés közt szaporodik és a nomádok közt, akik helyüket változtatják, erőszakosan foglalnak birtokot, emberrel-állattal való harcban nőttek föl, de a hatalom kedvéért a szaporodás da-

cára együtt maradtak. E két fő törzsi jelenség végtelen variálása és vegyülése, amelyet a zónák szerint fejlődő faji hajlamok komplikáltak, hozta létre a nép-, törzs- és horda-individualitás óriási mennyiségét, amelyek jelenleg a földet lakják; csak arról van szó, hogy a származást, a történelmi fejlődést a különböző módon működő életfeltételekkel való relációban földerítsük, hogy megtaláljuk emez egyes individualitások múltbeli, jelenlegi, sőt jövőbeli magatartásának magyarázatát. Mert a nép és törzs-individualitás tulajdonságai a csírákkal vitetnek tovább, azért ezek az individualitások mindig hasonló, lényegességüknek megfelelő magatartást tanúsítanak. Mert ezek a tulajdonságok a népek és törzsek ősi sajátosságai, azért a vezető politikusok tevékenysége eredményes vagy nemek szerint, amint ez a működés eme csírahajlammal esszenciális tekintetben összhangzatban vagy ellentétben van. A történelem eredményt elért hősei csak a politikai és szociális eszmék személyesítői, akik valamely népindividualitás politikai vagy szociális szükségleteiből származtak.

Ha valamely törzs a másikat alávetette és így államiasságot alakított, akkor arról van szó, hogy ez a vegyülés társadalmiasságra vezet-e vagy sem. A népvándorlásból sok törzset ösmerünk, amely eltűnt, anélkül, hogy fennállásának ösmertetőjelét hátrahagyta volna; nem voltak képesek más törzsek diadalmas leigázása dacára államot alkotni. Ez a jelenség bekövetkezhetik, ha harcias törzsek akadnak egymásra, amelyek törzsileg idegenek, mint pl. a vandálok és numidiák; tudjuk ezt a hunokról és avarokról is, akik az európai áriák közt nem tudták fentartani magukat; a hódítók a politikai sülyedéssel a kiirtásnak esnek áldozatul; csak minden szociális folyamat őseleme, a vérszeretet által hagytak vissza nyomokat ilyen népek is; de harcuk sem politikai, sem szo-

ciális közösséget nem eredményezett. A másik és rendes oka annak, hogy a hódítók eltűnnek, az a törzsi külsőségeknek, a leigáztak erkölcsének, nyelvének és viseletnek átvevéséből áll, amelylyel szemben amazok a politikai előjogokat megőrzik. Hogy tehát a leigázásból államalakulat és a törzsekből nép legyen, ahoz szükséges, hogy szociális reláció jöjjön létre, mely természetes hajlamokon alapszik; nemcsak az uralomnak, hanem a nemi viszonyoknak és a gazdasági életnek is összeolvasztólag kell hatnia: kell, hogy a kölcsönös érdekek minden neme közelítse és csakhamar egyesítse az embereket. Ez a szociális processzus akkor támad különösen erőteljes módon, ha a lakosság alávetett része is befolyásért és hatalomért küzd és azt, amit a karddal elveszített, kulturális és politikai munkával megint meg akarja nyerni. Hogy ezenközben erőszakos ellentétek támogatólag működnek, az a harc szocializáló erejében rejlik; pl. az angolszászok normán legyőzőikkel úgy eltársadalmiaskodtak a legvéresebb ellentétek dacára, hogy már másfél évszázad múltán kétségtelen angol népegyéniség gyanánt lépnek föl kifelé és harcias és kulturális hajlamaikat győztesen tudták ütköztetbe vinni. Ilyen eltársadalmiasítás a nép intenzív szociális differenciálásán alapszik, t. i. a szociális alakulatok gazdag fejlődésén minden működő érdek alapján. Semmi sem marad befolyás nélkül, ami az embernek jelentőségéé. így mindenekelőtt a törzsbeli és osztálybeli származás a felekezettel, a kereseti formákkal, a lakásokkal való kölcsönhatásai és a társadalmi élet különördekei azok, amik az egyéneket csoportosítják, a csoportokat töredékekké, a pártokat főpártokká alakítják át és kötik össze; az állami társadalom fölé terjeszkedik ki egy szociális organizáció, amely mint az állati orgánizmusban az idegek, itt az érdekek által a társadalmi vétkek kölcsönös viszonyát

és asszociációját hozza létre és az egészet pulzáló életben tartja meg. Minél *erősebb* az egymásba olvadó törzsek harci képessége, annál több alakúbb lesz a differenciálás, csak úgy, amint a legerősebb organizmus hozza létre a lelegevenebb sejtszaporodást és a legbonyolultabb organizációt. Ugyanazoknak a törzseknek, amelyekből erőteljes államiasságok származnak, sok impulzusaik is lesznek, hogy érdekeiket megfelelő szövetkezések útján érvényesítsék; ugyanúgy azok az államok, amelyek a győzők és legyőzöttek egybeolvadását erőteljesen idézik elő, gazdag differenciálást engednek következtetni. Kfevésbbő harckedvelő és harcias törzsek, amelyek politikailag indolens módon alávétődnek, nem! fognak eleven differenciálást bevezetni; törzsileg különválasztva maradnak és még változandó sors mellett sem tudnak politikailag hatékonyan egybeolvadni. A példák a történelemben és a máai társadalomban nyilvánvalók, csak hozzá kell fűzni, hogy azok az államok is a politikai hatalom és a civilizáció élén állnak, amelyekben a legintenzívebb diferenciálás hatalmasodott el. A gát nélkül való szociális folyamat által megy végbe ugyanis az életföltételekhez való leggyorsabb szociális alkalmazkodás, miáltal a nép erői teljes érvényre jutnak.

Ez ítéletben ne téveszsen mfög bennünket az, hogy valamely államban bizonyos politikai helyzet folytán válságos szociális állapotok következhetnek be, amelyek mulékonyan gazdaságilag és politikailag hátrányba helyezhetik, csak úgy, amint valamely orgánizmus lázas állapotba eshetik egészségtelen idegen testek hatása alatt. Ez a láz azonban csak a szervek es sejtek benső reakciójának bizonyítéka, hogy a veszélyektől megszabaduljon, ellentétben valamely tönkrejutott organizmussal, amely már nem küzd ellenük. Valamely állami társadalomban a politikai elvekért való harc ilyen

regenerációt eredményező processzus, amennyiben pl. valamely elfajuló differenciálásban az uralom hódító faktorai előtérbe lépnek. Úgy, amint az állami az uralmi – illetve leigázó elvből és a kultúra – illetve munkaelvől alakul ki, akképpen eme teremtő okok együttműködése képezi az utat, hogy a szociális folyamatot a szociális szükséglet irányán tartsa meg. Tévedés egyik vagy másik elvnek kiválóbb jelentőséget tulajdonítani az állami társadalom fejlődésére nézve, mert a szociális processzus csak mindkét elv harca által marad relációban a természetes fejlődéssel. De valamely nép szociális hajlamaitól függ, hogy képes-e a szociális harc által szocialiter egészségesnek maradni és le tud-e győzni válságos periódusokat. A szociális alakulatok szaka viatlan harca, amelyet a differenciálás szakadatlan változata kísér, valamely haladó szociális fejlődés ösmertető jele és nem a süllyedés jele, mint sokan hiszik. Nép vagy állami alatt tehát nemi szabad – mint ez gyakran történik – az alávetett, illetve uralmon lévő társadalmi részt érteni, hanem csak a kettő együttvéve képezi a politikai és szociális organizáció egységét. Lehetetlen pl. valamely kormányt – álljon az bár valamely deszpota személyéből – a népfogalmon kívül állónak elképzelni, mert ilyen zsarnoki uralom állapota az illető népindividualitás szociális hajlamainak és az adott életföltételeknek kifejezése. A szociológia nem képes tehát előnyt adni valamely politikai elvnek, hanem előtte minden állami vagy szociális organizáció a természetes fejlődés kifejezése, aminthogy a biológia is alacsonyabban és magasabban fejlett organizmusokat ösmér és a teremtés tényeinek tekinti. Oly kevésbé, amint a biológus a lények különböző fáját bírálja s nem mondja: hogy ez a puhány vagy ez a hüllő a természet rosszul sikerült műve, oly kevésbé tekinthet a szociológus szociális állapotokat

elvetendőeknek. Csak a politikus hasonlít össze, mert az érdek szubjektív álláspontjából ítél. Úgy, amint a fajok fejlődése ki van szolgáltatva a természetes folyamatnak, eltekintve a módosulatoktól, amelyeket a fajok megfelelő elválásával előidézünk, úgy a szociális fejlődés is természetszerű lefolyás. Azokat a szociális állapotokat, amelyek valamely népindividualitásnak legmegfelelőbbek, tehát érdekében állnak, a nép-individualitás csak saját képességeivel tudja kifejleszteni és minden kívülről jövő befolyás csak leigázási aktus gyanánt jelentkezik, miáltal a szociális folyamat, ha előnyösen is, de erőszakosan módosíttatik. A szociális folyamat ingadozik egyes érdekek elnyomása, harmonikus fejlődés és a szociális differenciálás elfajulása közt, aminthogy az emberi öntudatnyilvánulások is gyakran ingadozóknak mutatkoznak, hogy az akarat és szükséglet értelmes összhangzatának közép-eredményéhez jusson.

Amikor egy nép alávetett és alávető törzsek tömegösszefüggése gyanánt ezt a szociális processzust végigviszi, addig a törzsi ellentétek vegyülése haladást tesz és kifejlődik, a vezető, működő és vezetett szociális alakulások organizációja keletkezik, amely dacára a belső harcoknak, mégis szociális egységgé lesz, melynek neve: *nemzet*. A nemzet befejezése annak a folyamatnak, amely a hódító állam megalapítása által bevezettetett. A nemzeti egyesülés által a népnek legalább törzsi érdekei a földolgokban kifelé ki vannak elégítve. Hogy azonban ez a szociális alakulat egész lényegében felfoghatóvá váljék, a szociális processzus azt kívánja, hogy egy további fejlődési jelenség vétessék szemügyre. Mérlegeléseimet az államban lévő szociális differenciálásról azért végzem a nemzetre való hivatkozással, mert már korán, mint pl. az ókor Egyptomában, Kínában, Japánban, sőt bizonyos értelemben

a római birodalomban is, tehát olyan időkben és helyeken, amikor s a hol a szociális differenciálás sokszorosan gátolva volt, nemzeti alakulatok fordultak elő.

16. A kultúrkör szociális differenciálása.

A földművelők és vándortörzsek primitív közösségeinek kifejlődésénél a táplálkozás, a család és a közuralom! módja az életföltételekből származott; ezek azonban a földolgokat illetőleg a lakhelyhez tapadnak. Ugyanazon a területen tehát a nevezett ügyekről egyforma gondoskodás történt és ott, ahol az életföltételek az emberek előrelátó magatartását hozták létre, egyforma kultúra is volt. Sehol sem; nyilvánul ez ma is oly feltűnően, mint a kelet ázsiai kultúrnépeknél, mint a középázsiai vándornépeknél és mint a. természeti népek gyanánt szereplő hypertoreiaknál.

Amikor a szaporodás folytán a pásztor- és vadásztörzsek mozgalomba jutottak, a különböző kultúrterületekbe törtek be, de alávetették magukat a területek lakosságainak, tekintet nélkül arra, hogy mely kultúra-egységhez tartoztak. Bizonyos kultúrterületek összetéptek, mint pl. a chaldeusoké az irániak által, a kaukázusaiaké, az áriaiaké és a tur-népeké; kivételesen ilyen inváziók után egy-egy egész kultúrterület álmilag egyesítve maradt, mint Kína a mongolok inváziója után, a tibetiek és mandzsuk kultúrterülete. Ezeknek a különböző körülményeknek az emberek szociális fejlődésére nézve különböző jelentősége van. A hasonnemű kultúra – eltekintve attól, hogy legtöbbször a fajegységgel, sőt gyakran vivőinek hasonló származásával függött össze – az ernbe-

reknek egymás közt való forgalmát ébreszti föl. Hasonló szükségletek hasonló termékeket, hasonló szokásokat és hasonló nyelvet teremtenek. A hasonnemű kultúra, mint azt az államra vonatkozóan már megjegyeztük, az a szociális erő, amely az embereket egymáshoz közel hozza, ellenségeskedéseiket gyöngíti és a törzsi keveredést előmozdítja. Úgy, amint ezt a szociális processzus főfaktorának ösmerjük meg, azonképpen kell az embereknek ebből támadó *forgalmát* a békésen szocializáló elemnek nevezni. A forgalom volna az emberek egyetlen szocializáló eleme, ha a táplálkozással ellentétben lévő szaporodás *harcot és háborút* nem, hozna létre második erőszakos szocializáló elem gyanánt. A forgalom már a háború előtt volt, mert ez is abból származott. De a forgalom a szociális folyamatban a maradandó elem és mindig ott lép döntő módon az előtérbe, ahol a közösségek megteremtésében nem! a harc és háború szolgáltatja a főhangnemet.

Amikor a vándortörzsek bizonyos kultúrterületnek vetették magukat alá, akkor elsősorban az alávetettek tartották fenn a forgalmat kulturrokonaikkal; s miután a győzők rendszeren elfogadták az alávetettek kultúráját, ennek folytán az állam is, amikor nemzetileg megerősödött, kultúr-rokon államokkal és törzsekkel forgalomban maradt. A primitív fejlődési időben nem a közösség térbeli kiterjedtsége, hanem a vérrokonság határozta meg a forgalom határait. A (magasabb fejlődési fokon a forgalom korlátja, nemi az állam, hanem a kultúra által adatik meg. Valamint az állam keletkezése előtt, úgy azután is, annak határain túl, a *kultúrkör* az együttműködő szociális fejlődés területe. Csak ha a kultúrkör összeesik az állammal, csak akkor fog a szociális folyamat az államon belül kimerülni. Ez a jelenség részijén megmagyarázza a keleti népeknek kifelé való elzárkózottságát.

Mindazok az érdekjelenségek, amelyek a differenciálásnál az államon belül működésbe jutnak, most már túlkerülnek az államon, hogy a kultúrán belül támpontot és kielégítést keressenek. Ezáltal nem egy államalakulat híveket talál majd az állami határokon túl is és általában dacára az államnak a kultúrkör szociális differenciálása is keletkezik. Ez a differenciálás természetesen az illető népek szocializáló erőitől van függővé téve; ugyanazok a népek, amelyek az illető kultúra és állami erő élén állanak, egyszersmind a legélénkebb módon fognak támaszt keresni az egész kultúrkörön és a legerősebb szociális alakulatokat fogják kifejleszteni az államra való tekintet nélkül. Így látjuk az ókorban, hogy a görög és római kultúrkör fejleszti ki a legélénkebb szociális viszonyokat minden irányban, míg a középkorban a keresztény kultúra határozza meg a szociális differenciálás terjedését, ellentétben az izlám terjedtségi területével.

A kultúrkör szociális differenciálása az államnak mint hatalmi organizációnak mindig veszedelmes volt; feloldja az állam elzárkózottságának benső szükségletét és szociális vonatkozásokkal a politikai korlátok és uralmi viszonyok kitágítására utal. Ha a hódítási ösztön rendszeren látható alkalmi oka volt az uralma terület kitágításának és nagy birodalmak létrehozásának, azért mégis a hasonnemű kultúra ténye és még inkább a külső terekkel való szociális viszonyok ténye okozta az államterületek kitágítását. Ennek a törekvésnek tulajdonítandó, hogy valamely állam a politikai fölény útján a kultúrkörön belül hegemoniát ért el, mint Athén és Spárta a görög kultúrkörben, – vagy hogy valamely állam az uralmát az egész illető kultúrkörre kiterjesztette, mint Róma, a frank birodalom, vagy a kalifa birodalma. Hogy a kultúrokron népektől eredő veszedelmet kikerüljék, arra töreked-

tek az államok, hogy politikai individualitásukat szociális módon is körülzárják, vagy legalább is megakadályozzák szociális állapotuk meglazítását idegen területekről hozzájuk érő viszonyok által, amelyek nagyon is könnyen politikai beavatkozásokká fejlődhetnek. Tudjuk, hogyan bomlasztották meg a perzsa birodalmat a görög befolyások, s mennyire sülyedőfélben van Kína és Siám politikai és kulturális sajátossága, amióta kívülről törtek utat szociális vonatkozások. Tehát a kultúrkörben is szembe kerül a szociális differenciálásnak a konzervatív elv és ezen a széles területen is végbe megy az államban való fölszabadító kölcsönhatás és rendező korlátozás által a szociális folyamat a számtalan emberi érdek javáé .

A körön belül már most a nemzet lényegessége az állam fentartásra és a szociális differenciálásra nézve jelentőssé lesz. Ha valamely nép erőteljes nemzeti individualitássá fejlődött ki, akkor az ilyen nemzet arra is képes, hogy a kifelé való szociális viszonyokat ápolja, résztvegyen idegen szociális alakulatokban és megengedje, hogy ezek saját területén belül is működhessenek, anélkül, hogy ezáltal meglazulna az állami individualitás, vagy anélkül, hogy ezek a viszonyok politikai veszélyekre ösztönöznének. A görög államiasságok, mert nemzeti fejlődésüket nem tudták konszolidálni, a szociális differenciálás által, amint az, kívülről benyúlt és idegen alakulatokkal összefüggésben állt, a politikai szétesés felé indultak. Ennek ellenkezőjét látjuk a rómaiaknál, mert erőteljes nemzetiségük szociális viszonyokat kifelé csatlakozásra, sőt nemzeti egyesülésre tudta kialakítani, még ma is érzi Európa a római nemzetiséget számos politikai, szociális és kulturális tevékenységének hátrányaiban.

Az utolsó mongol előnyomulás lezajlása után és miután az izlám hódító ereje is túllépett legmagasabb fokán, a régi világ bizonyos állami állandóság állapotába jutott. A hódítás fő alkalmi okai: el nem foglalt területek, vagy harciatlanná lett kultúrnépek már nem voltak és a földolgokban kultúra és harciasság egymást ellensúlyban tartotta. Ily körülmények közt az államokon és kultúrkörökön belül a szociális differenciálás csak annál élénkebb módon alakul ki, mert ezeknek okai: táplálkozás, szaporodás, domesztizálás tovább hatnak, de olyan értelemben, hogy a szociális alakulatok terjedtség! területükön belül most már torlódnak. A forgalom¹ és hódítás a növekedő embermennyiségnek nem nyújt elegendő lefolyást, törekvésük térbelileg szűkeknek bizonyulnak és a társadalmi organizáció állandóvá lesz, minek folytán a. szűkséget szenvedők és szolgálattelvők elégedetlensége növekedik. Az emberek szaporodása dacára általában lehetetlenné válik a gazdaság extenziója és érdekük növekedése az érdekek és a szociális harc súrlódásainak jelenségformáit gyarapítja. Amióta azonban a szociális folyamatban nemi játszása. az első szerepet a hódítás és szolgávtérés a nemzetek keletkezése folytán, hanem a kultúrának és forgalomnak kell megteremtenie az érdekkielégítés eszközeit, azóta az összes népesség intenzívebb módon kezd résztvenni a differenciálásban és annak politikai konzekvenciáiban. Észrevehetőkké válnak a nép alsó rétegei, a tömegek és az uralmon lévőket vezető alatti néma alávetettségük helyébe lép a bennük szunnyadó harciasság az állami és szociális rend ellen való föllázadás gyanánt. Az individualizmus, amely a magasabb szociális fejlődés, a háború és az államiasság kialakulása által mind élénkebben lép előtérbe a primitív államalakulatban, szemben a szociális egyenlőséggel, a növekedő dif-

ferenciálással kiterjedtség dolgában növekedik a társadalom mélyebb rétegeiben. Az ókor is ösmerte a tömegekben ébredő individualizmust; de a közélet nagyon is harcias volt és a lakóhelyek kiterjesztésének még nagyon is kevés akadálya volt, hogy annak hatását előtérbe lépni engedhetné. A középkorban azonban kulturális processzus ment végbe, amely a tömegek differenciálását mélyebb érdekalapra helyezte. A klasszikus ókor fölényes *belátása*, kiterjeszkedett -minden törzsi és állami individualitásra. Ennek a kultúrának a hatalmát, amint az az egyház révén kifejezésre jutott, a nyugoti népek elősmerték; alávetették magukat az egyháznak saját érdekükből. A középkor eme nagyszerű szociális processzusának sikerült Európát egy kultúrkörre tenni, melynek egységes felekezete és szellemi műveltségének egységes alapvonása volt. Az egyháznak ez a szocializáló hatalma oly nagy volt, hogy a hit és művelődés teréről átnyúlt a politika terére is és részben a császárság, de még inkább a pápák által az államok és népek individualizáló erejét megbénította, sőt egyes esetekben megsemmisítette. A felekezet szocializáló hatalomnak bizonyult, amely a vérnek, a gazdaságnak és az erkölcsöknek minden érdekét kényszere alatt tartani tudta. Azt, amit az ókor Rómája karddal ért el, azt elérték itt a gondolat szocializáló hatalmával, amely benne van a keresztény kinyilatkoztatásban.

A kereszténység tanokat hirdetett, amelyek egyenesen a tömegek eltársadalmosítására irányultak; mert ebben találkoznak első ízben a minden embernek az abszolút előtt való egységének gondolatával, amely minden szűkölködőnek és leigázottnak megmutatja az utat „túlvilági” és később közvetve e világon való érdekeinek kielégítéséhez. Ez a gondolat, időszámításunk kezdetével keletkezve, alapja a további szo-

ciális fejlődés lefolyásának. Hogy azonban ez a gondolat beható befolyásra jutott, tehát minden szociális réteg számára hozzáférhetővé lett, az az európai népek mély szükségletében rejlett, hogy a szociális és politikai káoszt, mint a népvándorlás következményét, rendezett állapotokká változtassa át, amelyekben szaporodás és táplálkozás szemben az elfajult harci kedvvel köz jelentőségűvé váljon. Ugyanaz a szociális tényállás, amelynek az egyház a hatalmát köszönhette, megérelte egyszersmind az egységes világhatalomra vonatkozó kísérletet; éppen ezért a császárság inkább az egyházzal való viszonya, mint saját reális ereje által vált hatásossá. Csak körülbelül egyetlen egyszer (Nagy Károly) tudott teljes erejében nyilvánulni, amíg az egyház a vallás objektív természete folytán sokáig őrizte meg fölényét. A népek még mindig hittek annak érdekiegyenlítő hivatásában; csak amikor kitűnt, hogy az egyház szociális egyenlőséget prédikál ugyan, de gyakorlatban az egyenlőtleniséget szolgálja, csak akkor kezdett ingadozni az egyház hatalma. Most már a differenciáló alkalmi okok megnyerték a szükséges támaszt a tömegben, amely a keresztény gondolat által a szociális processzusban nagykorúságához jutott. Határozott nemzetiségek és élesen kifejezett állami individualitások, támaszkodva hatalmasokká lett dinasztikiákra, német fejedelmek függetlenségi hajlamai és végül a reformáció gondolata képezi az európai kultúrkör általános differenciálásának gondolatát. Szóval az egyházi ellen való harcban minden szunnyadó és újjászülető érdek ismét életre kelt.

Hogy Franciaország a pápaságot Avignonba teszi át, csak kezdetjelensége ugyanannak a (mozgalomnak, amely később VIII. Henriket a római egyháztól való elszakadásra ösztönözte; – hogy Csehországban a huszita mozgalomi heves

politikai mozgalommá lett, az a csehek a német császárság ellen való újra föléledő törzsi ellentétében és e pogány szokásoknak hódoló nép felekezeti függetlenségi hajlamában rejlik, hasonlóan a Skandináviáknak az egyháztól való gyors elszakadásához, amelyben föléledtek a régi germánok vallási sajátosságai. A harci kedv, mely Európát hosszú ideig egységesen a hitetlenekkel szembe vezette, föllángolt egy viszályban, úgy, hogy ezen feledésbe ment a császár török-baja. Ezzel az európai kultúrkör előtt a szociális folyamatban új éra nyílt meg, amely még ma is kérései a maga befejezését. Az egyházi egység nagy szocializáló törekvését megakasztotta a reformáció és individualizáló törekvéssé lett, amely addig véget nem ér, amíg minden képzelhető érdek a differenciálásban nem érvényesül. Ezt a szinte *atomizáló* mozgalmat azonban nemcsak a keresztény egyenlőségi gondolat szülte, de egyszersmind terjesztették is az egyház szociális intézményei. A keresztény család létrehozása, miáltal Európában a monogámia uralomra jutott, végzett a nemi viszonyok mindama maradványaival, amelyek a primitív fejlődésből maradtak meg. A legfontosabb szociális alakulat, a család, a legegyszerűbb formához jutva, általános érvényességhez jutott, miáltal a törzsi összefüggés meggyöngült és nemi vonatkozások nyíltak meg más érdekek alapján, mint amilyen a vérszeretet. A birtok, a politikai hatalom az egyenlő lakóhely és a forgalom véletlenségei kihasználta a szabadságot, amelyet az egyház a házastárs megválasztására vonatkozólag adott és a törzseket meglepő gyorsasággal vegyítették. A vallási hatalom e hirtelen befolyásának tulajdonítandó, hogy a közép-korban törzsek gyorsan felszívják egymást, egész nyelvterületek eltűnnek, új kevert nyelvek támadnak, szóval, hogy az egyesítő uralmi viszony befolyása alatt az államban nemzetek

fejlődnek. Az eltársadalmosítás haladása megtörte a vérszeretnek a politikai közösség létrehozása iránt való hatalmát és a nemzeti fejlődési processzus majdnem feledésbe ment. Csak amikor az egyház egyesítő hatalma alásülyed, csak akkor differenciálódnak a nemzetek mint vélt törzsi egységek az európai egyházközösség harcából és a császár politikai főuralmából teljes értékű államalakulatokká.

A forgalom az emberek minden érdekének erejét feloldja az egész kultúrkörben; ezt a forgalmat mi sem mozdította elő jobban, mint az egyház apostoli misszionárius tevékenysége. A vallás terjesztői karddal és prédikációval a Nyugat minden irányába hatolnak be; a rendi papság gondoskodik minden európai nép szellemi érintkezéséről és támogatja a népek gazdasági viszonyait. Amikor azután az egyház hatalma ingadozni kezdett, akkor már meg volt a forgalom, amely a reformáció eszméjét terjeszteni segítette és szerzetesek, mint Giordano Bruno voltak azok, akik Európát bejárták és új szellemet hirdettek. Így az egyház szocializáló tevékenysége mindent elkövetett, hogy az európai társadalmat a differenciálás minden lehető irányába szétszakadásra bírja, mihelyt a tömegek annak a megösmérésére jutottak, hogy szociális kielégítésük individualisztikus eljárást tételez föl. A vallási alapon való szociális lemondás helyébe lép megint az érdekek individualisztikus harca. A szociális processzus hamisítatlan indító okai: a gazdasági érdek és a domesztikálás alól való felszabadulás vágya, fölizgatják a leigázottakat. A föllázadás első sorban a reformatorikus mozgalomban nyilvánul szemben a Nyugat legmagasabb hatalmával, de sokszorosan nyilvánul az elnyomottaknak az uralmon lévők ellen való lázadásában, a városok és a nemesség közt lévő ellentétben és a pusztító parasztháborúkban. Ha

ezek a lázadások hagyományos szokások szerint felekezeti címekkel láttattak is el, tartalmuk még is a kenyéririgység és a munkateherrel szemben való ellentállás volt.

17. Szociális főfolyamat kiterjedése az emberiségre.

A reformatorikus mozgalom idején kezdődik a forgalom, amely a kereskedelem és a tudomány legkülönbözőbb törekvéseiben nyilvánul, hogy megmutassa az utat, hogyan lehet az érdektorlódásnak újra levezető csatornát készíteni. Fontos tengeri utak és új földrészek fölfedezése ama szociális ösztönből indul ki, amely Nyugaton a növekedő differenciálásban, de a török-veszedelemben is érvényesül. Az Indiába vezető utat az izlám elállta, valamint az ősmert világ minden hódítási területét is. Amerika fölfedezése Európa népességi többletének tartós levezető csatornája volt és a nyugati népek harci hajlama kielégítést talált az egész földkerekség távoli zónáiban.

Így kezdődik látszólag újra a népvándorlás régi áramlata Nyugat felé és mégis e mozgalmat illetőleg alapvető különbség van. Nemi törzsek hagyják el Európát, hogy Nyugaton államokat alapítsanak, hanem csak meglévő államok küldöttei azok, akik az államok hatalmi területét idegen országokba kiterjeszteni akarják. Nem ugyanaz az államalakítás az, mint amilyen a régi világban ment végbe, hanem a *gyarmatosítás*, mi mellett a kard nem a szociális leigázást, hanem a gazdasági célokat szolgálta.

Mar az ó-korban voltak gyarmatok, amelyek a gyarmatosító államiasság természete szerint politikailag és népiességűg az államiasság számára elvesztek – mint a gö-

rög gyarmatok; nagy terület-hatalmi kiterjesztés céljai voltak – mint a rómaiaknál. Államiasságokat alapvető szociális rétegezettséggel az újkor gyarmatai nem hoztak létre, hanem- csak az európai kultúrkör expozitúráit, amelyeken belül az illető lakosság nehezen küzd politikai és szociális fejlődésért. Miután Amerika, Ausztrália és Afrika őslakói kevésbé voltak alkalmasak az állami társadalom alávetett rétegeit képezni, ezért első sorban nélkülözték a gyarmatok az organizációt és függésben maradtak a további bevándorlótól szociális tekintetben s az anyaországtól politikai tekintetben. Csak az ettől való függetlenítési törekvés mutatja meg a legtöbb gyarmatnak az utat a szociális fejlődéshez és a felszabadító kard ébresztője lesz Amerika önmagában körülírt szociális fejlődésének.

Ha ezek a mérlegelések jellemezni akarják a szociális processzust, amelyen az európai kolonistáknak át kell esniük, akkor alkalmasnak látszik egyszersmind ezt az áttekintést kiterjeszteni arra a szociális állapotra is, amelybe a többi fajok az európai kultúrkörből kiinduló szociális zavarok folytán jutnak.

Amikor a fehér és sárga nomádok Ázsia belsejéből Keletre és Nyugatra előnyomultak, akkor ez hordák által történt, de kivált törzsek által, további lefolyásban népek által, amelyek patriarchális uralmi viszonyok közt éltek. Ezeknek a közösségeknek, leginkább vérkötéseken alapulván, erős összefüggésük volt befelé, harci individualitásuk és erősen kifejeződött ellenségeskedésük volt kifelé. Ilyen közösségek egységét hasonló erkölcsök, hasonló táplálkozási módok és hasonló vallási képzetek erősítették meg. Ezek a szociális alakulatok voltak az emberiség szocializáló erejének eredeti jelenségei, melyeket nem érintett meg a

messze elterjedt kultúrának, nagy vallási eszmék és gazdasági forgalom hatása. Mindezekből az individualizáló momentumokból az európai kivándorlók egyet sem kaptak hamisítatlanul, miáltal e népvándorlás ellentéte az előbbivel szemben szociológiailag jellemezve van. A természeti népek primitív ösztöneinek helyébe lépnek kulturális utón ébresztett haszonleső ösztönök. A hódító spanyol és portugál kalandorok nem gondoltak arra, hogy rendezett közösségeket teremtsenek; a szociális vonatkozás alapeleme, mint amilyen a legelő és szántóföld keresése, idegen volt előttük; csak aranyat kerestek és ebben a törekvésben rosszul bántak Mexikó, Brazília és Peru indianusaival. A nemi viszonyok, amelyeket velük kötöttek, nem családalapításra szolgáltak, hanem lerombolták az idegen erkölcsöt, anélkül, hogy újakat teremtettek volna. A vándorseregeknek a felfedezett országok lakóival való összeütközése ez utóbbiakra nézve minden irányban ártalmas volt. ezek az összeütközések nem szolgálták az idegen törzsek megsemmisítését, de nem szolgálták a legyőzött törzsek rendező domesztizálását és politikai leigázását sem, miből államalakulatok fejlődnek. Mégis a spanyol-portugál gyarmatterületen szocializáló momentum gyanánt az őslakók és a hódítók közt a vérvégülés érvényesült. A hódítók vérszármazásának sokoldalúsága ezt az indiánusokkal való vegyülésre alkalmasabbá látszott tenni, mint a germán bevándorlók Északamerikában. Támogatta ezt a túlnyomóan férfibevándorlás, amely az indián nők felhasználására kényszerített. A most már kifejlődő kevert lakosság magas fokú fajszármazási különbsége, a kolonizáció kultúrellenes eredete, általában a meghamisított szociális fejlődés megakadályozták a spanyol-portugál Amerikában az erőteljes államiasságoknak állami

és kulturális célokra való kifejlődését. Ha az anyaállamokai való viszonyok ezeket a hátrányos körülményeket még ki is élesítették, úgy még a függetlenség kikiáltása után sem fedezhető föl ezekben az országokban még magva sem a reményre jogosító szocializáló erőnek. A szocializáló kulturális indító okok még alusznak a mindent uraló birtokvágy alatt, anélkül, hogy munkára való ösztönzés volna jelen; az országok leromboltatnak, az erkölcsök lazák és bármennyire vérengzően harcolnak egymással a tömegek és egyesek rendet bontó pártharcokban, harci szellem erőteljes uralmi viszony megteremtésére még sincs. A délamerikai harcos típusa Francisco Solano Lopez, aki hekatombákat mészároltat le, Paraguayi a romlásnak szolgáltatója ki és eltűnése után összerombolt társadalmat hagy vissza. Amaz országok szomorú végzetét fokozza még a természetnépi állapotok összekeveredése az előrehaladott civilizáció politikai intézményeivel, a nem szabályozott erkölcsök összekeveredése a haladott kultúra élvezeteivel. Még sokáig tarthat, amíg a szociális processzus egészséges, államiás kultúrközösségeket hoz létre ezekben az országokban, idegen befolyás nélkül.

Lényegesen más Északamerika gyarmatosítása. Az európai germán államok kulturális tartalmára, Franciaországot bezárólag, Amerika fölfedezésének idejében a reformáció mély befolyást gyakorol. Minden szociális áramlatnak felekezeti iránya volt és a differenciálás vallásos jelzőszavak alatt ment végbe. Így a felekezeti mozgalom a kívándorlásra is határozott befolyással volt; ama szociális alakulatokban jelent meg, amelyek vallásos gyakorlataikban meg voltak szorítva, A francia és angol kívándorlók túlnyomóan üldözött szekták voltak, akik Amerikában nem jólétet

kerestek, hanem vallásszabadságot. Az ilyen kolonizáció másnemű hatása a spanyol és portugál gyarmatosításhoz képest, tiszta dolog. Itt a kivándorlókat erkölcsi célok vezérik, amelyek a szociális fejlődésre nézve is mérvadók. A gyarmatok Északamerikában már eredetileg felekezeti közösségek voltak, amelyekben már meg volt a közrend bizonyos mértéke, különösen meg volt benne az erkölcsi erő nagy kincse, és azonnal sajátossága volt az anyaország állami alapvonása. Éppen ezért a közösségek a függetlenségi harc lefolyása alatt kényszer nélkül állami organizációt vettek föl, amelyből eddig el nemi ért állami alkotmány nőtt ki. Az északamerikai gyarmatosítást mégsem lehet az európai népfejlődés szociális alakulataihoz hasonlítani; mert itt hiányzik az ott talált őslakók szociális felszívódása és leigázása. Eleintén a bevándorlók arra törekedtek, hogy az indiánusoktól csere, adás-vevés és szerződés útján földbirtokot szerezzenek, míg később a két faj növekedő súrlódásával az indiánusok kiűzetése mind jobban érvényesült. Ez a dolog a vezérlő érdekekkel kölcsönhatásban áll általában; eleintén az indiánusokkal békés viszonyban éltek, megfelelően a jámbor bevándorlók kiengesztelő elveinek; lassankint előtérbe léptek, különösen a francia gyarmatokban a kalandor hajlamok és a felekezeti érdekek lejártával a haszonlesési ösztönök, vagy legalább is a gazdasági érdekek. Az indiánusok elleni ellenségeskedést támogatta az a körülmény, hogy a két faj képtelen volt egymás közt nemi, vagy kulturális viszonyt teremteni; a kultúra és az erkölcsök, valamint a csirában lévő hajlamok is idegenül álltak egymással szemben; a germán bevándorlók az indiánusokkal való érintkezést visszataszítóknak tartották; ebben van egyszersmind a spanyol-portugál és brit gyarmatok szociális fejlődése

közt lévő különbség. A francia gyarmatok e tekintetben közvetítő helyzetet foglalnak el, mert a franciák, mint kevert népek, az idegen fajokkal való keveredésre alkalmasabbnak látszanak, mint a germánok.

A brit gyarmatok homogén mivoltának megfelelően hosszú időn át nem is lehetett közösségeikben mélyebb differenciálást megfigyelni. Ahol érdekek ütköztek össze, ott a harc élet vette a meglévő szabad tér, mely a lakóhelyek kiterjesztését megengedte. Csak a növekedő birtokkal és különösen a benszülött lakosság szaporodásával mutatkozott differenciálás, amelynek némi rokonsága van a lakosság ama rétegével, mit a harcias leigázás hoz létre. Úgy, amint a hódítók az államiasság megalapítói gyanánt az uralkodó rétegeket képezték és a meghódítottak szolgálattevőkkel váltak, akképpen lettek Északamerikában a legkorábbi bevándorlók, miközben birtokokat halmoztak föl az államiság megalapítói gyanánt (nativisták) uralkodó osztályokká, míg az utánuk jövő bevándorlók, akik rendszeren vagyontalanok voltak, gyakorlatilag szolgálattevő helyzetbe jutottak. Megfelelően e gyarmatok gazdasági helyzetének az osztálybeli fejlődés is másképpen alakult a termelési formák szerint. Amíg az Észak csakhamar ipari jellegűvé lett és általában gondoskodott a kereskedelemről, addig a déli területek a földművelési és telepítvényi irány felé fordultak, ott tehát a kereskedők és később a vállalkozók, itt a földbirtokosok tartoztak a magasabb osztályhoz, míg az utánuk következő bevándorlók képezték a munkásköröket és mint erdőmögöttiek a gyarmatosítást nyugat felé terjesztették ki a Kelettől való részben anyagi, részben politikai függőség alatt.

Az indiánusoknak a földművelésre való használhatat-

lansága az északamerikaiakat is a délamerikaiakhoz hasonlóan arra indította, hogy Középfrikából rabszolgákat importáljanak. A rabszolgák szigorúan véve eleintén Amerikában nem képeztek szociális elemeket; a néptömegnek csak ráadásai voltak; csak a feketék és fehérek nemi gyűlése nyitotta meg a rabszolgaság szociális jelentőségét, amely a rabszolga-emancipációval tetőfokát érte el. Amíg azonban a magasfokú vérkeveredés emez új többlete Közép- és Délamerikában a szociális ziláltságot növelte, addig ezek a kevert népek északon a germán társadalomból ki voltak zárva. A négerék felszabadításuk óta délen a legkülönbözőbb szociális rétegekhez tartoztak San Domingóban az államalakító jelentőségtől egész a társadalom söpredékéig. Úgy látszik, északon az indiánusok sorsa telik be rajtuk; ott a szociális differenciálásban részt nem adnak nekik. Ezzel pedig a sorsuk meg van pecsételve; részben már visszavándoroltak Afrikába (Liberiába), részben megvetett kereseti ágakból élnek s így gyakorlatilag a lakosság legalsóbb kasztját képezik, míg a fehérek szaporodásával mind szorultabb helyzetbe jutnak.

Az északi gyarmatokban az állam alakító momentum azáltal is megerősödött, hogy a politikai viszonyokban háborús változatokra voltak indító okok. Első sorban is a spanyol, francia és angol gyarmatosok közt lévő ellentétek – az anyaországgal való ellenségeskedéssel kapcsolatban – azután az indiánusokkal való megsemmisítési harcok voltak azok, amelyek a nagyobbára győztes brit gyarmatokban a harcias érzéket fölébresztették, amely nem vezetett a közösségek körén belül viszályra – mint Délamerikában – hanem ezeket szilárd jogrendre vitte. Ebben volt egyszersmind függetlenségi törekvésük forrása, valamint abban a

képességükben, hogy harcolva elszakadhattak az anyaországtól. E harcokban jelentek meg azok a hős alakok, akik Washingtonban az erkölcsi, államférfiúi és hadi jelesség legfényesebb kifejezésre jutnak. Itt is bebizonyul, hogy az államalakító erő a háborúban leli eredetét, amely az uralmi viszony létrehozását szolgálja. E harcok és a délamerikai küzdelmek különbsége amazoknak közhasznosságában rejlik szemben eme harcok frakció-céljaival; Bolíviát kevésbé jellemzi a közhasznú lemondás, mint amilyent Washingtonban bámulunk; inkább erőszak és uralkodási vágy jellemzi Bolíviát. Abban az értelemben hatott a szecessziós-háború is az Unión belül regenerálólág minden államfenntartó momentumra.

Mindazonáltal Északamerika mégsem oly gazdag érdeklődésekben, mint Európa. Az egyszerűség, mely a szociális fejlődés alapját képezi, a gazdasági érdekek túlnyomó uralma annak a társadalomnak egyhangú lényegét ad, mely – mint a sárga faj fejlődése bizonyítja – magasabb szociális kialakulásra és mélyen alkotó kultúrára nézve nem előnyös. Az alkotó érdek egyhangúsága azonban az észak-amerikai társadalomban addig fog tartani, amíg a nemzetgazdaság szabad teret talál extenzív fejlődésre. Ha minden föld el lesz foglalva, akkor állhat be ama változás Észak-amerika szociális fejlődésében, amelyen Európa a népvándorlás befejezése után átesett: a társadalom differenciálása minden irányban megkezdődik aktuális és szunnyadó érdekeknek megfelelően, amely az uralom kérdését nemcsak a birtoknak, hanem talán a nemzetiségnek megfelelőleg is szabályozni törekszik. Ebbe a harcba belevonathatik a többi Európa is.

Ausztráliának is nagyobb, a mérsékelt égövben fekvő

szigeteinek germán bevándorlói vannak, csak úgy, mint Északamerikának, akik nem hajlandók az őslakókkal elvegyülni. Nincs tehát leigázás, hanem az inferior fajok megsemmisítetnek és pedig nem kölcsönös hadviselés formájában, mint a régi világban, hanem; leginkább gazdasági fölény formájában, amely az őslakóktól elvonja az életföltételeket. Az ausztráliaiak mindenfelé a terület belsejébe szoríttatnak vigsza és Tasmjániában s Új-Seelandban csaknem teljesen ki vannak irtva. De más természetű itt a bevándorlás /szociális alapja, mint Északamerikában. A bevándorlók mindenekelőtt deportált gonosztévőkből állnak, továbbá néptöbbletekből, amelyek kitértek Európában a gazdasági versenytörekvés elől, végül kalandor existenciákból, akiket Ausztrália aranymezői csábítottak oda. Ezáltal a társadalom még egyhangúbb, csak gazdasági momentumok differenciálják és nem jut kifejezésre a nativizmus előjoga sem. A közösségek nélkülöznek minden harci feladatot az iskolák békességes természete folytán. A nyereségvágy az egyetlen momentum, amely azt a társadalmat mozgatja. Ausztrália elfoglalása Kínának földművelő mongolok közösségei által történt elfoglalásával annyiban látszik rokonnak, amennyiben ez az elfoglalás majdnem: harc nélkül ment végbe azzal a céllal, hogy tápláló lakóhelyeket találjanak. A kínai fejlődésnek azonban szemben az ausztráliaival az az előnye van, hogy ott a vérszeretetre alapult közösségek voltak, míg itt előbb gonosztévők és azok örei, majd bevándorlók össze nem függő rajai képezték alapját a gyarmatosításnak. Ausztráliában – Északamerikával összehasonlítva – eltekintve az anyaországból származó felügyelő közigazgatástól – hiányoztak vezető egyének, akik szociális fejlődési magas színvonalukkal alkalmasak lehettek volna uralkodó osztályokat alkotni.

A bevándorlók meglehetősen hasonló tömegből állnak, akik közt a létért való harcban nagynehezen megy végbe a szociális tagolás és organizálás.

Óceánia szigetvilága az európai bevándorlás számára nem nyújt kedvező tért nedves és forró klímája folytán; itt a fehéreknek az őslakókhoz való ama viszonya jó tekintetbe, amelyet behatóan Afrika szociális fejlődésének fejtegetése közben fogunk tárgyalni.

Ez a világrész szociális zavarok befolyása alatt áll, amelyek az, ilyen események legrégibb ismeretéből állnak. Már előbb említettük, hogy a haraiták már idejekorán a szemiták által és a középkorban a mohamedán mozgalom folytán az arabok által részben kiszorítottak, részben azokkal összekeveredtek, úgy, hogy utóbbiak váltak Északafrikában uralkodó fajjá. Történelmi ösmereten túl azonban minden bizonynyal kivándorlók nyomulhattak be Afrikába a Vöröstengeren át Arábiából. Ezek alapították a régi államot, Aethiopiát; Szudánban államiasságot fejlesztettek ki, miközben részben hamita, részben négertörzseket igáztak le és azokkal összekeveredtek. Leigázták Keletafrika partjait és a sanzibári államiasságot alapították. Arabok járták át, részben zsákmány-járatokban, részben kereskedők gyanánt Afrika egész belsejét egész Loangóig; ezek a fekete fajra nézve azt a zavaró elemet képezik, mely arra ösztönözte őket, hogy békés állapotukat feladják, magukat államilag szervezzék és kölcsönös harcot folytathassanak egymás ellen. Afrika keleti partja arab fenhatóság alatt áruhelye volt ama rabszolgatömegnek., amely emberemlékezet óta Északon és Keleten kereskedelmi forgalomba jutott, amíg az Afrika belsejébe hatolt arabok megtanították a négerfeljelmeket az emberrablásra és gondoskodtak ez áru szállí-

tásáról. Úgy látszik, hogy Afrika belsejében régidők óta az egyes törzsek közt vad harci dúlás volt, hogy egymástól embereket, elefántcsontot és aranyat ragadjanak el. Ezek a harcok megmagyarázzák a fekete faj szociális alakulását, A törzsek, amelyek egykor primitív erkölcsiségben élhettek, mint amilyenek Közép-Afrika déli részében ma is előfordulnak, a kölcsönös ellenségeskedés hatása alatt patriarchális, vagy államias organizációt vettek föl, amelyben az uralmon lévők és harcosok szigorúan külön voltak választva a leigáztottaktól és munkálkodóktól. A haszonvágy harci céljából, amely – nem mint az északi népeknél – a pusztá megsemmisítési szándékból nőtt ki, hanem, amely a leigáztottakat kereskedelmi cikké tette, valamint kivált annak a szükségességéből, hogy a leigáztottakat kereskedelmileg válaszszák ki, tehát hogy az öregeket és törődötteket agyonverjék, származik a fekete fajnak az a kegyetlen vonása, mely példátlan az emberiségben. Az egykorú emberek élete iránt táplált teljes közömbösség az emberáldozatot általánosította; ez abban csúcsosodik ki, hogy ezeket és' ezeket öltek meg kegyetlenül, ha valamely négerfejedelem ünnepet ült. úgy, amint a rabszolgakereskedés Bel- és Középafrika közösségi sajátos kifejlődésének legkimutathatóbb indító oka, úgy kellett Nyugatafrikának a rabszolgakereskedés, amelyet a 16. század közepe felé a spanyolok, a portugálok és később minden tengerjáró nemzetek folytattak. Itt a fehérek rendszeres szükségleteinél fogva kifejlődött a rabszolgakereskedés/amelyet kiterjedtebb négerállamok különös feladatul tűztek ki maguknak, rendezett módon. E patriarchális közösségek kulturális lénye azonban a primitív törzs álláspontján maradt, mert fejlődését nem benső ösztönzéseknek, hanem külső befolyásoknak lehetett tulajdonítani. Nem

támadtak sem szilárd lakóhelyek, sem szilárd birtokok, sem szociális organizációk, amelyeknek jogrendi céljai lettek volna; a négertörzsek szociális mozgalmát csak vad viszálykodás jellemzi. Miután a négertörzsek, különösen a délnyugati törzsei, nem fejlesztettek ki magukban kulturális képességeket, ennek folytán engedniök kellett a németalföldi és angol gyarmatosításnak Caplandban és Transvaalban. Ilyen különböző képességek mellett, amilyenek pl. germánok és bokoremberek közt van, lehetetlen az oltársadalmisítás, csak úgy, mint ezek és ausztráliai négerek között. Nagyon is messze esnek egymástól a kétféle fejlődési stádiumok, úgy, hogy megközelítőleg jut kifejezésre a fajkülönség. Az alól, a mérsékelt ógövben fekvő, az európaiaktól kiinduló gyarmatosítás alól a négerek nem menekülhetnek és Afrika legerőteljesebb négertörzsének, a kaffereknek a megsemmisítése is csak az idő kérdése.

Az Afrika szociális fejlődésére vetett áttekintés mutatja, hogy a vezérlő elvek a fekete fajra nem gyakoroltak tartós befolyást; sem a földművelés nem hozott létre kétségtelen megtelepedést, sem a nomádélet és a vadászat nem fejlesztette ki azt a harcias vállalkozási kedvet, amely valamely uralmi viszony létrehozására nézve oly nagyfontosságú. Mert minden komoly, kulturális és politikai állandóságra képes állami közösség nem a fekete fajnak, hanem a hamitáknak, szemitáknak és malayoknak tulajdonítandó, így egykor Egyiptom, Aethiopia, később Abesszínia minden különböző Szudánban, Darfurban és Schoában létező államiassággal, a Berberség és végül Madagaszkár. A fekete törzsek mindenhol alávetik magukat az idegen bevándorlók kárhözatos haszonlesésének s az idegen kultúra bűneinek. A harcias érzék náluk kegyetlenség és nem észlelte meg azt

a bátorságot, amely a magasabb politikai fejlődés csiráját foglalja magában. Ahová európaiak a klíma kedvezése alatt bevándorolnak, ott visszaszorul a fekete faj, legfőleg a szemiták és hamiták közti keverték tudják helyük megállani a francia gyarmatokban. A forró égélj alatt azokban a négerék azért fogják tartani magukat, mert az életföltételek útját állják a fehér faj általános elterjedésének; ez az oka annak is, hogy az elnégeresedés előrenyomul a Szaharában és a nyugati parton.

Az európaiak viszonyai Keletindiával elvileg más jellegűek; mint az újonnan fölfedezett népekkel való viszony. India maga is egykor az áriaiak hódítási objektuma volt és többféle, köztük magas fokon álló szociális alakulatok fejlődtek Indiában. Valószínű tehát, hogy az európaiaknak, a tengerentúli expedíciók nehézségeinél fogva, alig sikerült volna uralmukat ezekre kiterjeszteni, ha abban az időben, amikor az indiai tengeri utat fölfedezték, nem uralkodott volna ott súlyos válság. Az indiai lényeg legfőbb virága, a buddhizmus s a brahmanizmus által csaknem kiszorított. Ezzel kezdődött India szociális és politikai süllyedése. Elestek a mohamedánok első előnyomulása alatt, akik urai lettek a minden harci erőben szűkölködő hinduknak. India számos uralmi területekre esett szét mohamedán harci fejedelmek alatt, akik a nagymogul vazallusai voltak. Ha a mohamedánok uralma harciasan volt is bevezetve, azért India alávetése semmiesetre sem volt oly tökéletes, hogy államiasság gyanánt az európaiakat elutasíthatta volna. Másrészt pedig az európaiak tengerentúli előnyomulásai sokkal gyengébbek is voltak, hogy a nagy, sűrű lakosságú Indiát, vagy annak részeit leigázzák. Az európaiak harcias fölénye csak egyes partvidékek megtartására képesítette őket. Ekkor

fordult elő az az európaiak keletindiai inváziójának tulajdonképpeni indító oka folytán, t. i. a haszonlesés folytán, ami a felforgó körülmények közt némi kilátást nyújtott arra, hogy az európaiaknak a nép körében befolyást szerezzen. A portugálok hódító harcainak, amelyek ama haszonleséssel és kegyetlenséggel történtek, mik a portugál és spanyol gyarmatosítást mindenfelé jellemzik, kevés eredménye volt; a franciák is kevésbé voltak hajlandók pusztán fegyveres erővel megerősíteni gyarmataikat. A németalföldiek voltak azok, akik oly politikát inauguráltak, amilyent már az ókorban a phoeniciaiak gyakoroltak; feladtak minden birtoknyereségi szándékot és kereskedelmi összeköttetéseket nyitottak, miközben a lakosság szociális ellentéteit s az egyes uralkodók közt fennálló politikai ellentéteket ki akarták használni. A hollandus kereskedelmi társulatot követte a brit és francia; végül az európai politika befolyása alatt az egész hatalom az angol kereskedelmi társulatnak jutott. Ez hozta létre azt az uralmi viszonyt, amely Keletindiát előbb gazdaságilag, azután politikailag leigázta. A nagymogul csakhamar kénytelen volt engedni e társulat fenhatóságának és a fejedelmek vazallusi viszonyba léptek vele. Az anyagi haszonlesés volt a rugó, amelylyel a társulat lassankint Keletindiát alávetette. Pénz, kölcsönös kedvezmény, az egymással ellenséges viszonyban élő fejedelmek kölcsönös kijátszása, a fellázadók kegyetlen megfenyítése volt az eszköz, amelylyel ezt az óriási néptömeget egyrészt politikai ziláltsága, másrészt szociális züllöttsége folytán a brit korona számára végre alávetették. Hódítók és meghódítottak közt lévő ilyen viszonyok azonban nem alkalmasak arra, hogy szociális átolvasztást idézzenek elő; a kereskedelem terére vannak azok korlátozva. Az európaiak nem bírják el a keletindiai klímát oly jól, hogy ott megtelepedve, ki

tudnának terjeszkedni; csak a vér keveredése tudná a fehér fajt az indus társadalomhoz közelebb vinni, úgy, amint az az előbbi bevándorlókat akklimatizálta.

Ugyanilyen megítélés alá esnek az európaiaknak a malayiakhoz való viszonyai, amelyeket a tropikus országokra vonatkozólag már tárgyaltunk Kizártnak látszik valamely európai-maláji eltársadalmosítás. Azok a területek előreláthatólag váltakozó politikai fenhatóság objektumai maradnak, melyeknek kereskedelmi nyereség a céljuk.

Amint már a keletindiai szociális fejlődésről szóló fejtegetés mutatta, Európa más viszonyokkal áll szemben Ázsiában, mint Amerikában. Mégis az európai gyarmatosítás minden irányában érvényesül, hogy Ázsia túlnyomóan öreg kultúrnépek által van elfoglalva, amelyek szociális fejlődésüket a hódító európaiak mellett is meg tudják tartani. Ha ez már a hindukkal szemben áll, akkor szemben a sárga fajjal még inkább előtérbe lép. Ha sikerül is a hátsó-indiai államiasságot az európai befolyásnak alávetni, úgy mégis az európaiak a mongol kultúra főszékhelyével, Kínával szemben tehetetlenek. Itt bizonyul be, hogy az európaiak oly fajjal ütköznek össze, amely hasonló klíma alatt, ha nem is hatása szerint hasonló, de mégis szociális fejlődési utón esett át. A mongol faj szociális állapota, különösen a kínaiaké, a nyugat-európaiakéval extrém módon áll szemben; mindkét faj kultúrájának előnyeit annyira kialakította, hogy összeütközése közben, ha nem is minden szociális tekintetben, de mégis a létért való harcban egyenrangú riválisa egymásnak. A kínai az európainak vállalkozási szellem, harci képesség és tudomány dolgában mélyen alá van rendelve; de ugyanazok a momentumok, amelyek a kínainak ebben az irányban az emberi tevékenységre való ez irányú fejlődését megtagadták,

Higyanazok a momentumok előnyöket adnak neki a gazdasági harcra, amelyekre való törekvés az európai kultúrától megszire esnek: a legszélsőbb igénytelenség fáradhatlan munkakitartással és a rendelkezésre álló életföltételek intenzív kihasználásával párosulva. Ezáltal a kínai az európaival szemben ugyanazt a fölényt nyerte el, amely az ember leküzdhetlen s éppen azért legveszedelmesebb ellenségét, a patogén mikrobákat illeti meg. Európai kereskedelmi politikát nyitott Kína, anélkül, hogy az európai szociális: befolyáshoz jutott volna Kínában; de a kínaiak ezáltal kivándorlási kedvet kaptak és ott, ahol megállapodnak, az európaiaknak legyőzhetlen konkurrensai lesznek. Mindkét faj szociális alapvonásainak megfelelőleg – és miután föltehető, hogy a kínai birodalom növekedő megnyitásával a kínai kivándorlás szintén növekedni fog – csak két dolog lehetséges: a fehérek letörnek a kínaiakkal való gazdasági harcban, amint ez már ma Hátsó-Indiában és a Szunda-szigeteken mutatkozik – vagy a fehér faj megsemmisíti a sárgát, amint ezt az északamerikai kínai törvény és az ausztráliaiak szándékai mutatják. Így érkeznek oda két alapvetően idegen kultúrának szociális viszonyai amelyek az ellentétes kezdetekből – a békés megtelepedésből és a harcias nomádságból – fejlődtek ki, azokhoz a szélsőségekhez, ahonnan minden szociális fejlődés kiindult. Úgy, amint egykor primitív törzsek abszolút ellenségeskedéssel egymást megsemmisítették, akképpen állnak szemben egymással a legmagasabban kultivált fajok, anélkül, hogy kultúrájuk folytán a puszta érintkezés által az eltársadalmasításra gondolhatnának is; előrehaladó szaporodás közben kényszerülve vannak a táplálkozás céljából egymást megsemmisíteni vagy leigázni.

Japán sajátos fejlődése -már most új pillantást enged

vetni a fehér és sárga faj kölcsönviszonyára; miután a japánok harcedzeteknek és vállalkozóknak bizonyulnak, úgy ez a nemzet válhatik ama szociális fermentummá, amely által – Belső-Ázsia nomád népeinek közreműködésével – a sárga faj kölcsönös alávetés útján új szociális lendülethez juthat; impulzusokat erre nyújtanak az európaiak támadásai; a szükséges időt azonban a mongolok abban a körülményben találhatják meg, hogy Európa nem egyhamar alkalmas azokban az országokban harciasan uralkodva föllépni, annál kevésbé, mert a világpolitika benső ellentétei is akadályozzák ezt a szándékot*)

Tudjuk, hogy a nagy történelmi népmozgalom befejezése gyanánt nyugati irányban mongol törzsek is nyomultak elő Európa belsejéig, minek folytán a világrész keletén ideiglenesen tatár államiasságok is keletkeztek, de tartósan jött létre e népek és az északi szlávok összekeveredése. Az egész mai európai és ázsiai Oroszországon végigvonul ennek folytán egy áriai-kaukázusi-mongol népvegyülék szinte a fehér és sárga faj közvetítő kapcsa gyanánt. Ha a legmagasabb kulturális fejlődési fokon álló nyugateurópaiak gyarmatosítási törekvése mellett a mongolokkal való mélyebb szociális viszonyok megkötése nem is várható, úgy ez az összekötő kapocs mégis azt mutatja, hogy a sárga faj a fehér fajjal ilyen viszonyokat mégis létre tud hozni; úgy harcias zavarok, mint a szociális és merkantil érintkezések minden formái Oroszország és Kelet-Ázsia közt elő fogják mozdítani ezt a proceszst és ama területeken szociális alakulatokat hoznak létre, amelyek mindkét faj lényegének megfelelnek. Mindenesetre

*) Lásd Ratzenhofer R. „Wesen und Zweck der Politik.“ (Lipscse 1893.) II. 242.

a fehér és sárga faj eltársadalmosítása a legmesszebb menő jelentőségű esemény, amely az emberiség szociális folyamataiban a megérlelés felé indul.

A fajok szociális viszonyára vetett áttekintésünk mutatja, hogy minden döntő indító okok a fehér fajtól indultak ki, mert a fehér faj ama vállalkozó harcias érzék főképviseelője, amelyből az emberek magasabb szociális fejlődése származott. Amíg a fehér fajt a táplálkozási és szaporodási érdekek harci és vándorló kedve folytán világot átölelő vállalkozásokra serkentette, addig a sárga faj szilárd és elzárt lakóhelyein megsűrűsödött és intenzív kultúrával és sokoldalú lemondással pótolja azt, amit a fehér faj extenzióval és hódítási vágygyal ér el.

Általánosságban ez a szociális folyamat a fajok és törzsek növekedő vegyülését mutatja. De, úgy látszik, ebből nem egységes kevert faj származik, mert ama klimatikus életfeltételek különbsége megmarad, amely okozója a fajkülönbségnek; az embereknek a különböző életfeltételekhez való alkalmazkodása másrészt oda hat, hogy az embereknek szükségük van a maguk kielégítésénél arra, hogy megfelelő politikai és szociális autonómiájuk legyen. Ez a jelenség azonban a különböző kultúrák legtartósabb indító oka gyanánt mutatkozik, amelyből mindig szociális mozgalmat létrehozó ösztökélések származnak.

Európa eközben szociális processzusát népesedési többletének kedvező levezetése mellett folytatta és pedig a forgalom jegye alatt; a differenciálás már nem a kultúrkörre szorítkozik, hanem a szociális alakulatok az egész világot érdekkörükbe vonják. Ily körülmények közt folytatódnia kellett a tömegek szociális és politikai befolyásra való haladásának is; az érdekek, amelyek a gyarmatosításnál megerősödtek és

felszabadultak, túlnyomóan gazdasági természetűek voltak, úgy hogy az uralkodó osztályok a munkálkodókkal szemben bizonyos függő helyzetbe jutottak; a modern világban ennek folytán a hódító állam helyébe lép a birtokállam, amelyben uralom és szolgálat az osztályok közt érvényes jogviszony alapján kölcsönösen érvényesül, egyrésztől a harc-organizáció átvett privilégiuma, másrésztől a tőke hatalma, mint a munka produktuma és harmadik részről, a munka joga folytán, amely a tömegek terrorizmusa által elismerésért küzd. Ez a szocializáló mozgalom a 19. század vége felé az európai kultúrkörben oly magas fokot ért el, hogy a fő érdekcsoportok: fölnyomuló tömegek s a birtokot s befolyást őrző kisebbség reális erő dolgában csaknem egyensúlyban tartja egymást.

Az államot uralmi viszony gyanánt ösmertük meg, mely a legyőzötteket szolgálattévökké teszi s a győzők s a kisebbségnek jogát hatalmi intézmények által megerősíti, mely hatalmi szféráját az uralmon lévők érdekében mindenféle; hódításokkal igyekszik kiterjeszteni s fenmaradását a kard erejére támasztja. Az ókornak ezt az államát már a keresztény eszme az internacionális kölcsönhatással az egyházi egység alapján módosította. A szocialisztikus eszmék, előmozdítatva egyrészt a filozófia racionalizmusa, másrészt az európai népek konszolidálása által, az államot megint közelebb hozták a kultúrcélhoz, amely a primitív földművelési közösséget jellemzi. Az államokban az egyház nemzetközi jelentőségének sülyedésével az állampolgárok általános jogának civilizatórius gondolata támadt; ezt az államot „jogállam”-nak nevezhetnők, ha érvényre lépne valamely jog, mely a befolyás és birtok méltányos felosztását biztosíthatná. Egykor az államhatalom szinte csúcspontja volt a társadalomnak, amely kemény nyomással tartotta fenn a hatalmi organizációt; most a kormányhata-

lom, ha meg is tartja hatalmi állását, közvetítő instancia az egymás ellen harcoló érdekek között. Az állam saját társadalmával szemben csak azért még mindig hatalmi organizáció; mert a szociális alakulatok békés megegyezését biztosítja; kormánya arra törekszik, hogy az objektivitást a tekintélylyel egyesítse. Amennyiben mégis a nép részeinek elnyomását szolgálja, ez nem áll szándékában a modern államnak, hanem ez az állam lényegében rejlik. Úgy a politikai elvek ellentéte, mint háborús változások visszatérése folytán, amelyet az államok és népek politikai hatalmának ingadozása idéz elő, a hódító állam hatalmi organizációja konzerválódott s a jelenlegi társadalom formálisan még mindig főképpen a múlt szociális rétegezettségén alapul.

A kultúrkörök egymás közt úgyszólván hatalmi törekvésekbe léptek és általános áttekintésben már nem törzsek és államok, hanem fajok állnak harcban a világhatalom felosztásáért. A szociális folyamat ezáltal új alapra helyezkedik, másrészt pedig a régi alap eszközei támogatják, minek folytán magában válságossá, homályossá és bonyolulttá lesz.

Amíg a kultúra az egyes ember követelményét, mely munkás gyanánt való érdekeinek kielégítéséből áll, érvényesíti, tehát a társadalmat az életélvezetek kiegyezése felé vezeti, – míg a forgalom sok szociális alakulatot terjeszt ki az egész világra s a differenciálás a kultúrkörökön belül az államkorlátokat mind kevésbbé veszi figyelembe, tehát lazítja a társadalom rendező momentumait, – addig az emberek fokozódó szaporodása folytán a gyarmatosításra képes területek jóformán teljesen el látszanak foglalva lenni s a gyarmatosított területek államilag és szociális módon bezáródnak; amíg tehát a szociális folyamat feloldó és felszabadító jelenségei hatalomban növekednek, addig új, terjedelmes és mély konfliktusok

tusok keletkeznek. Éppen ezért nem képesek az államok, dacára a kulturális fejlődést sürgető népeknek, engedni a hódító állam hatalmi organizációjából. A népek törekvései gazdasági versenyük közben a szociális folyamat örökös okaiból új harci motívumokat ébresztenek, amelyeket karddal kell majd elintézni. Az állami rend felbomlását a tömegek szocializáló törekvései által a tömegszükségletek konfliktus-momentumai paralizálják; s ha az emberek kulturális okokból korlátlan szociális viszonyokat sürgetnek is, úgy mégis a szociális folyamat legöregebb oka, a szaporodás, az államnak és hatalmi organizációjának fentartására vezet. Mert az emberek harcmotívumai és mozgalmi ösztönzései csak akkor szűnhetnek meg, ha a szaporodás megszűnik s a variáló életföltételek kimerültek.

Másrészt azonban kétségtelenül észrevehető, hogy az emberszaporodással a társadalmi körök ama differenciálása is növekedik, amely az embereket a kölcsönös érdekek hálójába foglalja s így a háborúkat ritkábbakká teszi s az individualitásokat a megegyezés terére szorítja, hol a kultúrák tenyésznek. Így közeledik a szociális folyamat, fejlődéseinek főjelenségei közt, a kultúra és harc között ingadozva, ama kiegyezéshez, amely rendező organizációk mellett az ellentétes érdekek kiegyenlítését lehetővé teszi.

V. A szociológia alaptanai.

18. Individualizálás és szocializálás.

A szociális folyamat azt tanítja, hogy a szociális alakulatok kifejlődésénél, csak úgy, mint az egyes emberben, érvényesül az individualizálásra való és a szocializálásra való hajlam.

Az individualizálás arra törekszik, hogy a szociális alakulatot magában véve az életfeltételekhez alkalmazza és organizálja és azt a külvilággal szemben szilárd formává alakítsa, úgy hogy más közösségek közt különös közösséget képezzen. A sajátosságnak ez a nyomatéka a különlegességre relációban van az ellentétek hevedésével, amelylyel a szociális alakulat létért való harcában találkozik. Az individualizálási ösztönben kifejeződnek mindazok az erők, amelyek a közösségeket fentartják, nagyobbítják, kultiválják és politikailag szervezik.

Ezzel az individualizáló ösztönnel szemben áll a szocializáló ösztön, amely a közösségeken belül az elvtársak meg egyezését létrehozza, fentartja és kifelé támaszt s egyeztető momentumokat keres. Eleintén tehát erősítőleg hat a szociális alakulatokra s támogatja az individualizálást, amennyiben

mindenfelé megelegetést hoz létre; de a fejlődés további folyamán, mihelyt a szociális alakulatban differenciák merülnek föl az életföltételekkel, a szocializálás, az individuális sajátosságra feloldólag, az organizációra gyöngítőleg és a kifelé való korlátokra rombolólag hat. A szocializáló ösztönben tehát kifejeződnek azok az erők, amelyek a közösséggel csak föltételesen rokonszenveznek vagy amelyek a merev sajátossággal általános érdekeket állítanak szembe. A szocializálás tehát különösen a faji és szociális érdekek jelenség-módosulatlan alapszik.

Látjuk tehát, hogy lehetetlen a veleszületett érdek tevékenységének e két irányát egymástól elválasztva elképzelni; mert az individualizálás eltársadalmiasodólag hat a közösségen belül s a szocializálás megnagyobbítja és előkészíti a közösségeket. Ilyenformán a szociális processzus a kölcsönös individualizálás és szocializálás produktuma, mint tömegemanációja a minden emberben működő ösztönöknek, amelyek önfejlesztésre és ama szociális viszonyok fejlesztésére irányulnak, amelyek érdekeit fölébresztik. Aki az individualizálás kényszervizonyaiban az érdekeit sértve látja, az szociális támaszt keres, függetlenül a hozzátartozó közösségtől és aki a felszabadított létért való harc ellen védelmet keres, az individualisztikus módon szorososan csatlakozik a közösséghez. A hatás eme kölcsönössége folytán minden irányban meg van a veleszületett érdek minden jelenség-módosulata menten az említett érdekkarakterisztikumától; a szocializálás éppen úgy alapulhat individuális érdekeken, mint ahogyan az individualizálás szociális érdekekben találhatja indító okait. Így a brit nemességnek a korona elleni harca, mely a *Magna Chartához* vezetett, szocializáló mozgalom volt, amely azonban individualisztikus vonást tartalmaz, s amely eredménye-

sen lép előtérbe s individualisztikus eredményt érlel meg. A jelenkor szocialisztikus munkásmozgalma a szociáldemokratikus program által már individualisztikus vonást kap a munkások, mint a többi osztály fölött levők uralmi vágyaitól.

A két főirány kölcsönössége előmozdítja a szociális processzust, mert a szocializálás a maga individualisztikus zárlatával a közösségek létrehozását és az individualizálás a maga szocializáló ellenhatásaival azoknak fölbomlását hozza létre. Minden szocializáló mozgalom vége új kényszerviszony létrehozása és minden uralmi viszony vége, annak új közösségekre való feloldása.

Minden közösség csak akkor fejlődik ki teljesen, ha benne valamely *tekintély* alakul ki, amely a többi egyént *hívek* gyanánt maga körül gyűjti vagy *rivalisok* gyanánt magával szembeállítja. Ha valamely közösség a szociális szükségességen túl individualizálódik, akkor a közösség fentartása a tekintély letéteményeseinek érdekében áll, akik szükségszerűen a kisebbséget képezik, míg a hívek, akik szükségszerűen a többséget képezik, elvesztik a közösséghez való hozzátartozandóságukra vonatkozó érdekeiket. Erre vagy a szociális alakulat differenciálása megy végbe, miközben a rivalisok tekintélye új organizációt teremt, – vagy a régi közösség regenerálódik az érdekkiegyenlítés és a tekintély helyreállítása által.

A közösségek benső élete a rendező kényszer és bontó felszabadulás változata gyanánt nyilvánul, miközben a szabadságnak szocializáló eredete van, de normálisan az individuumot szolgálja és a kényszernek individuális eredete van, de a közösséget szolgálja. Mindkét irány harmonikus változásában, mely szerint a szociális szükségességnek megfelelően válik hatékonnyá a kényszer és felszabadítás, rejlik a szociális alakulatnak és tagjainak virágzása, Az egyéni és szo-

cializáló túlzásban, amely a szükségletekkel és a közösség erejével ellentétbe helyezkedik, gyökerezik a közösség veszedelme. Be lehet ezt bizonyítani minden törzs, nép, állam, kultúrkör, minden osztály, sőt minden család sorsával.

Ha a szociális fejlődés két irányát összehasonlítjuk, az *individualizáló kényszert* a hozzátartozó tekintély által és a *szocializáló felszabadítást* a többségi érdekek által, úgy akkor amaz a szociális kialakulás szükséges alapjának bizonyul, míg emez csak szükséglet, amelyet az emberek szociális összefüggésének megváltozott tényállása tételez föl. A tekintély tehát a szociális fejlődés eredeti ösmertető jele; materiális lényegiességünkben gyökerezik, mert már minden nemi közösségben is a fölényesség és alárendeltség a születésben, a kor és erőkülönbségben adva van. A differenciáló felbomlás ellenben eredetileg a táplálkozási és szaporodás primitív hatásai-ban gyökerezik, amelyhez megint csatlakozik a kultúra vagy a vándorlási hajlam ébredésével a politikai rend helyreállításának, tehát ugyancsak valamely tekintélynek szükségessége.

Hogy valamely szociális alakulat individuálisan megállhassa helyét, szükséges, hogy érdektársai ama tekintélyi kényszernek vessék magukat alá, amelyet a szocializáló érdek követel. A tekintélynek e feltétlen jelentősége folytán figyelhetjük meg, hogy sok közösség különböző kényszerformák alatt pangó állapotba jutott, amely minden kultúrkörre ráillik, kivéve azokra, amelyek nyugateurópai eredetűek. De nem képzeltünk el közösséget, amely a szociális felbomlás múltó állapota után ne vetné alá magát csakhamar valamely tekintélynek és ne venne magára valamely benső kényszert. Ezzel rájövünk, hogy a kényszerben és tekintélyben van minden szociális egyesülés karakterisztikuma, míg a differenciáló

felszabadítás képezi a társadalom fejlődési elemét. Szociológiai tanok ezek, amelyek az államtudományokra nézve alapvetőek.

19. A szociális differenciálás s a vezérelv a szociális folyamatban.

Az emberek és állatok teremtésének legjelentősebb momentuma az egyesnek szétválasztása (differenciálása) az élettelen, a materiális univerzummal való összefüggéstől a mozgékony individuumhoz. Amíg élettelen alakulatok és túlnyomóan a növények is az anyag működő erőivel szakadatlan kontaktusban maradnak, addig a tudatos individualitás bizonyos, a materiális existenzia kényszerének megfelelő, relatív szabadságban nyilvánul – t. i. a világegyetemnek szigorúan a természeti törvényekhez kötött energiája a tudatos élet által individuális módosulatoknak van kitéve; csak valamennyi egyén tömegfunkcióiban jut érvényre megint kétségtelenül a természeti törvényszerűség. Ha tehát a szociális folyamat sem térhet el a természeti törvényszerűség útjától, de azért az ember individuális különálló helyzete mégis arra kényszerít, hogy az erők, amelyek a közösségekben működnek, az egyes nézőpontjától fogassanak föl és magyaráztassanak meg; mert a szociális processzusban az, ami változékony, nem más, mint az egyén a maga akaratayilvánulásaival; az erők, amelyek benne működnek, megmagyarázzák a szociális processzust; ez individuális alapvonás nélkül nem volna a tudatos világban sem az életteltől eltérő jelenség s a szociális világra nézve is csak kozmikus, fizikai, vegyi és fiziológiai törvények volnának mérvadók.

Annak a megtudására, hogy mi vezérli az egyént a szociális folyamatban, vissza kell nyúlnunk a szociológiai gondolkodás lélektani és természettudományi alapjára; mert csak az, amihez az egyént kifejleszti, csak az lehet indító oka az emberekből való kölcsönös érintkezésére vonatkozó magatartásának. Miután az ember indító okai csak szükségleteiből nőnek ki, ennek folytán a szociális folyamat sem lehet más, csak az egyes törekvések kiterjesztése az ember szociális vonatkozásaira.

A veleszületett érdekek közérzések által fölébreszti a tudatot; mihelyt az Én a maga fejlődésében kielégítődik vagy zavartatik, megszólal a veleszületett érdekek központi vagy periferikus érzéki hatások által. Az érdekek tehát *szubjektív szükségletek* és külső behatások vagy *szociális szükségletek* folytán ébred.

Az emberi érzések általában a fiziológiai érdekek zavarai-ból vagy kielégítéseiből állnak. Ez innervációkrak az önálló Én-ből való levezetése azonban nem lehetséges, mert vannak szubjektív szükségletek, amelyeknek az Én lényegén túl lévő érdekeket kell szolgálniuk. Igazolt dolog tehát már eleitől kezdve a fiziológiai érdeket az Én fentartására, kifejlődésére és szaporodására vonatkozólag megkülönböztetni. A fiziológiai érdekek, melyek a anyagcserét és az individuális alkatot vezetik, az ébredő tudattal egyéni érdekké lesznek. különösen pedig az Én fölé való növekedésünkön túl fájérdekké.

A horda primitív állapotaiban s az emberek vékony elosztása mellett az egyéni érdekek rendszeresen nem találkoznak szociális ösztönzésekkel, mert ezeket az emberek zavartalanul kielégíthetik; csak a fájérdekek hozza viszonyba egymással az embereket s ezért ez kezdetek minden szocializálásnak. Ez az érdekek sem lépnek föl hevesen, mert a promiscuitás állapotában

vagy az ideiglenes házasságban a házastárs megválasztását illetőleg nincsenek nehézségek. Ebben az őállapotban a földolgokat illetőleg a fajérdek még az egyéni érdekekkel egyesülve lép föl élettanilag ösztönzött központi közérzetek kielégítése gyanánt (nemi ösztön). De az emberek szaporodásával mindenekelőtt a faji érdek nyilvánul, mert a szociális szükségletben fölébred az óhaj, hogy a nemi érintkezést szabályozni kell. Ezzel a két érdekjelenség azonnal egymástól elkülönítve nyilvánul; úgy a táplálék beszerzésénél, mint pedig a házastárs megválasztásánál differenciák támadnak a horda tagjai között, amelyek részben kiegyenlítődnek, részben az érzés ellentétei gyanánt hatékonyak maradnak. Noha a horda-ember, akit társának megválasztása megillet, azoknak egyéni egyenlősége és az életviszonyok egyszerűsége által kevésbé ösztökéltetik, úgy mégis az egyéni érdek amaz irányba tereli, ahol a szükséges segítséget megtalálja, amikor táplálékát keresi s a fajérdek oda vezérli, ahol csíraszerű képességeinél fogva a legelőnyösebb nemi keresztezésre van kilátása. Az érzéseket a veleszületett érdek arra az irányra vezeti, ahol az fordul elő, amit a természet nyújt; az egyszerű viszonyok még kizárják azt, hogy az általános természeti törvényszerűségtől eltántorocjjanak. Ebben az őállapotban a szociális folyamat csak a nemi viszonyok következményeit foglalja át, t. i. a hordatársak házassági kötelékeit és korkülönbségeit, amit nem tartunk még tulajdonképpeni differenciálásnak, mert a házastárs rendszeren adva van és a korkülönbség változhatatlan. A származási állapot ez egyszerűsége dacára már az a jelenség lép föl, amely minden szociális differenciálás lényege, t. i. a *társválasztás*.

Az emberszaporodás és táplálkozási gond az embereket arra ösztökéli, hogy a horda csoportokra és törzsekre oszol-

jék. Ha már most ez a differenciálás sem tulajdonképpen különbözőséget jelent, liánom csak az egymással vérrokonságban álló közösségek nagyobb számát hozza létre, úgy mégis a minden jövőbeli differenciálás döntő momentuma, érvényesül: *az ember veleszületett érdeke szembe kerül a különböző életfeltételekkel* a lakóhelyek különbözősége folytán. Ha eltekintünk az emberek különböző eredetétől, úgy e tényből magából kellett erednie az emberek variálásának. Az életfeltételek teljes kihasználásának biológiai törvénye, amelyet kísér a csirában lakozó fejlődési irány (veleszületett érdek), létrehozza az emberi nem differenciálását; különböző fajokra és törzsekre oszlik; a közösségeken belül a vér vonatkozások képezik a szocializáló momentumot, míg a táplálkozás a lakóhely megváltoztatására vezet még mindig jelentékeny szociális zavar nélkül.

A variálás folytán az eredetileg vérrokonságban álló közösségek, dacára a közös származásnak, elidegenednek egymástól. Nem a szomatikus különbségek azok, amelyek ellentéteket támasztanak, hanem a veleszületett érdekek bekövetkezett differenciálása; a különböző életfeltételek behatása, alatt az érzelmek hangja differenciálódott; amíg pl. valamely kedvező táplálkozási és lakási viszonyok közt élő törzs puha kedélyt szerzett, addig egy másik, mely kemény viszonyok közt kénytelen táplálékot szerezni, durva kedélyűvé lesz, minek folytán ezek a közösségek életfelfogásuk alapvonásaiban különböznek a rokonságot illetőleg. A kedélyfejlődés e két különböző irány fejlődése a szociális alakulatok elvileg különböző magatartásában is nyilvánul a szociális érintkezésnél; az a törzs törekszik majd békés viszonyokat fentartani, emez pedig idegen közösségeknek ellensége lesz. A differenciálás harmadik jelensége tehát kiszámíthatlan időpontokban fajbelileg és

törzsbelileg különböző közösségeket fog kifejleszteni, amelyek a harc befolyása alatt állják körül az életfeltételeket, amelyekkel nemcsak a természettel szemben kell megbirkóznuk, hanem e közben *az embereknek egymás közt támadó ellentétek* nyilvánulnak szociális zavarok gyanánt. Az emberi nem variálása lépésről-lépésre halad azzal a nehézséggel, hogy a táplálkozásnak s szaporodásnak megfelelhessenek, minek folytán az embernek az a benső hajlama, hogy más lényeknek ellensége legyen, növekedik s a külső támadások és ellentállások gyarapodnak.

Ha még mindig egyesíti is a vér rokonság a közösségeket s így tehát a törzsből a hagyományos viszonyok uralkodnak is, úgy mégis a nehézségek, hogy az érdekek kielégíthessenek, növekedni fognak s különösen az ellentétek törzsről-törzsre a szociális súrlódásokat növelni fogják. A közösségek tagjaiban növekedik az érzés, hogy társulási csatlakozásaik már nem alapszanak a hordaállapot idilli szabadságán, hanem annak a szükségességén, hogy minden egyesnek biztosítsák érdekeinek kielégítését a közös hatalom útján. Nemcsak maga a vérkötelék, hanem a harcban való *védelmi és támogatási szükséglet* is megtartja az embereket törzsbeli közösségükben; ezzel a szocializáló névrokonsághoz csatlakozik egyszersmind a szocializáló hasznossági érzés. Az egyéni érdek az egyest, mikor segélyre szorul, környezetére utalja; a szocializáló erő már nem egyedül a faji érdekekben van, hanem ez megint összekapcsolódik az egyéni érdekekkel, hogy a törzs a szociális érdekévé legyen. Ezzel azonban előáll az olyan érdekek kielégítésére vonatkozó lemondás, amelyeket nem lehet belevonni a törzs érdekösszeségébe.

Ez a *lemondás* szükséges feltétele annak, hogy az egyes érdekekből a közösség szociális érdekei származhassanak; ab-

ban a mértékben fontosabbá lesz, minél lehetetlenebb a variálás folytán a közösség érdekében az egyes érdekek összeségét meglátni. Amíg az egyes szabadon élhetett érdekeinek, addig a fődolgozokban megfelelt a közösség érdekeinek is azzal, hogy saját érdekeit kielégíthette; mert az egyes ember óhaj-tásai és veszélyei általában ugyanazok, mint az egészéi. Az egyesnek a közösségben való feszélytelensége – amúgy sem lévén sérelmetlen soha – mindjobban eltűnik az életviszonyok megnehezítésével s a kívül-belül való ellenségeskedés fokozásával; mert ezek a viszonyok a közösségek szervezését követelik, hogy egyrészt a táplálás munkájának, másrészt a harc követelményeinek megfeleljen.

És ezzel megkezdődik az eddig általánosságban szociális egyenlőségű közösségben a *belső differenciálás*. Végbe fog menni a törzs rétegzése a harcképesség és munkakötelezettség folytán, miközben megint nem lesz szabad társulati választás, mert ez a szociális rétegződés túlnyomóan kényszer-viszonyokból származik. Még a harcképes is, noha uralomra jut, rendszerint igazi képességei folytán jut helyzetéhez; ennek egyénileg is meg kell felelnie és elveszti, ha már meg nem felel. Mindenesetre azonban ez a differenciálása a törzsnek tagjainak ama szabad törekvését hozza létre, hogy társulási választása által érdekeiket kielégíthessék és arra támogatást keressenek. Megkezdődik az emberek közt a támaszték és elidegenedés változata, amely amaz ösztön és nézet alapján megy végbe, hogy érdekvédelmet keressenek; ezzel azonban a vérkötélékek tényeihez csatlakoztak a *politikai kényszer* differenciálásai és azok a differenciálások, amelyek a *szabad eltársadalmasításból* erednek; ezek képezik a szociális folyamatban a differenciálás további jelenségeit. A vér- és politikai differenciálások adva vannak és összefoglalják a közösségeket

egy kényszervizonyba, amennyiben felbomlasztja azokat és új közösségeket és kötelékeket igyekeznek helyőkre tenni.

Noha a szociális folyamat eme stádiumában megösmérhetők ama momentumok csirái, amelyek a differenciálást általánosságban jellemzik – t. i. a vérviszonyok s a szociális alakulatok tagolása, az uralmi viszony, az érdeklemondás, a szociális érdek, mint valamely egyesülés vagy valamely egyesülés megválasztásának kumulatív fogalma, – de azért mégis a vérkötél oly hatalmas érdek maradt, hogy a differenciálást általában akadályozza; alapjában véve az emberek egymás közt még mindig 'független, szigorúan elkülönített, alig észrevehetőn rétegezett törzsegységekre vannak oszolva. Ezek fajj érdekeik alapján abszolút ellenséges módon állnak szemben egymással; nincs semmi viszonyuk egymással mint a harc, háború és szökés. Ha a szociális fejlődést a differenciálásra való megerősödött indító ok nem mozdítaná elő, akkor az emberek végtelen harcban vagy legalább is. elkülönített, civilizációra képtelen közösségekben maradtak volna egymással szemben. Ez az a szociális állapot, mely a természeti népek sajátossága és amelyen túl nem juthattak volna eddig benső erejüknel fogva. Az erre vonatkozó individuális ok csak velökszületett érdekükben lelhető. Ők ugyanis tudatos organizmusuk (agykapacitás) fejlődési fokánál fogva nem képesek az individuális és faj érdeket a szociális érdeknek ama magaslatára emelni, amelyben az egyes érdek az érdekközösségben elégitődik ki. E szociális érdek nélkül azonban nem lehetséges sem a munkában, sem a harcban való fölény. A természeti népek munkája kontárság marad; művészeteik barbárok, politikai rendjük zsarnokság, háborújuk céltalan gyilkolás.

Ha föl tudnók tételezni, hogy a mikronezies, az eszkimó, a botokud csekélyebb agysúlya bizonyítéka annak, hogy ezek

a népek fiatalabb fejlődési fokon vannak, mint a kultúrnépek, akkor azt is föl lehetne tételezni, hogy ezek is még kultúrnépekké válhatnának, ha erre idejük volna. Ez a föltevés részben arra mutatna, hogy az emberek származása különböző. Mihelyt azonban ragaszkodunk a származás egységéhez, akkor a természeti népek intellektuális visszamaradottságát a fejlődésre hátrányos s a hideg és forró égöv rossz életviszonyaiból kell megmagyaráznunk; ezek nem engedik meg az impulzusok érvényesítését, amelyek az idegközpontok képességét egész a belátásig fejlesztik, hogy az ember az érdekeit nem állat gyanánt direkt elégítse ki, hanem hogy számarányának növekedésével érdekvédelmének organizációjára van utalva. Ezt a föltevést megerősíti a természeti népek aggszzerű magatartása, sok tekintetben fizikai súlyedése is. Úgy tünnek föl ugyanis – valamint a szükséget szenvedő társadalmi rétegekben az egyes ember is öregebbnek látszik, mint amilyen valóban – mintha ezek öregebbek volnának, mint a többi kultúrnépek, noha azokkal a valóságban egykorúak. A szociológiai belátás ilyen módon hozzájárul az emberek egységes származásának megerősítéséhez. Mert a természeti népek nem képesek szociális viszonyaikat kifejleszteni, azért nem képesek egyszermind azokat az életföltételeket kihasználni, amelyek a kultúrnépeket sok irányban fiatalságban tartották meg. A természeti népek a táplálkozásukra és szaporodásukra vonatkozó versenyben, különösen szociális fejlődésük pangása folytán buktak el. A természeti népek közösségei azokhoz a sejtekhez hasonlatosak, amelyek csak oszlás által, nem nélkül differenciálódnak; hiányzik az ösztönzés a variáló magasabb fejlődésre, amely csak két vagy több különböző közösség konjugációja által lehetséges.

A két hatékony ok, a szaporodás és táplálkozási gond

kezd már most működni, hogy a megfelelő szociális alakulatokat magasabb differenciálási mód felé vezesse.

Ha törzsi egységek nagy terjedelmet nyertek, miáltal egyszersmind patriarchális rétegezésük is fölvirágzik, akkor a vérkötelék azáltal is gyöngöttetik, hogy a rokonságok a különböző törzsrétegekben lassankint elidegenednek egymástól. Ennek folytán az idegen törzsekkel való érintkezéskor nem gondolnak föltétlenül a megsemmisítésre, hanem tért engednek az érzésnek, hogy lehetséges közöttük a szocializálás. Csak arról van szó, hogy a veleszületett érdek ezt az érzést megvalósítani törekszik s ez megtörténik, ha törzsek harcolnak egymás ellen, amelyek gazdaságilag különböző alapon állnak, pl. harckész, viharedzett nomádok, pásztorok és vadászok megtelepedett, békeszerető földművelőkkel. A földművelők lakóhelyein talált kedvező táplálkozási viszonyok és az, hogy a nomádok ezeknek a kultúráját nem ösmerik, előbbrehaladott törzsrészeikben azt az ösztönt ébreszti, hogy elhallgattassák a vérgyűlöletet és hogy kíméljék a leigázott földművelőket abból a célból, hogy folytassák a győzők javára munkájukat. Az idegen táplálkozási formákkal való érintkezés ösztönzést ad az individuális érdekeknek, hogy a leigázottat szolgálattévővé tegye – s ezáltal meg van törve a vériköztetés a szociális processzusban, tér nyílik a törzsidegen vegyülés előtt, egyengetve van az ut a gazdasági érdekek alapján való differenciáláshoz és át van törve a független szociális alakulat benső, törzsbeli egység. A *terjeszkedő* (atomizáló) differenciálás helyébe lép most már az *egymásba fogózó* (agglomeráló) differenciálás. A fejlődési mód az ezáltal érintett törzsek veleszületett érdekének megfelelő; mert a harciasság a nomádokat éppen úgy hivatja uralmi kényszerük gyakorlására, amely mértékben képtelenek szilárd lakhelyeken inten-

zív kultúra megteremtésére; s a megtelepedett földművelőkben meg van a hajlam, hogy magukat alávéssék, ha ezzel nem veszítik el összefüggésüket az őket tápláló földbirtokkal. Amazok érdeküket az uralomban, emezek a birtokban látják.

A szociális fejlődés terén való ez a jelentékeny lépés az organizmusok fejlődési módjában gyökerezik, – a konjugáció által történő sejtszaporodásban; amint már a legegyszerűbb organizmusokban, pl. a *spirogyra longatában* megfigyeltük a hímnemű sejtek tevékenységét, szemben a passzív nőnemű sejtek tevékenységével,*) azonképpen van itt a nomád törzsnek *hímnemű* s a földművelő törzsnek a *nőnemű jellege*, mint szociális alakulatnak. A hímnemű jelleg a harcoló férfi s a nőnemű a munkálkodó asszony a tipikus családban meg van világítva kellően; hasonlóképpen a békeszerető munkaközösség, a nőnek biológiai tekintetben megfelelőleg, az őstípus s a harcoló nomád törzs, a férfihez hasonlóan, amannak variánsa.

A szociális folyamat feltárásában megmutattuk, miképpen tört át különböző módon az agglomeráló differenciálás, aszerint, hogy miképpen adattak meg az erre vonatkozó föltételek. Az összeütközésnél működő érdekek számtalan variánsai tehát létrehozták azokat a sokféle differenciálási jelenségeket is, amelyek az embernek sajátosságai voltak és amelyek részben most is sajátosságai: a munkások tökéletes leigázását és kultúrájuknak a győzők által történő elfogadását; ez teremtette meg az államot a maga kétségbevonhatlan benső rétegezésével, szigorú uralmi viszonyával és határozott individualitásával pl. Kínát, – míg ettől eltérőleg többé-kevésbé tökéletes államiasságok keletkeztek, amelyek váltakozva a leigazoltak

*) Ranke J. „Der Mensch.” (Lipce 1886.) I. 76.

megsemmisítésére, pl. a keltákéra, sőt még az előbbi győzők megsemmisítésére, pl. a góthokéra vezettek. Ahol azonban hiányzik a találkozó törzsek életfolyamatára vonatkozó elvi különbözőség, ahol nem ütközik a harcképesség a munkaképességbe és különösen ahol a kettő közül egyik sem fordul elő, ott az állami fejlődés helyett az előbb említett alárendelt harcviszony uralkodik, amelyben a vérkötelék mérvadó, Ahol az életföltételek sem harcias, sem kulturális képességeket nem fejlesztettek ki, ott a leigázásra való ösztönzés mindkét részről hiányzik; hiányzik az indító ok a szocializálásra s a törzsegység variálására. Miután ilyen szociális alakulatok sem a munkában, sem az uralkodásban nem kiválók, ezért szociális állapotuk is civilizálatlan marad a benső rendre és agglomeráló differenciálásra való ösztönzés nélkül.

A vérkötelék jelentőségének visszalépése folytán a magasabb fejlettségű közösségeken belül más érdekek merülnek föl. a táplálkozás az emberre nézve sűrűbb népese-
 dés mellett a legnagyobb jelentőséghez jut s miután ez egy táplálási osztály keletkezése folytán előmozdítatik, ennek folytán ez érdekhez a politikai érdek is kapcsolódik. A szaporodás az individuális érdekekkel szemben, hogy magát fenntartsa, háttérbe lép; az a jelenség ez, amely a veleszületett érdek lényegéből ered. Ha az ember táplálkozási gondokkal küzd, vagy ha rabszolga gyanánt annak a megősmérésére jut, hogy utódai kedvezőtlen életföltételeket találnak majd, – ha az uralkodó vagy birtokban lévő annak a megősmérésére jut, hogy törzsének terjeszkedése folytán a szociális előjog szükségszerűen gyöngül, akkor ösztönszerűen elnyomja fájéredkét; a nemi szerelem haszonleső gyönyöréretté sülyed, amelynek minden ösztönzése meg van a preventív nemi érintkezésre. Látjuk, hogy itt oly jelenség lép be a szo-

ciális folyamatba, amely az ember további fejlődésére nézve irányadó; ebből származnak azok a bámulatos erkölcsök, amelyek a nemi érintkezést és a házasságot meghatározott föltételekhez kötik s amelyek a magzatmegsemmisítés különböző formáit teremtik meg. Ha a magasabb kifejlődésű közösség ezáltal a családi kötelék szabályozására ösztönöztetik, hogy így közvetve a szaporodást bizonyos korlátozó kötelezettségek elé állítsa, akkor másrészt azt látjuk, hogy a legtöbb természeti nép tehetetlen szociális állapota a gyermekgyilkosságot szociális rendjük alkatrészévé teszi.

A faji érdek visszavonulása mellett áll az egyéni érdek előtérbe nyomulása, amely most már minden irányban individualizálólólag hat. Az egyes érdekében történő differenciálás nagyobb, mint a szociális érdekekben történő. Az egyéni érdek a társkeresésre ösztönöz, hogy a számszerű gyarapodással gazdasági és idővel, a szociális harcban politikai támogatást is találjon. Az anyai jog eltűnik. A férj nemi osztályosa mindenek előtt annak rabszolgája lesz s a gyermekek is a munka elvégzése céljából nemzetnek; az apa lesz a család uralkodója; és így ez a hódító állam mikrokozmosza lesz. A leigázottak általában rabszolgái az uralmon lévőknek és ezek szembeszállnak minden versenyyel a maguk politikai előjogaik terén.

Hanem a táplálkozás és szaporodás – ha már nem is a határtalan proliferáció formáiban, mint az őállapotban – tovább hatnak és további differenciálásra ösztönöznek; a gazdasági érdekek túlnyomó volta kifejleszti a kultúrát; a különböző kultúrák a különböző életföltételekből sarjadzva ki, határtalan számú érdekjelenségeket ébresztenek, amelyek az illető népekre a szociális alkat minden irá-

nyában bomlasztólag hatnak. Az egymásba fogózó differenciálás progresszív módon fejlődik. A politikai uralom kötelei különösen alkalmasak arra, hogy az egyéni érdekeket sarkalják, osztályos társakat keressenek, akik nekik politikai hatalmat adnak, melynek utolsó célja az uralmon, előjogon, birtokon és erkölcskenyszeren túl nem más, mint a táplálkozás biztosítása. A szaporodás differenciálja a politikai előjogokat és hátrányokat és osztályszerű érdekközöségeket fejleszt. A kereseti formák arra törekszenek, hogy benső támaszték és szociális párthívek útján gazdasági köteleket hozzanak létre. De fölébredtek a szellemi érdekek is s érvényesülnek vallásos hitkötelek és párthű egyesületek útján. Mindez azonban a ki nem aludt törzsérdek alapján megy végbe, mely az államon belül is törzsbeli szövetségeket tart fenn és így eszközévé lesz a történelmileg kifejlődött uralmi viszony fentartásának.

Így differenciálta a kulturális és politikai érdek föllépése a közösség eredetileg egyszerű formáját beható értelemben. Az egyes megtalálja általánosságban a származás és osztályhelyzet által adott osztálytársulást, lesz neki a politikai kényszer által oktroyált. gazdasági érdekei által szerzett osztályos társulata; egyes intellektuális érdek, csak úgy, mint mozgékony szociális viszonyok az osztályegyesülést lehetővé teszik, miközben azonban sohasem szabad feladnunk, hogy az egyén egyrészt veleszületett érdekének ösztönzése, másrészt a meglévő szociális tényállás kényszere alatt áll. A népeknek számos szövetségekre való differenciálása tehát nem az egyesek akaratnyilvánulásai szerint megy végbe, hanem *szociális szükségesség* szerint, amely egyrészt az individuum képességeiben, másrészt a természetes, kulturális és politikai életföltételekben leli alapját.

De a szaporodás és táplálkozási gond tovább hat éa a számos, egymás közt politikailag független, de önmagukban gazdagon differenciált közösségeket szociális érintkezésbe hozzák. További lakóhelyek és táplálék-forrásainak elnyerése lépést tart más közösségek leigázásával. amelyeknek rendeltetése, hogy megint szolgálattevőkke legyenek; az eredeti hódító állam megnagyobbodik; a politikailag önálló közösségek száma csökken; az emberek az uralomért való változatos harcba keverednek; a háború lesz a szociális fejlődés leglényegesebb eszköze.

Miután az ember elveszti a szociális módon egyesítő vérkötelékeket a fokozódó vegyülés és variáló szaporodás folytán, amíg az uralmi viszony folytonos megrázkódásoknak van kitéve, addig a szociális viszonyokban más rend iránt való érzék ébred. A kultúra, a birtok és a család valamely egyesítő tekintélyt követel, amely a háborúk és vándorlás káosza folytán elveszett. Tekintet nélkül az egyenlő származásra, egyenlő kultúrára és rokonerkölcökre, heves, differenciálást sürgető egyéni érdekek befolyása alatt, fölmerülnek a tudatban vallásos érzések és valamely *hitvalás* tekintélye lesz a szociális szükséglet központja. Mint-hogy minden reális érdek súlyos veszélyben van, föléléd aa emberben a transcendentális érdek. Annak a kilátástalansága, hogy a faj és egyéni érdek irányában meglehessen találni a szociális rend támaszait, arra ösztönzi az embert, hogy bensejében keresse egyéni cselekedeteinek támaszát; fölébred a hiányzó tekintély amaz érzékentüli képzetekben. amelyek a népek fölött már régóta uralkodnak. A buclhizmusnak, a kereszténységnek, a mohamedánizmusnak hatalmas felmagasztalásai, minden hozzájuk fűződő reformatories és szektáié törekvésekkel, nem egyebek, mint az

uralomra jutott transcendentális érdekek hatásai. A szociális fejlődésre kiható következmények minden idők leghatalmasabb következményei, mert a legbehatóbb differenciálás minden létező alakulatán túl nagy népkomplexumok egyesülnek valamely hasonló, vagy rokon felfogásban abban a viszonyban, amelyben az abszolúttal állnak. A transcendentális érdekek szocializáló tendenciája elvi fordulópontja a szociális folyamat természetének. Amíg eddig a szaporodás és táplálkozás volt a szociális fejlődés indító oka, addig most első ízben járul a szociális folyamathoz a szellemi érdekek,

A szociológiai törvényszerűség megértésére nézve azonban fontos, hogy ezt a fordulatot nem szabad a differenciálás állandóan működő okaitól való eltérésnek tekinteni, hanem azoknak folytatásai gyanánt; mert a táplálkozás és szaporodás az embert a transcendentális érdekek felé is vezette; a szociális folyamat tulajdonképpen fordulópontja nem az érdekek föllépésében rejlik, hanem abban a korlátozásban, amelynek az emberi nem alá van vetve az ismert lakóhelyek elfoglalása dolgában. A népmozgalom pangása az, amely az individuális érdekek kielégítését fokozott mértékben megnehezíti, míg egyidejűleg a létérti harci hevessége nem engedi meg a lemondást. A már a primitív állapotban kimutatott csirája a szocializáló lemondásnak a viszonyok folytán szociális; kényszerűséggé lett, úgy hogy a harcban, a kultúrán és az uralmon kívül az erkölcsi lemondás elkerülhetlen faktorává lett a szociális folyamatnak.

Miután a felekezeti eltársadalmasítás kiterjedt oly közösségekre és államokra, amelyek azelőtt önálló szociális alakulatok gyanánt ellenséges módon álltak szemben egymással, ezért szociális érintkezések jöttek létre, amelyek transcendentális érdekek nélkül lehetetlenek lettek volna. Tudjuk a szociális

folyamat leírásából, hogy bizonyos tekintetben a kultúr-rokonság már előbb nyilvánított szocializáló erőt az idegen politikai közösségek fölött; ezeket a viszonyokat azonban messze túlszárnyalta a vallásos befolyás hatalma. Gazdasági viszonyok, amelyek individuális érdekeken alapulnak, csak nagyon előrehaladt szociális fejlődésnél képesek relatív érdek-közösséget létrehozni. Ellenben érdekek, amelyek lehetővé teszik az individuális rezignációt vagy legalább egy más világra ruházzák át az egyéni érdek kielégítését, kitűnő módon alkalmasak arra, hogy túlvigyék az embereket a számos ellentéteken. El lehet mondani tehát, hogy csak a világvallás ébredésével, – amely az illető kultúrák gyümölcse – vált lehetővé a társadalmi viszonyok mélyreható megnyitása a kultúra alapján. A vallás áttört az érdekkorlátokon, amelyek a szociális fejlődés előbb működő faktorai alatt áthághatlanok voltak. A differenciálás nézőpontjából ennek folytán a felekezeti mozgalom nem annyira szocializáló hatása miatt világlik ki, hanem a differenciálás terét majdnem korlátlan módon nyitotta meg. Mert miután a vallásos tekintély a rokon és talán nem is rokon kultúrák legmesszeesőbb területein jut uralomra, azért más érdekeknek is sikerül a megnyitott szociális téren támaszt keresni, illetve osztályos társakat találni.

Ha túlnyomóan megint felekezeti ellentétek azok, amelyek egy nagy vallási közösséget differenciálnak, úgy ezt mégis csakhamar minden érdekforma részvétele követi ebben a mozgalomban. Az egyéni érdekek a szociális törekvések magvai gyanánt a vallási mozgalomtól csak ideiglenesen maradnak távol; a transcendentális érdek, amúgy is csak vezető szellemekben lévén hatalmas, elillan keletkezési indító okainak megszűnésével. És így csakhamar politikai indító okok vesznek részt a felekezeti közösségek differenciálásában, ame-

lyet követnek gazdasági és oly intellektuális érdekjelenségek, mik valamely kultúrkörön belül tevékenyekké válhatnak.

Egy, a csirában rég működő faktora a szociális folyamatnak oly hatalmasan lép előtérbe a felekezeti szocializálás folytán, hogy aránylag csak rövid ideig tartó tevékenységre van szüksége, hogy jelentékenyebbé legyen, mint amilyen maga a vallásos mozgalom volt. Mihelyt ledőltek volt az uralom és vérkötélék által felállított korlátok, az emberszaporodás és táplálkozási gond megint életbe letette az új, változó életföltételek föltételezése, ha közben is több egészen más törzs jutott mint akkor, amikor a primitív állapotok magasan képzett állapotokba mentek át, de mégis lehetővé vált sőt kényszer nélküli szociális alakulatok lakóhelyeken alakultak úgy, amint lehető a javak és vélemények megoszlása. Ez az a szociális mozgalom, amelyet a *nyelvi forgalom* fogalma alatt foglalunk össze. Ezzel kezdődik az emberek elvegyülése, az emberek érdekviszonyainak új csoportosulása és így egy általános differenciálás is, mely az egész világot befolyásának körébe vonja és amelynek hatása ma sem ért véget, ha föltehet.; is, hogy átlépte az emberek eltolódásának legmagasabb fokát. Ezzel belépünk a szociális differenciálás ama szakába, melyben a gazdasági törekvések az uralkodó befolyást magukhoz rántják, míg minden más törekvés csak ezeknek kísérő jelensége. Egyik eddig ösmert faktora a szociális fejlődésnek sem veszi el teljesen a hatását; sőt néha és néhol uralkodnak is a forgalom fölött; de mindig ez lép megint előtérbe mérvadó befolyásával a gazdasági érdek tulajdonképpen szószólója gyanánt. Így még sokáig tesz utóhatást a felekezeti érdek szocializálva, és differenciálása, transcendentális érdekek merülnek föl az időszaki szociális állapotokban. A fontos kultúrnépek előtt lényeg sze-

rint a vérkötélék túlhaladott érdek; ehelyett azonban ebből pedig pedig a forgalom hatása alatt – a nemzeti érdek fejlődött ki a kultúra, a vérszeretet és uralmi törekvés közötti kompromisszum gyanánt.

A nemzet kifejlődésében modern értelemben véve egy már az ókorban föllépett jelenséget látunk, amelynek nincsenek oly átfoglaló következményei, mint a vallási mozgalomnak, de mélyrehatóbb annál, mert nagy emberkomplexumokat egyesít a tartósabb egyéni érdek alapján. A nemzet tulajdonképpen annak a célnak a realizálása, amelyet a hódító állam: vitt bele a szociális folyamatba; anélkül, hogy az uralmi viszonyt kiszolgáltatta volna, a benső differenciálás a, leigázottakat és uralmon lévőket úgy összeolvasztotta, hogy a törzshöz hasonló közösségekké lettek, amely magát látszólag a vérkötélék, de voltaképpen a kultúrhatások közössége folytán, mint pl. az erkölcsök, a nyelv folytán kifelé önállónak érzi. Éppen a szociális; folyamatban tevékenységben lévő minden faktor együttműködése, miáltal úgyszólván érdekharmónia keletkezik a szociális szükségszerűség kényszere alatt, adja meg a nemzeti államnak és a nemzeti viszonyoknak azt a külön és – amint látszik – állandó helyzetet a szociális fejlődésben. Nemcsak hogy a nemzet a rokonszármazásra és egyenlő kultúrára alapított uralmi viszonynál nem egyéb, amelyben azonban a leigázást követte a kielégítő alkalmazkodás, miáltal tehát a nemzeti szövetség az állami rend dacára közeledik a szakegyesülethez, de a nemzet csatlakozik a meglévő életfeltételekhez is, minek folytán kulturális, szociális, politikai módon és tekintettel az adott lakóhelyekre, földrajzilag is önmagában körülzárttá lesz. Kétségtelen, hogy a természetesen körülrzárt nemzet, egybevágóan az állammal, magas szociális tökéletességű fejlődési fokot jelent, amely felé

általánosságban törekszik az emberiség. A szociális zavarok, amelyeket ez a törekvés hoz létre, okozzák a nemzeti uralomért való háborút, mert valamely idegen néprész leigázása, valamint a meglévő uralom elvesztése a nemzetek és államok életérdekeit érintik. A nemzet és a nemzeti állam komplikált szociális alakulatok gyanánt megfelelnek azoknak az organizmusoknak, amelyek csírasejtjeik differenciálása által egyzersmind életfunkcióik differenciálását is elérték és külön mindegyik számára szerveket fejlesztettek ki valamely tudat-organizmus uralma alatt.

De nemzeti körülkerítés mellett is a forgalom a gazdasági érdek alapján sokkal elevebben hat, hogy a nemzet szociális nyugalomhoz juthasson. A természeti népek területére való kivándorlás a civilizált embereket még sokáig a szociális állapotnak amaz ingadozásában tartja, amely tért ad mindenféle megzavarásnak. Minthogy a nemzetek részben ínég körül nem kerítették, mert benső szocializálás még végbe nem mehetett és mert az uralmi területek a nemzeti törekvésekkel s a kultúrhatárokkal, végül pedig a meglévő életföltételek egységével még nincsenek összhangzásban, ezért működésben marad az élénk differenciálás az emberek körén, különösen pedig a kultúrkörökön belül. A hullámzó érdekek ellentétei megsokasítják a szociális alakulatok létrejövetelét a szakegyesületek megválasztásának alapján, Amíg ezek a politikai közösségek meglazítására törekszenek, részben, hogy más uralmi viszonyokat teremtsenek, részben, hogy az állam szocializáló kényszerét általában megszüntessék; amíg az élénk forgalom hatása alatt az egyéni érdek sajátosságának extrém módon való kifejlesztésére törekszik, úgy hogy a differenciálás egész a társadalom atomizálásáig halad előre, azalatt megint föl-ébrednek a szocializáló érdekek, hogy az embereket rendező

korlátok közé foglalják össze. Ha egyrészt a tömegek hatalmi organizációra törekszenek, melynek célja a jogok és birtokok kiegyenlítése, ha másrészt megint megmozdulnak a transzcendentális érdekek, hogy egyesítő nézőpontokat hozzanak létre a társadalom felekezeti és etikai momentumai alapján, ha végül az államok uralmi viszonyukat kifelé a legszélsőbb hatalmi eszközökkel akarják biztosítani, akkor mindez csak azt bizonyítja, hogy a szociális fejlődésben új faktor törekszik uralomra.

A szociális processzus lefolyásában törvényszerű változás nyilvánul a differenciálás és eltársadalmasítás között; e változásban megy végbe a szociális alakulat keletkezése az érdekek individuálizálása gyanánt és híveinek szövetsége a szociális alakulat individuális kifejlődése gyanánt; ebben a változásban azonban végbemegy a szociális alakulat felbomlása is, hogy megfeleljen a differenciáló érdekek individuális ösztönzéseinek s híveit eszerint bírja csatlakozásra. Ez a változás azonos az organikus élet keletkezésével és elmúlásával. Valamely szociális tökéletesség, mint minden tökéletesség a kozmikus és organikus világban, a merev nyugalom, a halál.

A szociális fejlődés a biológiai fejlődés folytatásaként nyilvánul; az őserő törekvése az alakulatokat a meglévő életföltételek szerint individualizálni, nem áll meg az organikus lények kifejlesztésénél, hanem arra szorítja ezeket, hogy individuális egységükön túl a magasabb szociális kölcsönviszonyok alakulatát fejlessze ki, individualizálja s az életföltételekhez alkalmazza. A szociális differenciálás ennek folytán a biológiai differenciálás folytatása, amennyiben arra szorítja az embert, hogy az életföltételekhez alkalmazkodva szociális alakulatokat teremtsen.

A biológia az önálló sejt kettős differenciálódását ismeri: azt, amely egy másik önálló sejtet választ el a szaporodás jelensége gyanánt is és a sejtek szaporodásának differenciálódását az organizmus megsokasodása gyanánt. Csak a legalacsonyabb őslények teljesítik egzisztenciájukat anélkül, hogy eljutottak volna második differenciálódásukhoz, minthogy az ősi közösség is (a horda) csak új hordák kiválasztása útján szaporodik; de nem differenciál egyszersmind benső sokasodást, tehát nem ismer szociális organizációt. Az őszállatok variálása a kettős differenciálást hozza meg. Ha a szaporodást mindig a csírasejtek leválása vezeti is be – mint ahogyan minden új szociális alakulat előbb szervezetlen kötelékben volt – mégis az organizmusok fejlődésével a csírasejtekből a testsejtek oly szaporodása áll elő, ahogyan minden, külső befolyások által variált szociális alakulat benső sokasodás folytán organizálódik. Amikor a természetnek sikerült az egysejtes lények kezdeti stádiumán át variálás és nemesítés által túljutni, akkor már meg nem állapodhatott, amíg el nem jutott a legmagasabb fejlődési fokon álló organizmusokhoz. Elvben meg volt nyitva a lények föltétes tökéletesedésének útja. És mikor a szociális folyamatban sikerült volt a fajok és azután hímnemű és nőnemű primitívközségek konjugációja útján a rétegezett több kötelékekből álló közösségekig előrehaladni, akkor nem állhatott meg mindaddig, amíg ki nem fejlesztette a kultúr-államot és a kultúrkört; elvben meg volt nyitva az ut a szociális alakulatok föltétes tökéletesítéséhez.

Az állati sejt e szaporodása előtt belső elrendezésének megújításán esik át;*) hasonlóképpen a szociális alakulat

*) Ranke János. „Der Mensch.” (Lipcse 1886.) I. 89.

is oszlása előtt benső szövetkezései viszonyainak felbomlását mutatja. Némely organizmusnak (pl. a magosphaere planulának, a gyökérlábúaknak, némely rovarnak) elegendő a protoplasma megújítása, hogy a szaporodást elintézzék, csak úgy, amint differenciálódnak a szociális ősszállapot közösségei és magasabb fejlődésű közösségek benső rétegezései (pl. a politikai párt) benső molekuláris mozgalmak alapján. De úgy, amint a legtöbb organizmusnak szüksége van az alapvető női csírasejtek megtermékenyítésére a magasabb szaporodási módból származó spermatozoidok részéről, hogy fejlődéshez jusson, aképpen szüksége van az önálló szociális alakulatnak, hogy tökéletesedett fejlődéshez juthasson és a szociális alakulat variálásának a szociális beavatkozásra, hogy új érdekszövetkezéseket teremtsen.

Aképpen, amint a fiziológiai folyamat az egyes lényt fejleszti ki, úgy egyszersmind indító oka ez a szociális alakulatok kifejlődésének, melynek kiinduló pontja a táplálkozás és szaporodás. Az anyagcsere és a szaporodás ugyanez a folyamata azonban magában foglalja az alakulat keletkezését és enyészetét is, miközben a nemző érdek tönkretűnésével a lény és a szociális alakulat elhal.

Az organikus életfolyamatnak a szociális életfolyamattal való összhangzata nem képletes hasonlat, hanem kauzális. Hogy eddig a társadalomtudomány ezt a természet-törvényszerűségi összefüggést nem tudta kimutatni, az csekély föllendülésének leglényegesebb oka. A biológiai analógiák módszere az eddigi szociológiai spekuláció kritikáját óvatosabbá tehette volna, mert hisz minden tudomány hasonlatokkal dolgozik és még a csillagászat is legfontosabb kutatásait a geometriai hasonlatosságra alapítja. Ha pl. egy híres tudós ezt mondja: „Előreláthatólag a biológiai analógiák rendszerét a

jövőben is ábrázolási eszköznek használják, ahol alkalmas annak a nézetnek kifejezést adni, amely súlyt helyez az államokban lévő társadalmi rendszerek összefüggésére, míg azok a nézetek, amelyek a politikában és gazdaságtanban az egyéni érdekek juttatnak előnyt, tudatosan térnek ki ilyen hasonlatok elől” *) , akkor ez csak a könyvünkben már kimutatott s a társadalomtudomány ellen irányuló animozitást bizonyítja és azt, hogy mily idegenül álltak szemben még rövid idő előtt is a szociális folyamatokkal szemben még a legélesebb elméjű gondolkozók is; mert különben az idézett sorok szerzőjének föl kellett volna tűnnie, hogy a „társadalmi rendszerek” és „egyéni érdekek” az ok és okozat viszonyában vannak egymással és hogy az a biológiai lefolyásokból közvetlenül kitűnik.

Miután az organizmus a csírával veleszületett érdek által morfológiailag kifejlesztődik és ebben a fejlődésben a csíraszerű idegrendszer útján a lény szellemi élete is meg van jelölve, ennek folytán az ember érdekszerűen kerül szembe a szociális világgal és ebben a világban úgy viselkedik, amint az csírahajlamainak megfelel és amint ezt neki veleszületett s később az életfeltételek által rákényszerített (szerzett) érdekei megjelölik,

Minden élet a ki nem fürkészett őserőből fakad; ennek az életnek a differenciálása az életfeltételekhez való alkalmazkodásából ered oly lények részéről, akiknek veleszületett érdekeik vannak, melyek reális módon a csíráképességekben jutnak kifejezésre. Ez az érdek, mint tudjuk, folytatlagosan nyilvánul fájérek gyanánt, amely, mint az őserő manifesztációja a differenciáló életfeltételekkel indifferens

*) Wundt W. „Logik.” (Stuttgart 1883.) II. 575.

módon áll szemben, a megteremtett fajt a végtelenig akarja tovább fejleszteni; innen van az organikus világban az egyszerű életföltételek mellett az ősvilágon belül az egyszerű őslények tömegessége. Ugyanannak a teremtési formának folytatólagos reprodukciója megfelel a teremtő, föltétlenül törekvő őserőnek. Differenciáló indító okok nélkül a kozmikus világ, az őserő véghetetlen kiterjedésű volna és a szerves világ nem volna más, mint ismétlése a hasonnemű sejteknek. Az életföltételek differenciáló változása folytán az étellel együtt fölbred a fizioiógiai érdek és a tudattal az egyéni érdekek, amelyek a fajérdek differenciáló individualizálását jelentik. A fizioiógiai érdek, amely a különböző életföltételekkel szemben a különböző organikus fejlődésre ösztönöz, az egyént is alkalmazkodó magatartásra kényszeríti, mely szerint azonban az egyén a vele egyidőben élő lényekkel ellentétbe jut; amaz kifejezésre jut, részben a fajok elválása, részben a tehetségesek túlélése, részben a hátrányban lévők helyváltásával, – emez pedig a létért való harccal. Amíg csak a fajérdek uralkodott, addig valamenynyinek a szociális érdeke egyenlő volt. De mihelyt egyéni érdekek támadnak, azonnal a szociális érdek is differenciálódik. Mert minden individualitásnak, legyen az faj az organizmusok közt, vagy közösség, meg van a maga szociális érdeke.

A szerves világnak különböző fajokra való differenciálása szigorúan véve nem más, mint valamennyi lénynek szociális differenciálása. Az emberek és egyes állatfajok szociális folyamatában ez a differenciálás a különböző fokozatú morfológiai és intellektuális varietás ismertető jeleiben folytatódik. *És ennek a differenciálásnak és minden fejlődésnek az intellektuális életnyilvánulásokba való foly-*

tatásban, amely utóbbiak nem lehetnek egyebek a morfológiai tények produktumánál, fordul elő az elutasíthatlan összekötő kapocs az organikus és szociális világ közt; átmeneti stádium ez, amelyet nem hipotetikus módon tételezünk föl, hanem amelyet minden órában önmagunkon és környezetünkön csalhatatlanul tapasztalunk. Vajha a szerves és szervetlen világ közti összefüggést, vagy az utóbbinak fejlődési módját csak megközelítő]eg ismernők oly meggyőzően, amint ismerjük a szerves funkciók összefüggését az intellektuális és szociális világgal! – És mégis az amabba *vetett* hit vezérlő csillaga minden tudománynak, míg az ebbe való biztos belátást még mindig szenvedélylyel utasítják vissza.

Hogy minden lény közül az embernek a differenciálása annyival sokoldalúbb és komplikáltabb, az abban rejlik, hogy az ember magának az organikus világnak mindenben fölényes differenciálási produktuma. Nem szabad az embert a hozzá testileg legközelebb álló állatfajokkal Összehasonlítanunk; mert még legmélyebben álló fajaiban is tudatorgánizmusának, tehát intellektusának olyan differenciálásán ment át, hogy közte és a legmagasabb fokon álló állatvilág közt áthidalhatatlan örvény van. Az ember bizonyos képességeinél fogva differenciálódott ki az állatvilágból. Ezért az ember szociális differenciálása jórészt érdektéren folyik le, amely a fiziológiai érdekekkel, ha alapelvi összefüggésben van is, de mégis csak közvetett módon, – m igaz állatok szociális cselekedetei pusztán a közvetlenül működő fiziológiai impulzusokon alapulnak. Ennek a körülménynek tulajdonítandó, hogy az emberi közösségek differenciálása nem pusztán a működő fiziológiai érdekek rezultáló differenciálása. Már az egyéni érdeket is a képzetekre fölépített

gondolattársulások illetik meg, amelyek szerint a maga társulásának megválasztását előrelátó, vagy legalább is ösztönszerű mérlegeléseknek veti alá. Amennyiben ilyenek csak az egyéni érdekből fakadnak, annyiban visszavezetik az embert fiziológiai érdekeinek követelményeire. Egoistává lesz, aki minden szociális kötelékhez csak föltételesen és elengedhetlenül tartozik. Amennyiben azonban ilyen mérlegelések a faj- és végül a szociális érdekből erednek, annyiban az embert az erkölcsi lemondás felé terelik, amely arra ösztönzi, hogy egyéni jólétét közösségének jóléte mellé, vagy annak még alá is rendelje. Fejlődési jelenség ez, amely az egész teremtés alapjára mutat; a fajérdekben nyilvánul az őserő törekvése, hogy szembeszálljon a differenciálás és variálás elfajulásaiival; olyan jelenség ez, mely a szerzett tulajdonságok átöröklésének kérdésére nézve döntő jelentőségű. Egyesítő kölcsönviszonyok létrehozása az individualisztikus atomizáló ösztönnel szemben nélkülözhetetlennek bizonyul arra, hogy a társadalom természetszerűleg kifejlődhessék, minthogy a variálás biológiai elfajulásai is a csíraplasma kontinuitása által a faj normalizálására vezetnek vissza, – hacsak kényszerítő indító okok nincsenek az életföltételekben azokra a variálásokra.

Az individualizálás elfajulásai az egyéneknek valamely szociális kötelék alá való rendelésére vezetnek, részben önkéntes, részben kényszerítő módon. Minél hevesebben sarkalják az életet az egyéni érdekek, annál fontosabb a szociális kényszer, amely korlátozza az elfajuló differenciálást, nehogy a faj és a szociális alakulat mindenkinek mindenki ellen viselt harca által veszélyeztessék; mert fordított oldala az ember veleszületett érdekefejlődésének, hogy módosulatai, eltérőleg az állatvilág törekvéseitől, a maguk

kielégítését nemcsak a rendes fejlődés korlátai közt keresik. Vagy variált veleszületett, vagy elfajult szerzett érdeket követve az egyén oly cselekedethez jut, mely vagy önmagának hátrányos, vagy ellentétben van a fajérdekkel. Az organizmusban is a fajérdek és a csíra élettervétől eltérni hajlandó egyéni érdek egymást korrigálva áll egymással szemben, az előbbinek uralma az organizmust gyakran a tönkretutástól menti meg, amely a szerzett érdekek befolyásai révén fenyegeti.

Az állatvilág szociális kötelékeiben, amelyben a fajérdek az uralkodó, általában nincsenek fajellenes differenciálások; ahol azonban a magasabbrendű világban jel fínek meg, ott a nyájtársak által üldözötnék. Tudjuk, hogy jpl. testi abnormitások nyájállatoknál az öldöklésre, vagy legalább is a közösségből való kiközösítésre vezetnek. Hasonlóképpen szüksége van az emberek fentartásának a fajérdekből eredő rendező kényszerre, a szociális érdekre; ha a szociális folyamatban gyakran látjuk is az egyéni és differenciálási elfajulás győzelmét, úgy ez érdekeink elszellemesítésében gyökerezik, mely az embert nemcsak fölé emelte az állatnak, hanem amely az ő és közösségei kárára látszólagos szabad akaratot adott neki. Minthogy azonban minden érdek mindig erősen oda van kötve a fiziológiai érdekhez, ennek folytán a természet a maga életföltételeivel az egyéni és szociális fejlődés minden extravaganciáját, álljanak bár azok túlhajtott differenciálásokból, vagy célelles eltársadalmisításból, mindig visszavezeti a szociális szükségsszerűség útjára, amely a táplálkozás és szaporodás szükségleteiben gyökerezik.

Látjuk, hogy a szociális folyamat mindig visszavezet a reális szükségletek és anyagi tények terére, amíg a vele-

született érdek fejlődési módosulata csak akkor vesz mélyebben részt a szociális fejlődésben, ha a természetes szükségletek megnevelése, vagy kielégítésének közhasznú előmozdítója gyanánt szerepelhet. A transzcendentális érdeknek is viszonylatban kell lennie a reális szükségletekkel, hogy a szociális folyamatban hatékony lehessen; amennyiben nem más, mint az abszolútban való szellemi elmerülés, összhangban lesz a szociális szükségszerűséggel, mert ez valamint az abszolútnak tisztult felfogása a természetes törvényszerűségnek csak képzetmódosulata. Amennyiben azonban a transzcendentális érdek a természet fantasztikus felfogásába téved, annyiban támogathat egyéni érdekeket s ezáltal a szociális fejlődés fölött zavaró befolyást nyer. Abstrakt érdekek nincsenek; mert az abstrakció szemben, az érdekfogalommal *contradictio in adjecto*; az ember a maga veleszületett érdekével képtelen érdek nélkül odaadnia magát valamely eszmének és minden érdek utolsó tekintetben az egyén reális fejlődésében, fájában, életföltételeiben, égitestében, az univerzumban, vagy őserőben gyökerezik, amely az életet föntartja.

Az első biztos fogalmunk, amely létünk lényegéről bennünk van, az érdek; – és ez egyszersmind a biológiai és szociális folyamatban a vezérlő elv. Amennyiben a lényekben az életföltételek változása által a hozzátapadó érdek módosíttatik, meg vannak adva az indító okok arra, hogy a szociális alakulatok differenciálódjanak. Világosan meg kell ismernünk a ténytet, hogy az érdekek variálása megelőzi a szociális folyamat jelenségeit, csak úgy, amint megelőzi az életföltételek természetes változata az érdekeknek ezt a differenciálását. E differenciálás oka az emberek szükségleteiben rejlik és az életföltételek változásának oka az

általános természeti folyamatokban van az organikus és szociális életre kiható konzekvenciáival, A veleszületett és szerzett érdek minden emberi szükséglet forrása és a maga változatos sokoldalúságában vezérlő indító oka az egyes és az összes emberek biológiai, lélektani, fizikai és szociális processzusában végbemenő minden mozgalomnak.

Az „érdek” tehát a pozitív filozófiában az oly nagyon ellentmondó „cél” helyébe lép, mely fogalom minden téves föltevésnek és a szellem s a természet közti viszonyra vonatkozó zavaros felfogásnak régtől fogva a legtágabb teret nyitotta; már ennek a fogalomnak az eltűnése is a metafizikai megismerés előmozdítására vonatkozó nagy horderejű lépés.

20. A szociális individualitások.

Kifejtettük a szociális differenciálást történelmi és fejlődéstörvényszerűségi lefolyásában; hátra van még tehát annak eredményét jelenségformáiban megkülönböztetni, t. i. a szociálalakulatokat osztályozni.

Mivel az emberek és közösségeik vagy a különböző származás, vagy a különböző életfeltételek befolyása alatt állnak, ennek folytán a szociális folyamat következménye az, hogy amazok *individuumok*, emezek *individualitások*. E megkülönböztetés jellegzetessége az, hogy egyetlen ember és egyetlen közösség sem azonos mással, még hasonneművel sem. Minden egyén és minden közösség az inherens érdek folytán a szociális folyamatban külön magatartást fog tanúsítani. Az egyéniség fogalmának megfelel, hogy ez a magatartás változásnak, fejlődésnek is alá van vetve, amely

evén természetes növekedésével s a közösségeknek az életfeltételekkel való változó viszonyaival van összefüggésben. Az individuum és az individualitás tehát magában nem egyetlen a maga nemében, sőt minden pillanatban külön valami; valamely ember, valamely párt holnap más, mint amilyen ma volt, hogy szociális magatartásának főirányát meg is őrzi. Minden szociális jelenségforma individualitása az egyének és közösségeinek életében gyökerezik. Ha áttekintjük az egyénekből álló emberi nemet, mindenekelőtt konstatálnunk kell, hogy az sem jelenleg még kevésbé a múltra való visszapillantás szerint nyilvánul legmagasabbrendű szociális egység gyanánt. Szociológiai szempontból tehát nem lehet „emberiség”-ről beszélni, mert egységük természetrajzilag nincs bebizonyítva és mert egyes fajok és sok törzs egymással minden szociális viszonyon kívül állnak. Nem lehet éppen ezért „emberi társadalomról” beszélni; mert a *társadalom* fogalma azt kívánja, hogy az összes emberek illető részének szükségletei és érdekei valóságos kölcsönviszonyok útján elégíttessenek ki. Az „emberiség” vagy az „emberi társadalom” fogalma idealisztikus és így szociológiailag nem alkalmazható; csak az abszolút teremtő öntudat mélyéből származó szociális érdekek képesek ama fogalmakhoz fölemelkedni. Minthogy tehát a társadalom az emberi kölcsönvonatkozásokat a legszélesebb terjedelemben megérti, ennek folytán egyszersmind valamely kölcsönviszonyban álló emberi résznek legterjedelmesebb szociális alakulata. A társadalmon belül megy végbe ezeknek az embereknek szociális folyamata.

Mert az emberek szociális fejlődése elkülönítve ment végbe különböző folyamatokban, ennek folytán több társadalomról is kell beszélnünk. Miután az emberek egymással való

kölcsönvonatkozásai végtelen időközön át a szociális folyamatban kitágulnak, világos, hogy eredetileg a legkisebb közösség valamely emberekből álló részzel egybevágo volt; a társadalmak tehát igen számosak voltak. Azután relative, egyidejű benső differenciálás alatt számban csökkentek abban az arányban, amily arányban terjedelmük megnagyobbodott. Korunk forgalma végre az emberek egymáshoz való kölcsönvonatkozását minden társadalomra kiterjesztette, anélkül azonban, hogy az egész emberi nem már magában *egyetlen* társadalmat képezett volna; mert még ráillik minden ember sok részére valamely társadalom fogalmi karakterisztikuma, mely szerint magában véve elégíti ki a változó szükségleteket és érdekeket; ez nem zárja ki, hogy a társadalmak közt bizonyos szociális érintkezések ne történhessenek, amelyek azonban a szociális folyamat kölcsönös elzárkózottságát nem függesztik föl. így választódnak el pl. az Amerikába kivándorlók az európai társadalmaktól, hogy új társadalomhoz csatlakozzanak; gazdasági események, mint pl. valamely délamerikai állam csődje, érezhetőkké válnak ugyan más társadalmakban is, de azoknak szociális fejlődését észlelhetően nem érintik.

A forgalom növekedő kiterjedése és gyorsasága, a szociális érintkezések és zavarok növekedésével, sokoldalú érdekek növekedő ösztönzései a létező társadalmak körülhatárolását annyira fel fogják függeszteni, hogy végre is egységes folyamattá fognak összefolyni. Ha ez megtörténnék, akkor az „emberiség” szociális ténynyé válna s a társadalmak szociális folyamata szociális „világ processzusává” szélesednék ki. De hogy mily messze vagyunk még ettől a szociális egységesítéstől, azt már azok a tények is bizonyítják, hogy jelenleg 1. az európai társadalom által táplálkozva oszlás és új életfeltételek folytán Amerikában, Ausztráliában és Afrikában új

társadalmak fejlődnek és hogy 2. keleti népek és az orosz nemzet konjugációja folytán új keleti társadalom van keletkezőfélben. Hogy az emberiség, valaha szociális egységgé lesz-e, az talán ellenpróbája lehet az emberek egységes eredetének. Mai belátásunk szerint valamely „világtársadalom” felé látszunk közeledni, amely azonban csak egyes fajok tönkrementésén át válhatik valósággá.

A társadalmak ősidőktől fogva, akár számosak, kicsinyek, kevesek vagy nagyok, valamennyi embernek ama részei, amelyek idegenül, kölcsönös megértés nélkül, t. i. *különböző érdeklapon állva* és így abszolút ellenségesen álltak szemben egymással. A társadalmak között sokáig ki volt zárva a békés érintkezés és azok a társadalmak, amelyek különböző fajhoz vagy különböző kultúrához tartoztak, minden szociális érintkezést megzavarás gyanánt apreciólnak. Ez az ellenséges viszony azután könnyen akuttá válik, ha a társadalmaknak szomszédos lakóhelyük van. A köztük fenforgó politikai kölcsönvonatkozások sakkhúzások, hogy a kellő pillanatot kifürkészék, amelyben az okosabb előnyére az erőszakos leigázás megkezdődhessék; tipikus erre nézve Nagybritannia gyarmatpolitikája. A fehér faj különböző társadalmi közt az érdekeknek ez az összeegyeztetlensége azért nem válik érezhetővé, mert vagy még csak keletkezőfélben van, mint pl. Ausztráliában a társadalom, vagy mert térbelileg el vannak választva egymástól, mint pl. a délamerikai társadalom az északamerikaitól s több éhez hasonló okok miatt. A társadalmaknak ez a mély ellentéte azonban korántsem zárja ki, hogy a legelőbbre haladott társadalom idővel és a lakosság növekedő stabilizálásával elválasztott lakhelyeikben ahhoz a szociális megnyugváshoz fog jutni, hogy általában le fog mondani a *politikai* főuralomról és mint különálló tár-

sadalmi individualitások a békés érdekösszhangzatot fogják keresni.

Noha a társadalmi individualitások száma csökkeni, mégis hihető, hogy még mindig vannak olyanok, amelyek a legeredetibb társadalmi jelenséggel egybevágnak. Mialatt ugyanis egyes fajok kevéssé nagy társadalmakká alakultak ki, addig mások még mindig kis társadalmakká esnek szét, amelyek közül némelyik a horda primitív állapotán alapul. Habár ezek a hordák nem egy lényegbeli meghamisításon estek át, különösen, ami az erkölcsöket illeti, idegen érintkezés folytán, mindamelllett még mindig az eredeti alapon állnak egyszerű organizációjuk dolgában. Azt kell tehát mondanunk, hogy az emberek közt még minden társadalmi formák fordulnak elő, amelyeket a szociális fejlődésnek tulajdonítunk.

Ha az egyes embert úgy, amint ki nem fejlődött alá van vetve a szociális folyamatnak, *a társadalmi atomnak* nevezzük, akkor a legkisebb szociális alakulatot *társadalmi élemnek* nevezhetjük. Szándékosan nem nevezem társadalmi sejtnak, mert a szociális alakulatok dacára az organikus élethez való reális viszonyuknak, csak intellektuálisan organizált összefüggésük van, tehát dacára a biológiai törvények alá tartozandóságuknak, különös terminológiát kívannak. Mindazonáltal a horda a maga életnyilvánulásaiban a primitív állati, önálló sejttel, tehát pl. az amőbával elvileg egyezik.

A *horda* azonos a primitív társadalommal; egyszerűsége föltételezi a szociális zavartalanságot vagy a szociális érintkezés elől való megfutamodást. Organizációja tagjainak természetes állapotán alapul, tehát a nem és az életkor szerint való oszláson. A horda központja (magja), amely mint-

egy a dirigáló helyzet egy nemét foglalja el, az a nemzedék, amelyben a nemi egyesülések mennek végbe, miközben néha anyák, akiknek több gyermekük van, előkelőbb helyzetet foglalnak el. Lehetséges, hogy a természeti állapot a házassági viszonyok állandóságának fentartását ugyanazon párok közt lehetővé tette. Bizonyos azonban, hogy a további fejlődés a szenvedélytelen természeti állapotnak ezt a kötelékét sokszorosán meglazította és a női közösség amaz állapotaihoz vezette sokszoros vérkötelékek révén, amilyenekkel még ma is találkozunk a természeti népek között.

A hordában lévő egyének túlságos száma és az együttélésnek ebből származó nehézsége okozza a hordának *csoportokká* való szétválását. Ezek ugyan a hordaösszefüggést faji és rokonviszonyok által fentartják, mindamelllett a táplálkozás kérdései fölött könnyen érdekellentétbe jutnak. A csoportok eleintén nem képezhetnek külön szociális alakulatokat; előbb el kell dönteni, hogy a csoport az anyahordától állandóan elválik-e és így új hordává lesz-e, vagy hogy a csoportok vérviszonyuk alapján egységes individualitásnak, t. i. *törzsnek* maradnak-e meg. Az emberi nem fejlődési idejében a legnagyobb rész a hordából a törzsbe való átmenetben lehetett; mert ebben vannak meg mindazok a momentumok, amelyek egyrészt a közösségeknek meghatározott életföltételekhez való alkalmazkodását és így a különböző törzsindividualitás differenciálását, másrészt a megtelepedett földműveléshez vagy a nomádhoz való első döntő lépést idézték elé.

Noha a törzs szintén nem más, mint primitív társadalom, mely a vérrokonságon alapszik, mégis annyiban képez magasabb rendű szociális alakulatot, amennyiben a tekintély szociális szükségletévé lesz és ez így nemcsak a pusztai természeti lefolyásokból származik, mint a hordában, hanem

organizáció gyanánt lép föl. *A vándortörzs* a maga vadászataival és állattenyésztésével csoportjait vándorutjai számára egyesíti. S mihelyt ez megtörténik, kikerülhetlen a vezérlő akarat patriarchális uralmi viszony alapján. *A megtelepedeti törzs* ellenben szükségszerűen alakítja ki csoportjait, hogy lehetőleg; sok területet hódítson meg kultúrája számára; a telkek elosztása azonban rendező tekintélyt követel.

A csatangoló és megtelepedett társadalmak összeütközése és azoknak új társadalomba való összefolyása azonban megalkotja a *primitív államot*, melynek vezérlő elve az alávetettek szolgálattevőkkel való tétele.

Ez az elv oda hatott, hogy az eredeti társadalmi egyesülésből a *család* alakult ki és pedig az összeállítás és benső erkölcs és jogviszonyok ama sokfélesége alapján, amely az életfeltételeknek, törzsi képességeknek és szociális kölcsönhatásoknak leginkább megfelel. Hogy valamely férfi vagy több asszony veti magát alá s a gyermekeket a munkaerő megszorodásának tekinti, vagy hogy valamely patriarchális közösség keletkezik-e a legöregebb apa vezérlete alatt hasonló gazdasági célok miatt vagy hogy valamely asszony körül több férfi verődik-e össze egységes gazdasági állás alatt, vagy hogy végre a monogám család egy férfinak egy asszonyhoz való megnemesedett viszonya támad-e, az mindegy; a család minden formájában gazdasági kötelék marad a nemi érintkezés alapján; magas kultúra produktuma, ha a családban a faji és egyéni érdek összhangba jut.

Az állam keletkezésével megkezdődik a társadalmak differenciálása az uralmi viszony, a birtok és kereseti formák alapján. *Szociális szövetségek* ezek, amelyek osztályos individualitásokat alkotnak az állam korlátai között. A létért való harc szempontjából ezek a szövetségek nem egyebek, mint

politikai pártok, amilyenek gyanánt az őket megillető hatalom által az államban és a társadalomban külön politikai individualitást alkotnak.

Az egész, a politikai államban egyesített és szervezett társadalom nem más, mint valamely *nép*; mindegy, hogy érdekeit többé-kevésbé tudja-e kielégíteni ebben a közösségben. A nép azonban az állam individualitását képezi, mert benne jutnak kifejezésre valamennyi szociális, gazdasági és politikai momentumok. Ez az individualitás az állam szociális lényegére nézve mérvadó és megjelöli annak politikai lényegességét más népindividualitásra való vonatkozással.

A primitív államból alakul ki a *kultúrállam*, amely vonzó központot képez ama népek között, amelyek nem képesek több törzsideividualitás összefolyásából teljes, organizáló konzekvenciákat levonni. Ez az állam, amely a maga sajátos kultúráját fejleszti ki, egyelőre csak magában álló társadalom; ebben megy végbe az osztályos differenciálás kifejezett értelemben. Minden szociális szövetséget, legyen bár létrehozó érdeke a politikai tekintély, a birtok vagy a munka, megilleti a politikai befolyás, a birtok vagy a munka bizonyos mérve; érdekének magva azonban utolsó sorban a szaporodásban és táplálkozásban gyökerezik. *Az osztály szerint való rétegzés* az államban lévő befolyás szerint magában foglalja a dinaszticiát, a nemességet, szóval az előjogokkal bírókat, a papságot, a katonai osztályt, a hivatalnokokat, a középosztályt, a munkásokat és végül a befolyás nélkül valókat. A birtok szerinti osztálytagolás a társadalom gazdasági állapotaitól függ, de általában felosztatnak az ősprодукció források tulajdonosaira, a csereértékek birtokosaira és a birtok nélküliekre. A keresők szerint való tagolás felosztatik az intellektuálisan és a fizikailag dolgozókra és pedig aszerint, hogy ki dolgozik

a maga nyereségére, ki a máséra, felosztatnak továbbá munkától iszonyodókra és munkaképtelenekre.

A kultúrállam arra törekszik, hogy politikai és kulturális utón a befolyását kiterjessze; amazt a-szomszéd területek erőszakos alávetésével és más népek akaratnyilvánulására gyakorolt kényszerrel teszi; a kifelé való kulturális befolyást a más közösségekkel való érintkezésével éri el. Ha valamely kultúrállamnak több társadalom fölött való befolyása annyira megnövekedik, hogy vagy megszerzi a politikai hegemóniát, vagy hogy több ilyen államokban a bennök gyökerező szociális alakulatok kiterjednek, akkor ebben a befolyásolt területben eltűnik a társadalmak elválása; ezek egy közösségbe folynak össze, amelyben az individualitás, a vezérlő kultúra meghatároztatik. A társadalmi fogalomnak sok politikailag önálló közösségekre való kiterjedése abban a momentumban leli indító okát, amely a kultúrállamnak fölényt ad; ha ez a politikai hatalomban rejlik, akkor a jognak bizonyos egységes érvényesítését hozza létre a tekintély kényszere, mint pl. a nyugati társadalomban a frank császár fenhatósága alatt vagy pedig a társadalom a hitvallás egysége vagy egységes szellemi kultúra által jön létre. A politikai fenhatóság, valamint a felekezeti egység rendszeresen magával hozza a kulturális egységet; de a kulturális egységnek nem kell az egységes felekezeten vagy a politikai fenhatóságon alapulnia. A görög társadalom a fejlődés minden formáját tanúsította a szellemi kultúra túlnyomó jelentősége gyanánt.

Ez az új szociális alakulat, mely minden eddig differenciált szociális alakulatot magában foglal, *kultúrkörnek* neveztetik.

A kultúrkörben történik első ízben, hogy emberek társadalommá egyesülhetnek, amely társadalom nem pusztán a

vérszeretetből és nem pusztán az uralmi viszonyból ered; a felekezeti egység, a hasonló erkölcsök, a művészetek és a tudományok szociális érdeke ennek a társadalomnak legvilágosabb köteléke. Az érdekek kielégítése a kultúrkörben közös erkölcsformára hozatott. Azáltal, hogy a kultúrkör nem más, mint intellektuális szövetség, miközben a politikai individualitás minden részben megóvatik, magasabbrendű szociális alakulattá lesz a kultúrkör, amely arra törekszik, hogy minden érdeket akadálytalanul kielégítsen. Mégis a kultúra más társadalmakkal összevetett kultúrkörökkel szemben politika, individualitássának mert a kulturális sajátosság a társadalmakat egymás közt a már említett ellentétbe hozza; szaporodás és táplálkozás a fölényes kultúrát a mögötte maradók alávetésére kényszeríti, ami sok esetben politikai eszközökkel történik és végül egész, kultúrkörök között politikai ellentétre vezethet.

A szociális alakulatoknak, amelyek valamely egész kultúrkörre terjednek ki, a népek közösségeiből, osztályai-ból, pártjaiból stb. erednek és – amennyiben nincs állampolitikai eredetük – *társadalmi szövetségeknek* neveztetnek. Vannak olyanok, amelyek az érdekegység folytán maradnak fenn, mint pl., a protestáns egyház, vagy a nemesség társadalmi szövetsége, – olyanok, amelyeknek az érdekegységen kívül egységes szokásalapja, sőt organizációja van, pl. a szabadkőművesek és a zsidók, – továbbá olyanok, amelyek mindig újra élednek, ha ellenérdekük hatalomhoz jut, mint pl. az antiszemitizmus.

Miután minden társadalmi szövetség a maga gyakorlati céljait csak az állam közvetítésével érheti el, ennek folytán *töredékei* minden állami társadalomban külön szociális alakulat gyanánt jönnek tekintetbe; ezek a társadalmi kötele-

ken belül, az egyes népek különböző tényállásának megfelelőleg, külön individualitásokat képeznek; így pl. a szociáldemokrata társadalmi szövetség töredékei nagyon különbözők. A szociális szövetségek kölcsönviszonyai közvetítik a szociális érintkezést a kultúrkörben az államon túl, vagy az államon alul, ellenben a töredékek által direkt hatásuk van az államra.

Ha áttekintjük a felsorolt szociális alakulatokat aszerint, hogy miként fejlődtek ki és aszerint, hogy most már hogyan állnak meg egymás mellett, azt találjuk, hogy központjukban áll az állam. Ez a helyzet abban a körülményben rejlik, hogy nem szabadon működő érdekek produktuma, amilyen a horda, a törzs, a párt és a társadalmi szövetség, hanem ellenséges érdekek konfliktusából ered és így nem egyéb, mint *kényszerszervezet*. A Rousseau-féle mélyreható *Contrat social* tévedése az a föltevés volt, hogy az állam népének szabad megegyezésén kell alapulnia. Az állam által a szociális fejlődésben szemben a differenciáló és integráló erőkkel ugyanaz a hatás jut érvényre, amely a kosmikus világban szemben a vonzási és taszítási erőkkel, mint világrenddel lép jelenségbe. Amint azonban minden szociális alakulatnál valamely kisebb-nagyobb tökéletesség van az érdekek kielégítésére, amiben individualitásuk különbözősége is rejlik, akképpen vannak tökéletes és kevésbé tökéletes állami individualitások is, aszerint, hogy a rendező karakterisztikum bennük többé-kevésbé jut kifejezésre. A tökéletes állam típusa Franciaország, ezerévi leigázás produktuma, amelyben Julius Caesar, Chlodwig, nagy Károly, XI. Lajos, Richelieu és I. Napoleon az állami fejlődés nagy állomásait jelölik. Ellenkező példája ennek Ausztria-Magyarország, amely hiányában van a tökéletes államkifejlődés

alapföltételének, az egyes részek alávetésének, amint azt jelszava „tu felix Ausztria nuhe” is mutatja. Minden fejlődés a verseny produktuma; az állam számára azonban a hatalom magát az alkotó erőt jelenti. Hogy ez a hatalom a szociális szükséglet útján haladjon, hogy az érdekek ki-elégítésének szolgálata alá rendelje azt, ez a kritériuma az állami feladatnak a szociális folyamatban. Ettől az alapeszmétől való minden eltérés, hogy az állam csak a kultúra és a békés megegyezés stb. hatása lehet, ellentmond a szociológia tanainak és silányan végződő politikai kísérletekhez vezet.

Amíg a hódító államot a fegyverek hatalma alapította, addig az, kifejlődve kultúrállammá, a jog hatalmán alapul; ez a jog maga azonban, habár eléri is rendező befolyásának legmagasabb kifejlődését, állandóan a fegyverek hatalmára támaszkodik. Nincs példa sem a jelenben, sem a történelemben, amely ezt a tant gyöngíteni tudná; csak arról van szó, hogy a vizsgálatokat tudományos kritika vezeti-e? Nem mindig magában a konkrét államban rejlik az alapító hatalom, hanem közvetett módon is hatásossá válhatik, úgy, hogy valamely államiasság az erőszakos befolyás produktumának tűnhetik föl kívülről nézve, mert a kultúrkör államai is a nagy, hódítás által támadt hatalmak kölcsönös hatalmi nyilvánulásain alapulnak stb. *) Valamely tekintélynek való alávetés az állam alap gondolata; a szociális folyamatban ennek a tekintélynek csak alanya változik. Eleinte a testi erő és bátorság tekintélyéről van

*) A konkrét államalakítás kritikája a politika tanához tartozik és itt vizsgálódásaink filozófiai céljától eltérítene bennünket. Lásd Ratzenhofer G. „Wesen und Zweck der Politik.” (Lipcese 1893.) II. köt. III. r.)

szó, azután átváltozik a politikai okosság tekintélyévé és végül a civilizáció tekintélye az, amely a népeket az államhatalomnak aláveti. Az állam hatalmi organizációjának létrehozatala, anélkül, hogy alákötné a szükséges alávetés az egyesek és a szociális alakulatok érdekkielégítését, ez a kultúrállam kifejlődésének problémája. A tévedések e tekintetben azokban a szélső irányokban mozognak, amelyek az államot, mint céltalan valamit feloszlatják, vagy a népet, mint jog nélkül valót alávetni akarják, – tévedések ezek, amelyek az aziránt való értelmetlenségből erednek, hogy az államnak hatalmi viszonynak kell maradnia, anélkül, hogy ez maga öncéllá váljon.

A kultúráltammal szemben áll a kultúrkör társadalma, amely társadalmi szövetségei révén az állam hatalmi korlátaira feloldólag hat. Természetesen azok az érdekek keresnek a társadalomban hatalmi támasztékokat, amelyek ezeket az államban nélkülözik. Az állami uralmi viszony e látszólagos negációjából a társadalmi szövetségek részéről támadt az a tévedés, hogy az állam oly intézetnek tekinthető, mely csak rendezőleg és közvetítőleg működik; pedig sem a szabadelvűség, sem a demokrácia semmiféle államban nem hozott létre oly tényállást, amelyben az uralmi viszony neutralizálva volna. Éppen a legmesszebbmenő anarchia ideiben a szociális változások káoszából merült föl a legkíméletlenebb erőszakos uralom, mely tény áll, tal nem szabad megtévesztenünk magunkat, hogy a hatalom más kezekbe került; mert a szociológiai államfogalom nem azokhoz az érdek jelenségekhez kötődik, melyek időleges véleményeket tekintenek a tekintély hivatásos vivőinek.

Az állam a maga történelmivé lett szociális fölépítésével állandóan harcban van a társadalmi szövetségek háta-

lomért küzdő töredékeivel, minek folytán a kutúrkörben az állami és társadalmi politika közt szabályozó hatás következik be. A társadalom a maga államaival és a mindkettőhöz tartozó szociális alakulatokkal már meglett szociális *organizációnak* tekinthető, amelyben a szociális szükség-szerűség a kényszer és felszabadítás kölcsönös hatásaiban jut kifejezésre. Miután a szociális folyamatot föltétlennek kell tekintenünk, ennek folytán az államnak és a társadalomnak szembeállítás nem ellenséges, mely szerint az állam a szociális folyamatot megakasztani igyekeznék, hanem ez a szembeállítás szociális tekintetben előmozdító. Állam és társadalom kölcsönösen kiegészítik egymást s a szociális folyamatot minden oldalról a jótékony viszonylatok útján tartja. A működő érdekek tevékeny kibékítése e két viszony gazdag individualitásban, állam és társadalom mindenekelőtt abban fejeződik ki, hogy mindegyik megfelel a főérdekiránynak. Az állaimban az egyéni érdekeknek alá kell magukat vetniök a kollektív érdekeknek, úgy hogy ebből érdekegyezés, tehát minden egyéni érdekek olyan kényszer alól való felszabadulása rezultálódjék, mely kívül esik a szociális szükség-szerűsége, így az állam a felszabadulás céljaira való uralomi. A társadalom ellenben az elnyomott egyéni érdekeket elösmerésre juttatja szemben az állami kényszerrel; ilyenformán a társadalom szabadon működő hatalom, melynek az elnyomó államokra való kényszer-célja van. Az államnak a szociális folyamatban való feladatának és a társadalomnak az állammal szemben való magatartásának e megvilágításában gyökerezik az ember és közösségei politikai és szociális fejlődési legfontosabb kérdéseinek felelete.

A társadalom arra törekszik, hogy az állami hatalmi funkciókat meggyöngítse és felfüggeszsze; a népek azonban

arra törekszenek, hogy egyéni érdekeiket az állam útján elé-
gítsék ki; a társadalom a kultúrkörben tehát az államok és
nemzetek politikai ellentéteit nem tudja elhallgattatni. Úgy
mint a pártok a társadalomban, azonképpen az államok egy-
más közt hatalmi támaszokat keresnek. Ezáltal támad közbe-
eső tag gyanánt a kultúrkörben az *állami szövetség*, mint
politikai individualitás. Ha ez nem is alkalmas a társadalmi
egységet fölfüggeszteni, mert ez az államban lévő elégedetlen
elemek összefüggésére támaszkodik, mégis komplikálja a tár-
sadalomban az életet, másrészt pedig alkalmas arra, hogy
fejlődését elvonja az egyes államok hatalmi törekvésétől. Ez
individualitások keletkezése azért figyelemreméltó, mert an-
nak a magvát foglalják magukban, hogy minden állam egy
kultúrkörre egyesülhessen politikailag. Ha pl. Franciaország
és Németország között a nemzeti szenvedély harcmotívumai
el fognak enyészni és helyükbe lépnek a nagy világérdekek,
akkor az európai-nyugati kultúrkör az orosz-keleti politikai
kultúrkörrel politikailag egyesülten fog szemben állani. Ha
az a kultúrember helyzet tekintetében a világpolitikában nem
egyesül, akkor kikerülhetlen is, hogy az alá ne vesse s a kul-
túra fölénye hosszú időre más kultúrkörnek jut, amelyben az
állam és társadalom közt lévő kölcsönviszonynak jobban fog-
nak megfelelni. Ennek a konjunktúrának tudományos meg-
okolása a különböző kultúrkörök ama meg nem szüntethető
természetes ellentéteiben van, amelyek annak a kultúrkörnek
tönkretetésére vezetnek, amelynek társadalma nem tud létre-
hozni érdekösszhangzatot szemben más társadalmakkal.

Ilyenformán kimerítettük volna a szociális individua-
litások jellemző jelenségeit és kiemeltük volna azoknak leg-
fontosabb részleteit is, ha a szociális élet megfigyelése nem azt
mutatná, hogy több vagy sok ember közösségeinek felsorolá-

sával még nem említettünk mindent, ami mint individualitás befolyást gyakorolhatna a szociális fejlődésre. Ha a primitív társadalomban nem is lép előtérbe egyéni különbség az egyes emberek közt, úgy mégis megváltozik ez, mihamarabb a kultúra, de különösen a háború a társadalmi atomok individuális egyenlőségét növekedő módon altérája. A primitív társadalom *nyáj-emberekből* áll, akik ösztönszerűen követik természetes hajlamaikat; mihamarabb azonban intellektuális érdekek támadnak, egyesek is oly módon emelkednek ki, hogy – eltekintve a növekedő egyéni különbözőségektől – a környezetükben való helyzetük folytán, valamely szociális alakulat jelentőségét érik el. Ezt a helyzetet külön individualitások gyanánt addig tartják meg, amíg pl. fölényük által valamely emberekben gazdag szociális alakulat vezetését el nem érik, amelybe felolvadnak. De vannak emberek, akik állandóan *egyes individualitások* és nem keresnek kapcsolatot más szociális alakulattal, sőt néha mindegyik vissza is utasítja. Szabályszerint a legnagyobb gondolkozók ezek, néha akción kívül álló államférfiak; idetartoznak továbbá gonosztevők és különerők is, akik általában véve semmiféle szociális alakulathoz nem alkalmazkodnak.

Hogy a szociális alakulatok felsorolásával megint visszatérünk az egyes emberhez, ez azzal egyezik meg, hogy minden szociális élet csak az organikus élet módosulata, hogy az egyén veleszületett érdekeit, mint a fajcsíra vivőit, a szaporodás és az életfeltételek korlátozása dacára kielégíthesse. A horda kicsiny körében az individuumnak meg van engedve – eltekintve az életfeltételek egyszerűségétől – hogy személyét szabad kifejlődésre juttassa; az egész szociális alakulat egyénileg az egyessel majdnem azonos. De minél jobban halad előre a szociális folyamat és minél nagyobbá lesz az

egyesre gyakorolt szociális kényszer, annál nehezebb az egyes individuumnak érvényesülnie s az egyes kényszerülve van a társadalomnak mindig többet s többet áldozni individualitásából. Az érdekek variálása oly rengeteg nagy, hogy számtalan egyén az akaratszabadságra való ösztönzésében nem találja meg a szociális csatlakozást. És így, noha a szociális viszonyok végtelenül megsokasodtak, szociális alakulatok egész földrészeket ölelnek át és a forgalomba jutott érdekek minden árnyalata szociális individualitásokat hoz létre, az egyes ember veleszületett vagy szerzett érdekeinek varietása által kényszerülve van megmaradni elszigetelt szociális alakulatnak, amiig egy másik individualitás hatalma el nem nyeli, vagy amíg nem sikerül neki osztályos társakat, vagy egész népeket, sőt kultúrköröket is a maga érdekeihez, valamely létező szociális szükséglethez fölemelni.

Mint említettük, hogy a felsorolt szociális alakulatok nem illetik az összes társadalmakat; továbbá a faj alapvonása és az életföltételek szerint a legkülönbözőbbeknek látشانak. De az emberi nem a létező szociális alakulatok fejlődési sorától sohasem képes eltérni. Amíg az egyik faj a hordában akad meg, addig a másik a kultúrállamhoz jut valamely kultúrkör társadalmában. De semmiféle emberi csoport nemj képes pl. a hordából kultúrállammá fejlődni, anélkül, hogy át ne esne a *törzs és a primitív állam* fejlődési fokozatain. Ez a szociológiai törvény a szociális individualitások főjelenségeinek genetikus sorrendjének elvi jelentőséget ad. Ilyen elvi jelentőségűek a szociális alakulatok is, amelyek a társadalomhoz kapcsolódnak. Mert a szociális alakulatok szabályszerű fejlődési sorozatának törvénye föltételezi egyzersmind differenciálási formáinak szabályszerűségét is. Az alábbi sémában jut kifejezésre ez a fejlődési szabályszerűség:

21. A föltétes tökéletesedést tendencia a szociális folyamatban.

Tudjuk, hogy az őserő a szerves életet minden meglévő életföltétel kiaknázására készíti csirahajlamai értelmében s hogy a föltétes tökéletesedési törekvésnek tulajdonítandó a fajok variálása és elterjedése. Ez a variálás az életföltételek korlátoltsága által, ellentétben a lények szaporodásával nemcsak morfológiai fölépítésük és tudatorganizmusuk föltétes tökéletesedésére vezet, hanem egyszersmind intellektuális képességük alkalmazásának föltétes tökéletesedésére is a szociális viszonyokban. Amit az egyes lény a létért való harcban már nemi tud elérni, azt törekszik elérni az osztályos társakkal való szövetség útján. Ilyenformán a szociális képesség az egyéni képesség kiegészítő része, amely éppen úgy, mint az egyén organizmusa, variálás által arra törekszik, hogy az életföltételekhez s a vele egyidőben élő lényekhez alkalmazkodjék. Az ember intellektuális képessége főleg szociális téren való tökéletesedési törekvésének produktuma. Elegendő, ha rámutatok a nyelv eredetére és jelentőségére. Hogy a nyelv-ösztön a tények összes véghezvitelét és a szellemi mérlegelés egész birodalmait szavakkal kimerítően juttatta kifejezésre, még mielőtt az értelem; a nyelv logikáját megösmerte volna, az a veleszületett érdekből gyökerezik; ennek hatása alatt a szó az érintkezésben lassankint fogalmilag azonossá válik az illető képzetrel. Csak az érthető szabadság ferdíti el megint a szó ösztönszerűen megtalált fogalmi értékét, amíg maga iskolázott értelemi gyanánt ugyanannak a nyelvnek logikáját föl nem; fedezi, amelyet a veleszületett érdekből teremtett. Lesz oly idő, amikor nehezen fogják megérteni, hogy az emberi időképeség lényegét meg akarják érteni, még mielőtt kifürkésztek volna az ember szociális természetét.

Az ember szociális képességében kifejezésre jut fölénye a többi lény fölött; mert ez teszi dacára e legmagasabb követelményeknek képessé arra, hogy az egész szárazföldet emberekkel töltsen meg, anélkül, hogy az életföltételeket elvesztené. Lények, amelyeknek nincs szociális képességük, csak érzéki észleleti körük és testi erejük hatalmi területével rendelkeznek. Hogy táplálkozásának és szaporodásának megfelelően, kell, hogy az emberek életfunkciói fölemelkedjenek az anyagi érdekkielégítés fölé a szociális függőség előismeréséig. És ez az intellektuális és külön a szociális képesség kialakulása a veleszületett érdek ősmert fejlődésében nyilvánul, amennyiben a szociális akadályok megnövekedésével mindig nagyobb szociális feladatok felé fordul és a társadalom mind bonyolultabb feladataihoz alkalmazkodik.

Aszerint, hogy valamely társadalomban tökéletesedett érdekek kapnak vezérszerepet, alakul is ki a szociális alakulat. Az egyéni érdekek okai minden szociális fejlődésnek; differenciálják a társadalmat és individualizálják alakulatait; a szociális érdekek ellenben rendezik a társadalmat, féken tartják a mértéktelen differenciálást és az alakulatokat eltársadalmasítják individuális jogosultságuk kiengesztelő figyelembe vételével, de egyszersmind meg is semmisítik a természetellenes individualitásokat.

Az egyénítő és szocializáló érdekek e kölcsönös hatásában azonban a szociális folyamat nemcsak abban az értelemben megy végbe, hogy a szociális alakulatok váltakoznak és az egész a szociális erők játékává lesz, hanem a szociális folyamat törvényszerű fejlődési módot is kap. Minden szociális mozgalom eredete az egyesben és érdekeiben van. Mivel ezek az „Én”-ek egyénileg különböznek, ennek folytán a társadalmakban megvan annak az alaptendenciája, hogy

mindegek az érdekek, mert ezeknek az összességei, a szociális fejlődési zsinórmértéke legyen. De alig lép a külvilágba valamely egyéni érdek, azonnal ellenérdekekkel áll szemben, amelyek előbb ösztönzik és később tapasztalatilag arra a meggyőződésre bírják, hogy az egyesnek az egyes ellen való érdekharca az egyesnek és a fajnak tönkremenését idézné elő. A szocializáló meggyőződés csirája a vérszeretetben rejlik és növekedő tapasztalattal minden érdektérre vitetik át. Amíg az egyéni érdek a társadalmat atomizálja, addig az érdekelletének a szocializálásra és érdekközösségre kényszeríté- nek, amiből az érdektársakban szociális érdek keletkezik, ami tulajdonképpen a szocializáló meggyőzések és ösztönök által redukált egyéni érdek. Ilyenformán az emberek mindig mozgásban vannak, hogy érdektársakat keressenek föl, mely mozgalmat azonban korlátozzák a szociális ösztönök. Ezek az ösztönök arra intik az egyént, hogy ne lépjen meg ellenségei osztályos társak nélkül való elszigeteltségben. Minél mélyebben járó és minél fontosabb életérdekek jönnek tekintetbe a kedélyhullámzásokban, annál erőteljesebben hat a szociális érdek, hogy az érdekszövetséget állandóvá és hatalmassá tegye. Minden érdekszövetségen belül azonban az egyénítő mozgalom bomlasztólag hat tovább és így minden érdekszövetség kénytelen nemcsak erőteljesnek maradni az ellenséges érdekekkel szemben, hanem meggátolni a benső bomlást is. Ez a törekvés a szövetség szervezésére vezet.

Minél kedvezőbb életföltételeket találnak az emberek, minél haladottabb a szociális fejlődés, annál érzékenyebbek az egyének mindeme szociális impulzusok iránt s annál inkább lép a cselekvési mód a tudatos szándék és intellektuális törekvés birodalmába. De ez az az út, amelyen minden lény a létért való harcban az életföltételekhez való alkalmaz-

kodás céljából a *föltétes tökéletesedés* eredményével halad; az embernek még megvan az a külön körülménye is, hogy tökéletesedését főképpen intellektusában érte el s hogy bizonyos fajok különösen előnyös föltételek alatt intellektusukat tökéletesíteni képesek voltak.

A szociális folyamatra vonatkozó fejtegetéseink megmutatták, hogy az emberek szaporodásuk következményeinek hatalmas befolyása alatt és táplálkozásuk szükségessége folytán szakadatlanul arra törekcsenek, hogy az egyénnel szemben a szociális követelményeket érvényesítsék. Az emberiség élete mégis az individuumban teljesül, mert csak ebben lép előtérbe az öntudat. Ezek a szociális tekintetek csak hasznossági állapotok maradnak, ha a tudat mélységében nem találunk intelmeket, amelyek az azon kívül álló valódi összefüggésre mutatnak. Ezek az intelmek képzeteink tudatos világát szembe állítják a tudatunkon kívül fekvő valósággal. Magasabb intellektuális tökéletesedés arra képesíti az embert, hogy önmagából következtessen az egészre, anélkül, hogy eközben hasznossági mérlegelések által vezéreltetnék, amelyek megnyitják ugyan előtte a szociális érdeket, de sohasem engedik meg neki, hogy átható pillantást vessen a mindenségre.

Az individualizmusnak a szociálissal és végtelennel való ellentéteit kiengesztelni a legmagasabb célja a szociális folyamatnak. Az államnak a kultúrkörben és a társadalomban való váltakozó helyzetét szemben a népekkel ama szociális fejlődésformának kell tekintenünk, amelyben az egyéni érdekek magánjog, a szociális érdekek közjog, mindkét érdek nemzetközi jog s végül az intellektuális és erkölcsi szükségletek uralomra jutott szokások útján szereznek maguknak érvényt. Bármilyen távol is áll még a leghaladottabb kultúrkör is attól, hogy az érdekkellentéteket kiengesztelte volna, de

mégis meg lehet ösmerni a pályát, amelyen az előjogokat szerzett fajok föltétes tökéletesedésükre vonatkozólag megfognak maradni. Az emberek intellektuális képességeket fejlesztettek ki, amelyeknek segítségével az ösztönszerűen végbemenő szociális folyamat homályából a tudatos fejlődés világosságába lépnek ki: ez a szociológia születési aktusa. Elmúlt fejlődési korszakok tévelygései, amelyek még ma is uralják az európai kultúrkört, – egy társadalmi szerződés eszméi, a tömeg joga a politikai eszmék világában, az államnak egyszerű jogintézmény gyanánt való fölfogása, valamely gyakorlati népszuverenitás lehetőségének eszméje, a mesék arról, hogy a nép szava „isten szava” és az örök békéről szóló mese, a hit, hogy lehetséges a társadalmi-hatalmi organizáció az állam mellett vagy a fölött, s hogy lehetséges elképzelni az emberek reális egyenlőségét stb. stb. – veszedelmes hatásukat lassankint el fogják veszteni és – mint más megösmérések – az intellektus alkatrészévé lesz, azaz hogy a szociális folyamatot természeti törvények egysége szerint fogja föl és keresni fogja a lehetőséget, hogy a szociális fejlődés tökéletesedését az individuum intellektuális és erkölcsi tökéletesítése által érje el.

Ez a tökéletesítés is csak a meglévő intellektusok és érdekek differenciálása folytán mehet végbe, csak úgy, amint támogattatik a létért való harc a képebbek túlélése által. Ha a szociális folyamatban gyakran oly színben tűnik is föl, mintha a tömegek egyéni érdekének győzelme biztos volna is, azért mégis a beláthatatlan világfolyamatban az emberi faj magasabb válfaja fogja a vezetést megtartani. Így lehet megfigyelni azt, hogy a szociális érdek a maga egykori anyagi alapformájából a szellemi és erkölcsi tartalmú szociális érdekké halad előre, minek folytán a fajérdek, erkölcsileg gá-

toltatva, emberszeretetté lesz. A táplálkozási kérdés ezáltal amaz általános jelentőséghez jut, hogy közhasznú fentartásról és az életföltételek szaporításáról van szó; hogy ez, dacára az egyéni érdek hatalmának, lehetővé váljon, úgy a szociális érdeknek gyakorlati hatalomhoz kell jutnia. E föltétes tökéletesedés fontos támaszt lel abban, hogy az emberi gondolatok elmerülnek ösmeretlen, végtelen és közös származásunk kérdéseibe.

E tökéletesedés *föltételezettsége* abban gyökerezik, hogy sohasem lépheti túl a meglévő életföltételek határait. Amit az emberek tágabb érdekekkel és megerősödött intellektussal elérnek, az meg van adva terrisztikus (földi) fejlődésünkben. Tökéletesedésről csak annyiban lehet szó, amennyiben az ember az életföltételek kímélését, azoknak belátásszerű kiaknázását és létének megnevesítését megérti s lehetővé teszi; az egyéni érdekeken és az életföltételeken elkövetett, soha jóllakni nem tudó rablás, a fajérdek zabolátlan ösztönei nem különböztetik meg az állattól és kizárják a tökéletesedést. Ez a tökéletesedés mindig ott kezdődik, ahol a lemondások keletkeznek. Csak ezek mellé sorakozhatik az érdekejlődés, a tudat-organizmus és a test képességeinek megnevesítése. A lemondás a szükségletek bizonyos irányában megengedi a tökéletesedést más irányban; mert csak megtakarított erővel lehet – ha azok túl nem léphető készletben vannak – fokozott eredményt várni az életfeltételektől. De ebben a föltételezett tökéletesedésben gyökerezik minden emberi nagyság lehetősége s helyes alkalmazásában van az egyetlen megengedhetősége valamely korlátozott optimizmusnak, mely az emberi nem fejlődésére vonatkozik.

22. *A szociális folyamat elvi jelenségét.*

Az ember szociális folyamata behatóan működő erőket mutat; rend-lefolyásokat és benső szükségességeket, amelyek szociológiai törvényszerűségek gyanánt nyilvánulnak:

1. *Az emberek táplálkozása és szaporodása forrása minden szociális érintkezésnek.* Működésükkel ezek megteremtik az ellenséges zavarokra és békés viszonyokra vezető indító okokat, amelyek a szociális alakulatokat illethetik. A szociális kölcsönhatásokban nyilvánul a fentartási ösztön (kenyér-irigység) és a nemi ösztön (vérszeretet); a szociális érintkezés minden képzelhető indító oka módosulat, vagy ezeknek a természeti ösztönöknek fejlődési formái, ugyanabban az értelemben, amily értelemben az egyént uraló érdekek különböző formái nem egyebek, mint a veleszületett érdekek módosulatai vagy fejlődési formái.

2. A fentartási és nemi ösztön minden lényben szemben áll az életföltételekkel, amelyhez a fajnak és egyénnek alkalmazkodnia, kell és amelyet hajlamuk szerint törekszenek kiaknázni. Az ember és az ember közösségei ennek folytán nem egyebek, mint fejlődési sorozatában lévő hajlamokban és a teresztikus fejlődés váltakozó életföltételekben működő *ős-erő tökéletesedést produktumok.*

3. Minden lénynek meg van a törekvése, hogy ősi hajlamait *zavartalanul* követhesse; enni akar *harc és munka nélkül* s szaporodni akar *korlátlanul*. Ez az ösztön viszi az embert arra, hogy a föld fölületén kiterjeszkedjék s hogy zavartalanul keressen táplálékot és lakhelyet. Ez az ösztön közvetve *indító oka az ember és szociális alakulatai variálásának*, mert kényszeríti az embereket arra, hogy változtassák és kultiválják az életföltételeket.

4. Az emberszaporodás által föltételezett korlátozás az életföltételek változtatásában az egyeseket és a szociális alakulatokat *a létért való harcra* kényszeríti; az embereket arra kényszeríti, hogy határozzák el, akarnak-e táplálékukért dolgozni és be akarják-e érni lakhelyeikkel szociális szervezés útján, dacára a szaporodásnak – *ami kezdete a kultúrának* – vagy pedig, hogy ugyanerre a célra más embereket leigázzni, vagy megsemmisíteni akarnak-e – *ami az erőharcra és kény szer organizációra vezet*. Hogy közösségek erre vagy arra határozzák-e el magukat, az az életföltételektől függ, amelyben kifejlődnek; mert végre is a kultúrára eredetileg csak elviselhető, a harcra pedig elégtelen föltételekben élő emberek határozzák el magukat.

5. Noha az ember, mint minden lény, faján belül szeretne békésen táplálkozni és szaporodni, de azért a fokozódó szaporodás és a táplálékhiány egyéni érdekét a vele élő emberek ellen irányuló *abszolút ellenségességgel* tölti el. Amennyiben az ember vérkötelék, munka vagy harcsegítség útján érdekszövetséget köt vele élő emberekkel, elnémul ez az ellenségesség, hogy az érdekközösség minden megzavarásával kitörjön, tekintet nélkül származására és eddigi viszonyaira. Az abszolút ellenségesség pszichikai öre az érdekközösség megmaradásának.

6. *Minden szociális viszony eredete a vér szeretetben van*; ezért minden szociális alakulat ugyanolyan származású. A szaporodás és táplálkozási gond által az eredeti szociális alakulat *terheli differenciálásra* vezet. A differenciált emberek mozgalma vagy a menekülésre vagy a harcra vezet, A harcnak az a célja, hogy vagy megsemmisítsen valamely ellenfelet, hogy tápforrásait és lakóhelyét meghódítsa, vagy hogy az ellenfelet *szolgálattévővé* tegye. Ez a szolgálattézés nem más,

mint kompromisszum a megsemmisítés és kultúra között s így a szociális folyamat magasabb fokára vezet, amelyben a szociális alakulatok már nem túlnyomóan a vérrokonságon, hanem a kultúrán és valamely uralmi viszonyon alapulnak.

7. A hasonló származású szociális alakulatok mindig egyszerűek. *Az 'uralkodók részéről való leigázás kezdete a szociális tagolásnak és az államiasság keletkezésének.* Miután a táplálkozás és szaporodás az emberek szakadatlan kiterjeszkedésére és kölcsönös alávetésére vezet, az életföltételek mind sokoldalúbb módon hatnak s a kultúra a szükségletformákat végtelenül meggazdagítja, ennek folytán ezzel az első tagolással *a szociális alakulások beláthatlan differenciálása* kezdődik. A kultúra létrehozza a *forgalmat*, amely feloldólag hat ama szociális alakulatok korlátaira, amelyek egységesek, amelyeknek hasonló származása vagy hasonló kultúrája, vagy egységes uralma (állama) van s ezzel a differenciálás korlátlanul terjed ki minden szociális alakulatra. A szociális alakulatok differenciálása és beolvasztása gyakorlati tartalma a szociális folyamatnak; ez egyszersmind a létért való harc szociális hatása és a szociális eszköz az abszolút ellenségeskedés paralizálására; ebben jut kifejezésre az őserő működése a szociális téren való hozzátapadó érdekekkel együtt.

8. A szociális folyamat a meglévő szociális alakulatokból való új szociális alakulatok keletkezésének *folytonosan váltakozó individualizálása* – tehát az organizmus-szaporodás biológiai jelenségének szociális visszatérése – és már meglelt szociális alakulatok szocializálása – tehát az organizmus szomatikus fölépítés fiziológiai jelenségének szociális visszatérése. A szociális differenciálás éppen olyan korlátlan, mint az organizmusok szaporodása, individualizálás és szocializálás az egyes veleszületett érdekében gyökerezik,

illetve minden szociális alakulat konkrét érdekében. A differenciálást *az érdekek variálása* ébreszti; ez azonban az emberek szaporodásának és táplálkozási gondjainak következménye a különböző életfeltételek befolyása alatt. Az individualizálásban azonban kifejezésre jut a variálás, a szocializálásban a szociális alakulat fejlődése.

9. A differenciálásnak (individualizálási ösztönzés) korlátai az egyének számában van meg, t. i. *a differenciálás egész a társadalom atomizálásáig hatolhat előre*, mert minden egyén a maga érdekét a szociális alakulat tartalmának tekintheti. Ez eltársadalmasításnak (szocializálási ösztönzés) az „emberiség”-ben vannak meg a korlátai, t. i. *az „emberiség” egyetlen szociális alakulat lehet*, ha az egységes érdek szükségletévé válik. A differenciálások gyakorlati határai azonban az embereknek az életfeltételekből származó érdekeiben vannak meg, amelyek a létért való harcban lépnek föl; az eltársadalmosítás gyakorlati határa a lehetséges szövetkezésen, amely azokat az érdekeket megtalálja.

10. *A differenciálás megszabadítja* tehát az embereket a nem kívánt szociális korlátoktól, hogy azoknak az érdekek-nejt éljenek, amelyek velők születtek, vagy amelyeknek a szociális befolyás révén odaadják magukat. A differenciálás a szociális szükséglet útján ingadozik az egyéni akarat elfajulásai között. Az eltársadalmosítás ellenben az embereket korlátok közé szorítja, hogy megszerezzék természetes vagy képzelt érdekeiknek a szükséges támogatást és közreműködést; vagy olyan korlátok közé, amelyeket a szociális állapotok hatalma rájuk kényszerít; az eltársadalmosítás ingadozik a szociális szükségletek útján a szociális érdekek önként való odaadás és idegen érdek iránt való erőszakos alávetés között.

11. A differenciálásnak, valamint az eltársadalmosítás-

nak az *a szociális szükséglete*, ami az individualitás benső hajlamai által ki van fejlődve, az életföltételekben megvan adva és a szociális tényállásban föl van tételezve; szubjektív ösztönzés és külső kényszer a szociális szükségletet ideiglenesen megtörheti, azonban az általános fejlődés eredményében föltétlenül érvényre jut.

12. Minél inkább terjeszkednek ki az emberek a meglévő lakhelyekben (életföltételek) szaporodás, harc és forgalom révén, minél több indító oka van tehát a szociális variálásnak, annál több elfajulása az egyéni akaratnak (eltérés a szociális szükségletektől) fordul majd elő a szociális folyamatban, úgy hogy a szocializáló kényszer (leigázás) szükségletté válik, hogy érvényre juttassa a szociális szükségességet. Minden leigázás uralmi viszonyt tételez föl; e kölcsönviszony szociális alakulata az *állam*. Mivel azonban az egyéni akarat elfajul, azért elfajul a szocializáló kényszer is és uralmi viszonyokat teremt, amelyek ellentmondanak a szociális szükségességnek, t. i. államokat, amelyek szociális rendezkedő hivatásukat nem teljesítik. Ekkor kezd működni a differenciálás, támaszkodva a nyílt forgalomra és a megsértett érdekekre az államban és felbomlasztja, reformálja vagy elpusztítja az államot, míg meg nem felel a szociális szükségletnek.

13. Az állami uralmi viszony módja a szociális folyamat fejlődési fokozata szerint irányul. Az átmenet az egyszerű szociális alakulattól a rétegezetthez, a haladás az idegen szociális alakulat megsemmisítésétől annak variált összeolvadásáig, *a hódító államot* jelöli. A békés érdekek megerősödése a hódítás által biztosított közösség alapján megnyitja a *kultúr-államot* és arra törekszik, hogy a leigázási kényszert a teremtő kultúrszabadsággal összeegyeztesse.

14. Harc és háború, általában a szociális zavarok, *meg-*

erősítik a szociális alakulatokat; azért ezek a politikai hatalom forrásai. Kultúra és forgalom *meglazítja* a szociális köteléket; azért ez a szociális differenciálás és politikai bomlasztás forrása, de forrása egyszerismind a szociális viszony kiterjesztésének.

15. Úgy, amint a variálás a föltételezett tökéletesedésre és az organizmusok bonyolultságára vezet, aképpen teremti a szociális differenciálás a mellé, fölé és alá rendelt szociális alakulatok komplikált összefüggését. Ezek érdekeik és életföltételeik folytán kölcsönösen függnek egymástól, amely függőség oly messzire vezet, amennyire társadalmi érintkezések köztük lehetségesek. Amíg szociális alakulatok eredetileg környezetükben elszigetelten állnak, addig később köztük mind több érintkezési pont támad, míg végre az embereket *a szociális viszonyok hálója* foglalja át, amely egykor az „emberiséget” egyetlen szociális alakulat gyanánt egyesíthetőnek is feltűnetheti. Szaporodás, táplálkozás és szolgálattá tevés az okok; háború, kultúra és forgalom az eszközök; összhangzatos érdekkielégítés a célja ennek a szociális fejlődésnek.

16. Mialatt a szociális viszonyok hálója sűrűsödik, az alatt a szociális zavarok erőszakosságai csökkennek, mert minden megzavarást a kölcsönös függőségben lévő szociális felépítésben sokfelé s végül mindenfelé érdekellenesen éreznek meg. Amint a túlhatalom vékony emberelosztás mellett a szociális ügyeket a politikailag önálló szociális alakulatban rendezi, azonképpen akarja a túlhatalom sűrű társadalomban a szociális ügyeket az egymással szemben álló érdekek kompromisszumával rendezni. A kultúrállam a társadalom megsűritésével lép előtérbe és az erőszakos alávétés mellett a gazdasági szolgálattátevés a kapitális révén érvényesül. Hogy a politikai és gazdasági kényszer e keverését milyen uralmi

viszony fogja követni, arra a szociális folyamat gyakorlatilag még nem válaszol.

17. Az individualitás lényegében rejlő abszolút ellenségeskedés, mely eredetileg a szociális érintkezés hiánya folytán (a vérszereteten kívül) nem jutott kitörésre – de uralkodóvá lett, mialatt a szociális folyamat az emberiségre kiterjedt– az általános eltársadalmosítás által ismét visszaszorítatik. Az emberiség őállapotában a szociális érintkezés hiánya és beható kultúra mellett a szociális zavarok megnehezítése ugyanazt a hatást idézi elő itt. De az abszolút ellenségeskedés megint kitör, ha egyenlőtlen szociális alakulatok hasonló érdekekkel kerülnek szembe a létért való harcban, anélkül, hogy valami túlerő uralni tudná, vagy anélkül, hogy érdekfüggőség ki tudná őket egyeztetni.

18. Abban az arányban, amelyben a kultúrállam lép a hódító állam helyébe, kiegyenlítődnek egyszersmind az egyes emberek közt az érdekkielégítés különbségei; a politikai, szociális és gazdasági egyenlőtlenség az emberek közt visszafejlődik a primitív szociális állapotokban lévő élvezetrészesedés egyenlőségévé. Az emberiség minden oldalról való eltársadalmosítása komplikálja ugyan a szociális alakulatokat, ellenben közeledik az érdek-összhangzathoz a szociális organizáció tökéletesítésével, anélkül azonban, hogy az életföltételek különbözősége mellett a szociális konfliktusok minden indító okát fel tudná függeszteni. A szociális rend nem más, mint a létért való harc organizálása, melynek célja a táplálkozás és az egészséges nemzedék szaporításának biztosítása, igazolva van tehát a szociális fejlődés bezáródása gyanánt oly állapotot föltételezni, amelyben dacára a hivatásbeli individualitások sokféleségének az emberek közt kulturális, politikai és szociális egyenlőség lép föl az intellektuáliter és erkölcsileg legtö-

kétesebb egyének vezetése alatt. Az erkölcsi és intellektuális tekintély e vezetése alatt talán lehetséges volna a szociális fejlődés a veleszületett és szerzett érdekek elfajulása nélkül; de az az egyenlőség beláthatóan módosult maradna az élet föltételek egyenlőtlensége és változása folytán.

VI. A szociális erők.

Az előbbi kutatások a tudomány fontos alapvonásai nyomán a szociális folyamat törvényszerű voltába való bepillantásra vezettek. A szociológiai megösmerés nélkülözhetlen föltétele minden tudománynak, mely az ember kölcsönös viszonyaira vonatkozik. Miután az ember, mint egyén, részben annak produktuma, ennek folytán ez a megösmerés egyszersmind nélkülözhetlen föltétele minden tudománynak, mely általában az emberrel foglalkozik s amennyiben ösmereteit nem képes közvetlenül a természettudomány segédoperációiból meríteni. A szociológiai megösmerés a lélektant époly kevésbé nélkülözheti, mint az élettant. Csak a kettő együttvéve nyitja meg az emberi tudatleflyásokba való perspektívát. Minden szociológiai kísérlet eddig hiáavaló maradt, mert nélkülözte a filozófiai alapot, mely magában véve minden induktív tudománynak syntézise.

Távol vagyok attól, hogy higyjem, hogy ez a syntézis nem fog még elmélyítetteti és pedig gondolkozók részéről, akik az alapvető tudományokat jobban elsajátították, mint én és abban a mértékben, amely mértékben a felvilágosító induktív tudományok maguk mélyebbekké fognak válni. De ki kellett mondani ezt a syntézist, ha nem akarjuk, hogy a szociológiai belátás a maga fajaival és elfajulásaival ne legyen üres és ne

legyen kitéve kételyeknek. Csak ezzel a syntézissel vagyunk fölszerelve arra, hogy az emberek társadalmi és individuális életének konkrét kérdéseihöz közeledhessünk. Ez a syntézis megóv bennünket elvi tévedésektől, szenvedélyes ömlengésektől és föllengző spekulációktól, amelyek szociális célokra és lehetőségekre vonatkoznak.

Ennek a syntézisnek azonban, mielőtt a szellemi tudományoknak szolgálatokat tehetne, szüksége van arra, hogy felvilágosító módon alkalmazatosak a szociális erők életjelenségeire, amelyeket a szociológiai törvényszerűségben működni láttunk; meg keli ezeket ösmernünk azokban a differenciált jelenségformákban, alkalmazassék a szociális élet fölületén jelennek meg. Ezzel létrehozuk a tudományos összefüggést a leíró tudományágakkal, amelyek a szociológiára vonatkoznak és ezeknek syntézisét az absztrakció birodalmából közelebb viszzük az alkalmazhatóság birodalmához.

23. Az ember szociális ösztönei.

Az emberi szükségletek tudatunkban benső nyugtalanság gyanánt nyilvánulnak, amelyet testünk fiziológiai folyamata hoz létre. A szükséglet tehát megvan már, még mielőtt tudomást veszünk róla. Ebből következik:

1. Szükségleteink a fiziológiai folyamat következményei gyanánt a természeti törvényeknek vannak alávetve.

2. Szükségleteink nem a szubjektív tudat önkéntes gondolatirányai, hanem egyrészt az individualitás természetes fejlődése, másrészt a külső körülmények kényszere idézi azokat elő.

3. Szükségleteink túlnyomóan az Én anyagi természeté-

ben gyökereznek és csak a külső körülményekhez való viszonyuk révén jutnak intellektuális tartalomhoz; a szükségletek végre a ki nem elégítés által előidézett benyomás folytán kapnak erkölcsi lényegességet.

4. A tudatunkhoz jutó szükséglet nem objektív belátás abba, amit anyagi, intellektuális vagy erkölcsi természetünk követel, hanem nem más, mint érdek.

Ösmerjük pl. a táplálkozási, a fajfentartási érdeket, továbbá a szociális rend iránt való és az abszolút fölött való hit érdekét; minden ilyen érdek, valamely szükséglet kifejezése gyanánt, azt a meggyőződést ébreszti bennünk, hogy szükséges. Érdeünk ennek következtében nem spekulatív mérlegelés, ami fölött vitatkozni lehet, hanem adva van szubjektív állapotunk lényegében. Érdekek, amelyekről azt hiszszük, hogy más érdekekkel föl lehet cserélni, nem szükségleteinkből keletkeznek; ezek gondolatelkalandozások s nincsenek támaszaik individualitásunkban; nélkülözik a ránk való hatást és hatástalanok a szociális érintkezésre. Akinek pl. az istenhit érdeke, annak az szükséglete és meggyőződése is. Amikor benső nyugtalanság támad a végtelenséghez való vonatkozás fölött, akkor a hit érdeke teljes érvénybe lép ama szükséglet-határokon belül, amelyek lényegességünkhöz tartoznak. Válásos ingadozások és kételyek nem mások, mint következményei a konkrét hitre vonatkozó tökéletlen érdeknek. Bármilyen különbözők is érdekeink, eredetük mégis azonos, mert minden érdek a bennünk lakozó őserő által élesztődik; arra törekszik egyrészt, hogy egyéni exisztenciánkat tökéletesítse, másrészt, hogy fajunkat fentartsa, továbbá, hogy a szociális kölcsönhatásokat lehetővé tegye és végül, hogy létrehozza az összhangzatot hitünk közt és képzeleteink világába való tökéletlen belátása között.

Ha áttekintjük a lélektani folyamatot, amely az öntudatlan szükségletet benső nyugtalanság által tudatos érdeké fejlesztí, azt látjuk, hogy az érdekek egyéni cselekvéseink kiinduló pontjai és gondolkozásunk alapvonásai. Az érdek az *első* tapasztalat, amelyet a tudat tesz, mert minden lényben meg van a tudat fölébredése előtt és megjelöli fejlődésének irányát; az anyaméhben fekvő főtusz már érdekszerű mozgásokat tesz. Éppen ezért az érdekek lényeges része nem is jut öntudatra, hanem a pusztá nyugtalanságból automatikusan és reflektorikus módon cselekvéshez fog. Az öntudatlanság az igazi szükséglet garanciája. Minden érdekmódosulat tehát ösztönszerűen léphet előtérbe az emberben; valamely lehetséges, de nem szükséges gondolatfolyamat a szükségleteket tudatunkhoz juttathatja, amivel azonban meg van nyitva az út a szükséglettől való eltéréshez és eltévelyedéshez; mert minden gondolat felhasználja a szubjektív sajátos agy- és idegapparátust, amely a veleszületett érdek megszokott megbízhatóságát a szerzett érdekek révén el is veszítheti. A táplálkozás fiziológiai érdeke, éhség gyanánt nyilvánulván, az állatvilágban a természetes tápanyag iránt való ösztönszerű törekvés; mihelyt azonban ez az érdek tudatossá válik, bekövetkezik a tápanyagok megválasztása és ezzel együtt a tévedés, mely az embert néha arra csábítja, hogy a fiziológiai érdek ellen való tápanyagokat vegyen föl. Az ösztönszerű nemi ösztön a lényeket arra vezeti, hogy szenvedélytelenül tartsák fenn fajukat; az öntudatosságához jutva azonban fölébrednek a fajtalan eltévelyedések. A nyájak és hordák ösztönszerű megadása a szociális viszonyokra vonatkozólag biztosítja a benső nyugalmat és egyenlőséget. Mihelyt a viszonyok tudatosakká lesznek, megkezdődik a szociális harc. A benső vallásosság az egyesnek az egészhez való függőségének

ösztönszerű hite; minden vallás tudatos formulázásával megkezdődnek a felekezeti tévelygések, amelyek a benső vallásosság lényegét az anyagi világ elemeivel piszkítják be.

Ha a szociális érintkezésben az érdekek hatásait figyeljük meg, észlelhetjük, hogy a fiziológiai érdek, akár ösztönszerűen, akár tudatosan működik, kielégítését mindig kívülről követeli; anyagi szükségletek arra vezetnek, hogy saját anyagunkat idegen anyaggal cseréljük az anyagcsere értelmében. Hasonló éhez az egyéni és fajérdek. A szociális érdek ellenben az egyénben kielégíthető, mert azt lemondásra ösztönzi, mialatt a külvilág elfogad tőle valamit, A transzcendentális érdek egyáltalában nem lép a külvilágba sem ösztönszerűen, sem tudatosan: mihelyt szociális érintkezésre vezet, összefüggésben van az egyéni érdekekkel.

A veleszületett érdek mindeme módosulata az egyénben csak azáltal lép jelenségbe, hogy az életben működő öserőt vezeti. Az érdek által az életterv érdekében irányított erő *ösztön* gyanánt nyilvánul. Úgy, amint az érdek az érzésben érzéstónus gyanánt lép jelenségbe, akként nyilvánul a működő életben ösztön gyanánt s ezzel érdek és élet egyesülten kerül szembe a külvilággal. Az ösztönök a tudatba lépnek és beleavatkoznak a motorikus idegtevékenység hatáskörébe. Megfelelően az érdek fejlődési módosulatainak, bennünk *anyagi, haszonleső, intellektuális és erkölcsi ösztönök* működnek.

Az anyagi ösztön arra törekszik, hogy az egyént a létérti harcban fejlődésre juttassa és fentartsa, amíg a halállal be nem szüntetik tevékenységüket. Tevékenysége nagyrészt automaticae és reflektorice megy végbe; csak abban a mértékben dolgozik tudatosan, amely miértékben akadályok gördülnek eléje.

Mihelyt azonban a tudat képzeteket és tapasztalatokat von magához, anyagi ösztöne elveszti elementáris alapvonását, amely fiziológiai érdeke folytán sajátossága volt; reflexióknak rendeli magát alá és a külvilág tágasabb körét szerzi meg törekvése kielégítésének; most már nem közvetlenül működik közre a táplálkozási és nemi ösztön, hanem közreműködnek mindazok a momentumok, amelyek tapasztalatszerűen idő és tér szerint saját és faja fentartásának és kifejlődésének hasznára válhatnak. Ezt a kifejlődött anyagi ösztönt önző (haszonleső) ösztönnek nevezzük, amely minden ösztön közül legnagyobb befolyást gyakorol a szociális folyamatra. Az értelem a tapasztalatok benyomása folytán kibővül, úgy hogy az összes hozzáférhető életföltételeket átölelheti. Ennek alapvonása az önérdek. Minél tovább gondolkodik az ember, annál jobban közeledik a szubjektum szűkebb hasznára törekvő ösztöne ahoz az ösztönhöz, mely mindazon lények és szociális alakulatok hasznát akarja, melyek a szubjektummal és utódaival előnyös viszonyba állhatnak. A vérszeretet, minden szociális viszony forrása, itt közreműködik és kiterjeszti az önzést a családra, a törzsre, a nemzetre, a fajra ama történendők alapján, amelyek a szubjektum fejlődésére vonatkozólag tekintetbe jönnek. Erre az önző ösztönre alapul nagyrészt a szociális individualitások keletkezése, fentartása és fejlődése; fentartja a kultúrát is az embernek hasznos irányban. Ez az önző ösztön azonban minden politikai történendő főereje gyanánt szükségszerűen megtartja származásának ismertetőjelét; ez az egyéni érdek; ha a szociális szövetségek hasznát az egyesek önhasznával bizonyos körülmények közt azonosítani is lehet, mégis a halandó szubjektum korlátolt nézőpontja mindig akadálya lesz az általános szociális felvirágzásnak. Ha az egyes kielégítve

látja is a maga hasznát valamely szociális alakulat érdekében s ha törekszik is teljes erővel annak érdekét és életfeltételeit előmozdítani, de idővel mégis oly tényállás fog bekövetkezni, amelyben ez az egyéni érdekekkel konfliktusba jut, mely konfliktus minden egyest visszavezeti önzésének vagy anyagi ösztönének körébe; mert a szociális szövetségek és az egyesek érdeke közt lévő különbség múlhatlanul az élettartam különbségében és a haszonnak az osztályos társak közt való elosztásának különbségében rejlik. Az illető szociális alakulat érdekétől való ez az önző elszakadás rendszeren ösztönszerűen megy végbe s csak lassankint válik tudatossá.

De előfordulhat az is, hogy az egyes a szociális érdek ösztönzésére, hogy pl. valamely magasabbrendű közösség érdekének megfelelően, a hozzátartozó szociális alakulattól elszakad. Ez az elszakadás elsősorban az intellektusban megy végbe; az intellektuális ösztön fölébred az emberben valamely lehetséges érdek első manifesztációja gyanánt, tekintet nélkül az önhaszonra. De ha kifejezem is ezt a lehetőséget, ezzel nem azt mondom, hogy gyakran fordulhat elő; mert az intellektuális ösztön is az egyéni érdekből keletkezik s rendszerint eszméket fog felfogni és támogatni, amelyek az önzést szolgálják.

De a pusztá eszme magaslatain valamely általánosság és annak életfeltételbeli érdekét néha zavartalanul lehet felfogni s megtörténik, hogy az ember a tőle származó eszme érdekében az önérdeket elnyomja és a közhaszon intellektuális előkészítését bevezeti. Szükséges itt mindjárt az intellektuális ösztönnek a szociális folyamatban való jelentőségét tapasztalatilag kifejezni, annál is inkább, mert a tudományos kultúra közelmúlt periódusának nagy tévedése az volt, hogy hitt az eszmék önmagukban vett hatalmában s a tudásnak és érte-

lemnek a szociális fejlődéssel szemben oly jelentőséget tulajdonított, amely jelentősége nem lehetett.*)

Teremtő eszmék valamely különösen kedvező hajlamok alatt álló tudatorganizmus produktumai, melynek nyilvánulásait észnek, értelemnek nevezzük. De ez az organizmus magában véve eszmék nélkül való, úgyszólván üres; az öntudat csak egyrészt veleszületett érdeke, másrészt képzei (tapasztalatai) révén jut intellektuális tartalmához. Ez a tartalom, eszmetársulások révén eszmévé fejlődve, szükségletek benyomása alatt áll és pedig előbb az önszükséglet hatása alatt, miáltal az anyagi vagy önhasznú ösztön-gondolat kifejezőjévé lesz; vagy pedig általános (szociális) szükségletek hatása alatt áll, miáltal nagyban való eszmévé válik. Eszmék, amelyek nagyon is szoros összefüggésben vannak az egyéni szükségletekkel, vagy pedig elégtelen belátásból, vagy tapasztalatból erednek, vagy pedig beteg tudatorganizmus által el vannak ferdítve, tehát nem felelnek meg általános szükségletnek, produktumai lehetnek ugyan az intellektuális ösztönnek, de a szociális folyamatban előbb-utóbb visszautasítatnak vagy nem is válhatnak érezhetőkké. Csak annak az eszmének van szociális hatása, amely sokaknak vagy valamely közösségnek szükségleteivel összhangzásban van. Eszmék, amelyek „tudásunkat összhangzatba hozzák a dolgokkal” *) csak akkor ösmertetnek el nyilvánosan, ha a társadalom az eszme intellektuális magaslatára jutott. Ezekben az eszmékben ver-

*) Ide tartozik Henry Thomas Buckle eredményes kísérlete „History of Civilization in England” című főművével. Csodálatos, hogy ezt a művet és tanait a szociológiai iskolához kötik, holott a Hegelianizmus és ugyanannak az individualisztikus filozófiának terén halad, mely képtelen az emberek kölcsönös viszonyait megfejteni.

*) Herbert Spencer: „Biologie.” (Berlin 1871.) I. 363.

gődik föl az őserő az öntudatra és érdekeinek érvényesítésére; a legtökéletesebb tudatorganizációk szolgáltatják erre az eszközöket. A viszony, amelyben az eszme a társadalmi kör általánosan érzett szükségletévé válik, mérvadó a befolyásra, amelyre az eszme a szociális életben szert tesz; ezzel ki van fejezve az is, hogy az eszmék az intellektuális felfogás legkülönbözőbb tévutain járhatnak és mégis hatékonyak, mert érdekeket ösztönöznek, míg a leghelyesebb eszmék az emberi fejlődésre vonatkozólag eleintén hatástalanok, mert ki nem elégitik a szociális harcban működő érdekeket. Ezt mutatja pl. az előismerés, amelyet Nietzsche műveiben az individualisztikus filozófia szélső elfajulása ért el, amíg a szocialisztikus világnézetre vonatkozó szükséglet már érezhetővé válik.

Azok az intellektuális ösztönök, amelyek fölfedező és előrelátó módon fejeznek ki szükségleteket s az illető eszméért harcolnak, csak olyan szociális lefolyások idő előtti nyilvánulásai, amelyeket más ösztönök csak annyiban vesznek figyelembe, amennyiben a szükséglet a gyakorlati érdekek színterén megjelenik. Eszmék, amelyek egykor az intellektuális ösztön képviselőjére haszontalanok voltak, vagy ránézve veszélyesekké váltak, a jelenben, gyakorlatilag értékesítve hízalják az anyagi ösztönök számtalan képviselőit. De nem az eszmék hozták létre ezeket a gyakorlati eredményeket, hanem a szükségletek szülték az eszméket s az eszmék a szociális változások első, öntudatba lépő ösmertető jelei.

Azáltal, hogy minden szociális módon hatékony eszme szükségszerű összefüggésben van az anyagi, illetve önző ösztönökkel, végbemegy az intellektuális ösztönben az individuális és szociális érdekirányban való szétválás. Arról van ugyanis szó, hogy ennek az eszmének képviselője, hozzá hű maradva, szociális eszmékért küzd-e vagy pedig eltagadja-e

az eszme általános célját és követi-e önző céljait? Ha hiányzik a szociális érdek, akkor az illetőnek minden eszméje csak önzésének kiinduló pontja. Főlemeli ugyan néha egyéni érdekét az intellektuális törekvések magaslatára, anélkül azonban, hogy önző alapvonását elhagyná. Intellektuális törekvések csak akkor maradnak tiszták, ha a szociális harcban minden gyakorlati közreműködéstől távol tartják magukat. Hogy az intellektuális ösztön a harcban a szociális érdekek objektivitását megtartsa, szükséges, hogy az erkölcsi ösztön kísérje.

Semmiben sem emelkedik föl úgy az intellektuális ösztön a szociális érdek magaslatára, mint a vallási szükséglet kielégítésében. De nem is nyilvánul a veleszületett érdek és a hozzátapadó ösztön oly világosan sehol, mint abban, ahogyan az ember vallásos eszméket alkalmaz a szociális életben.

Objektív módon való önmehtagadás az általánossággal szemben éppúgy támaszkodhatik valamely végtelen szeretetteljes istenbe vetett hitre, akitől valami abszolút függőségben tudja magát, mint tudatunk származásának megösmérése és individuális tehetetlenségünkre szemben az abszolút törvényszerű tevékenységével. Mindkét meggyőződés a maga legtisztább felfogás lényegére nézve azonossá lesz. Ezeknek a révén képzeteink birodalmában átugrunk azokon a korlátokon, amelyeket az önző ösztönök tárnak elénk és együttérzésünket kiterjesztjük minden tudatos tényre, részvételünket az egész szerves világra, kiterjesztjük intellektuális érdekünket az univerzumra a maga csodálatos rendjével és bámulva állunk meg az idő és térre vonatkozó további belátásunk korlátai előtt. Az abszolúthoz való viszonyunk ily tiszta felfogására csak a legkevesebb ember képes; bizonyos, hogy a legnagyobb bölcselők és hittanítók meggyőződésében és érzésében élt. Ennek a nyoma most vonul át az embereken általa-

ban váltakozva a fejlődési stádium és a szociális tényállás szerint. De előfordulása meghatározza az erkölcsi ösztön előfordulását, mint amaz erőfaktort, amely a szociális és transzcendentális érdekből származik; – ez a fajérdek fejlődési módosulata s benne gyökerezik az a veleszületett szükséglet, hogy az ember magát származásánál és nemi rendeltetésénél fogva az egész egy részének tekintse; ezt a szükségletét az anyagi és önző ösztön és annak intellektuális emanációja általában csak futólag hallgattathatja el. A különböző hiteknek és felekezeti formalitások, a legkülönbözőbb szokások és erkölcsök nyomán működésbe jutnak ezek az erkölcsi ösztönök; de különösen az uralkodó haszonleső ösztönök benyomása alatt ébrednek, amely viszont fölébreszti a szubjektív lemondás szükségletét.

A szociális szükségletekbe való belátás kibővülésének következménye kétségen kívül a szerzett meggyőződésekből származó erkölcsi ösztönök megsokasodása. De ilyen morális ösztönök nem elegendő erősek, hogy a tömegekben a haszonleső impulzusokat egyensúlyban tartsák; a mindig visszatérő vallásos érzés az út, amelyen erkölcsi ösztönök a társadalom érdekében uralomra jutnak. E tekintetben a szociális folyamat azt mutatja, hogy a hit tanai mind jobban közelednek az absztrakt vallásossághoz; a felekezetek függetlenebbekké lesznek a reális vonatkozásoktól, ami az erkölcsi ösztönöket mind hamisítottatlanabb módon juttatja tevékenységre.

Minden szociális ösztön azzal az erővel nyúl bele a szociális folyamatba, amely erő képviselőit *individuális erély gyanánt megilleti*; ez nemcsak az egyén életerejétől függ, hanem kivált érdekirányának határozottságától is. Az érdeknek teljesen s tökéletesen az egyéni vagy szociális fejlődés felé kell hajolnia; teljesen föl kell ébresztenie tehát az anyagi,

önző, intellektuális vagy erkölcsi ösztönt, hogy hathatós befolyást gyakoroljon környezetére. A szociális hatás maga azonban kevésbé az *ösztön energiájától* függ, mint attól, hogy milyen társadalmi kört ragadott meg a szükséglet, amelyért a harc folyik. Anyagi ösztönök mindig önösségek körül forognak; önző, úgy mint intellektuális ösztönök azonban azonosak lehetnek vagy társadalmi körök anyagi érdekeivel s azután azzal az erővel hatnak, amely bennük és az osztályos társak támogatásában lakozik. Erkölcsi ösztönök abban az arányban hatnak, amily arányban tudnak ezek az ösztönök híveket toborozni. Az egyesek erkölcsi ösztönei, amelyeket intellektuális ösztönök kísérnek és amelyek nagy társadalmi körök fontos szükségleteit fejezik ki, a vezető élen hatalmas hatást gyakorolhatnak. A nagy szociális hatású tulajdonképpen harcösztönök nem egyebek, mint mélyreható szükségletek iránt érzett önző és erkölcsi ösztönök. Ha a nagy egyéni energia időszakos szükségletek harci ösztöneivel, illetve nagy érdekközösséggel egybeesik, akkor megfelelően nagy a szociális hatás; a történelem ilyenformán a legjelentékenyebb embereket és a leghatalmasabb mozgalmakat egymással összefüggésbe hozza.

Itt érintjük a különböző egyének által létrehozott különböző ösztönök kölcsönhatásának sajátos tényét, amelyet később még figyelemmel kell kísérnünk. Itt, ahol szó van az egyes ember szociális ösztöneiről, meg kell említenünk, hogy benne különböző ösztönök is működésbe juthatnak. Az önző ösztön rendesen magában foglalja az anyagot; de vannak egyének, akiknek önzése inkább az intellektuális, mint az anyagi irány felé hajlik; készen vannak pl. külső kitüntetésekért anyagi áldozatot hozni. Már említettük, hogy az intellektuális ösztönhöz gyakran erkölcsi ösztön is tapad, miáltal

az egyéni érdekről való lemondás következhetik be. De végre is az emberben *az ösztönök bizonyos összhangja* mutatható ki; ezáltal az egyén megtisztult jelleget kap, minek folytán minden egyéni és szociális szükségletnek a kellő időben, a kellő helyen meg tud felelni. Ha ilyen harmonikus ösztönök képviselői nem is alkalmasak arra, hogy hatalmas szociális hatásokat idézzenek elő, úgy mégis ők képviselik in optima forma a szociális erőt, hogy a szociális folyamat ingadozásai-ban nyugvó pontokat nyújtsanak.

24. Az egyes akarat.

A szociális ösztön az egyén érdekszerű életenergiája, amely – tette haladván és az ösztön erőértékét összefoglalva – közönségesen *akaratnak* nevezetik. Előre láthatjuk tehát az egyesnek tetteit, ha a hozzátapadó érdek sajátosságát és életenergiáját ösmerjük. Egybevág ez Schopenhauer lélektani gondolatával, hogy a tett az ember jellemétől függ; csak h(gy ez a kijelentés határozatlan, mert csak az érdekfogalom foglalja át a tett minden indító okát s mert az akaratot valamely komplikált fiziológiai befolyásnak kell bevezetnie. (Lásd 27. fejezet.)

A kívülről jövő képzetek indító okai az akaratnyilvánulásnak. Ezeket a képzeteket, akár érzékingerekből, akár valamely közönséges innervációiból származnak, az idegorganizmus fogja föl és a hozzátapadó érdek ítéli meg, az eparcepciók és az egyéni ösztön találkozása szüli *a szándékot*, amely vagy erős képzetek révén, vagy eszmetársulás útján akarattá lesz; és ez az idegorganizmusban a tettet kiváltja. Az akarat azonban néha vissza is utasít képzeteket és hatástalanul ejti

el azokat, ha az érdek meg nem felelőnek tartja. Az akaratnyilvánulást tehát *az egyén erőértéke* határozza meg, amelylyel ez a szociális ösztönök hatalmától, csak úgy, amint ezek a hozzátapadó érdek életenergiájától és határozottságától függnék. Valamely ember mindenkori erőértéke származik:

- a) a csíra fajszerű értékéből (id), amelyből az egyén eredt,
- b) Én-jének fiziológiai fejlődési módjából,
- c) a külső befolyások által szerzett csíramódosulatokból és az azután kifejlődött érdekből.

A csíra és fiziológiai fejlődésének s a környezetnek úgy a szervezetre, mint a csírával veleszületett s általában az egyénhez kötött érdekbefolyás kölcsönösségi viszony természetében van, hogy az emberek váltakozva *erős, gyöngye vagy beteg individualitásokból állnak*. Az egyén magatartását a szociális folyamatban fiziológiai, pszichológiai komponenseinek erőértéke határozza meg; ezeknek az összetétele szerint fogja az egyén anyagi és intellektuális önzését érvényesíteni, vagy erkölcsi és intellektuális lemondást gyakorolni; többé-kevésbé kényszerülve lesz alávetnie magát idegen egyes akaratnak és anyagi és intellektuális lemondást gyakorolni. Hogy egyáltalában az egyének különböző erőértékéről beszélhetünk, az az emberi nem differenciálásában, a különböző társadalmak természeti állapotán belül való individualis egyenlőségének megszűnésében, a kultúra sokoldalú befolyásában, magában a szociális folyamatban s végül az életfeltételek és életélvezetek végtelen variálásában rejlik. Hogy az egyes akarat váltakozó természetének alapját megvizsgáljuk, az egyéni erőérték főjelenségeit más egyes akarral való kölcsönös vonatkozásaiban a szociális érintkezésre vonatkozólag meg akarjuk állapítani:

1. *Erős individualitás, erőteljes és egészséges csíra alapján, melynek erőteljes, kifejlődött és egészséges organizmusa van;* ennek intellektuális vagy erkölcsi ösztönei erősek; a tette való akarat határozott és gyors. Ilyen egyén általánosságban az egyéni érdeket környezetében érvényesíteni fogja, úgy hogy az életfeltételeket kihasználja és a külvilág hátrányos hatásait, amennyiben azok nem túlerősen működnek, legyőzi. A szociális érdeken a vezetést magához ragadja a környezetben, amely a meglévő élethelyzet és a szociális viszonyok folytán hozzátartozik. A szaporodásban fentartja a fajt és – amennyiben magáról a faj fejlődéséről beszélhetünk – részt vesz annak érdekszerű kifejlesztésében az életfeltételek teljes, variáló kihasználásával. Ez az egyén az elégedettségre és optimizmusra hajlik és – ha nincs kitéve súlyos harcoknak – erős, álomképek nélkül való álmai vannak; az egészséges organizmus kielégíti alvási szükségletét és pihen és így nem ösztönzi a mindig tevékeny figyelmet.

2. *Erőteljes individualitás, mely egészséges csirából való, erőteljes, de fejletlen érdekekkel és egészséges szervezettél;* az anyagi ösztönök erősek; az akarat ezeknek az ösztönöknek ösztönszerűen erősen megfelel, de tudatos célokkal szemben ingadozó és rest. Ily egyén érdeke tudatos ugyan, mint az 1, alatti, hanem a fajérdek, mely a szociális impulzusokat adja, az egyéni érdekekkel szemben háttérbe szorul. Már ennél fogva a közérdek pályáján kívül jár és lemond a vezetésről a szociális érintkezésben. Annyit ad föl individuális érdekéből, amennyi elengedhetlen, hogy föl nem adható érdekeknek osztályos társakat találjon, akik között vezető, erős individuum van; ez a lemondás tehát nem morális ösztönökből származik, hanem az önérdektől kicsikart visszavonulás, mely azonnal élenken előtérbe lép megint, ha a szociális kényszer elmúlik.

Ez az individualitás a társadalom tömegjelensége; ilyen érdektársakban szociális akarat jelenik meg, amely a közérdeknek kelleetlenül alávetett egyes akaratokból van összetéve. Az ilyen egyének erőmunka-eredménye kevésbé függ érdekírányuktól, mint inkább a vezetés kiválóságától és a kor szellemétől; minthogy azonban a tömegek anyagi java a szociális érdek magvát képezi, tehát az egyének haszonleső ösztöne azonos a közösség érdekeinek fő vonásai val, ennek folytán helyes vezetés mellett olybá tűnik föl, mintha ezek az egyének erős szociális individuumok volnának; csak viszálykodásoknál tűnik ki, mily kicsiny erkölcsi értékük van. Érdekellenes vezetés alatt a tömegek elvesztik egységes akaratukat és saját szövetezésük ellen dühödnek föl. Ezeknek az egyéneknek erősen proliferáló nemi ösztönük van s csekély értékeket tanúsítanak utódaik iránt. Rendszerint erős, álmokképek nélkül való álmuk van.

3. *Erőteltjes individualitás egész tudatával, erőteljes szociális érdekekkel és egészséges szervezettel*; az erkölcsi ösztön elnyomja az önzést; az akarat erőteljes és önfeláldozó. Ilyen egyén fölé helyezi egyéni érdekeinek a közösség érdekeit és nem fog ingadozni szociális kötelességeinek teljesítésével. Ezek az individualitások az általános érdekek harcosai és a közösség magvát képezik; ha nem is viszik a vezető szerejét az intellektuális és haszonleső ösztönök hiányában, de azért erre mégis visszahatást gyakorolnak annyiban, hogy sikra szállnak a közérdek szemmeltartásáért és megóvják a közösséget attól, hogy játékvá legyen az erős individualitásoknak és önző ösztönöknek. Valamely közösség szociális erőértéke nagyrészt az ilyen egyének számától és befolyásától függ. Erős csirájuknál és szociális érdekeiknél fogva rendszerint olyan közösségekben fordulnak elő, amelyek vérszereteten

alapulnak; tehát a törzsi, népi szövetkezők adják meg ezeknek az egyének érdekeit, s nem a szükségtelen érdekek vezérlik a közösség tevékenységét. Ezek az egyének nagyrészt odaadók, életük nyugodt, álmokképek nélkül való álmódás.

Az említett három individualitás normális jelensége a szociális folyamatban levő egyes akaratnak; az 1. gondoskodik a vezetésről, a 3. a közösség magva, a 2. az irányítható tömeg. Ezzel adva is van amelyben rendszerint ezek az erők belépnek a szociális harcba; az 1. hozzájárul néhány intellektuális, jól megfontolt haszonleső.

3. erkölcsi ösztönök aránylagos számával és a 2. ösztönök tömegével, amely azonban egészséges individualitásánál fogva követi a vezérletet és a 3. által megtartatik az egészséges fejlődés útján. Ha valamely közösségben ezeknek az individualitások keveredése a vezérlő érdek előnyére következik be, akkor a szociális ösztönök harmóniában vannak, minek folytán a szociális akaratnyilvánítások, az erők előnyösen működnek össze. Valamely közösségnek korántsem válnék javára, ha pusztán intellektuális, vagy pusztán erkölcsi ösztönöket tartalmazza, csak úgy, mint magától értetődő az, hogy csak anyagi ösztönökkel bíró tagok kismérvűvé tennék valamely közösség erőértékét. Az intellektuális ösztönök túlságos száma befolyásolja az érdek és az akarat aktus egységét s az erkölcsi ösztönök túlságos számának következménye a vezető érdek radikális túlhajtása, vagy annak reális alapjának veszélyeztetése. Az önös ösztönök túlságos száma, különösen azoknak anyagi faja, a közösséget a reális érdek terén tartja meg és azt az erőértéket adja meg neki, amelyhez csak helyes vezetésre és erkölcsi impulzusokra van szükség, hogy a szociális folyamatban eredményes legyen,

Forduljunk már most az egyes akarat abnormális jelenségeihez.

4. *Erős individualitás, mely gyenge csírából való s melynek fejletlen érdeke és egészséges szervezete van;* az önös ösztönök hevesek, a tetre való akarat túlmohó. Ilyen egyéneket az egyéni érdek vezérli, anélkül, hogy érzékük volna az erkölcsi lemondás szükségességéről; az egyénektől származnak a szociális élet bajai; haszonlesés, hiúság, dicsvágy, rossz akarat képezi rugóikat; ezért a vezérlő érdeket csak megbízhatatlanul követik, ezt önösségből megtagadják és saját közösségük árulóivá lesznek. Alkibiades a típusa ennek a jelenségformának; ezekhez tartoznak a trónusokon ülő zsarnokok és a nép közt élő demagógok; szélsőségesen kifejlődve jellemtelen gazemberek tele előítéletes szenvedélylyel. Az erős individualitást támogatja a lelki egészség. Minden szociális és transzcendentális érdek hiánya sem, engedi meg nekik, hogy a szociális életben való ártalmasságuk tudatára jussanak. Mint-hogy ilyen egyéneknek erős az önzése, ezért az önző tömegben nagy viszhangot találnak; magukhoz ragadják a vezetést, háttérbe szorítják az erkölcsi ösztönöket s ha nincs jelen az 1., vagy 3, szám alatti erős individualitás, mely a vezetést kicsikarja tőlük, a közösség veszedelembé jut. Ezek az egyének megzavarják a szociális erők összhangját s a szociális ösztönöknek általánosan kiválóan egészségeseknek kell lenniök – ami azonban az ilyen egyének előtérbe nyomulásával ellentétben van – hogy megint helyreálljon a közösség természetes érdek vonása. Ilyen egyének tovább nem irányíthatók és türelmetlenek. Nemi ösztönük heves és fordított fejlődésre hajló.

Egészséges álmuk van, habár a szubjektív szenvedélyek tumultusa fantasztikus álmokképeket teremt is. Nem

riadnak vissza az erkölcs és jog ellen elkövetett bűntettektől sem.

5. *Gyöngé individualitás, mely gyöngé csirából való s melynek fejletlen érdeke, de gyöngé, habár egészséges szervezete van; az ösztönök hevesség és gyöngeség közt ingadoznak; az akarat ideges kapkodás és lankadás közt ingadozik.* Ilyen egyének általában az individuális érdekviszonyt, tehát az önzést fogják követni, mert gyöngeségük nem engedi, hogy bátor szívvel rezignáljanak a szociális érdekek megfelelően. Általában a 2. számi alatt felsorolt individualitások tömíge közé vannak ékelve és addig követik a közérdek vezérletét, amíg a túlhatalom ezen az utón marad. Ha azonban a szociális állapotok ingadozókká lesznek, akkor a törekvések általános diszharmóniáját növelik a végletekig. Követői és jó objektumai a 4. alatt említett individualitásoknak, mert nem képesek a szociális szükségleteket nyugodtan mérlegelni. Másrészt gyakran vallásos ösvényen erkölcsi ösztönökhöz jutnak, amelyek azonban könnyen visszaesnek a pietisztikus individuális érdekre. Ezek az egyének túlingerelt nemi ösztönök felé hajlanak, amelyekre a fajérdek csekély befolyást gyakorol. Váltakozva mély és nyugtalan álmák van a szerint, hogy szociális helyzetük idegtevékenységüket megnyugtatja vagy ingerli. Alá vannak vetve a csábításnak, hogy kihágásokat kövessenek el az erkölcs és rend ellen.

Ha a 4. és 5. alatti individualitások már el is térnek a fajszerű fejlődés normájától, mégis sokkal nagyobb számban vannak képviselve, semhogy ne tekinthessük őket a szociális folyamatban közreműködő erőknél. Erre nézve csak akkor válnak aggodalmasokká, ha túlságos számban vannak jelen, minek folytán a szociális fejlődés fordulathoz juthat. Ezek az egyének főképpen olyan szociális állapotok produktumai,

amelyben a szaporodás zavart családi viszonyok és nemi kihágások folytán szenved és így a csíraplasma kedvezőtlen viszonyok közt jut fejlődésre, vagy az intellektus rendellenes képzetek folytán hátrányos tapasztalati tartalmat szerez. Általában ezek az egyének lefelé haladó, vagy elfajuló szociális viszonyok jelenségei.

6. *Erős individualitás, mely gyöngé csirából való. s melynek rajongóan fejlett érdeke és gyöngé, de egészséges szervezete van;* ilyen egyének hajlanak az alázatos lemondásra és életcéljukat oly eszmékért való önfeláldozásában látják, amelyek ellenkeznek környezetük érdekirányával vagy a kor szellemével; ezek meggyőződéseik mártírjaivá lesznek; szelídség és önzetlenség vezérli tetteiket. Érdekeik természete szerint ritkaság számba mennek; jól kifejlett intellektus mellett környezetük erkölcsiért példájukkal és tanításukkal lépnek föl; ha ez nem sikerül nekik, búskomorságba esnek és askéta módon adják át magukat hitbeli képzeteiknek. Nem szeretik a praktikus célokat. Nemi ösztönük gyöngé; alvásuk könnyed és tele álom látással.

Ez az individualitás ellentéte a 4. és korrektívuma szemben a 4. és 5. individualitás eltérésének az egészséges szociális fejlődés ösvényétől.

Az ezután következő individualitások általában *beteges* jelenségeknek tekintendők, amelyek a szociális folyamatban általában nem működnek közre, de amelyeket ez legyőzni igyekszik, ha valamely, konkrét szociális alakulat tekintetében a normális fejlődés ösvényén akar maradni.

7. *Gyöngé individualitás, mely gyöngé csirából való, s melynek fejletlen érdeke és gyöngé organizmusa van;* az anyagi ösztönök rendesen gyöngék és az érdektől eltérőek, ilyen egyének bágyadt és indolens a figyelme; a képzetek

appercepciója bizonytalan; emlékező tehetsége megbízhatlan. Az egyén tehát általában szegény érdekszerű tapasztalatokban, különösen olyanokban, amelyek a szociális érdekből erednek. Önző ösztöne megmutatja ugyan neki a közelfekvő szükségleteket, de eltéved szándékainak horderejében és nincs kellő előrelátása. Még tompább a faji érdeke; viselkedése éppen ezért hátrányos a társadalomra nézve, amelynek érdek-egysége előtte rejtve marad. Ezek az egyének rendszerint sülyedő fajok és nemzetek söpredékei. Számosak Óceánia természeti népei között és képviselve vannak Ausztrália és Amerika természeti népei között; de egyszersmind szerencsétlen kultúrviszonyok produktumai, amelyekben a csirának nincs meg az erők bevitele s az egyén nagyon is hátrányos viszonyok közt fejlődik, hogy az élet teljes energiához juthasson. Ezek az egyének, különösen amióta a gépek folytán a szolgazemélyzet az intelligencia legmélyebb fokára nivelláltatott, nagyon számosak lettek. Ők képezik a társadalomban a demokratizáló elemet és mindennapi gondjaikon kívül minden érdek iránt való értelmüket elvesztik; mindennapi gondjaik kedvéért mindig a 4. individualitások által vezéreltetik magukat, akinek önző ösztöneivel az ő anyagi ösztönük legkönnyebben összeegyeztethetők. Gyűlölik a jövőbe, vagy az általánosságba való pillantásokat; erkölcsi ösztönöket meg nem értnek. Mindamellet ezek az egyének érzésben gazdag hajlam mellett bizonyos reménytelenség hatása alatt vallásos szükségletnek adhatják oda magukat önző érdekalapon és így híveivé válhatnak a 3. és 6., individualitásoknak. Nemi ösztönük szokásszerű, tekintet nélkül a szaporodásra. Könnyen elfajulnak foglalkozásszerű gonosztevőkké és visszaesőkké.

8. *Gyöngye individualitás, mely beteges csirából való és*

gyöngé, fejletlen érdekük s beteg szervezetük van; az önző ösztönük nyugtalan és gyöngé; az akarat néha föllobogni lát-szik, de általában akaratlanságba esik. Ezeknél az egyének-nél első sorban a fiziológiai momentumok erőértékéről van szó; aszerint, hogy a csíra, vagy a szervezet betegessége az idegrendszer ingerlékenységére vezet, vagy a tompaság felé hajlik, az egyén is alkalmas lesz szociális impulzusok szerzé-sére és adására, vagy arra, hogy szociális tekintetben, indif-ferens módon viselkedjék. Mert az individuális érdek csak gyöngé, ezért még meg is tagadja magát és rezignációhoz jut, melynek azonban nincs erkölcsi eredete, hanem amely az Én anyagi alávetéséből áll külső impulzusok alatt. A be-teges tudatorgánizmus beteges figyelem mellett helytelen kép-zeteket nyújt; vagy túlhajtottan, vagy gyöngén vannak appercipiálva. Az utóbbi esetben ezek az egyének ama bú-skomor emberekhez tartoznak, akik a szubjektív érdeket töké-letlenül, az életcélt zavartan fogják föl. Elmebeli tompult-iság, kétségbeesés és öngyilkosság a következmények. Ezek a társadalomban elszigetelt egyének megtagadják részvételü-ket a szociális műveken, mert nem hisznek egyéni érdekük kielégítésében sem. Skeptikusan állnak szemben a vallásos – önző érdekekkel is; általában eemmi sem ösztönzi őket kel-lőképpen, mint legfőlebb az általános pesszimizmus kifeje-zése. Ezek a szociális folyamattal elutasítólag szemben álló egyének nem is jelentőségesek a szociális folyamatra nézve; de ha születés, vagy ehhez hasonló dolog folytán oly állás-hoz jutnak, ahonnan környezetükre befolyást gyakorolhat-nak, akkor hajlandók közhasznú cétők iránt túlhajtott figyel-met tanúsítani; erősen önző egyének iránt ösztönszerű aver-ziót éreznek. Hogyan is adhatja oda magát valamely ember erősen önző és anyagi impulzusoknak, aki egyéni gyöngesé-

généi fogva a teljes élvezetre képtelen! – Lényének megfelelőbb a lemondás és kétségbeesés. Ily egyének száma csekély s befolyásuk még csekélyebb. – Ha azonban a gyöngye egyének ingerlékeny idegrendszere van, akkor a tudattal a túlhajtott figyelem túlhajtott képzeteket közöl a külvilág befolyásáról. Miután az egyén egyéni érdeke is gyöngye, úgy attól függ, hogy érintkezésbe jön-e egészséges egyénnel, akinek erős egyéni érdeke van? Akkor elveszti saját akaratának megmaradt részét is és szuggeráltatja magának a másik akaratát és egyéni érdekét. A gyöngye egyén e határtalan szociális befolyás hatalmába jut nem szociális, hanem egyéni érdekből, hogy valamely akaratot nyilvánítson, ha idegent is. A szuggesztív esetek, amelyeket tévesen állati galvánizmussal a máséba- hasonlóval összefüggésbe hoznak, nagyon számosak. Fejlődnek, ahol valamely ember a másikat, kinek vele egyenlő erőértéke van, összokokkal a maga meggyőződésére téríti. Individuális erőik nagyon bonyolult módon fejlődött ki; mindenekelőtt az őserő része gyanánt nincs tévedésnek alávetve, azonban a tudatorgánizmus által, melynek individuális eredete van, vezéreltetik és a környezet, illetve a tapasztalat mérve által befolyásoltatik. Ítéliképességük természetes helyességét, mint a világosságot a médiumok, individuális tudatorgánizmusuk végtelen különbözősége megtöri, eltorzítja és tökéletlenné teszi. Éppen azért az 1. alatti tökéletes individualitásoknak is különböző terjedelmű belátásuk van, ami megengedi, hogy érdekük is többé-kevésbbé érvényre jusson. Ha pl. a gazdagabb tapasztalatok alatt kifejlődött egyén a másikat saját belátására téríti, akkor ez szuggesztív, amely ugyan nem idegen érdek, vagy idegen akarat iránt való odaadást jelent, de az idegen akarat a saját érdekét mégis tágabb érdekkör felé irányította; ez tehát a

saját érdekekben való szuggesztíó. Most már csak arról van szó, hogy a különböző 1-8. alatti individuális jelenségeket egymással szociális érintkezésbe hozzuk és így minden szuggesztív jelenségeket megösmérjünk; mert az erősebb individualitás a maga akaratóból annyit szuggerral a gyöngébbnek, amennyi akaraterő hiányzik ennek és a gyöngébbet az erősebb érdekében annyira kényszeríti, amennyivel alacsonyabb fejlődési fokon áll saját érdekében a gyöngébb. A tömegek vezetése a politikai harcban és általában a tekintély a legszélesebb értelemben vett szuggesztíón alapul. Az idegen akarat oktroválása és az idegen érdekhez csatolás annyira megy, amennyire a szuggerralát rész nem képes saját, erősebb érdekével ellene szegülni. Így jár-kél sok ember erősebb egyének befolyása alatt, amennyiben nincs szó pénzükröl, életüköröl, becsületüköröl, vallásuköröl stb. Mert abban a pillanatban, amikor ezek az erős indító okok kerülnek szóba, elég erős az érdekük is, hogy fölfüggesztessék a szuggesztíó.

A 8-as gyenge individualitás, melynek beteges ingerlékenysége van, azonkívíl a megindított tudatorgánizmus révén a természetszerű apperepciótól és eszmetársulattól való legkülönbözöbب eltéréseknek van alávetve. A testi közérzet innervációi érzékkáprázatokat (hallucinációkat) oktroválnak az ilyen egyéniségekre betegségük foka szerint, amely káprázatok az alvajárásig fokozódhatnak. Láthatjuk, hogy az egyéni gyöngeség és a tudatorganizmus betegességének fokozásával a hamis apperpepció által előidézett hamis gondolatnyilvánítás egész az érdekellenes akaratnyilvánulásig fokozódhatik. Ilyen egyéneknek erősekkel való szociális érintkezése fokozódó akaratgyöngeséggel és az idegrendszer erősebb ingerlékenységével az önakarat és az önérdék elvesztésére vezethet és az egyén kényszerképzetek alatt

teljesen alávetheti magát az idegen akaratnak. Ily hipnotikus állapotok a szomnambulizmusban a saját egyéniség legszélsőbb konzekvenciáját mutatják az inherens érdek gyöngegsége alapján. Az aktív appercepció akadályozottnak látszik, de a valóságban az egyénekben az önérdék hiányában nagyon is gyönge, semhogy a szuggerált appercepciót vissza tudnák utasítani. A miszticizmfus, amelylyel a hipnotikus állapotokat ma is felcicomázzák, még a tudományos bűvárlaton belül is megzavarja a tekintetbe veendő pszihikai faktorok kölcsönhatásának világosságát. Bizonyosnak látszik, hogy itt is mérvadók azok a fiziológiai-fizikai komponensek, mint az egyes akarat minden magatartásánál szemben a szociális érdekekkel s hogy a jelenségek abnormitása relációban van az egymással szemben álló egyéniségek különbözőségével. Valószínű, hogy a szuggesztióval és hipnózissal további, föl nem derített tények vannak összefüggésben, amelyek részben a különböző nemek erotikus viszonyaiban, részben az ellenkező szexuális érzésben jutnak kifejezésre.*) Úgy a természetes, mint pedig a félrevezetett nemi ösztön olyan érdekekben gyökerezik, amely a kielégítést idegen érdek teljese-dése nélkül nem nélkülözheti, amiből korlátolt akaratátolva-dások már egészséges, legmélyebb akarat és érdekátolva-dások pedig beteges egyéneknél maguktól értetődnek. Ilyen individualitások a nemi ösztönben, mint az iménti végkövet-keztetés mutatja, a legszélsőbb abnormitásokra hajlanak, miközben a szaporodási gondolat vagy nem, vagy csak hisz-térikus alapon való illúzió formájában jut kifejezésre. Az alvás persze a legrosszabb rendtelenségeknek van kitéve. Go-

*) Havelock Ellis és J. A. Syniando: „Das conträre Geschlechtsgefühl.” (Lipcse 1896.)

nosztettek és vétkek mániák gyanánt származnak ez individualitásoktól.

9. *Beteg individualitások általában;* amellet mellékes, hogy az elmebetegség a csirát illeti-e, vagy mint szerzett baj a szervezethez tartozik-e; az érdekek, az ösztönök, az akaratok kiszámíthatlanok. Ez az egyéniség szemben áll az 1. alatti teljesen érdekszerűen cselekvő egyéniséggel teljesen érdekellenes akarat gyanánt. A saját érdek ellen való ez az ellentét az idegközpontok gátolt, vagy elferdített módon való összeköttetésein alapozik, úgy hogy a tudatorganizmus más affektust idéz elő, mint amilyent fajszerű hajlami szerint előidézni tudna. A fiziológiai pszichikai komponensek semmiféle kölcsönhatása sem jöhet tekintetbe; ezeknek az akaratra való befolyása, akár így, akár amúgy viselkednek, a megzavart tudatorganizmus folytán meg van zavarva. Ezek az egyének tehát semmiféle viszonyban sincsenek a szociális folyamattal, ha néha ennek eseményeiben valamely örült ember tette észrevehetővé válik is.

Ezzel bezártuk a szociális folyamatban az egyes akaratérő értékének körét. Habár az egyes akarat változatai kimeríthetlenség is, mégis mindegyiket a kilenc jelenségforma valamelyikébe be lehet sorozni. Ezzel sémát kaptunk, amely minden esetben az egyes akarat keletkezésének okaira rámutat. Miután minden elfajulás oka a szociális körülmények produktuma, úgy jelentékeny lépést tettünk ezzel a szociológiai ismeret felé. Persze, ez a séma az ismeretnek csak akkor válik értékes eszközévé, ha teljes mértékben megismerjük a tudat, a veleszületett érdek és az egyes akarat biológiai alapját; a szociális életbe való bepillantásnak azonban a lélektani, pszichatrikus és történelmi előtanulmányokra van szüksége.

25. Az egyes akarat fejlődése.

Az egyes akaratok nagy különbözőségének ténye az emberi társadalmiakban a szociális folyamatra befolyást gyakorló momentumok növekedő szaporodásának produktuma; ez az egyéni differenciális pszichikai oldala általában véve.

A természeti ember egységes típusára való tekintettel ez a pszichikai különbség többé-kevésbé valamely *betegséghez* közeledik., Az egyén és organizmus harmonikus fejlődése egészséges csíra és szükséges érdek mellett a szociális harc és a kultúra által alterálva van. Az ember pszichikai egyformaságának megzavarása tehát összefüggésben áll a szociális folyamat fejlődési jelenségeivel. A beteges individualitásoknak az egészségesekhez való aránya tehát ugyanazoknak az ingadozásoknak van alávetve, amelyeket a szociális alakulatok fejlődésének lefolyásán megfigyeltünk; ezeknek föllandulése és sülyedése összefüggésben van az individualizáló *M* szocializáló erők változataival. Az egészséges és erős inu „dualitások tuilnyomló száma vezeti be a szociális alakulat keletkezését; az érdek, amelyet ez a szociális individuáció hozott létre, a szociális alakulat további fejlődésével mind nagyobb ellentétbe jut a változó életföltételekkel és ezáltal az egyének szükségletei mind nagyobb ellentétbe jutnak a szociális állapotokkal. A szociális alakulat úgy, mint szövetkezeti betegeskedni kezdenek és ezzel megkezdődik felbomlása, is. Az egészséges egyének erre a létezőből új szociális alakulatot differenciálnak, míg a beteg egyének a régi szociális alakulattal anyagilag, vagy legalább szociális értelemben tönkre mennek.

Az egyes ember szociális ösztöneinek ez a kölcsönvontatkozása a szociális alakulatok keletkezésével és elmúlása-

val kapcsolatban törvényszerű módon megy végbe; ok és okozat e közben ösztönző jelentőség dolgában váltakozik; egyszer a beteges individualitások gyarapodása impulzust ad valamely közösségnek az elhalványulásra, mely esetben ez a betegség a legkedvezőtlenebb élet föltételekben leli eredetét; máskor valamely szociális alakulat vezérlő érdekének elhalványulása okozza osztályos társainak betegességét. Néha azonban az okok és okozatok egybekapcsolása annyira elválaszthatlan, hogy az életföltételek benső szétesése és ugyan-csak az életföltételek megnehezítése a szociális alakulat szűkességének enyészését engedi következtetni. Példák nélkülözhetők, miért a história minden lapja és a társadalom életének minden napja megerősíti ezt a szociológiai törvényszerűséget.

Ha az egyéni erőérdek főjelenségeit közelebbről szemügyre vesszük, kiderül, hogy az egészségesekben (1–3.) a fejlett érdekek, illetve az intellektuális és erkölcsi ösztönök vezérlete túlnyomó, ezek az ösztönök nélkülözhetlenek arra, hogy valamely szocializáló érdek eszméjét ébreszszék s azután a szövekezést erkölcsi lemondás révén az alapítás nehézségeiből kiemeljük és organizációját végrehajtsuk. De már a később megjelenő individualitásoknak (4., 5.) csak önző ösztöneik vannak és a nyugtalanítás élesztőjét viszik a szövetkezésbe, mert a morális lemondás hiányában a vezérlő érdekek idegenül állnak szemben. Nem éreztek együtt az alkotó szükséglettel és egyéni érdekükből különböző differenciáló eszméket merítenek. Amíg az erős egyének túlnyomó számban vannak, addig a gyöngék és differentáltak semlegesítve vannak s a szociális alakulat fenn fog állani; ha azonban amazok a vezérlő érdekhez való kapcsolatban tünedeznek, akkor túlsúlyba jutnak a differenciáló erők s megkezdődik a

szociális alakulat sülyedése, amelytől a 6. individualitás föllépése meg nem mentheti.

A szociális alakulatok keletkezésének és elmúlásának általános folyamata a maga jelenségében azáltal befolyásoltatik, hogy *önálló, körülkerített közösségekről* van-e szó, mint amilyen a törzs, a nép, a nemzet, vagy valamely társadalom, – vagy valamely *bekeblezett szociális alakulatról*, mint amilyen a család, az osztály, vagy a párt?

Kicsiny, bekeblezett szociális alakulatok sülyedésénél a beteges individualitások (7., 8.) és kivált a betegek (9.) közvetlenül fognak föllépni, mert a balsors némely egyént azonnal súlyosan érinti, vagy legalább is azt a gyümölcsöző tevékenység útjáról az erkölcsi abnormitás útjára tereli.

Nagy, önálló szociális alakulatok sülyedésénél ellenben megfigyelhetjük, hogy a fokozódó rossz állapotok az osztályos társak megbetegedését csak igen lassan engedik kifejlődni, mert ezek a maguk életfeltételeikben nem érzik magukat mindjárt veszélyeztetve; a sülyedés első stádiumában a szövetezés átóható ereje az összes részeket tűrhető állapotban tartja. Csak lassankint hozzák ingadozásba az általános rossz állapotok az egyes egyéneket, ami első sorban azoknak a vezérlő érdektől való elszakadásában nyilvánul és azokat a 4. és 5. számú individualitásokká változtatja át. Ezek a nemzetek és népek állapotainak változásaiban történnek, amikor is a 4. individualitások ellentétben a közösség kezdődő megbetegedésének szimptomatikus jelentőségével, nagyon is elbizakodottak. Ilyen válságokon a nagy szociális alakulatok gyakrabban esnek át, anélkül, hogy a teljes sülyedés bekövetkeznék; rendszeren az 1. individualitás alatt föllébrednek azok az ösztönök, amelyek a 2. és 3. individualitás egészségére támaszkodva a szociális alakulatot a szükségletekkel megint

összhangzatba hozzák, az abnormis elemeket kirekesztik, illetve magát a betegességet a legközelebbi nemzedékben legyőzik; mert ez ebben az időben főképpen az egyes ember képzetében rejlik, amely nem hat vissza mindjárt a csírahajlamra. Ha azonban a sülyedésnek ez az ideje hosszabb ideig tart, vagy ha az pl. a nép, vagy társadalom tönkrejutásához vezet, akkor ezek a rossz állapotok a maguk gazdasági, erkölcsi, higiénikus és politikai egyes katasztrófáival a családokban, a pártokban és kereseti szövetkezetekben létrehozzák az 1-6. individualitások keverékét, de a 7-9. számikat is, amelyeknek betegessége az individuális fennállás forrásáig halad előre s még a csíra elfajulását is okozhatja. Ezek azok az állapotok, amelyekben az általános erkölcsiség alacsony fokon áll, amikor a büntettek elszaporodnak, mik az idegrendszer zavaraira mutatnak, – amikor a minden irányban való erkölcsi sülyedés a jövő nemzedékeket a különböző betegségcsiráknak szolgáltatja ki. Kétségtelen, hogy a szociális állapotok az ember beteges elfajulását fizikai és pszichikai tekintetben szociális módon idézik elő; csak olyan állapotokban, melyekben a szükségletek az életfeltételekkel ellentétben állnak, tenyésznek az elbizakodott nemeség és demagógság jelenségei egész nemzedékek örületéig és a rachitiszig. Ha a szociális sülyedés ilyen periódusai hosszú ideig terjednek ki a népekre, akkor az 1-4. individualitások eltűnnek, a 4. számúak veszik át a vezetést, a többséget pedig az 5. és 6-9. számúak keveréke képezi.

Megérkeztünk itt az egyes akarat fejlődésének oly jelenségeihez, ahol a beteges ösztönök átöröklése a csíra betegsége folytán lép föl; vizsgálatainkat nem folytathatjuk anélkül, hogy *a fiziológiai átöröklés problémájáról* általánosságban megbízható nézetet ne szereznénk. Mert, ha az egyén csi-

rája tényleg a beteges preformáció fejlődését szerzi meg, akkor jogos a nézet, hogy a sülyedő szociális állapotok lépésről-lépésre az emberi nemi elfajulását idézik elő; a fiziológiai-fizikai komponensek elfajulása valószínűvé teszi egyrészt a szükségszerű szociális folyamat alterációját, másrészt az ember fokozódó betegességét. E problémára vonatkozó válasz összefüggésben van a szerzett tulajdonság jelentőségéről szóló tannal a faj fejlődésével kapcsolatban. Itt a szociológiai mérlegelések a csíraplasma funkcionális kontinuitásainak tanához sorakozik, hogy egyrészt megvizsgálhassuk ezt a tant, másrészt megállapíthassuk az átöröklési módosulatokat.

A csíra, kétségtelenül az életföltételek befolyása alatt áll, amelyek fejlődését kísérik; ebből következik, hogy a csíra erős, gyöngé vagy beteg módon vezetetik-e a nemzési aktusba. E csíra által azonban a csíraplasma, minthogy a fajhoz tartozik, kevésbé afficiálható, mint annak testsejtjei. Minthogy az organizmus az egész, csírának produktuma, amelyből csak a csíraplasma marad meg formálisan a későbbi nemzedékek fejlődése számára, ezért, úgy látszik, a szervezet fejlődése külső behatásoknak van kitéve; az egyén tehát már születése előtt tulajdonságokat szerezhet, amelyek a csírában nem voltak preformálva, amelyek tehát *individuais fejlődésének* egy részét képezik. Csak ha a csírára való folytatólagos behatás megy végbe differenciáló értelemben, akkor kapja meg a csíraplasmát is. A csíraplasma kontinuitása, folytán ezt a behatást általában csak az anyagcsere idézheti elő. Az életföltételek változásával megváltozott anyagbevitel, mindent magában foglaló értelemben, váltakozólag gyakorol hatást a bioforakra, úgy hogy egyes determinánsok megerősítőleg, mások a szaporodásra ösztönöztetnek és me-

gint mások elsatnyulnak. A csíraplasma emez elvi variálásához, amely a fajváltozásra is vezethet esetleg, a virálás további okai gyanánt csatlakoznak:

1. A csíraplasma megbetegedései és erőszakos deformációi, amelyek azonban az amphimixis és panmixia által előbb-utóbb kiválasztatnak.

2. Maga az amphimixis, amely azonban csak variálásokat vehet, amelyek más okok folytán fészkelhették be magukat: a csíraplasmába.

3. A kiválogatás; a fajok elválásában és a létért való harcban, mely szerint az a varietás részesül előnyben, mely előnyösen alakult, illetve amely anyagbevitt nem használ elértéktelen szervekre.

Weismannak ez a tana a csíraplasma kontinuitásának minden konzekvenciáját figyelembe veszi és általában visszautasítja a szerzett tulajdonságok atöröklését. Ha minden egyéb tanok közül a legnagyobb bizalmat látszik megérdemelni, mégis megmarad az a letagadhatlan tény, hogy szerzett tulajdonságok mégis átörököltetnek, ha nem is hatnak közre fajváltozólag és a nemzedéki sorozatban rendszeren el is tűnnek. Az előbbi arra enged következtetni, hogy a csíra természete még nincs kétségtelenül megfejtve; az utóbbi azonban a csíraplasma funkcionális kontinuitását legalább abban az értelemben erősíti meg, hogy annak determinánsai mindig újra érvényesülnek.

Az átöröklés tehát általában ama biológiai törvények alatt áll, mint a fajok fejlődése, noha egyes tulajdonságok, amelyek a fajnak ellentmondani látszanak, futólag átörököltetők. de csak akkor folytatódhatnak fajszerűen a csíraplasmában, ha az *életföltételekhez való alkalmazkodás* gyanánt nyilvánulnak és a fajnak a létért való harcban előnyére válnék.

Vizsgáljuk meg ezeket a szociológiai tanokat szociológiai tapasztalatokon.

Mindenekelőtt szociológiai tény, hogy betegségek, amelyek a csirával és petével az embrió fejlődésénél a szülők által átvitetnek, a nemzedéki sorozatban elenyésznek. Hová is jutott volna az elfajuló kultúráknak és káros befolyásoknak szakadatlanul kitett emberiség, ha szerzett, hátrányos tulajdonságok átöröklése a faj fejlődésére nézve jelentőséges lett volna? – Egész népeknek satnyáknak és idegbetegnek kellene lenniök, pedig ez nem áll. A kultúremler patológiai mintakép volna, holott tényleg az 1-4. individualitások dolgában nagyobb, okosabb, szebb és ellentállásra képesebb, mint a természeti ember. Ha tudjuk is, hogy bizonyos népekben betegségi hajlamok honosodtak meg, de ez abban rejlik, hogy a betegséget okozó dolgok folytatólagosan, hasonló vagy erősebb mértékben hatnak az illető közösségekre, úgy hogy az egyének benső ereje nem elégséges, hogy legyőzze a külső veszélyek ostromát, hanem bizonyítéka a csíraplasma ellentálló képességének az, hogy a faj általában megmarad. Ez áll pl. az indiaiak közt meghonosodott tuberkulózisra és az óceániaiak szifilisére nézve. Teljesen ösmeretlen a tudatorganizmus betegségeinek legmesszebb menő átöröklése; sehol sem terjednek ki endemikus értelemben egész közösségekre, hanem szoros összefüggésben vannak szociális befolyásokkal, amelyek közvetlenül gyakorolnak hatást a szubjektumra s csirájának testsejtjeire, de érintetlenül hagyják a faj csíraplasma ját.

Ezért figyelhető meg, hogy idegbeteg szülők úgy egészséges, mint beteg gyermekeket nemzenek; túlnyomó esetekben azonban ezek a beteg utódok oly szociális viszonyoknak vannak kitéve, hogy betegségük vagy elsődlegesek, vagy terheltés-

gük áttörése által megmagyarázható. Hány örültségi esetet vagy általában hány katasztrófáját az idegületnek okozták korszakunkban a helytelen átöröklési elméletek! – hogy ilyen esetek előidéztessenek, ahhoz csak valamely gyöngye szervezetre van szükség, amely úgy fiziológiai fejlődési hátrány, mint szociális befolyások által idézhető elő, anélkül, hogy vonatkozásban állna a csirával. Ha ezekben az esetekben mindig az átöröklés volna az ok, akkor egyáltalában nem kapnánk meg a betegségeké, mert ennek az elméletnek abszolút előismerése az első, bevezető esetet tagadja. És hányszor beszélnek átöröklésről, akkor bevezető eset forog fenn, de a vélt átöröklési terheltséget csak mellékesen derítik ki.

Miután az élet az organizmusokat a létért való harchoz alkalmazza, illetve azokat egyéni nézőpontjuk szerint tökéletesíti, úgy minden betegségi jelenség, még ha azt a csíraplasma is megszerezte, megint kiküszöböltetik, mihelyt a betegséget okozó életföltételeket az egészségesek váltják föl. A megbetegedett nemzedékek eme restituáló alkalmazkodását főként felfogott szociális tények miatt kétségbe vonják. Vegyünk bőségben fölnevelkedett nemzedékeket példának; ezeknek alkalmazkodási ereje kényszer-gyakorlat hiányában csökkenni fog.

Tudjuk, hogy a fényűzés folytán elfajult népeknek csekélyebb ellentállási képességük van, nemcsak szemben politikai ellenségekkel, hanem betegséget okozó dolgokkal szemben is, hogy továbbá a szaporodásban megbénulni és a fölületes figyelő előtt kihalni látszanak. De ez a kihálás csak fikció. Mert a törzs anyagilag ki nem hal, hanem csak szociális fogalmában. Ha nagyobb társadalmi körök családfáját megtudnánk állapítani, arra a meggyőződésre jutnánk, hogy minden népindividualitás – és pedig abban az arányban

inkább, amely arányban kultúrnépekhez tartozik – törzsben különböző fajok kibonyolíthatlan keresztezésének produkuma. Minden egyes ember már idősámításunkon belül is sok száz szülői pártól ered; és ez a sok szülői pár rendszerint minden törzshöz tartozik, amely fajunk forgalmi területén belül – sőt néha azon túl is – szociális érintkezésbe lépett. A nemi vonatkozások e kibogozhatatlan hálójában tűnnek el a történelmileg tönkremenő népek, hogy valamely történelmileg új név alatt a csirák fejlődésében oly részt vegyenek, mint azok a törzsek, amelyek látszólag a fajfolytatást adták. Hová lett Európa minden valódi és vélt autochton népe? – Bennünk élnek és más neveket kaptak. Ebben az elkeveredésben azonban a múlt idők sülyedési periódusainak minden gyöngeségei és betegségei is eltűntek; benne ment végbe a későbbi csirák regenerációja, részben ösztönöztetve egészséges csirák csatlakozása, részben a megváltozott élet föltételekhez való alkalmazkodás folytán. A nemzedékek e változtatásban a keverékek a szociális harc befolyása alatt gyakran megint megbetegedtek; az eredmény azonban általában a hosszabb élettartam és tökéletesített fejlődés. Ezek a tények bizonyítják a faj tökéletesítő alkalmazkodásának biológiai tanát, mely szerint az egyének korcsalakulatai megint kiválaszthatnak.

A darwinizmus úgy, mint az eddigi biológia, abban az alaphibában szenved, hogy nem érti meg az összes egyének kettős természetét, melynek alapján az faji és egyéni érdeknek megfelelően fejlődik. Az előbbi a csiraplasmában adott hagyományosság, amelyben minden nemzedék alkalmazkodó fejlődése jut kifejezésre; az utóbbi – külső indító okokat követve – változékony, elmúlik az egyénnel és legközelebbi utódaival, *amennyiben a faji érdek a bekövetkezett módosulatot*, – amely csak végtelenül kicsiny lehet – *hatalmába*

nem keríti. A legtöbb átöröklési theoretikus*) az egyéni változatokat, különösen a szervi bajokat a fejlődés ügyének tartja. Egereknek és macskáknak farklevágása nemzedékeken át soha sem eredményezheti azt, hogy a faj a farkfejlesztésről leszokjék, mert ez a változás nincs benne a faj alkalmazkodási érdekében. Másképpen áll a dolog, ha növényevőket nemzedékeken át hústáplálékhoz szoktatnak; ekkor a fajérdek a belék lassankint való megrövidülésében és módosulatában nyilvánul; oly jelenség ez, amelyet rokonértelemben a különböző emberfajoknál, sőt hasonló fajú törzseknél is kimutathatunk. Itt a faji érdek hatalmába keríti a szervezet kívánt módosulását és megerősíti azt a csirában. A kultúr- és természeti népek koponyaalakulatának és agyvelősúlyának különbségei ilyen alkalmazkodási módosulatok, amelyek idővel a csirában megerősödtek.

Ha a fajok fejlődésének kérdése annyiban megoldhatlannak látszik, hogy egyetlen fajnak a másikba való átmene-tét sem bizonyították be kétségbevonhatlanul, de alkalmazkodási módosulatuk, mint az előbbieket, mégis elégségesek bennünk a hitet megerősíteni, hogy a fejlődési hipotézis, összefüggésben az átöröklés biológiai törvényének helyes felfogásával, megfelel a valóságnak. Hogy azonban be is bizonyítottasék, elengedhetlen, hogy a bűvárok olyan ösvényre térjenek, amelyen ily bizonyítékokat találhatnak – és ezt az utat megmutatja a szociológiai megösmerés. Testi extravaganciákat, úgyszólván a lények individuális természetének félrelépéseit azoknak nagy fejlődési sorozatával kölcsönös vonatkozásba hozni, logikátlan dolognak bizonyul mihelyt arra a belátásra

*) Összefoglaltam Th. Ribot: „Die Vererbung. Psychologische Untersuchung ihrer Gesetze.” (Lipce 1895.)

jutunk, hogy azok – mint pl. hat ujj, vagy vörös szemek, vagy megrövidült lábak – oly jelenségek, amelyek szabálytalan külső (szociális) behatások folytán idéztetnek elő. Ily jelenségek azért nem alkalmazkodhatnak a csirához, mert a faji érdek tevékenyen vissza is utasítja azokat. A csíra fejlődése, ha ilyen abnormitások több nemzedéken át ismétlődnek, megegyező külső behatások alatt neki lendült, hogy ezeket a fajba beszorítsa. Ez áll különösen a tudatorgánizmus megbetegedéseinek ismétléseire nézve, pl. a gonosztevő hajlamra, amelyre nézve minden legközelebbi nemzedék, nemzőinek hátrányos befolyása alatt állván, nem tud megszabadulni a hajlamtól, hanem] azt még jobban kifejleszti. Minthogy azonban az életviszonyok egyrészt változnak, másrészt minden nemzedékben más alkatú csírák amphi-gén szaporodása útján működnek közre, ennek folytán a fajszerű normához való visszahatás előbb-utóbb bekövetkezik. Persze, atavisztikus jelenségek, a csíraplasma elpusztíthatatlansága folytán, bizonyos kedvező körülmények közt lehetségesek, amelyek úgyszólván a fejlődésben való egykori eltévelyedésnek kiküszöbölési jelenségei, De ez az atavizmus is a komoly bűvár előtt sokszor gyanús; ha pl. minden nemzedék orrát és ajkát figyelmesen följegyeznék, talán csodálkoznának azon, hogy mily gyakran fordul elő az átöröklési teoretikusok előtt oly előszeretettel részesülő „habsburgi ajk”, vagy „Bourbon orr” abnormitás gyanánt, de nem mint atavizmus, amelyet az illető dinasztiaiban állítólag megfigyeltek.

Az individuális bajoknak a korlátolt utódsorozatra vonatkozó átöröklésénél meg kell emlékeznünk még a be nem fejezett bakteriológiai bűvárlatokról is. A patogén organizmusok terjeszkedési területét még ma sem állapították meg, míg mind jobban és jobban olybá tűnik föl, hogy minden be-

tegség, tehát azok is, amelyek valamely patogenezisre engednek következtetni, baktériumokon alapulnak. Hisz oly kevés ideje még annak, hogy a sorvadás és gümőkór az elődök szerzett tulajdonságának tekintetik! – Ma tudjuk, hogy ez az átöröklés nem a csíra által történik és az illető baktériumok sem azzal vitetnek át, hanem hogy – ha a megbetegedés a legközelebbi nemzedékben ismétlődik – ez a fejlődő egyénre gyakorolt külső behatásoknak, vagy a méhben, vagy anyatejben, vagy a környezete], a beteg szülőkkal való érintkezésnek tulajdonítandó. Tudjuk továbbá ma már, hogy a szifilis-mikrobák a csíra által is átvihetők, mely szerint tehát valamely szerzett tulajdonságnak átöröklése nem jöhet tekintetbe. Vannak ösmereteink a csíra által történő baktériumok átviteléről az állatvilágban, mint pl. a selyemhernyó pebrinjéről. *)

Kell, hogy ilyen tapasztalatok óvatosakká tegyenek bennünket a szerzett tulajdonságok átöröklésének felfogásában, mihelyt a faji érdeknek bajok gyanánt ellentmondanak. De látjuk, hogy ez az átöröklési elmélet látszólagos tudományosság és fölületes spekuláció befolyása alatt orgiákat ül, úgy, hogy költők, bírák és törvényhozók divathóbortjává lett. Hol vannak a bizonyítékok, hogy az ideg- és agybetegségek nem vezethetők vissza baktériumokra, – vagy hogy legalább is nem a vérnek betegségei, amelyeket ismét baktériumok okoznak? – Hisz tudjuk, hogy sok baktériumokra visszavezethető betegségek kísérő tüneteiben, mint pl. a tífusz, a lépfene neuralgiák lépnek föl, amelyek hatásaikban tudatra és érzésre azonosak az akut természetű agy- és idegbajokkal. Gondoljuk csak meg, hogy vérünk a végtelenül finom agyvelő

*) P. Baumgarten: „Lehrbuch der pathologischen Mithologie.” (Braunschweig 1890.

hajszáledényeken a vértestecsek végtelen rugalmasságának segítségével áthalad, hogy másrészt vérünk örökös harcban van a patogén mikrobákkal; hogy mehet végbe zavartalanul a vér által táplált idegrendszerre alapított tudattevékenység; ha a vértestecsek magatartását a baktériumok behatása altérálja? Úgy, amint lehangolt életerők minden baktérium káros hatása iránt fogékonyabbakká lesznek, akképpen fogják kedélybeli depressziók azt a gyöngeségi állapotot előidézni, amelyben a bevándorolt baktériumok a vér és idegrendszer fölött való uralmat magukhoz ragadják. Tudatorgánizmusunk valamely bajának a csíra által való átöröklése éppen olyan kevésbé van bebizonyítva, mint valamely púp átöröklése; de valószínűbb, hogy ez a púp a csirában vitetik át inkább, mint idegbetegségek, mihelyt fölteszszük, hogy ezek is baktériumokon alapulnak, mint a legtöbb betegség. Ez a nézet azonban valamely beteges hajlam átöröklését kizárja és inkább a baktériumok és fertőzés útján történő átvitelre mutat. E tekintetben a bakteriológia oly perspektívát nyitott előttünk, amely összefüggésben van a győző fajdekről szóló tannal; megmutatta, hogy az ellenséges baktériumbeli külvilággal szemben áll az Én védekező, harckész baktériumbeli belvilága. A fehér vértestecsek, melyek a kívülről behatoló baktériumokat leküzdeni látszanak, mely hipotézissel egyes individuumoknak bizonyos patogén anyagokkal szemben való immunitása és az oltási eredmények megmagyarázottak látszik) leküzdik egyszersmind az átörökölt baktériumokat is.

Itt csak arról van szó, hogy a fehér vértestecsek az elsődlegesen megbetegedett egyénben győznek-e, vagy valamely későbbi nemzedékben?

De föltéve, hogy a tudatorgánizmus megbetegedései a

csírában vitetnek át, – talán a determinánsok összekötő utjain valamely variáció által – úgy a faji érdek a további nemzedékekben a betegségi jelenséget ki fogja küszöbölni és a csirát a normális faj típusra vissza fogja vezetni, illetve a normális életföltételekhez tökéletesítve alkalmaztatni fogja. Az élet és a külső behatások, az alkalmazható variálás okai tevékenyek itt, hogy az eltévelyedett lényeket saját átlag-értékükhöz és az életföltételekhez vezessék vissza.

Vizsgálataink a fiziológiai átöröklésről a bajok gyanánt felfogandó szerzett tulajdonságokra vonatkozólag tehát megmutatták:

1. hogy az átöröklés törvénye mindenekelőtt érvényes a fajszerű tulajdonságok tovaszaporodására vonatkozólag, amelyet a csíraplasma funkcionális kontinuitása biztosít;

2. hogy a fajszerű tulajdonságok variálása előbb a csíra testsejtjei, de a csíraplasma által is végbe mehet, ha az érdekszem életföltételekhez való alkalmazkodás változata gyanánt léphet érvénybe. Megfelel ez a fajfejlődés törvényének általában;

3. hogy szerzett egyéni tulajdonságok, amíg kontinuuális, fajváltoztató behatások által a csíraplasma szintén nem differenciáltatik, a variáló életföltételek megszűnésével megint kiküszöböltetnek s az individuum megint visszatér fajszerű típusához.

4. hogy az átmenet valamely időleges átörökléstől valamely a csíraplasmába befészkelődött, faj variáló átöröklésig a megváltozott életföltételek oly hosszú ideig tartó behatását igényli, hogy a változás már nem tekinthető bajnak, hanem fajszerű szükségletnek; így pl. a pinguin szárnyait megváltozott életföltételeinél fogva nem tekinthetjük már röpködő, hanem úszó és állásra való testrészeknek;

5. hogy a bajok és betegségek folytatása a csiraplasmában rendszeren nem következik be, mert

a) hátrányos életföltételek, ellentétben minden átlagos fejlődésjelenséggel, csak kivételesen mennek át a nemzedékfolytatásra,

b) az egyének élete szakadatlanul alkalmazkodik az életföltételekhez, tehát a kedvező életföltételek visszatérével a szervezet is a fajnak megfelelően normálissá lesz,

c) a csíra megbetegedése az amphigén tovaszaporodás és panmaxia által progresszív gyöngítés felé vezetetik minden új nemzési aktusnál és az iránytesetek kiküszöbölése, szemben a csiraplasma egészséges részeivel, mind jobban veszít befolyásából.

Ha valamely szociális alakulat szociális processzusában a vezérlő érdek és szükséglet ellentmondása folytán a 7-9. gyöngé és beteg individualitások túlszaporodnak, akkor a vezérlő érdek megváltoztatása az 1., 3. és 6. individualitások részéről elkerülhetlen; a szociális alakulat regenerálódik a szükségleteknek megfelelően, vagy differenciálás folytán szét-esik, amivel a szociális alakulatok újjáteremtésének szükséglete kifejezésre jut. Szóval, a vezérlő érdek és a szükségletek összhangjának visszatérése szociális kényszerűséggé lesz. Az eiős, egészséges individualitások föltámadása valamennyinek a meghatározó életföltételekhez való természetes alkalmazkodásában rejlik, amiből először is a szociális viszonyok meggyógyulása ered, amit előbb-utóbb követni fog a szociális alakulatot megtöltő individualitások gyógyulása. Részben az 5-8. beteges és gyöngé individualitások megnyugtató, külső viszonyok befolyása alatt megnyugtattatnak s eltűnnek a 2.

alatti tömegben, részben úgy ezek, valamint a 9. individualitások és beteg deszcendenciájuk a fajok elválása és a létért való harc folytán elhalnak. A 4. nyugtalanító individualitások az általános kielégítés kényszere alatt elnémíttatnak és felolvadnak az 1. és 2. individualitásokban. Történelmi tapasztalatok szerint a szociális átalakulások ily időszakainak nincs oly hosszú tartamuk, hogy az embereket a faj hátrányára variálhatnák. A beteges átöröklések tehát a szociális gyógyulás időszakaiban kiküszöböltetnek és kitöröltetnek. A későbbi nemzedékek általában megint egészségesek gyanánt lépnek föl s rendszeren alkalmasak arra, hogy újjá éledő szociális alakulatoknak alapot nyújtsanak.

Persze, a szociális viszonyok haladó komplikációjának következménye az individualitási jelenségek haladó komplikációja is., Amíg egyszerű szociális állapotokban a szociális regeneráció az embereket megint visszavezeti az 1-3. individualitásokra – ami az ókor és néha a középkor népeinél is bekövetkezett – addig az újkor az 1-4. individualitások fizikai jóra valósságát emeli, de mindig vegyülve vannak ezek az 5-9. individualitásokkal; részben elkeverednek a szociális alakulatok, úgy hogy általánosan kielégítő szociális állapotok csak ritkán jutnak kifejezésre; részben a társadalmakban az emberek is úgy elkeverednek, hogy a beteg individualitások kiküszöbölése mindig más, még beteg individualitások jelenlététől kísértetik.

Szociális alakulatok azonban, amelyek már nem jutnak el a regenerációkhoz – mint pl. az indusok és egyes természeti népek – rendszeren oly kedvezőtlen életföltételek közt és oly szociális szorongatásban élnek, hogy az individualitások regeneráló változása be nem következik, noha a csíra erejét erre nézve nem lehet kétségbe vonni. A tömeg általa-

ban meggyógyul, nincs 1-3. individualitása, de 4, 6. és 9. individualitása sem, mert az életrend, vagy a szociális állapotok egyszerűsége az individualitás komplikációjának nem kedvez. így keletkezik az, hogy a betegségek az érdek és szükséglet állandó ellentmondása folytán a csíraplasma sajátosságaiivá lesznek, minek folytán az illető törzs sülyedése a faj variálását az életföltételeknek megfelelően fejezi ki. E hátrányos variálást nemcsak embereken, mint pl. az ausztráliai négereken, hotokudokon figyelhetjük meg, hanem minden organizmuson; mert a föld tele van sülyedő organizmusokkal és maradványaival. Az emberi nemből azonban egyes variánsok sülyedése kiválólag az emberek egymás ellen viselt harcának produktuma, úgy hogy bizonyos fajok tönkretűtása összefűggésben van az előnyben részesűlő fajok alkalmazkűdő tűkűletesedűsűvel.

Az előbbiekben bebizonyítottuk, hogy a szociális erők bensű lényegesűge, amely a szociális processzusban manifesztálűdik egyes akarat gyanánt, állandó folyamatban van; ez egyes akaratok és az életfűltételek relációja az egyes akaratok komponenseit szakadatlanul módosítja, de oly váltakozó sorrendben, hogy az individualitások elfajulű differenciálása mindig a fűltételesű tűkűletesítű fejlűdűsű elűkűszítű állapottát jelenti. A velesűletett érdekeknek, valamint a szociális ösztűnűknek az a tűrekűvűsűk, hogy az individualizálást és szocializálást érvényre juttassák, úgy hogy a differenciálű egyűni érdekek fűlűsűlegét a maga haszonlesű ösztűneivel és betegesen elfajulű egyes akaratával követi a szociális érdek uralma a maga intellektuális és erkűlcsi ösztűneivel s erűs, egűsűsűges egyes akaratával.

26. A szociális akarat.

Az egyes akarat lényegességének vizsgálata megmutatta, hogy a szociális folyamatban mindig arról volt szó, hogy mennyiben hajlik meg ez más egyes akarat előtt, illetve, hogy mennyiben tud alávetni más egyes akaratot. Az egyes akaratok tehát két részre oszlanak: *aktív vagy agresszív* és *passzív vagy defensív* egyes akaratokra. Azt találtuk, hogy mindig az aktív egyes akaratok kisebbsége (erős egyéniségek) a passzív egyes akaratok többségét (fejletlen vagy gyöngye egyéniségek) veti alá, miközben figyelemmel kell lenni arra, hogy a passzív egyes akaratok is, amíg a tudatorganizmus egészséges, rendesen megtartják a bennük élő érdeket és csak az eszközök megválasztásával vetik magukat alá annak kielégítése céljából. Több egyes akaratnak valamely más, egyes akaratnak való alávetéséből támadnak a szociális alakulatok. A vezérlő egyes akarat formulázza a közösség vezérlő érdekét. A szándék tudatos vagy ösztönszerű végrehajtása, amelynek hivatása, hogy a vezérlő érdek kielégítéséhez vezessen, a *közösség szociális akarata*.

A szociális akarat nem azonos egyik egyes akarral sem, mert ha az aktív egyes akarral való rokonságban lévőnek is mutatkozik, de azért mégis mindig valamely megengedhető felfogás minden egyes akarat kompromiszumának fog feltűnni azoknak erőértékével arányban. A beteges individualitások e mellett kevésbé vétetnek tekintetbe, mert a közösségekben inkább szimptomatikus, mint uralkodó jelentőségük van. De megeshetik, hogy valamely beteg egyén mérvadó állása, de kényszerképzetek is szociális jelentőséghez jutnak; de figyelembe kell venni, hogy e befolyás oka nem annak erő-

értékében, hanem a közösség sajátos összetételében van, amely ilyen egyes akarat előtt meghajlik.

Az egyes akaratok a szociális akaratban azt az erőt adják, amely voltaképpen a szociális folyamatban hatáshoz jut; csak a szociális akarat által jutnak az egyes individuumokban fekvő hajlamok társadalmi jelentőséghez. Hogy a szociális akarat lényegességét az egyes akarat lényegességétől meg nem különböztették, a, legfontosabb oka annak, hogy a szociológiai megismerés eddig oly nagy akadályokkal találkozott. A szociális akarat önmagában való jelenség gyanánt s mint oka a szociális jelenségeknek követeli a lélektani és filozófiai diszciplína elvi kibővítését.

Az emberi nem társadalmakra s minden társadalom számos szociális alakulatra van differenciálva, amelyekhez differenciált szociális akaratok tartoznak; ezek fölött állnak a magasabb, összefoglaló szociális akaratok. Be azoknak az egyes akaratoknak is meg kell Ítélnünk a szociális akarat jelentőségét, amelyek a szociális folyamatban elszigetelten működnek mérvadó módon. Az egyes akaratokból létrejövő szociális akaratnak kettős tekintetben van összefoglaló ereje:

1. Az egyes akarat aláveti magát a szociális akaratnak, érdekközösségének, mert reményli, hogy személyes érdekét, annak hatalma támogatja.

2. A közösség a szociális akaratnak veti alá az egyes akaratot, hogy valamennyinek rezultáló érdeke kielégíthető.

Látjuk, hogy a közösségben kifejezésre jutó akarategyezés az egyes akaratokból származik, de impulzusokon alapszik, amelyeket az összesség az egyesekre gyakorol. A szociális akaratnak az egyes akaratra való kényszerítő visszahatása ugyanaz, amit a francia pozitivisták iskolája a „milieu” ha-

tásának neveznek. Sokkal ingatagább elnevezés szemben azzal a jelentőséggel, hogy ez a hatás szigorúan analizáltassék. A milieuben értelem mint tartalmasainak: az élet föltételek s a társadalom, organizációja a maguk .közvetlen vagy közvetett módon ható szociális akarataival.

Ha Humboldt Sándor azt mondja, hogy „a társadalom már az egyén előtt meg volt”, úgy ennek jellemeznie kellene az összes eredeti lények differenciátlan természetét, mely szerint az egyes az ősi társadalomban abszolút függetlennek érzi magát. Csak a szociális folyamat emelte ki az egyént az öszszességből. Az ember eredeti szociális lényegességének tényét azonban individuális fejlődése nem függesztheti föl, csak anynyiban módosítja, amennyiben az egyén a hozzátartozó kötelekében tudatosan érvényesíti magát, úgy hogy a szociális élet mellett gazdagon differenciált individuális élet is támadhatott. A szociális akarat segélyével minden közösség kifelé olyan egységet reprezentál, amely emlékeztet a primitív kötelek eredeti szociális körülkerítésére. Mindazok a jelenségek, melyek valamely szociális alakulatot kifelé egységtelenül, szétforgácsolva tüntetnek föl, a bizonyítják, hogy vagy kérdéses a közösség iránt való szükséglet, vagy hogy osztályos társainak egyéni elfajulása megzavarja az érdekösszhangzatot, minek folytán a szociális akarat nem juthat egységes kifejezésre, a szociális ösztönök az egyes akarat és a szociális individualitások vizsgálata azt mutatta, hogy különbözőségük az őállapot egyszerűségéhez képest a szociális fejlődés következménye és különösen következménye az egyén emelkedő jelentőségének. A szociális alakulatnak kifelé való egysége, valamint a szociális alakulat kétségtelen kifejezése ennek folytán annak az aránynak a kérdése, amelyben a szociális erőértékek a közösségen belül működéshez jutnak, különösen pedig hogy az egyéni ösz-

tönzés mennyiben lép előtérbe szemben szociális lényegességünk természetével.

Ha az egyénben rejlik is a szociális egyesülés célja, de azért a szociális alakulat a maga egyesítő szociális akarata folytán individualitás marad, amely kifelé való hatékonysága mellett sohasem értendő egyes akaratból való származónak. Noha a szociális akarat származását az egyes akaratból és komponenseiből magyarázzuk, mégis, hogy a szociális akarat az egyes akarattól, úgy mint a szociális alakulat az osztályos társaktól a megítélés minden irányában különvállik. Az egyén az őserőnek és a veleszületett érdeknek produktuma; a szociális alakulat produktuma az osztályos társak szociális ösztöneinek s a vezérlő érdeknek; itt és ott az érdek az individualizáló momentum. Amint az egyes akarat az egyéni ösztön folytán megérlelt veleszületett érdekből származik, akképpen rezultálódik a szociális akarat az egyesülésének szociális ösztönei által szándékká érlelt vezérlő érdekéből. Az egyes akaratnak, valamint a szociális akaratnak külön individualizáló érdeke van és egyszersmind külön kifejezése is a működő erőnek. Az egyes akaratban csak egy ösztön van, a szociális akaratban benne vannak az összes létező akaratoknak rezultáló ösztönei. Amint elösmernjük az egyes akarat egyéniségét a szociális életben, úgy képez a szociális alakulat külön individualitást és – kifelé való individuális föllépése folytán – külön egyéniséget. Ösmernünk kell a szociális akaratot, az individualitást és egyéniséget, hogy megtudjuk, mit jelent a szociális életben a szociális alakulat; egyetlen momentumot sem tud megmagyarázni egy-egy osztályos társ karakterisztikuma, ha csak az ő egyes akaratában nem olvad föl a többi osztályos társ akarata, ami ennek az egyes akaratnak a szociális akarat karakterisztikumát adná meg, de nem egyszersmind annak

lényegességét. Még a leghatalmasabb kényúr is, akinek az a törekvése, hogy a maga egyes akaratát valamely nép szociális akaratának helyére tegye, ezernyi vonatkozással van ahhoz oda láncolva; rendszeren az ő zsarnoki kihágásai bizonyítják, mekkora harcába kerül, hogy magát a szociális akarattól függetlenítsse, ami azonban nem sikerülhet, mert az ő politikai hatalma nem egyéb, mint alattvalóinak akaratnyilvánítása. Mennyivel inkább vannak megkötve a különböző közösségek vezetői a szociális akarat által, úgy hogy a politika tanaiból megösmérjük, hogy a politikai vezetés mestersége a szociális akarat célszerű felhasználásából és a megvalósításért küzdő szociális szükséglet éles megfigyeléséből áll. Más osztályos társak tehát nem tehetnek egyebet, mint azt, hogy alávetik magukat a szociális akaratnak, amelytől csak úgy szabadulhatnak, ha kilépnek a közösségből. Eltekintve az erre egyedül alkalmas radikális módtól, az öngyilkosságtól, az ilyen megszabadulásnak az a következménye, hogy az ember a szociális köteléket változtatja, hogy az előbbi helyett más szociális akarat uralma alá rendelje magát. Ebben a kötelékcsereben a társadalom szociális tagolásának molekuláris eltolódásai mennek végbe; az egyének meghatározzák ugyan a közösségek lényegességeit, ez maga azonban oly kevésbé egyenlő az egyénnel, mint amily kevésbé egyenlők a vegyi kapcsolatok az elemekkel.

Az emberek individualisztikus törekvése, amely a most uralkodó világnézetben jobban lép előtérbe, mint valaha, megakadályozza azt, hogy a szociális akaratnak kellő figyelem szenteltessék és maga a szociológia kitűnő gondolkozók dacára alig jutott még túl szülési fájdalmain. Már Comte is a „*Système de politique positive*”-ben befejezésével be-betévedt a, szociális erők tisztán individualisztikus felfogásába, míg

mások föl sem tudtak emelkedni a szociális akarat lényegességéhez. Gumplovicz megösmerte minden szociológiai bűvárlatnak ezt a baját és nyomatékmal mutatta ki a szociális akaratban azt, ami benne individuális és személyes. Ez a gondolkozó azonban nem fürkészte ki kellőleg a szociális akarat eredetét, tehát minden szociális erő eredetét sem az egyes akaratban, hanem a szociális életet különváltan a többi teremtéstől való övsszefüggésétől fogta föl külön jelenségterület gyanánt.

Bármennyire is főrésze a szociológiai tudománynak a szociális alakulatok kifürkészése, mégis lehetetlenség magát a szociológiát a tudomány pozitív alapjára, helyezni, ha a szociális alakulatoknak a többi teremtés-világgal való összefüggését föl nemi kutatjuk. És amikor a szociológia a tudományba belép, arról van szó, hogy a természetes törvényegység keretébe vitessék, ami csak akkor sikerülhet, ha – mint Wundt mondja – „minden jelenséget valamely állandó szubsztanciája változhatatlan tulajdonságaira vezetnek vissza” és a természet s a szellemi területei közt lévő ellentétet felfüggeszteni törekszünk. A természet törvényegysége általában csak úgy mutatható ki, hogy követünk minden fejlődést. Míg az univerzum kifürkészése minden természeti birodalmon át egész az ember individuális jelenségéig ezt a törvényegységet részben bebizonyította, részben hipotetikus módon megvilágította, addig a bűvárlatnak és a szociális alakulatok kifürkészésének nincs meg ez az összefüggése; csak úgy lehet azt létrehozni, ha kimutatjuk, hogy az egyesek lényegességében benne vannak a szociális tevékenység és szociális erők föltételei. A szociális akarat és a szociális alakulatok ilyenformán ama faktorokba oszoltan tűnnek föl, amelyek maguktartásának tudományos megértését természetes jelenségformák gya-

nánt biztosítják. Mihelyt meg van fejtve ez a lényeges összefüggés, semmi sem állja útját annak, hogy a reális élet egységes törvényszerűségét a szociális térre kiterjesztve ne fogjuk föl. Ezzel nemcsak a szociális jelenségeknek a tudományos megösmerésbe való bekapcsolása is sikerült, amit csak speciális haladásnak nevezhetünk, de ezzel egyszersmind az emberi ösmeret minden terének kölcsönhatása is be van bizonyítva. A szociális jelenségeknek a többi természettel való tudományos összefüggése nélkül nemcsak hiányzik minden ösmeret megkoronázása, hanem az a belátás is, amelyben az emberi gondolkozás utolsó és legdöntőbb célja jut kifejezésre. Ha ez az összefüggés tudományos közös tulajdonná lesz, ki fog tudódni, milyen primitív volt az eddigi tudás szemben azzal, amely a szociológiai megösmerés alapján nyerhető; az eddigi tudomány irány nélkül való részletemnek fog föltűnni, amelyhez még meg kellett találni az okos értékelést. A szociális kölcsön vonatkozások szertelensége, amelyet a természeti erők kifürkészése és felhasználása idézett elő, jelenleg még oly gazdagság gyanánt tűnik föl, amely az emberiségnek inkább kárára, mint hasznára van. Hogy ez az életföltételekhez való ama helyzetét foglalhassa el, mint amily helyzete van az értelmes férfiúnak szemben az ifjúval, aki a gazdagságot kicsapongva dorbézolja el, ahhoz szociális belátásra van szükség, mely a reális világ törvényegységének belátására van fölépítve.

Miután a szociális alakulatoknak a maguk szociális akaratóval individualitások gyanánt külön személyes helyzetük van úgy kifelé, mint az osztályos társakkal szemben befelé, ezért konkrét bűvárlatot követelnek. De ez nem a szociológiának, mint a filozófia egy részének feladata; ez inkább a politika ianához és a tudományos történelemhez tartozik.

Csak a szociális alakulatok osztályozását, mint individualitásokat kell megállapítani a szociológiának, mert ez a szociális folyamat tanának lényeges része és mert a szociológiai törvények a jelenségformák kölcsönhatásában teljesülnek. Ezt már a 20. fejezetben kifejtettük. Itt azonban a szociális akarat és különösen erőértékének megvilágításáról van szó. Ha ez a közösség szempontjából az osztályos társak erőértékében rejlik is, úgy mégis a szociális akaratnak külön erőértéke van, amlelyet a közösségnek kifelé való állása tételez föl. Ismét találkozunk tehát az összes szociális jelenségek kettős lényegességével, amely egyrészt a szövetkezésnek, másrészt a kifelé való vonatkozásoknak felel meg.

Az ősalapokban a szociális alakulatok egyszerűek és így erőérték dolgában relative egyenlők voltak; ezeknek a szociális folyamat által történt differenciálását kifejtették:

a) magukban körülkerített *kifelé önálló* szociális alakulatok, amelyeknek osztályos társai más, hasonnemű szociális alakulatra nem tartozhatnak; ezek tehát: a család, a törzs, a nép, a nemzet, az állam, a felekezet, a társadalom, a kultúrkör és úgyszólván az emberiség is;

b) *futólagos szociális alakulatok*, amelyek valamely önálló közösség töredékét képezik; az egyén, illetékes önálló közösségtől függetlenül, vagy attól függően is, több ilyen szociális alakulatokhoz tartozhatik. Ezek a kereseti szövetkezések: a párt, az osztály és a társadalmi kötelék.

Az egyén valamely önálló szociális közösségen belül ennek mindazzal az erőértékkel, mely megilleti, odaadja magát. Ha pl. valamely nemzetnek, más nemzettel összehasonlítva, csekély erőértéke van, akkor ez a hozzátartozó osztályos társak hátrányos keverésében rejlik; az 1-3. individualitások többé-kevésbé a 4-9. individualitásokkal van-

nak keverve; a nemzet szociális akarata ezáltal enerválva, szétforgácsolva, vagy forrongásban van és miután kifelé nemzeti egyéniség gyanánt jut kifejezésre, ennek folytán ez gyöngye, vagy beteg. E nemzet csekély erőértéke főképpen annak tulajdonítandó, hogy az egyének általánosságban elidegeníthetlenül hozzátartoznak, minek folytán a beteg részek nem kifelé küszöbölhetők ki. Valamely önálló, körülkerített közösség szociális akarata tehát ingadozóvá lehet abban, amiben az egyes akaratok ellentétei fejeződnek ki, ami a közösség erőértékét kifelé csökkenti. A szociális erők regenerációs folyamata, mely szerint az erőérték a változó életfeltételekhez való alkalmazkodás folytán megint emelkedik és a szociális akarat megint tagadhatlanul uralkodóvá válhatik, ennek folytán az önálló szociális alakulatokban a köteléken belül megy végbe.

Másképpen áll a dolog a futólagos szociális alakulat erőértékének változásaiban. Az egyesülés nem kötelező összefüggése megengedi azoknak az elemeknek kiválását, amelyek valamely önálló, körülkerített szociális alakulatban kényszerűlten megmaradva, annak megbetegedését idéznék elő. Ha valamely egyén ellentétbe lép a futólagos közösséget uraló szociális akarral, akkor kilép a kötelékből és máshoz csatlakozik, vagy annak differenciálását okozza. Az osztályos társaknak ez a futólagossága a köteléket, ami a szociális akarat hatását illeti, erőben tartja s ha ilyen szociális akaratot relatív csekély erőérték illeti is meg, akkor ez már annak a jele, hogy a differenciálás folyamatában van.

Eddig csak az egyes akaratnak a szociális akaratnak való alárendeltségét tartottuk szem előtt. Eltekintve szociális alakulatoktól mint a, család, vagy kereseti társulás, amelyhez az ember közvetve tartozik, vonatkozásai nagyon is

komplikáltak; az egyén a magasabb rendű közösségekhez rendszerint több-kevesebb szociális rétegek közvetítése által tartozik. így az egyes az államhoz tartozik ugyan, de a család, a község, a nemzet közvetítése által érzi magát az államhoz tartozandónak, nem is szólva számos mellékkötelékről, amely az államhoz való helyzetét a szociális és gazdasági életben szintén befolyásolják. Az egyén tehát *a szociális akarat intellektuális organizációjának*, van alárendelve, mely elevenen marad, mert a futólagos szociális alakulatok regenerálólólag hatnak a körülkerítettekre. Másrészt azonban ezt az organizációt az is biztosítja, hogy a futólagos kötelek a körülkerített szociális akaratnak rendszerint alávetik magukat. Miután az elégedetlen egyén vagy legalább utódai azt a futólagos köteleket keresik föl, amely nekik érdekkielégítést ezerez, ennek folytán meggyógyulnak a nagyobb, körülkerített közösség szociális viszonyai és ezekkel együtt a jövődő nemzedékek; másrészt azonban minden egyén alá fogja rendelni magát valamely magasabbrendű szociális akaratnak, mint pl. az államnak, míg a többi kötelek szociális akaratai, amelyekhez tartozik, azokkal kell, hogy összhangzásba hozassanak. Ha már most sem az a kötelekváltozás, sem az alkalmazkodás nem következik be, akkor az egyénnek kielégítés nélkül ki kell térnie, vagy részt vesz a körülkerített szociális alakulat szukcesszív megrendítésében, vagy átalakításában. Az önálló, körülkerített szociális alakulat erőértékének ingadozása tehát az individualitások változó és regeneráló folyamatán alapszik és a futólagos kötelek differenciálásán. A nagy, önálló szociális alakulatokon belül történő ez a differenciálás nem más, mint valamennyi futólagos köteleknek a változó életföltételekhez való alkalmazkodásának folyamata. A szociális erők együttműködése, amelyek az embere-

ket részben uralják, részben érdekszerűen magukhoz vonják, részint eltaszítják, az egyes akaratokat a meghatározó szociális akaratok hálójába vonja be. A társadalmi intellektuális szervezetei szociális alakulatokból állnak, amelyek

a) oly hatalmon alapulnak, amelyek az egyes akaratok kikényszerített, vagy megegyezés útján létrejött jog alapján magukat alávetik, mint amilyen az állam és intézményei s ezáltal *politikai szervezetet képez;*

b) az egyes akaratok eltársadalmosítása folytán valamely vezérlő érdek alapján támadnak, mint amilyen a család, az osztályok, a felekezetek és minden futólagos kötelekek, amelyek *szabad szociális szervezetet* képeznek. Ez utóbbiak azonban jogintézmények és harci kötelekek a politikai szervezethez is tartozhatnak, aminthogy ezek általában együtt működhetnek a szociális szervezettel.

Már az őszállapotban megvan a társadalom természetes szervezete, mert az egyes akarat alá, vagy fölé rendeltsége megfelel az ember kölcsönös viszonyai az életfeltételekhez való alkalmazkodásának. Ennek az organizációnak intellektuális; jellege van, mert nélkülözi az anyagi összefüggést és ösztönszerű hajlamok és tudatnyilvánulások, tehát az intellektus manifesztációja által hozatik létre, tartatik fenn és «fejlődik ki. A szociális organizációnak ez a karakterisztikuma azonban éppen oly kevésbé alterálja annak reális lényegességét, amely kevésbé függhetnek a tudat életnyilvánulásai a test reális történéseitől. Ennek a szervezetnek reális összefüggése evidens és benne gyökerezik tudatunk reális tartalmában és biogenetikus származásában. Az egyes akaratok, mint a szociális akarat elemei, a szociális ösztönök közvetítésével a veleszületett érdekből erednek, mely az individuális teremtésnek és fejlődési sorozatának tartalmat ké-

pezik. Ennek folytán a szociális akaratorganizációban a morfológiai tényenyé vált őserő válik tevékenynyé minden fiziológiai szükségleteivel, amelyek az emberek fejlődése által a társadalomban a tudatorgánizmus intellektuális életnyilvánulásaira vezetnek. Ezek a szükségletek pedig megint a reális életföltételek befolyása alatt állnak, amelyek egyrészt az anyagi világ tényei, másrészt azoknak a szociális világra való behatásai, amelyeket már az emberi nem intellektuális organizációja gyanánt, reális alapon állva megösmertünk. A bel- és külvilág, az egyéni szociális természetnek ezek a forrásai, reális faktoraikkal közreműködnek, hogy az emberi kölcsönvonatkozások intellektuális organizációját fölépítsék. Ez a fölépítés nemi „organizmus”, amint azt sok szociológus felfogja, hanem „organizáció”. Oly kevésbé, amint a szem viszonya valamely ingert gyakorló fényforráshoz nem, állítható helyre valamely szerv, hanem) a fénytörő készülékek organizált közvetítése által, épp oly kevésbé hozatnak létre szervek által az emberek szociális viszonyai, ellenben közvetítésük, mihelyt kihatnak az emberi kölcsönvonatkozások apperpciójáig, az organizált intézmények közvetítésén alapszik. A szervezetben az élet és önállóság a szervek célegységessé összeműködésén alapszik; minden belső ellentét betegséget jelent. A szociális organizáció ellenben a maga individualitásainak életet, önállóságot és célegységet enged, dacára a benső ellentéteknek, anélkül, hogy ezek az egész kötelék egészségét kérdésessé tennék; ellenkezőleg, a politikai ellentétek, amint ezt pl. az államélet mutatja, nélkülözhetetlenekké válhatnak az alakulat felvirágzására nézve; olyan jellegzetesség ez, amely az „organizmus” fogalmával nyílt ellentétbe helyezkedik. Az „organizáció” fogalma azonban az egész jelenségvilág fejlődési sorozatát nem töri át, mert a

szociális élet tényei nem fiziológiai, hanem intellektuális befolyások, – éppen úgy, mint az „organizmus” fogalma a fejlődési sorozatban nem lefelé alkalmazható, ahol fiziológiai befolyások helyett csak vegyiek mennek végbe. E mérlegelés helyes fölfogása nagyon fontos a szociológiai megösmerésre nézve.

Olybá tűnik föl, mintha az egyének valamely közösség-hatalma által annak kötelékébe kényszerítettének bele; tényleg pedig az egyént a maga érdeke kényszeríti a kötelékbe, a szociális akarat kompromisszumába. Minthogy a társadalom organizációja intellektuális, ennek folytán az egyén a köteléket megcserélheti; csak a teljes kockázatra van szüksége, amelyet ez az akaratnyilvánulás föltételez, ha pl. valamely kötelességi kötelékből való kilépésről van szó. Miután azonban az életföltételek kényszere átlagérdek gyanánt csak kevés egyént hagy érintetlenül, ennek folytán az organizáció kötelékeit csak oly emberek cserélhetik föl, akiknek veleszületett érdeke nagyon ki van fejlődve, tehát valamely tökéletesített differenciálás egyengetésére alkalmas, vagy akiknek veleszületett érdeke elfajult (beteges), tehát elhaló differenciálásra vannak kárhóztatva. A tömegek tehát szigorúan követik a reális életföltételek lassú változását. Minden eltérést – mint a pszihikai természeti törvényektől való eltérést – szociális katasztrófák és válságok kísérik, miáltal a motívumok realitása teljes uralomra jut.

A politikai és szabad szociális organizáció jellegzetesége az, hogy nemcsak a szociális akaratot helyezi az egyes akaratok fölé, hanem az alacsonyabb fokú szociális akaratot is a magasabb fokú fölé és különösen, hogy aláveti azt az önálló, körülkerített szociális akaratnak. Megjegyezzük, hogy az egyes akarat a szociális akarat által annak kifelé való

kötelmei alól fölmentetik és így egyéni jellegétől e tekintetben is megfosztatik; de valamely szociális akarat is szemben valamely fölé helyezett közösséggel egyénileg: visszalép, így pl. az egyes akarat a párt – és sok pártszociális akarat az állam akarata által a kifelé való vonatkozásokra nézve alávetetik.

A társadalom ez organizációjában tehát van szociális akarat, amely egyenesen az egyes akaratokból rezultálódik, illetve ezekre visszahat és vannak magasabb rendű akaratok, amelyeknek az alárendelt szociális alakulatok magukat alávetik és azokból rezultálnak is. Megfelel ez a magasabb rendű társadalmi állapotok fejlődésének, amelyek magasabb rendű organizmusokhoz hasonlóan, számos alakulatokból állnak. Minden ilyen alakulatnak teljes élete van ugyan, de valamely magasabb rendű organizációnak a nagy szociális alakulat érdekéten alá van vetve, amely megint valamennyi befoglalt alakulat élettevékenységét meghatározza. Ha Okén „az állatvilágot a szétagolt ember” gyanánt fogja föl, akkor a különböző szociális alakulatokat is a kultúrkör szétagolásának tekinthetjük.

Az egyes akarat e szerint a magasabb rendű szociális alakulatokban fölé rendelt szociális akaratok fejlődési sorozatának van alávetve. Az egyes akaratok teremtő erői valamennyi fölöttük álló szociális akaratnak; megfordítva azonban a szociális akaratok minden alattuk *álló* szociális és egyes akaratra valamennyi egyes, akarat hatalma által meghatározólag visszahatnak. Úgy, amint a magasabb rendű organizmus állapota függésben van valamennyi sejtől és szervtől, azonképpen függ valamely magasabb rendű szociális alakulat szociális erőértéke az egyének és a közbeső szociális alakulatok erőértékétől. Ha pl. valamely parlamen-

társis alkotmányos államban az állampolgárok képviselőt választanak, akkor a szociális alakulat, melynek itt választói testület a neve, a megválasztottban akarja perszonifikálni a maga szociális akarátát; az a képviselő azonban a képviselőtestületben látszólag egyes akarát, amely résztvesz az állami szociális akarát kipuhatólásában, amely viszont a kormányban kifelé s a végrehajtó hatalomi tekintetében befelé perszonifikálnak látszik. Eltekintve attól, hogy mindkét testületben az egyes akarátok kisebbsége kényszerülve van magát alávetnie a szociális akarátnak, a többségnek, de ezek a szociális akarátok is meghatározó módon hatnak vissza az egyes akarátokra, ami a, választási eredmények és törvényhozó aktusok politikai váltakozó eseteiben nyilvánul úgy, hogy az állampolgárok uralkodó szükségletei fölfelé s az állam szociális szükségletei lefelé hatékonyakká válhatnak.

Minden szociális alakulat individualitást és egyéniséget képez, miközben amaz a vezérlő érdekben, emez a tetté fejlődő szociális akarátban nyilvánul. Az tehát, ami akarata az egyesnek, a szociális alakulatban, a szociális akarát. Ebből a kölcsönös vonatkozásból kifolyólag sok tudós azt hiszi, hogy úgy lehet beszélni nép-pszichológiáról,*) amint az egyes akarátot igyeksenek lélektanilag felfogni. Ez a föltevés külsőleg helyes, de tüzetesebb mérlegelésnél hasznavehetetlennek bizonyul. Az, amit különböző gondolkozó néplélektannak elképzel, csak a társadalmi jelenségek pszichológiájának egy neme, vagy valamely konkrét szociális alakulat, tehát pl. valamely nép, de sohasem] egyidejűleg több nép lélektani bűvárlata lehet; az emberek közt közös csak az „ember”, mint faj; ezért

*) Wundt W. „Ethik.” (Stuttgart 1886.) – Wundt W. „Grundzüge der physiologischen Psychologie.” (4. kiad. Lipcse 1893.) I. 5.

valamennyi nép lélektana nem lehet más, mint maga a lélektan. A társadalmi jelenségek lélektana az előttünk fekvő szociológiai tanépület, amelyet semmiféle más tudomány nem tud pótolni. A konkrét szociális alakulatok lélektana ellenben annak históriája, amelyet – mint azt bizonyos esetekben Lujo Brentano kitűnően bizonyítja – a legkülönbözőbb társadalmi jelenségek**) kezelhetnek; a nagy, önálló szociális alakok tekintetében a népek, államok, kultúrkörök β talán egykor az emberiség történetévé lesz. Ezt a történetet azonban meg kell előznie a szociológiának alapvető tudomány gyanánt, miáltal a fantasztikus individualizmus valamely tudományos értekezésben helyet ad a megtörtént dolgoknak. Amennyiben pedig a szociális alakulatok karakterisztikuma általában levezetve a szociológiai alaptanokból adatik, úgy ez a tan a politikához tartozik, ahol lényegessége a szociális erőértéke és dinamikus magatartása szerint vizsgáltatik meg. Ez a magatartás, mely szűkebb értelemben a szociális alakulat politikája, indító okot ad arra, hogy fejlődése szemben a közélet minden elvi váltakozó eseményeivel vizsgálatnak vettessék alá.

A működő erőértékek regenerációjának folyamatára való vonatkozással az egyes és szociális akaratok kölcsönhatása nagyon is mehanikainak látszik. A szociális történetendőknek végtelen sokféleségének szüksége van a szociális indító okok érzésmélységére és végtelen sokféleségére is. Az akarat kölcsönvonatkozásainak merevsége az önálló, körülkerített szociális alakulatokban a futólagos alakulatok hatása alatt simábbá lesz ugyan, de éppen a molekuláris mozgalmiak

**) Z. B. Lujo Brentano: „Das Arbeitsverhältnis gemäss dem heutigen Recht.” (Lipcse 1877.)

a futólagos társulásokban valamely szociális erőhatáson lát-
szanak: alapulni, amely nehezebb fölfogható módon hat, mint
a reális szükségletekből származó szociális kényszer. Az
egyéni érdekek a maguk anyagi és önző ösztöneivel a társa-
dalom intellektuális organizációjában még teljesen hatható-
sak lehetnek, de a szociális érdek a maga intellektuális és er-
kölcsei ösztöneivel futólagosabb erőjelenségeket teremt, mint
amilyeneket a reális, látható közösségek és szociális kötelek
nyilvánítanak szociális akaratuk által. A kifejlődött érdek
és az intellektuális organizáció teljes benyomásának impul-
zusai az egyes tudatában képzeteket és eszmetársulatokat
ébresztenek, amelyeknek közös benyomása úgyszólván föl-
tötte áll szellemileg az intellektuális organizációnak. Minden szo-
ciális alakulattól függetlenül, legfőlebb a kultúrkörhöz tar-
tozva, de annak határait úgy kiterjedése után, mint korláto-
zása után mindig betartva, mérvadónak találunk valamely
határozott eszmeirányt az emberi egyesülés határozott körére
vonatkozólag. Oly szociális akarat ez, amely nem valamely
szociális alakulat konkrét érdekeiből ered, hanem oly szo-
ciális akarat, amely a legtöbb egyes akarat átértzett indító
okaiból, tekintet nélkül a társadalom szociális hozzátarto-
zandóságára, a társadalom legfelsőbb szükségleteiből szár-
mazik. Ez a neme a szociális akaratnak, melynek uralkodó
jellege van szemben a szociális fejlődés individuális jelensé-
geivel a maguk külön érdekeivel nem más, mint az emberi
társadalmak többször említett regenerációnális ösztöne, mely
arra irányul, hogy a beteges szociális állapotokon, általában
a szükségletek és életföltételek közti benső ellentéteken segít-
sen. Az 1-3. individualitásokban támad föl legelőször a leg-
kitünőbb szociális szükséglet intellektuális képzete, mely ál-
talános jelszavas eszmében fejeződik ki; ennek adják meg

magukat lassankint a 2. individualitások, akiknek értelmében a 4-8. beteges individualitások regeneráltak, vagy a szociális élet számára ártalmatlanokká tételnek. Ez az intellektuális és erkölcsi ösztönökben tudatosan, később az önző és anyagi hajlamokban ösztönszerűen érvényre jutó szociális akarat rendszeren „*korszellem*”-nek nevezetik.

Ez a korszellem rendszeren valamely filozófiai világnézetben gyökerezik, amelyhez a kultúrkör szociális helyzetének Összbenyomása spekulatív vagy eklektikus, de kiválóan inspiratív utón jut el. Eszmetartalma leggyakrabban a módszert fejezi ki, amelylyel az ébredő közszükségletet ki lehet fejezni, vagy amelylyel kielégítő szociális állapotot föntartani lehet, A korszellemhez csatlakozik rendszerint az emberek túlnyomó többsége, rendszerint azok is, akiknek szociális vonatkozásai valamely, a korszellemmel ellentétes érdeken alapulnak; csatlakoznak pedig tudatosan, vagy tudatosság nélkül, mert közszükségletek túlerővel tolódnak előtérbe s különösen a változási hajlamot ösztönzik. A korszellem szociális akarat, mely nem fejez ki konkrét célokat, mint valamely konkrét közösség szociális akarata, – megadja a vezérlő gondolatot, amely szerint az érdekek mindenfelé kielégítésre törekszenek; a módszernek a megjelölésében zsarnoki hatalmat gyakorol az emberek meggyőződéseire; aláveti az összes individualitásokat és elnyom minden eszmét, mely vele ellentétben áll.

A szociális fejlődési periódusok korszellemeit kifürkészni s az eseményekre való hatásukat megmutatni, egyrészt a históriának kiváló, eddig még föl nem fogott feladata s a közéletre való befolyásának leírása a politika tanához tartozik. Csak azért, hogy a korszellem tartalmát jellemezzük, megemlítjük itt, hogy a pozitivismus korszellemében élünk, míg a legutóbb uralkodott szabadelvű (liberális) korszellem min-

denfelé süllyedőfélben van; a kettő között van még a nemzeti korszellelem, amelyet a szabadelvű ébresztett s jelenleg faktor gyanánt a pozitivistikus korszellemben olvad fel. A jelen arra törekszik, hogy a természet pozitív bűvárlatával reálisan felhasználható alap nézeteket nyerjen a jövő szociális és gazdasági fejlődés számára. A pozitivistikus korszellemben azonban nemcsak azok az individualitások lépnek előtérbe vezető módon, akik a tények pozitív megismerésével az érdekek kielégítésére törekszenek, hanem általában minden individualitása nyilvános küzdőporondra lép, mert már fennállásukban látják azt a pozitív jogosultságukat, hogy érdekeiket előtérbe vigyék. De egyszersmind pozitív tudomány is ébred, amely a szociológiában minden pozitív filozófiának tartalmát összefoglalja, amelylyel szemben a deduktív-ldasszicisztikus tudomány, mint a szabadelvű korszellelem teremtője, a háttérbe lép.

Ez a még mindig uralkodó tudomány is a korszellelem hatása alatt már fogalmat alkot magának erről a hatalmas szociális akaratról; nézete értelmében, hogy van nép-pszichológia, „népgondolat”, „néplélek”, „világlélek” gyanánt fogják ezt föl; keresi ugyanis ama gondolat intellegibilis kifejezését, amely úgyszólván vezérli az emberek tudatfejlődését. Tudvalevőleg Bastian ennek a célnak szentelte fenomenális szorgalmát és tudományos képességeit; a filológia nyomán sok tudós ugyanarra a célra akarja fölfogni a népek közt élő mítoszok és erkölcsök eszmetartalmát. Ha eltekintünk is a tudományosságra nézve hasznavehetetlen lélekfogalomtól, de ez a szándék nem járhat sikerrel; mert az emberek közérvényes vezéreszméi nem találhatók meg kijelentéseikben, műveikben, erkölcsökben és vallásukban, hanem a, szociológus számára az emberek érdekeiben nyilatkoznak meg. Ami már most a kü-

lönböző életföltételek és az ahoz alkalmazott erkölcsnemesítés szerint a különböző népeknél különbözőképpen mutatkozik, azt a néprajz ösmerteti a maga szakosztályaival. A népek és az emberiség „univerzális lelkének” föltalálásának törekvésében természetesen a vallásos gondolat mindenhol uralkodó módon lép előtérbe. Ezek a vallási gondolatok azonban a kísértetfélelemtől egész a tiszta kereszténységig – nem az emberi fejlődés vezérlő gondolatai, hanem a veleszületett és transcendentális érdek fejlődésének jelenségei. Az emberek vezérlő eszméi általában érdekeiből állnak; ez a kezdete minden pozitív belátásnak és a reális világ legeredendőbb filozófiai princípiuma. Ez az érdek határozza meg az ingadozó szükségletek és élet/föltételek szerint különböző jelenségformákban az egyes akaratot, a szociális akaratot és a korszellemet. Az, amit a deduktív-klasszicisztikus tudomány körülbelül „világiélek” alatt elképzelt, – anélkül azonban, hogy számot vetne azzal, hogy ez a „világlélek” nézeteit változtatja-e, tehát különböző eszméket juttat-e kifejezésre, vagy állandóan él-e egy eszmének – az juttatja kifejezésre a korszellemet. Az intellektuális és erkölcsi impulzusokat adja a szociális tényállás és a szociális fejlődés eszközeinek megválasztása számára, Az emberek individuális tartalma, az egyes érdekek váltakozva elégitődnek ki a korszellem ösztönzései folytán.

A korszellem, úgy mint a vezéreszmék és fölfedezések, ama társadalmokon belül, amelyekre nézve szükségletté válik, elsősorban a veleszületett érdek érzéskörébe lép és innen kezd hatni a szociális ösztönökre. Azok az egyének, akiknek kifejlődött érdekeik, tehát intellektuális ösztöneik is vannak, elől vannak minden érzéseikben. Valamely új korszellem közeledése elsősorban nyugtalanságban nyilvánul, mely az átértett rossz helyzet, vagy hiány nyomán támad; mihelyt a szociális

kényszerűség megköveteli, azonnal elevenné válik az intellektuális ösztönök képviselőiben; ezek formulázzák eszmetartalmát és feléje fordítják akarataikat. Elsőben is az érlelő korszellem bajnokait kigúnyolják, vagy agyonhallgatják, azután, ha erkölcsi ösztönök is feléje fordulnak, küzdenek ellenük; ez ellentállás képviselői az eddig érvényes korszellem el őh arcosai. Mihelyt azonban a szociális szükségszerűség lassan-lassan önző ösztönöket is toboroz a korszellemnek s az említett nyugtalanság már az anyagi ösztönöket, tehát a tömegeket is hatalmába keríti, akkor a korszellem hirtelen a köz-elösmerés központjában áll; akik eddig eltagadták, azok lesznek leghangosabb szószólói és mohón gyümölcsoztatják gyakorlati tartalmát. A korszellem ettől fogva abban az arányban tesz szert hatalomra, amely arányban lép be a tömegek érzéskörébe s még akkor is uralkodik, amikor már új szükségletek vergődnek föl a fejlődés öléből.

A magasabb társadalmak beható differenciálása hozza magával, hogy a korszellem is differenciálásnak van alávetve, illetve hogy ez maga a szociális akarat fölépítéséből rezultálódik. A lokális szükségletek és életfeltételek sajátossága a mindenkor szociális szükségletet a különböző lakásterületeken *lokális szellem* gyanánt engedi előtérbe lépni. A korszellem tehát a lokális szellemek fölött áll, úgy mint a magasabbrendű közösségek szociális akarata fölött áll az alárendelt közösségek szociális akaratainak. A földiségekre, vagy egy egész népre kiterjedő lokális szellem forrása olyan szociális akaratban van, melynek „*közvélemény*” a neve. Ebben fejeződik ki első sorban a társadalmi körből származó erkölcsi szükséglet; képviselőinek szociális jelentősége és erőértéke szerint kisebb-nagyobb befolyást szerez a társadalom eszmeirányára. Azonban a közvélemény aránylag megbízhatlan; kevésbé a kifej-

lődött, mint inkább az alacsonyabb egyéni érdekekben gyökerezik, hogy mélyebb részt vegyen a regeneráció folyamatában. Rendesen a közvélemények sorozata hullámzik, amíg azokból valamely erkölcsi eszme származik, amely azután a közvéleményeket úgyszólván összefoglalva, a társadalmi körök lokális szellemévé lesz. A közvélemények ezáltal nem szűnnek meg, hanem változtatják tartalmukat, elsősorban a lokális szellem értelmében, de azután előkészítik azoknak az átformalását.

Az egyes akaratokból eredő közvélemény első láncszeme önnök az eszmének fölé vagy alárendelésének, amelyhez második gyanánt csatlakoznak a lokális szellemek, amelyek megint eszmeszerűen a korszellemben foglaltatnak Össze, amely már most legfelsőbb szociális akarat gyanánt az egész szociális folyamatban uralkodóvá válik.

De a korszellemből is kiszáll egy szociális akarat, amelyet csak azért nem illet meg uralkodó helyzet, mert csak intellektuális ösztönökben él s így csak kevés egyénben van elterjedve. – *a világnézet*, mely mindezeknek a szociális akaratoknak szubstrátuma. Ha pl. valamely társadalmi körben ateisztikus-szociáldemokratikus, egy másikban antiszemita, egy harmadikban feudál-klerikális és végül valamely negyedikben keresztény-szociális lokális szellem él, úgy ezek, dacára külső különbözőségüknek, bírják és élvezik a gazdasági kiegyenlítést, tehát szemmel tartják a tőke elleni ellenségeskedést, amely eszme a pozitívizifikus korszellemhez idomul melynek eszméje: „mindenkinek az őt megilletőt”, ami az egész individualisztikus világnézetten alapul.

Különböző eszmeirányzatok egymásba fogózásának lehetősége a szociális fejlődés okainak közérvényességén, a szükségletek egyforma elterjedésén és a rokon életföltételeken

alapszik. Ha meg nem volna adva ez a konnexus, akkor közvélemény és lokális szellem annyira különböző eszmének adhatná oda magát, hogy a korszellemnek való alárendelés és a világnézet lehetetlenné válna; az a divergencia támadna, mint amilyen előfordul pl. idegen és térbelileg szétválasztott kultúrával bíró lokális szellemek között, amelyeknek különböző szükségleteik és életföltételeik vannak.

Mivel azok az eszmék előmozdítólag fogóznak egybe és együtt működnek szociális reorganizációban, úgy összehasonlítva az előbb említett intellektuális organizációval *a társadalmat erkölcsi organizációjának* nevezhetnők. A váltakozva teremtő és uralmon lévő szociális akaratok ez organizációja megérdemli ezt a megjelölést, mert túlnyomóan származik a megnemesített ösztönökből, illetve a szociális érdekekből. Még a tömegek is, amelyek mindig az egyéni érdekhez, különösen az anyagi ösztönökhöz tartoznak, a szocializáló érzésmódra annyiban képesek, hogy erkölcsi gondolatokhoz, ha önző értelemben is, csatlakozni tudnak.

Az erkölcsi organizációnak a futólagos szociális alakulatokra döntő befolyása van. A társadalmi kötelek, melyek eszméiket a reális érdekekkel és politikai célokkal összefüggébe hozzák, ez organizáció befolyását az erkölcsi térről a gyakorlati politikai térre vezetik. A társadalom intellektuális organizációja ellenben visszahat az önálló, körülkerített szociális alakulatok politikai organizációjára, minek folytán végül az erkölcsi organizációban keletkező eszmék a pozitív jogok gyakorlati jelentőségének jogát nyerhetik el. Látjuk, hogyan működnek össze a szociális akaratok e különböző organizációi, hogy valamely társadalomban megvalósítsák a nagy szociális szükségleteket, Ez a politikai, gazdasági és intellektuális téren bekövetkező realizálása valamely szociális

szükségszerűségnek, ha helyileg és időszerint egyenlőtlen-
szerűen is valamely egész kultúrperióduson belül a szociális in-
dividualitások ama gyógyulását idézi elő, mely egy egész tár-
sadalmat megszabadít a gazdasági, politikai és általában a
patológiai bajoktól. Persze a szociális folyamat haladásában
van, hogy ilyen regenerációban már benne vannak az új ki-
elégítetlenség csirái és utolsó sorban a patológiai jelenségek
csirái is.

VII. A szociális fejlődés a szociológiai megismerés világításában.

Miután a szociális erők lényegét kipuhatoltuk, adva van a föltevés, hogy a szociológiai törvényszerűség alapján vizsgálat tárgyává tegyük: milyen hatásköre van az egyénnek és akaratnyilvánulásának a szociális folyamaiban s miképpen állnak szemben egymással ebben meghatározó módon az egyes akarat és a szociális akarat, Ezáltal mutatkoznak majd a szociális folyamatban az emberi akarat-tevékenységek jelenségei és azoknak a szociális fejlődésben való részesedése. Egyszermind lelepleződik az egész ábrázolás áttekintésében a szociális fejlődés törvényszerűsége, mert a szociális erők tevékenysége általában a természeti törvények egysége szerint megy végbe.

27. Az egyes akarat tevékenysége magában véve és szociális vonatkozás dolgában.

Az egyes akaratnak a szociális folyamatban való tevékenysége ama probléma elé állít bennünket, amely próbaköve minden filozófiai rendszernek tanai megbízhatóságára nézve: az „akaratszabadság” problémája elé.

Aki az előbbi vizsgálatokat figyelemmel kísérte, annak már el kell ösmernie, hogy már az „akarat szabadsága” elnevezés valamely szociológiában értelem szerint felhasználható. Itt csak az individuális akarat függőségének mértékéről lehet szó; a szabadságfogalom a szociológiai gondolkozás előtt általában metafizikai képzet lehet. Nem azért utasította vissza és vonta kétségbe a teológusok és filozófusok túlnyomó száma az akarat függetlenségét, hogy itt is hasznavehetetlenek találja az emberi életnyilvánulások megmagyarázására; a szociológiai megösmerés a szociális fejlődés kezdete óta csak a szükségszerűségek egymásba való fogózását látja, amelylyel minden közönséges értelemben vett akaratszabadság összeegyeztethet len.

Annak a kérdésnek eddigi megítélései, hogy mennyiben független az emberi akarat, korántsem elegendők arra, hogy teljes pillantást vessünk a probléma természetébe. Mert ezek a megítélések főképpen és kizárólag az akarat fiziológiai vizsgálataiból az individuumból, mint olyanból indulnak ki, míg az ember egyéni lénye önmagához, származásához és önmagához való teljes vonatkozásában kell, hogy tekintetbe jöjjenek, ha tartalmát meg akarjuk ösmerni. Az „akaratszabadság” problémája e szerint sokkal komplikáltabb, mint azt az individualisztikus filozófia elképzelte és a fiziológiai és szociológiai vizsgálatok tereire vezet bennünket, amelyeket ezzel eddigelé nem hoztak összefüggésbe vele. Az „akaratszabadság” egyszerű negációja nemcsak az emberi viszonyok megítélésére nézve bizonyult terméktelennek. hanem el is takarta ennek a problémának jelentőségét. De ott, ahol az akaratszabadságot létezőnek vették, a mérlegelések rendszerint tudománytalan föltevések alapján álló állításoknak bizonyulnak.

Kézenfekvő dolog, hogy az akarat természetére vonat-

kozó meggyőző és általános uralomra jutó tan megvetné a legfontosabb pszichológiai alapját a reális szellemi tudományoknak. Ez a tan föltétele az erkölcs-, a kultúra-, a politika- és az állam-lényeg megösmérésének. Csak ezáltal válik lehetővé valamely tudományos erkölcsstan; – miután ez a meggyőző tan nincs meg, ennek folytán a filozófiának ez a része gyakran állítások körül mozog, amelyek valamely misztikus világfelfogás és üres materializmus közt ingadoznak. Nem szükséges, hogy rámutani e tan gyakorlati értékére, ha a büntető jogról és nevelésről van szó; elegendő, ha azt mondom, hogy itt ebben érvenyben kell valamely körülzárt világnézetnek, amelylyel vele, i, minden filozófiai rendszerrel, az előttünk fekvő szociológia is fennáll, vagy bukik. Amíg ez a kérdés kételyekbe ütközik, addig az emberi tudás nem szabadul meg a technikai hagyomány elhaló periodásától és metafizikai agyréméből; olybá tűnik föl előttem, hogy új világnézet napjai vannak keletkezőben, mihelyt az akarattevékenység természetébe belátást nyerünk.

A probléma megoldásának első föltétele, hogy ne tartuk az akaratot a pszichikai nyilvánulások kezdetének, hanem meg kell ösmernünk, hogy a tudatleflyásoknak ama része, mely a tettel szoros összefüggésben van. Teljesen megoldhatlan a probléma, ha az akaratot a tett okának tekintik, amiből kell, hogy ez a vélemény szűrődjék le: miután az akaraton kívül nem ösmerünk semmi döntöt, ennek folytan az akarat önmagát determinálja*) – miáltal szabadnak látszik, anélkül, hogy szabadnak lehetne az akaratot föltételezni. A szociológiai bűvárlatnak szüksége van a tudatleflyások

*) Wähle Rich.: „Das Ganze der Philosophie und ihr Ende.” (Bécs 1894.) 439. old.

mélyen járó analizálására, hogy megmagyarázhatta a szociális lefolyásokat; ebből már tudjuk, hogy az akarat benső lefolyások végső aktusa, amelyet az egyén valamely szándéka követhet, mely szándékot valamely beidegzés, vagy külső inger idézheti elő. Schopenhauernek „Az akarat szabadságára” vonatkozó ösmert vizsgálatai megmutatják, hogy nem arról van szó, szabad-e az akarat, hanem arról, hogy lehet-e szabadon akarni. Már a szándék is, minél inkább tehát az akarat mindazoknak a befolyásoknak van alávetve, amelynek az egyéni fejlődés ki van téve. Az egyénnek az a szándéka van, mely veleszületett és szerzett tulajdonságainak megfelel és alkalmazhatjuk e kérdés megoldására a biológiai preformáció alaptanát: az egyén ösztöneiből fejleszti ki ama szándékait, tehát csak a konkrét esetre nézve van kilátása arra az akaratra, mely tudat-organizmusában preformálnak látszik, Ez a természetre való tekintetből magától értetődik; minden lény azt az akaratot nyilvánítja, mely fájának sajátossága s nem szorul bizonyítékra, hogy pl. az, ami ráillik az oroszlanra, vagy bárányra, kiterjeszhető a fajok összes variációjára is. A preformált szándékok különbségei abban az arányban válnak szubtilisebbekké, minél szűkebb a lények rokonsága. A kultúrember, aki egyrészt a csírahajlamok leggazdagabb módosulatainak, másrészt a csírahajlamok legkülönbözőbb fejlődésének van kitéve az életföltételek sokfélesége folytán, a többi teremtéshez képest a természeti emberrel bezárólag, a preformáció legnagyobb különbözőségeit is mutatja az akaratát meghatározó ösztönei tekintetében.

Közönségesen az akaratot meghatározó faktorokat *vérmérsékletnek* (temperamentum) és *jellemnek* nevezzük; amaz abban a mértékben jut kifejezésre, amely mérvben nyilvánul az emberekben az öserő, erősen-e, gyöngén-e, vagy betegesen-e;

ez a veleszületett érdekekben gyökerezik, mely többé-kevésbé van kifejlődve, tehát a fajérdek felé hajlik a maga különböző jelenségmódosulataival. Az ember azt az akaratot nyilvánítja, amelyet neki a vérmérséklet és jellem megjelöl. Ez a két tulajdonság tudat-organizmusában, valamint szomatikus föl-építésének cselekvőképességében preformálva van. Mindazok az erők, amelyeket az egyén fizikai, intellektuális és erkölcsi cselekedeteinek tulajdonítunk, ebben az individuális állapotban adva vannak s nincs olyan felfogás, merített légyen az a teológiából, vagy a filozófiából, amely nézetétől, vagy hitétől menten ezt a tényt el tudná fogadni; hisz csak arról van szó, hogy ítéljük meg továbbra. Tapasztaljuk, hogy Augustinus egyházatya a „De liberó arbitrio” című három könyvében az akaratfunkció predestinációjára alapítja az eredendő bűn dogmáját és a megváltás szükségességét. Persze, az akaratfüggőség itt adott magyarázatát a biológiai tudomány haladásának köszönhetjük, miáltal a metafizikai magyarázatok abstrakciója nélkülözhetővé válik.

Hogy az ember csak azt akarja, amit akarhat, azt nemcsak biológiai fejlődéséből és a fiziológiai lefolyásokból lehet kimutatni, hanem tapasztalatokból is. Valamely világrend, szűkebb értelemben valamely társadalmi rend lehetetlen volna, ha az emberek szándékai és ösztönei függetlenek volnának. Az „akaratszabadság” föltevésénél minden emberi cselekedet megfejthetetlen csoda volna – ok okozat nélkül.*) Az „akaratszabadság” ellentmond a kauzalitás törvényének; az emberi szándékok függetlenségének cselekvéseinkben összefüggetlen zűrzavart kellene okoznia. Látjuk ellenben, hogy az emberek függenek szükségleteiktől és környezetüktől, úgy

*) Schopenhauer A.: „Die beiden Grundprobleme der Ethik.” (4. kiad. Lipcse 1891.) 45. és 46. old.

hogy e viszonyok figyelembe vételén alapszik csak A szociális existencia lehetősége. Minden, a szociális szükséglet kijelölt úttjáról való eltérés elkerültetik, mert az ember csak azt akarja, amit szükségletei és életviszonyai szerint akarhat. A szociális szükséglet terétől való lehetséges eltérések azonban a tudat-organizmusban vannak – tehát pl. annak megbetegedéseiben – amelyek az ösztönöket nem szabadon, hanem éppen az érdekszerű úttól való eltérés miatt fokozottabb módon a fiziológiai kényszer alatt állónak tüntetik föl. Mindezek a mérlegelések, megszilárdítva a gondolkozók és költők kijelentései által mutatják, hogy az emberi ösztönök és szándékok nem szabadok, hogy az ember csak azt akarja, ami hajlamainak megfelel.

S mégis, noha gondolkozó embereknek régóta meggyőződése, hogy az akarat nem szabad, – noha az elkerülhetlen sors és annak predesztinációja egész kultúrköröket és periódusokat ural – noha ez a függősége a mi szándékainknak változó módon felötlik az elfogulatlan embernek is – ez a teória legalább kultúrkörünkön belül nem tud nagyszámú híveket toborozni; részben szubjektív, részben erkölcsi ellentállást fejtenek ki ellene. Kultúránktól eltelt emberek sejtelem-szerűen veszélyt látnak a szabadság e hiányában. Kultúránk jellegzetessége éppen az igazságra s az emberi, tehát a szociális fejlődés befolyására való szabad törekvésből áll, amely az emberi szándékok föltétlen függőségével nem tud kibékülni. A szabad bűvárlat az európai kultúrának megadta azt a világot meggyőző helyzetet, melylyel fölötté áll ama kultúrköröknek, amelyeknek világnézlete a predesztinációtól való függéséből áll, vagy általában individualitásunk fejlődését fölszabadító értelemben nélkülöztetni engedik. Kétségtelen, hogy el kell hagynunk azokat az előítéleteket, mint amilyenek

szándékaink függőségére való aggodalmak; de nem az első eset hogy a tudomány, de különösen a deduktív tudomány a társadalmat félrevezette. Hisz jelenleg a világnézletek változatában állunk, mert a letűnedező sem tudományosan, sem gyakorlatilag nem tudott érvényesülni. A jövő világnézet leglényegesebb ösmertető jele, hogy nem bízunk az értelem absztrakcióiban és ott, ahol az általános tanok jogosultságának nincs exakt, vagy kísérleti bizonyítéka, mint pl. a szociológiai kérdésekben, – törekszik legalább minden pozitív tény kifejezett megítélésének átfoglaló egységére.

Ez a megítélés azonban arra tanít bennünket, hogy minden szociális jelenség dolgában, a meg nem magyarázott, a veleszületett érdek benső tudatából eredő nyilvánulásokat is tényeknek kell vennünk s hogy nem megy az kétségtelen hatalommal bíró, fizikai jelenségeket a föltétlen függőségtől való leküzdhetlen utálat miatt ignorálni és egy nagyképzű dedukció által elhallgattatni. Rokonzásnak tulajdonítható az is, ha a legkiválóbb gondolkozók, szemben a szabadság nélkül való akarat absztrakcióival, fentartásra érezték magukat indítva és így, mint Kant a maga kötelességposztulátumával az „akaratszabadság” gyakorlati elismerését erkölcsi okokból hagyják jóvá. Ezzel szemben állunk oly ténynyel, amely bennünket az akarat nem szabad voltának meggyőződésétől Schoppenhauer és Hartmann tudományos pesszimusára kényszerít, vagy – amely bennünket odaállít ellenmondással telten a filozófiai megösmerés legfontosabb alapkérdésének megoldhatatlansága elé. A gondolkozók egész sora, akikhez különösen Olaszország szociológiai iskolája tartozik,*) az emberi szándék föltétlen függőségének

*) Mint pl. Enrico *Fern*: „A büntett, mint szociológiai jelenség. A bűnügyi szociológia alapvonásai.”

gyakorlati konzekvenciáját vonja le és oly elmélet felé halad előre, amelyek ellen ugyanazok a gondolkozók és költők tiltakoztak, akiknek kijelentéseit az elmélet most meg akarja buktatni. Másrészt azonban a fentemlített viszálykodás a tudományban dualizmusra vezet, amelynek kultúrperiódusunkra már végzetes befolyása van. Éppen pozitivistikus törekvésünk, a maga az abstrakció ellen tanúsító megvetésével nagyon is hajlandó arra hogy a legfontosabb problémán ne törje a fejét” s megelegésszik a természetbúvárlat gyakorlati vívmányaival. Az egyetlen szellem uralkodása az, hogy a filozófiai kérdések megjelenését csak a legközelebb fekvő reális kérdésekre fordítsa. Semmi sem mutatja jobban ezt az alapvonást, mint a szociális tudományokra vonatkozó filozófiai megösmerés ignorálása, mely Németországban visszavonult gyakorlati törvényhozásra való közkeletű kérdések mérlegelésére s hogy a „szociálpolitikai viszály” e tudománytalan útján szilárdan álló igazságokat veélnék található.) Λ filozófiában való monisztikus elv megengedhetőségére vonatkozó el nem oszlató it kételyek már érvényesülnek azokban az érdekekben, amelyek a szociális folyamatot irányítják és az életnézletek homályában, amely a kultúrkör fölött uralomra törekszik. A materializmus és miszticizmus oly tudomány hatásai, amely az akarat nem¹ szabad, voltának abstrakcióit kellőleg meg nem erősíti, sem meg nem semmisítette világnézetünkben a dualizmust. Minden uralkodó ösztön viszálykodása, az egymással szemben álló eszmék nyílt ellentét oly filozófiában gyöke-

*) Guszt. Schmoller: „Wechselnde Theorien und fest stehende Wahrheiten im Gebiete der Staat- und Sexualwissenschaften.” Rektori beszéd. (1897.)

rezik, amely nem tudott tisztába jutni a maga feladatával.

Intellektuális fejlődésünk metafizikai stádiuma olyan filozófiával záródott, amely az akaratnak nem szabad voltát s ezzel a pesszimiztikus világnézetet megösmerésének vég-eredménye gyanánt állította oda, Ez a megösmerés monisztikus s ezért egész. Tekintet nélkül arra, hogy ez az eredmény kielégít-e, el kel esmérnünk, hogy az a filozófia tudatában volt feladatának, amely mindenkor, minden kétely megoldásával valamely egységes elv alapján és a világtörvényegységével teljesülhet. A teológiai fejlődési stádium is erre az egészre törekedett; de amikor a metafizikai doktrína renaissance-a aláasta a teológiai, az életnézetek ugyanaz a vizálykodása érvényesült s a kultúrkör hasonló módon vezettette el a vezéreszmék biztonságát, mint ahogyan jelenleg áll a dolog. Ha a társadalom megint intellektuális irányt akar kapni, akkor meg kell győződnie a deduktív abstrakció és a hozzátartozó elméletnek az emberi szándékok föltétlen függőségére vonatkozó megengedhetőségéről. Fel kell függesztenie a világnézetben a dualizmust s minden megösmerést valamely *törvényegységre* kell redukálnia. Legyen bármilyen ez a monizmus, ha csak azt a meggyőződést nyerjük, hogy megfelel minden hozzáférhető tény pozitív megítélésének és semmiféle irányban nem alapul egyrészt elégséges alap nélkül való állításon, másrészt reális bizonyíték nélkül való alapon. Ezzel a filozófia megint meg fog felelni az intellektuális fejlődésre vonatkozó céljának.

Tudjuk, hogy tudásunk forrása valamely benső nyugtalanság, amely ki nem elégített szükségletekből ered; vagy a fiziológiai, vagy faji érdek, vagy valamely fejlődési módosulatának egyike ki nem elégítettnek érzi magát. Idegrend-

szerünk nyugtalanításának indító oka abban gyökerezik, amelyet a ki nem elégített érdek nyújt. Ha tudatunk, vagy ösztönünk e nyugtalansággal» szemben az; akarattevékenységre nem lel objektumot, akkor az individualitás betegeskedni kezd. Ilyen nyugtalanság szállja meg az elfogulatlan embert is szemben az akaratnak nem szabad voltáról szóló tétellel; ez a nyugtalanság csak úgy volna kibékíthető, ha bizonyosan tudhatná, vagy hihetné, hogy a dolgok természetes fejlődése érdekét kielégíti. Mihelyt az embernek csak egy csöpp bizalmatlansága van szemben azokkal a reális, vagy képzelt faktorokkal, melyek sorsát irányítják, azonnal itt van megint a nyugtalanság és most mar ama szükséglet folyamánya gyanánt mutatkozik, hogy egyéni befolyást gyakorolhasson szándékaira. Már most az az abstrakció, amely az akaratnak nemi szabad voltát törvénynyé akarta tenni, ezt az adott emberi hajlamok konzekvenciáira alapította a cselekvés helyességére vérmérséklet és jellem, szerint, – de szociológiátlan gondolkodásának következtében a külvilág behatását mellékes faktornak nézte az akarat meghatározására vonatkozólag. Mint-hogy azonban akaratunk függetlenségét csak a külvilággal szemben való tevékenységünk számlára vesszük igénybe, ennek folytán az egyes tudatnak a kérdés megoldása, hogy függünk-e hajlamainktól, vagy nem, mellékes. Az embert csak az a kérdés foglalkoztatja, mennyiben „szabad az akarat” kifelé.

Ez a sajtáságos ellentmondás, amely kifejlődik az „akratszabadság” kérdésében az elfogulatlan laikus és a filozófus magyarázata közt, ugyanazzal a szociológiai jelentőséggel van felruházva, mint az a nyugtalanság, amelyet társadalmunk a szándékok föltétlen függőségének elmélete folytán elszenved. Ez is az ember tudatlefolrásának ténye, me-

lyet nem ignorálhatunk. Mérvadó jelentőségű egyéni és szociális szükséglet nyilvánul itt általában az ember tudat jelenségeire vonatkozólag.

Tudjuk, hogy az embernek leküzdhetlen szüksége van arra, hogy hitbéli összeköttetésbe lépjen az abszolúttal és végtelenséggel s hogy ennek a szükségletnek folyománya a veleszületett érdekek a transzcendentális érdekké való fejlődése. E szükségletnek lehető tudományos tartalmat adni legeminensebb feladata a filozófia ama részének, amelynek neve metafizika. Kiindulási pontot erre a szociológiai megismerés adott, amikor a tudat tartalmát fejtegette. De hátvédet adott annak a szükségletnek is, hogy az ember szándékaiban a külvilággal szemben is függetlennek tudja magát, amikor az egyes akarat lényegét tárgyalta és vizsgálta. Tudatunk legeredendőbb nyilvánulása a figyelem; ennek megfeszítése folytán eladdig üres intellektusunk erejének tudatára jut, ha arról van szó, hogy belső és külső lehetséges képzetek fölvétessenek. Érzéki észleletek révén ezek a képzetek ingerek és beidegzések folytán közel férkőznek a figyelmes tudathoz. Minden tudatos lénynél meg lehet figyelni – sa gondolkozó emberrel meg is történik, – hogy a változó képzetek a figyelemmel különböző arányban vannak a szerint, hogy aktív, vagy paszív-e a figyelem. Az aktív figyelem határozott, appercepció, talán emlékképek által előidézett asszociációra vár; a paszív figyelem azonban – és ez helyezi kellő világitásba kérdésünket – a képzetek felvonulását engedi, amíg ezek közül egyik appercepcióvá lesz. Mi az, ami mindkét esetben a kiválasztást idézi elő? Itt a megvártat, ott a felfogottat? – Valamely *konkrét érdek*, mint kifejezése valamely fejlődésünkre való szükségletnek. Fejlődést

itt ama beható értelemben kell venni, mely szerint életünk szükségletkielégítések sorozatából van összetéve és olyan szükségletek is lépnek föl, amelyek köznapi felfogás szerint fejlődésünket inkább gátolják, mint előmozdítják. Az individualitás szükségletnyilvánulásokat és érdek jelenségeket idéz elő, amelyek nemi felelnek meg mindig a normális létrejöveteli folyamatnak; a beteg individualitások szükségletei és érkei eltérnek az egészséges fejlődés útjáról. Ez a sokoldalúság teszi az embereket individualitásokká és ebből keletkezik a szociális folyamat sokoldalúsága.

Ha már most a konkrét érdek a figyelem folytán találkozik a tudat látópontjában valamely képzetrel, akkor a képzet apperceptiáltatik s a szándék fölébred; ez a szándék adva van az érdek és apperceptió által és attól elválaszthatam. A szándék nem más, mint a bennünk élő, a veleszületett érdek által kvalifikált őserő emanációja és az általa előidézett ösztönök bejelentése. Úgy, amint az ösztönök a veleszületett érdekekkel relációba lépnek, úgy áll a szándék relációban a konkrét érdekekkel, mely aktív figyelmünket megragadta, illetőleg, amely a passzív figyelemnél a tudatba lép. Úgy, amint a szándék az őserő, illetőleg az ösztönök kiinduló pontja a konkrét esetben, azonképpen a konkrét; érdek isi kiinduló pontja a veleszületett érdekeknek. Ez az okfejtés ráillik minden lehetséges apperceptió esetére. Amíg állatoknak általában csak konkrét érdekeik vannak, amelyek a fiziológiai befolyású folyamatok körébe esnek, addig már a magasabb állatvilágban, mint pl. a kutyanak gazdájához való viszonyában, konkrét érdekeket figyelhetünk meg, amelyek következtetni engednek valamely szociális érdek fejlődésére.

A képzet és a konkrét érdek faja szerint két dolog történik: a szándék az apperceptiót meghagyja a tudat pusztá

aktusának, vagy előre haladhat az akaratig, amely az ideg-izomutakon kiváltja a tettet.

Az előbbi esetben a képzet emlékképpé lesz, melynek segítségével esetleg eszmetársulást i. s létre lehet hozni az ész és értelem megfeszítésével. A szándékban az erőmomentum tehát mozgási befolyásokat idéz elő a tudatorganizmusban, amelyek az idegközpontokon belül játszódhatnak le, anélkül, hogy első tekintetre kifelé hatnának. Az intellektusban történő folyamatok ezek, amelyek a konkrétummal és ennek révén veleszületett érdekekkel viszonylatban vannak. A tudatorganizmusban történő mozgás által azonban minden ilyen intellektusbeli lefolyások kiterjesztetnek az idegközpontok hatáskörére; az appercepció és asszociáció visszahat egyszersmind az egész organizmusra is. A nyugtalanság, mint a szükséglet első ismertető jele, a tudatlefolyás által vagy feloldatik, vagy szaporítottatik. Az öröm, a bánat stb. minden érzése, akár előre láttatik az aktív figyelemnél fogva, akár meglepőleg, hirtelen lép föl a passzív figyelemnél fogva, nem maradnak egy helyen az idegközpontokra való hatásuknál, hanem az egész ösztönzött idegrendszer útján bennünk előmozdítólak, vagy gátlólag hatnak a fiziológiai lefolyásra; kedélymozgalmak gyanánt nyilvánulnak és az ösztönök a fiziológiai felépítésben való fejlődésszerűen felgyülemlett hatásai gyanánt, mint pl. a szemérmes pirulás a nem ösztönre és konzekvenciáira vonatkozólag. És így kihangzik a szándékban megnyilvánuló erő jelenség egyrészt az intellektusba valamely tapasztalatban, másrészt szervezetünkbe fejlődésünkben való részvétel gyanánt.

Olyan befolyás ez, mely az energia fentartásában alapszik. De hogy teljesen felfogjuk, közelebbről kell megvizsgáljunk, hogy e mellett raj tartatik fenn, hogy elkerüljük a té-

védéseket, mikor ezt a természeti törvényt fizikai jelenségekre alkalmazzuk. Gyakran ugyanis azt hiszik, hogy az appercepciónak, valamint az emlékképek visszahelyezésének amaz erő elhasználását kell tulajdonítanunk, amely életfolyamatunk innervációira alkalmaztatott. Az apperceptiált képzetek, valamint maga a tudat nem erőnyilvánulás és nem mérhető a fizikai folyamatok mértéke szerint; a tudat nem más, mint állapot s a képzetek nem egyebek, mint a veleszületett érdekek a tudatban való emanációja, amely a bennünk működő öserőnek csak kvalitása. Az ösztönben, mely a konkrét érdek által szándékká kvalifikáltak, benne van a fizikai erő a tudatorgánizmusunkban történő jövődöbeli lefolyás számára. A szándék által vezérelt ösztönzés erő gyanánt tovább viszi a mozgást az idegrendszeren át, amely már most fiziológiai lefolyás gyanánt a szervezetben felraktározatik.

Minden folyamat, mely az öserőből ered és a bekeblezett érdek különböző kvalitásai gyanánt a világban mint erőjelenség nyilvánul, mozgási befolyás és így a mechanikai törvényeknek van alávetve és amennyiben érzéki észleleteinknek hozzáférhető, egyszersmint quantitative megmérhető is. Az élet általában kifejeződik ilyen fiziológiai mozgási lefolyásokban, mely szerint az egyik molekuláris mozgás a legközelebbit maga után vonja; a fiziológiai kölcsönviszonylatok bizonyos konstellációja a tudathoz vezet, csak úgy, amint eltűnik is annak megszakításával s mihelyt megszűnik, ki is alszik. A fiziológiai folyamatokat tehát az energia törvénye szerint kell megmérni, miért azok túlnyomóan vegyi alapon való mozgási folyamatok. Valamely képzet apperceptiójánál ennél fogva csak azt az erőelhasználást kell figyelembe venni, amely példának okáért egyrészt az idegrendszerben az észleletnek a tudat székhelyével való közvetítése-

kor és másrészt valamely izomtevékenység kiváltásakor megy végbe. Az izomtevékenység az erejét ismét egyenesen fiziológiai életfolyamatból meríti. A fölébresztett képzet, mint olyan, amely a vegyi erőfelhasználáshoz kvalitás gyanánt tapad, megtakarítja az intellektuális nyereséget, amennyiben az intellektus felfogó képességének nagysága a fiziológiai processzussal nincs kölcsön viszonylatban. Ez a könyv pl. papírból és nyomdafestékből áll; előállításához erőmennyiségre van szükség, amely egészen más térre tartozik, mint amelyhez tartozik az ezáltal kiformált gondolat-kvalitás. Ennek az intellektuális kvalitásnak sokszorosítása relatíve korlátlan – ha a könyv olvasásáról van szó, – míg annak kvantitatív erőértéke csak akkor lép előtérbe, ha pl. meggyűjtják. Ezek a tények összefüggésben vannak azzal az általánosan természetes tény nyel, hogy az erő megtartását csak mechanikailag lehet felfogni, de semmiképpen sem meghatározó a kvalitásra nézve, amely a mechanikai lefolyáshoz tartozik. Tudjuk, hogy a meleget villamossággá, ezt mozgássá, stb. lehet átváltoztatni a kvantitatív erőértéknek egyidejű elveszítetlenségével. Mi a tiszta kvantitása ezeknek a kvalitást változtató erőknek? – Az őserő, amint az a külső jelenség-módozatok különböző módosulataiban, kvantitatív föllépésének megtartásában a világot betölti; ugyanaz az őserő ez, mely fiziológiai folyamatainkban a maguk kvantitatív elveszítetlenségével föllép és a különböző életfolyamatokban különböző erőjelenséggé hasonul át. A kvalitás ellenben a nem exakt és kiszámíthatlan, amely az őserőhöz tapad külső jelenség gyanánt. Ez a kvalitás a természeti jelenségek individualitása és pedig nemcsak azért individuális, mert minden jelenség valamely irányban specifikum, hanem azért is, mert azt, ami kvalitatív, a mi tudatunk egyénileg, t. i.

szervezetünk sajátossága szerint fogja föl. A kvantitatív dolog, mint az őserő ősmertető jele, annak oszthatlansága folytán nem nyilvánít individualitást; az-őserő, amennyiben hozzáférhető, mindenki által mindig azonos módon megmérhető. Már most mi a kvalitás? – Mi határozza meg a jelenségek végtelen különbözőségeit, amelyekben az őserő föllép?

— A dolgokba bekeblezett érdek, amelyet az őserő a fejlődés fokozatos haladásában ezekben a kvalifikált jelenségformákban differenciál. Ha az őserő pl. delejességben, vagy gőzerőben kvalifikálódik, hogy dinamógép segítségével villamos áramot hozzon létre, akkor az őserőhöz tapad az az érdek, hogy egyrészt hőben és delejességben, másrészt villamosságban nyilvánuljon. A produkció oldalán az energiának ugyanaz a kvantitása jelenik meg, amely a konzumció oldalán elégségtől folytán fejlesztetett ki. Ez erőjelenségek kvalitása azonban csak az intellektus képzetvilágban tartatik fenn. – És így van ez gondolatleflyásainkkal is; idegrendszerünkben való fiziológiai erőcseréhez valamely képzet-sorozat kvalitása tapad, mely az érdeket ábrázolja, minek segítségével az erő jelenségbe lép. Maga az erő pontosan megmarad és később más helyen, más célra hasonló munkát végez. A nyert képzetek azonban intellektusunknak látszólag efemer nyereségei. A fiziológiai erők pl. az egyén halálával nem vesznek el, de elvesznek az egyén tapasztalatai, akár a természeti ember tapasztalatai, akár világmozgatóan eszmegazdagok azok, – ha csak külön előkészületek nem történnek a tapasztalatok megőrzésére, mint pl. az írás, hogy a legkülönbözőbb érdekek kvalitatív volta az őserő kvantitatív voltához kapcsolassák.

Úgy tűnik már most föl mintha megint a dualisztikus világnézet előtt állnánk, mely az intellektusnak és képzet-

világának helyzetet tulajdonit kívül a természeti törvényeken és a „szellemi” kvantitást függetlennek hagyja meg minden reális megítéléstől. Rábukkanunk itt az individualisztikus tudomány sokszor érintett hiányára, mely képtelen a tények teljes körét megmérni. Amint korábban ez az egyoldalúság az indeterminizmust föltétlenül elvetette, úgy itt a tudomány egyoldalú relizmusa odajut, hogy az intellektuális kvalitásokat az élet reális faktoraitól való minden vonatkozással kívül lássa. A szociológiai megösmerés azonban itt is hivatva van helyreállítani a monisztikus világnézetet, hogy megmatassa, hogyan hozható relációba a gondolatvilág az erő fentartásának törvényével más utón is, mint a mérleggel és a próbaüveggel. Tudjuk, hogy a tudatfolyamatok, különösen a gondolatok forrása, tulajdonképpeni céljuktól, a fiziológiai érdek kielégítésétől, egész a transzcendentális érdek problémájáig az életföltételek és szükségletek közt levő relációban van. Aminthogy el kellett vetnünk azt a realizmust, amely a szociális folyamjaiban a vezetést az eszmék valamely vélt spontanizmusának tulajdonította és bebizonyítottuk, hogy ezek az eszmék a szükségletekből erednek és így függnek az ember természetes fejlődésétől és életföltételeitől, – úgy kell most a dualizmust helytelennek mondanunk, amely az emberi gondolatmunka mérvét fejlődésünk faktoraitól függetlennek mondja. A szociológia alapvonása az, hogy az individuális léttel mindig szembeállítjuk az univerzális külvilágot, úgy, hogy az ember a valóságot, amelylye] tudatában bír, viszontlátja a képzetvilág törvényszerűségében. Az az erő, amely a szükségletek és életföltételek változtaiban hatékonyvá lesz, az impulzusokat adja ahhoz, hogy az ember intellektuális potenciái lépést tartsanak individuális és szociális fejlődésének követelményeivel: ami az intellek-

tuális ösztönök eme terein végeztetik, az elveszthetetlen, mert a veleszületett érdekek öléből mindig megújítatik. Pl. súlyos tévedése az emberi elbizakodottságnak, hogy valamely hasznos fölfedezés az egyénnel elveszhetik; mert az általános fejlődés szükségszerű eredménye gyanánt más teszi majd ezt a fölfedezést; ez, hogy a tárgynál maradjunk, sokszorosan érvényesült, amikor az, energia állandóságának természeti térvényét fölfedezték. Az eszmék ereje pontos relációban van a szükségletekkel és életföltételekkel; és az ösztönzések, amelyeket a szociális, kulturális, erkölcsi és vallási fejlődésre gyakorolnak, pontosan megfelelnek intellektuális erőértéküknek. Ez az intellektuális erő, amely az érdekek és individualitások változásaiban jut jelenségre és az univerzum kvalitásainak természetes fejlődéséből ered, folyton ami az új alakulatokba tétetik át, amelyeket a szociális szükséglet és az életföltételek követelnek. Oly kevésbé, amint deszpotikus nyomás eszméket meg nem állíthat, oly kevésbé semmisíttetnek is meg intellektuális eszközeiknek elvesztése folytán. A szükséges eszme áttör, mert szükséges, ami éppenséggel ismertető jele az erő állandóságának.

Tudjuk, hogy a biológiai folyamatokban, amelyek közvetlenül a kvantitásokkal számolnak, ingadozások, az erő felhalmozódásai és nyilvánulásuknak sülyedései váltakozva lépnek föl; a szociális folyamat is a szociális erőnyilvánulások ily emelkedésének és sülyedésének összetételéből áll, amelyek további lefolyásukban átlaghatásokká egyenlítődnék ki. Éppen úgy váltakoznak eszmehalmazódások eszmeszegénységgel, mert az életföltételek sokoldalúsága folytán az impulzusok gazdagsága az intellektuális élet sekély volta általában, vagy legalább térbelileg váltakozik. Azonban a szociális fejlődésben is helyes jelentőségei kell adni az eszmének, hogy

rájöjünk, hogy a kultúrperiódusokon való elosztásuk nem olyan egyenlőtlen, mint sokan képzelik. így pl. az a vélemény támadhat, hogy a 19. századnak több eszméje volt, mint az egész előző korszakoknak, mert amaz gyakorlati téren azt aratta, amit ezek vetettek. A fejlődést előmozdító eí-zmék általában gyérek, de relative egyenlő módon vannak elosztva; mindig nagy haladás csiráit jelentik, de ritkán állnak vele közvetlen összeköttetésben és gyakorlatiban soha. És így azt találjuk, hogy az intellektuális erő a teremtés fejlődési sorozatában az őserő emanációja gyanánt fenmarad, mfçly őserő az intellektust, mint szülőhelyet, a szükségleteket és életföltételeket fölébreszti az eszmék oka és tárgya gyanánt. Az intellektuális erő benne van a folytonosan differenciáló érdekek kvalitása és nyilvánulása gyanánt a fejlődés összjelenségeiben, hogy ebben manifesztálódják, amíg minden differenciálás megszűnik, azi individualitások az univerzumban megszűnnek és a kvalitások az egységes kvantitásba visszatérnek.

Forduljunk már most, támaszkodva az erély megmaradása törvényének alkalmazására, intellektuális befolyások felé, a második eset megvizsgálása céljából, hogy a szándék az akaratig; halad elő.

Ha a nyugtalanság, melyet valamely szükséglet ébresztett bennünk, a szándékot, mely arra vonatkozik, hogy egy appercepciót az emlékezetben letéteményezzen, vagy az intellektusban átgondoljon, meg nem szűnik, akkor a szándék akarattá fokozódik. Ez az akarát a szándéknak a gyakorlati lettre való átvezetése, melynek negatív kifejezése egyszerűmind a képzet visszautasítása, benyomásának elhárítása is lehet. Az akarát a tevékenységben kifelé nyilvánul. Ne feledjük e mellett, hogy az Én organizmusa szemben a szándék-

kok és akaratnyilvánulások tiszta tudatával, amelyek az érzésperiferián belül játszódnak le, szintén a képzetvilághoz tartozik, tehát külsőlegesség is lehet. Amíg nem történik semjmi, mint legfőleg az appercepció és szándék által létrehozott kedélymozgalom, addig nemi ösmérjük meg az akaratot, addig az összes appercepciók és asszociációk csak íantazmák, amelyek az intellektuális lefolyásokhoz tartoznak, mi g ezek az akarat által mechanikai hatásokká változnak át. Amíg valamely akaratképzet csak idegközpontjainkban játszódik le, addig hiányzik a bizonyíték arra, hogy tetté válhatik-e, vagy sem, addig tehát csakis – szándék marad. A jdem, a vérmérséklet, szóval a saját hajlamok abban nyilvánulnak, hogy mennyiben képes leküzdeni a szándék az összes intellektuális és fiziológiai gátló jelenségeket, hogy akarrattá legyen s a szükséges idegimpulzusokat adja annak teljes végrehajtására. Ha pl. a. halál valamely rémképzet folytán bekövetkezik, akkor ez nem! akaratnyilvánulás, hanem annak a bizonyítéka, hogy a szervezet nem tudott megbirkózni ama képzet intellektuális hatalmával fiziológiai értelemben és így az Én az appercepción és szándékon át nem juthatott el az akaratnyilvánulásig.

Hogy a szociális vonatkozásokra nézve fontos különbséget tehesünk amaz akarat közt. amelyet az elavult pszichológia a képzet puszta appercepciójában lát és megmagyaráz-hassuk a tetté vált akaratot, szükséges a pszichológiai lefolyásba a szándék fogalmát beékelni. Miután ez az appercepciónak a ösztön konkrét érdeke által vezérelt impulzus találkozása folytán támadt, az akaratnyilvánulások rendszerint a megválasztó asszociációk hosszabb-rövidebb ideig tartó periódusa keletkezik. Minden, a pszichológiai processzusban alkalmazásba jövő fogalmak csak eszközök a két működő

főjelenség váltakozó kvalitások kifejtésére: élet (őserő) és veleszületett érdek. Ösztön, szándék és akarat az életből ered; de bizonytalan, mikor megy át a szándék akaratba, valamint az is, hogy mikor válik konkrét érdekké a veleszületett érdek. Ellenben az élet abban a pillanatban ösztönzéssé válik, amikor érdekké differenciálódik; hasonlóképpen válik az ösztönzés szándékká, mihelyt találkozik valamely képzet appercepció jávai.

Már most vannak lélektani processzusok, amelyekben minden jelenség-kvalitások az appercepció pillanata körül összetorlódnak; nyugtalanság, figyelem!, képzet, appercepció, szándék- és akaratnyilvánulás látszólag egyszerre, mintegy varázsütésre bekövetkezhetnek. Ezek csak lélektani befolyások lehetnek, amelyek vagy az érdek és képzetimpulzus különös heveségén alapulnak, vagy azoknak lejátszódása az idegösszeköttetés különös mozgékonyága által siettetik. Azonnal hozzátehetjük, hogy ez a két jelenségmód kölcsönösen megindokolja egymást; mert a természetes fejlődés folytán) azok az idegutak lesznek legjáratosabbakká, amelyek a veleszületett érdekek leggyakrabban megfelelnek és leggyorsabban azoknak kell megfelelniük, amelyeknek a legeredendőbb érdekformákat, tehát a fiziológiai és faji érdeket, illetve az önfentartási. és nemi ösztönt kell szolgálniuk. Tudjuk, hogy az organizmusok fejlődésénél az érdekek az idegrendszerre való befolyását eredményezi, hogy ilyen gyakori és heves, tehát egyszersmind fontos impulzusok mind jobban akarják magukat függetleníteni az idegrendszer központjától. Tudjuk, hogy a legalacsonyabb rendű állatvilágban gyorsan végbemenő tudatlefolysók a magasabb rendű állatvilágban a gangliumokra és másodlagos idegközpontokra szorítóznak vissza, úgy hogy a tudatszékelye befolyások által rendszer-

lint már nem érintetik. Ezáltal azonban az aktív tudat az impulzusok túlnyomó számára: nézve kikapcsolatik; ez automatikus és reflektórius mozgásoknak az impulzusok eme sorrendje van: nyugtalanság valamely inger képzet egyidejű appercepciója mellett a másodlagos idegközponton át és ebben, tehát öntudatlanul, a szándék- és akaratnyilvánulás; a figyelem és asszociáció, mint az öntudathoz tartozó, hiányzik. Ez a jelenség, hasonlítva a tudatos akaratnyilvánításhoz, fontos az akarat és individuális hajlamok kölcsönviszonylatának magyarázatára nézve.

Mindenekelőtt látjuk, hogy úgy a szándék, mint pedig az akarat nem függ össze föltétlenül a tudattal, mint azt rendszerint föltételezik, hanem vannak akaratnyilvánulások, amelyek a kifejtendő cselekvés megválasztására vonatkozó minden intellektuális mérlegelés nélkül mennek végbe; látjuk továbbá, hogy az akaratnyilvánulásnak ez a neme túlnyomó, míg azok, amelyek tudatos appercepción és asszociáción alapulnak, ritkábbak és az egyén fizikai fennállására nézve kevésbé fontosak. Az amőbáknál az akaratnyilvánulás mindig tudatosnak látszik, úgy hogy már a fiziológiai érdek kielégítése is tudatosan megy végbe; de ez a tudat nagyon homályos, úgy amint a lény egész életfunkciója nagyon rest. A magasabb rendű organizmusok fejlődésével és életfunkciók differenciálása abban az értelemben megy végbe, hogy egyrészt a tudat megélesedik és elevenebbé válik, de másrészt a legalsóbb érdekkielégítés kilép a tudat köréből. A munka természettörvényi megoszlása, (differenciálás) ezen az utón azt érte el, hogy az organikus világot a közvetlen anyagi életérdekek mélységéből az embert előrelátó és körültekintő, sőt anyagiatlan érdekekhez emelje föl. Az ember általában és különösen a magasan kifejlett tudatorgánizmus-

sal bíró tudatlefolrásának súlypontját a kifejtett érdekek terére helyezi át; ezek maguk tehát a természetben való ama munkamegosztás eredményei, mert általában csak abban az emberben élhetnek, akinek tudatorgánizmusa a kifejtett érdekek számára hozzáférhető. Hogy a reflexmozgásoknak ez a tudat differenciáláson alapuló eredetük van, azt magunkon úgy bizonyíthatjuk be, hogy képesek vagyunk e benső lefolrásról számot adni. Csak ha szimultán asszociációk figyelmünket a reflexmozgásoktól nagyon is elvonták, tehát tudatunk a számára gyorsabb appercepciók iránt vétetik igénybe, akkor történik meg, hogy a reflexmozgástól utólag úgyszólván magunk vagyunk meglepetve. Hogy tehát a tudatot a reflexmozgásokból föltétlenül kikapcsoljuk, ahhoz szükség van egyrészt tevékenységre, másrészt téves affektusokra. Sőt megfeszített tudattal képesek vagyunk nem egy fiziológiai lefolrás meghallgatására, ami különösen betegen afficiált idegrendszernél (hipochondriánál) mutatkozik. Az egészséges, fiziológiai lefolrás ellenben eltávolodott tudattól, amely differenciálás a fiziológiai lefolrásban az embernek azt a képességét teszi ki, hogy egészen és zavartalanul adja oda magát tudatos képzeteknek, veleszületett érdekének magasabb fejlődési módozatain belül.

Így látjuk, hogy az emberben, mint legmagasabban kifejldött organizmusban az akaratnyilvánulásnak kettős fiziológiai lefolrása megy végbe:

1. Az eredeti, alapvető akaratlefolrás, amely a veleszületett érdek föltétlen impulzusaiból származik, de amely az idegutas megfelelő kialakulása mellett kiterjeszhető a legmagasabban kifejtett érdekekre is és pedig anélkül, hogy a tudat látópontjában apperpciáltatnék. Ezek általában az automatikus és reflektórikus mozgások, de már a fiziológiai

lefolysis is az idegtevékenység legprimitívebb része gyanánt; másrészt azonban magasabb érdekeket követő akaratnyilvánulások, ha azok az egyént – amint ezt a benső vallásosság képviselőinél látjuk, – mélyen hatalmukba ejtik. Az akaratnyilvánulásokat ösztönszerűeknek nevezhetjük, miért az idegrendszerhez tartoznak részben az egész fejlődési sorozat átörököltén, részben az idegutak különös járhatósága folytán sajátosak szokásszerűleg a kifejlett érdekek irányában.

2. A tudatos akaratlefolysis, amely minden szoktalan képzetnek, a kifejlett érdekek legtöbb impulzusainak és az asszociáció ösztönzéseinek megfelel. Ami az idegutakban akadályokba ütközik, azt a képzet tudatunk látópontjába tolja; tudjuk, hogy még fiziológiai gátlásokat is appercipiál tudatunk.

Csekélyebb mérvben és lassankint amaz ösztönszerű akaratlefolysisok is tudatunkba fognak lépni, amelyek kevésbé gyakorolt idegutakban futnak le. A kifejlett érdekek rendszerint tudatos akaratlefolysisokat 'követelnek; követelik rendszerint az intellektus tevékenységét is az asszociáció lassú lefolysisa mellett. Hasonló módon követelik is az akaratlefolysisok, amelyek bonyolult asszociációkat, mint pl. emlékképeket idéznek elő, az intellektus résztvételét.

Az embernek e lefolysisokon belül csak figyelme és szándékai vannak képzetek iránt, amelyek érdekeinek körébe esnek; a többi mind úgyszólván hatás nélkül omáik le róla. Ez a fiziológiai tétel csalhatalanul magyarázza meg az ember magatartását önmagával és másokkal szemben. E magatartás megítélésénél mindig attól függ, hogy szem előtt tart-hatjuk-e a veleszületett érdek egész fejlődési körét, különben annak hamis indító okokat tulajdonítunk. Pl. ugyanaz a képzet, amely valamely individuális érdek által uralt embert

hiúságból érintetlenül hagy, más, transzcendentális érdek által uralt ember által önmehtagadásból elutasíthatatik.

A tudatos akaratlefolysis megengedi, hogy a szándékos akaratnyilvánulás közé asszociációk ékelődjenek be, amelyek appercipiálva és az érdekalapvonással viszonylatba hozva, új szándékot hozhatnak létre. Ingadozó jellem, vagy lassú vérmérséklet mellett tehát egyszersmind több szándék is fogja megelőzni az akaratnyilvánulást; tudvalevő, hogy a szándékok változata hosszú időre is kiterjedhet, amíg a legutolsó szándék elérkezettnek találja az időt az akaratnyilvánításra. Az első szándék rendszerint teljesen hajlamszerű lesz, míg a további szándékok gazdagabban és körültekintőbben döntő okokat vonnak magukhoz és így föltételesen függetlenekké lesznek; de gyakran visszaesik az akaratnyilvánulás ösztönszerűleg az első szándékba; rendszerint nem fog eltérni a hajlamok által kijelölt úttól, de mindenesetre azonos lesz az érdekalapvonással.

Ha figyelembe vesszük az akarat és tudat kölcsönviszonyait az emberi akarat függőségének problémájára vonatkozólag s általában a társadalomban való emberi akarattevékenységre nézve, akkor a következő eredményre jutunk:

A szándék és az ezt követő akarat lélektani genezise mindkettőt a hajlamoktól teszi függővé. Az akarat biológiai genezise is ezt a fiziológiai szükségletektől függőnek mutatja, amelyet a szervezet hajlamai szerint elégít ki. A tény, hogy az akaratnyilvánulás lényeges része a magasabb rendű organizmusoknál fiziológiailag, automaticé, vagy ösztönszerűen megy végbe, megerősíti annak függőségét veleszületett és szerzett hajlamainktól. Az „*akarat nem szabad voltá*”-nak abstrakcióját tehát a szociológiai megösmerés is *föltételesen* el-

ösmeri, mert az akaratnyilvánulásoknál a tudatot többé-kevésbé háttérbe szorítjuk, amíg *föltétlen* marad minden olyan akaratnyilvánulásra vonatkozólag, amely a tudatot nem afficiálja.

; A lény az ösztönszerűen ébredő szándék mellett, amely akaratnyilvánulásig halad előre, mindig hajlamai szerint fog cselekedni, mert a másodlagos idegközpontok csak ilyen szándékokra és akaratnyilvánulásokra képesek. Jellem és vérmérséklet szerint pl. az egyén, mely veszedelmet érez, addig szándékozik szökni és azt automaticæ véghez is fogja vinni, amíg a veszély képzetének appercepciója a tudat látópontjában új szándékot nem hoz létre, mely megváltoztatott akaratot tud előidézni. Az egyik egyén már most tudatosan fogja a szökést siettetni, a másik gátolni fogja és a veszedelemmel szembe fog szállni, a harmadik passzive a veszedelemnek kiszolgáltatja magát. Az első esetben föltételezhető, hogy a világrahozott hajlamok résztvesznek az ösztönszerű akaratnyilvánulás fokozásában, úgy hogy az egész cselekvés ösztönszerűen és tudatosan „nem szabad akarat szerint” látszik végbemenni. Az utóbbi esetekben kifejlett érdekek asszociative nyúlnak bele a képzet appercepciójába s gátolják az ösztönszerű szándékot és akaratnyilvánulást, amely pl. az önfentartáson alapszik; ennek folytán az akaratnyilvánulás differenciálása következik be a differenciált érdek alapján; mondani lehet tehát azt is: az ember legyőzte hajlamainak eredeti, mélyebben fekvő részét, és magasabb érdekeknek, amelyek például bátorságot, vagy megadást adtak neki, adott tért. Figyelembe kell itt vennünk, hogy ezek a kifejlett érdekek vagy az egyén szerzett hajlamaiban, vagy – tekintettel az egyéni erőérték változataira – a szociális folyamatban csak néhány nemzedékben lépnek föl s hogy ál-

tálában az eredeti érdekek által kiszoríttatnak. Ennek folytán tudatos szándékok és akaratnyilvánulások számára anynyiban támad az eredendő érdektől való függetlenség, amennyiben az egyén, vagy valamely nemzedéksorozat az életföltételek befolyása alatt veleszületett érdekeit kifejlesztette s így, az alacsonyabb impulzusokat leküzdve, a közelfekvő szükségletek kielégítésétől messzebbre látó akarattevékenység felé eltér.

Ez a mérlegelés megfosztja „az akarat nem szabad voltáénak elméletét az emberiség szociális fejlődésének áttekin-tésében a föltétlenség jellegétől, mert egyes individuumok, több nemzedékek, sőt szociális alakulatok is a primitív hajlamoktól való függőségtől képesek megszabadulni és akaratnyilvánulásaikat magasabb érdekeknek tudják alávetni. Hogy azonban az akaratra való ennek a befolyásnak leg-alább a vezető egyének hajlamaiban preform altnak kell lennie, az magától értetődik; mert a hajlamokban való hiány csak az utánzási ösztön, vagy az intellektuális alávetés által pa-ralizálható.

Ez az okfejtés összhangban van az uralkodó szociális ösztönök változatával, valamint a társadalmak regenerálási folyamataival. Az absztrakt „akaratmegkötöttség” emez a *föltételes determinizmushoz* való módosulatában rejlik a for-rása az erkölcsi hatalomnak, amely az emberek kölcsönös viszonylataiban érvényesül.

Az akaratnyilvánulások természetéről tett lélektani vizsgálódásaink ez eredménye mellett az absztrakt „akaratmegkötöttség” híve azt állíthatja, hogy az érdekmódosulatok lényeges befolyása és különböző hajlamok föllépése mit sem fejez ki, ami azt felfüggesztené. Valóban, az ember követi hajlamait, alkalmazkodjanak azok bár az önfentartáshoz,

vagy eszményi célokért való föláldozásához. Az utánzási ösztön és az intellektuális alávetés is közvetlen következménye az egyéni érdeknek. Az ember követi hajlamait, legyen bár mérvadó benne az anyagi ösztön a fiziológiai érdek alapján, vagy a legteljesebb önfeláldozás valamely transzcendentális érdek alapján. Mindig csak jellemét és vérmérsékletét követi, mint tudatorgánizmusának fogalmi ábrázolását. Ezen nem változtat az a körülmény, hogy az ember követi-e a materiális teremtés fővonását, vagy hogy megmutatja-e annak magát legmagasabb fejlődési forma gyanánt. Ellenben attól függ, hogy „az akarat nem szabad voltának” (akaratkötöttségnek) abstrakciója általában nem! agyrém-e? Ha igaz, hogy az ember, valamint minden tudatos és akaratra képes lény szándékaiban és akaratnyilvánulásaiban az érdek által vezéreltetik, mely veleszületett, vagy benne kifejlődött, akkor az ember nemcsak azt teszi, amit akar, hanem akarja is azt, ami individualitásának megfelelő; szándékai és akaratnyilvánulásai szabadoknak látszanak, ha hajlamait szabadon hagyja működni, míg az ellenkező dolog, az érdekszerű cselekvéstől való eltérés, a reális akaratmegkötöttség. Tényleg, az ember csak azt érti szabadságmegkötöttségnek, ami érdekeivel ellenkezik és szabad, ha hajlamait akadály nélkül követheti. Más szabadság, mint ez, nincs is a reális világban. Azért a szabadság oly fogalom, mely csak az intellektuális élethez tartozik, amíg a természetben és a szociális életben egyáltalában nem található.

Ez megegyezik azzal a természetes felfogással, hogy az ember a maga individuális szabadságát a kifelé való akadálytalan akarattevékenységében, tehát a társadalomhoz való függősége ugyanaz, ami individualitását teszi, tehát szabadságmegkötöttség gyanánt nem válhatik érezhetővé. Ez a tény

általában összhangzásban van azzal a biológiai ténynyel, hogy minden lény az őserő differenciálási produktuma gyanánt csak az egyéni fejlődésre törekszik csírahajlamainak alapján s amiig ezek mindent megtalálnak, amit fiziológiai processzusuk kíván, addig az egyén virágzik is. Ez a virágzás, amelyben a föltétes tökéletesedés a változó életföltételekhez való alkalmazkodás révén benne van, egyjelentőségűnek látszik a kielégítéssel és szabadsággal.

Helyes világításba kerül a hajlamoktól való föltétes függőség és a föltétes determinizmus az érdekek kielégítése mellett, ha megvizsgáljuk valamely beteg ember magatartását szemben azokkal a kölcsönös fogalmakkal. Minden megbetegedés az egyén érdekvonását oda módosítja, hogy a gyógyulás rá nézve a legfontosabb ügy. Az akaratnyilvánítások tehát túlnyomóan a fiziológiai érdek értelmében mennek végbe; minél súlyosabb a megbetegedés, ami biztosabban kormányozza a fiziológiai érdek az első szándéka, mely apercepcióval a passzív figyelem) alapján lép föl elenyészően csekély kivétellel tehát az egész állatvilág és minden természeti ember megbetegedéseknél dacára megbetegedett hajlamaitól való függőségének szociális tekintetben szabad, ha a gyógyulásra való törekvésnek élhet a primitív érdek értelmében. Amíg a megbetegedés szabadságban hagyja meg az intellektust, addig ellenben a kultúrember a tudatos, különösen az asszociációkon alapúit akaratnyilvánítások a primitív érdekek behatása mellett egyszersmind kifejlett érdekek, tehát szociális és egyéni érdek, intellektuális és morális ösztönök által is vezéreltetik. Az emberben fölbred hajlamaitól való mentességének érzete és szánandónak érzi magát, ha egész ember is fiziológiai érdekének; tehát nem érzi magát szabadnak, illetve érzi, hogy *kötve van* „*teste*” által. Ez

a megkötöttség azonban csak magasabb érdekekre vonatkozik, amelyeknek azonban a megbetegedésnél fokozottan fontos fiziológiai érdek elől vissza kell lépniök. A szabadság-megkötöttség tehát betegség esetében előtérbe lép, miig ebben az „akaratmegkötöttség” elösmerése mellett és a hajlamok egészsége esetében a lehető föltétes szabadság keresendő. Minél súlyosabb a betegség, annál többet ad föl a kultúrember kifejlett érdekeiből, miáltal akaratnyilvánulásai mindjobban vonulnak vissza a primitív érdekekre és így dacára tehetlenségének, szabad, mely szabadság a halállal teljessé lesz. Egyéni felozlásának a kilátásában gyakran képes az ember megszabadulni primitív érdekeitől és benne csak az őserő objektív lényege működik. A transzcendentális érdek megdicsőülve lép elő s az ember érdekét a végtelenségbe való feloldadásában látja hitbeli képzeteinek alapján. így azonban njra megtalálja, mivel megbetegedett, szemben a kifejlett érdekekkel az elveszett szabadságot, mint haldokló szemben a transzcendentális érdekekkel.

Tehát: a) Nem vagyunk *akaratban szabadok*, mert fiziológiai érdekünk körén belül hajlamoktól függünk, és *szabadoknak* érezzük magunkat, ha ezek a hajlamok az individualitás fejlődésére akadálytalanul működhetnek; ez a működés azt az őserőt illeti, melynek fentartása bennünk fizikailag kifejezésre jut.

b) *Akaratban szabadok* vagyunk szellemi érdekeink körében, de *nem érezzük magunkat akaratban szabadoknak*, mert környezetünk működése folytán kötve vagyunk; ez a működés azt az őserőt illeti, amelynek fentartása az univerzális világban kifejezésre jut.

Éppen az intellektuális megkötöttség válik érezhetővé, niert „szadon” küzdünk a külső akadályok ellen, hogy az

egyéni fejlődésnek azt a szabadságot biztosítsuk, amelyre a reális megkötöttség dacára az egyéni akaratszabadság illúziója gyanánt törekszünk. Így a föltételes szabadsága az intellektuális akaratnyilvánulásnak kiegyenlítőleg hat az akadályokra és a szociális fejlődés életföltételeire és így regenerálólág hat is arra, ami individuális.

Az absztrakt „akaratmegkötöttség” ellentéte, szemben a váltakozó lélektani realitással mégmagyarázza az extrém, vagy ingadozó felfogást, amelyet a determinizmus filozófusok, teológusok és a józan emberi ész révén mindig megtalált; megmagyarázza azt a nyugtalanságot, amely a kifejtett érdekekkel bíró embereket elfogja és kielégíttetlenséget, amelyel még az absztrakció materialistái is bírnak; mert ez alkalmas arra, hogy ránk erőszakolja a szofisztikus meggyőződést, amely hajlamainktól való fentemlített *föltételezettsége* jelentőségének megösmérésében megakadályoz bennünket.

Ha szilárd a hit az „akaratmegkötöttség”-ben, akkor a szociális folyamat ama periódusaiban, amelyek a primitív érdekek és beteges individualitások uralma alatt állnak, a regenerálási folyamat a társadalomban közlekedni fog, mert az érdekek kifejlődése a primitív hajlamainkkal szemben való tehetetlenség hite által gátoltatik; ez a pesszimiztikus világnézet ösmertető jele. Az „akaratmegkötöttség” absztrakciója igazi gyermeke kultúránk metafizikai fejlődési periódusának, amelyben az individuális dedukció a pozitív tényékebe való bepillantást aláköti; haladást is jelent filozófiai ösmertünkben, úgy már most is mondani lehet, hogy a fogalmilag függetlenebb teológiai felfogás a maga intúciójával az emberek tényleges szükségleteinek befolyása alatt a reális ösmrethez közelebb állt, mint a metafizikai. Ezen a körülményen alapszik a befolyás, amelyet mindenfelé visszanyer-

nek az egyházi hatalmak a szabadelvű (liberális) korszak letűnésével.

A pozitív világnézet már most arra van hivatva, hogy összhangzatba hozza a teológiai gyakorlati belátást a metafizikai felfogás tudományos pretencióival és a csalhatatlan belátás teljes tudatával kimondja, hogy az „akaratszabadság” problémája a jövőre nézve ama letárgyalt fantomok közé tartozik, amelyek általában szélesen terpeszkedtek el a pozitív megismerés kapuja elé, – hogy az emberre nézve csak arról van szó, hogy azokat a hajlamokat előmozdítsa, amelyek a kifejlett érdekeknek megfelelnek és a tudat látópontját a szándékok appercepciójának beillesztik, amelyek a magasabb érdekeknek megfelelnek. Hogy a szándékban és akaratnyilvánulásban nemcsak a veleszületett, tehát túlnyomóan a legalacsonyabb érdek, hanem; egyszersmind annak szerzett fejlődési módosulatai is érvényre jutnak, hogy első szándék és akaratnyilvánulás közt asszociáció által kitöltött időköz is lehet – ezek a döntő lélektani momentumok, amelyeken az emberi nem: fejlődése és jövője alapszik. Valamely minden oldalú, méltányos részvétel az életföltételekben a szociális érdek értelmében mindenfelé az akaratnyilvánulást is kiemeli az anyagi hajlamok függőségéből a kifejlett érdekek alapján.

28. A szociális akarat nyilvánulása magában és az egyes akarathoz való viszonylatában.

Úgy találtuk, hogy az egyes akarat magát szabadnak érzi, ha csak a maga hajlamaitól függ és érdekeinek élhet; a tudatos függőség a külvilágban gyökerezik. Ha az egyén

kénytelen érdekeivel más egyének és más érdekek, tehát szociális akarat előtt meghajolnia, akkor szabadnak nem érzi magát. Ez azonban nem pusztán látszólagos érzése az individuum helyzetének a mindenségben, hanem ez lényegéből ered: az érdek az őserőt individualitássá differenciálta; ez individualitás fentartása és kifejlesztése a környezeten belül ennek az érdeknek tartalma és ilyenformán összes akaratnyilvánulása is az érdek által van megjelölve. Minden, a képzetekkel, appercepci ókkal, asszociációkkal és akaratnyilvánulásokkal összekötött érzésingerek, legyenek azok neurodinamikuskok, vagy vasomotorikusok, az érdekhez való viszonylatból erednek és az asszociációkkal és akaratnyilvánulásokkal való érzésösszhangzat a szabadság és „függetlenség” teljes érzete.

Alacsony organizmusok és fejletlen érdekek csak közvetlen, reálisan ható befolyások által illetetnek. Ezért a szociális hatásoknak az egyes akaratra való befolyás megítélésakor közvetlen, reális formákból kell kiindulnunk, hogy így tekintettel a magasabb organizmusra és fejlett érdekekre, a közvetett, távolra ható befolyások felé haladhassunk előre. Ez, a biológiai tanokból merített lefolyás még a, legdurvább behatásokra nézve is a szociális akaratviszonylat karakterisztikumát világossá teszi.

Az egyes akarat legszembetűnőbben befolyásoltatik, ha nyilvánulását erőszakosan megakadályozzák. Akkor ugyanis gátlás következik be; ez azonban az egyénen kívül van és csak leküzdhetlenségének appercepciója talán az akarat benső gátlását is felébreszti. Az akaratnyilvánítás sérelménél mindig *gátlásról* van szó. Aszerint, amint az egyének magasabban kifejlett tudatorgánizmusa van s veleszületett érdeke magasabban van kifejlődve, a gátlások a perifériától

mindjobban a tudatszékely felé visszaszorulnak és az asszociáció folyamatában jelentőséghez jutnak. Az asszociációk ugyanis erőszakos gátlásokat, amelyek az akaratnyilvánulás szabad folytatásában bekövetkezhetnek, előre látják. A magasabban kifejlett egyén ennél fogva rendszerint nem engedi, hogy a gátlás közel jusson hozzá, hanem oly akarat-utat törekszik egyengetni, amelyen érdeke a szociális akarral ha nem is összhangzásba, de legalább kompromisszumba jut, vagy attól elvonódhatik. A legeredendőbb érdekeknek élő természeti ember minden előrelátás nélkül ütközik bele az ellenséges akaratnyilvánulásokba; miután érdekét ki akarja elégíteni, ami az ellenfél részéről is áll, ennél fogva az egymásba ütköző erők gyöngöttetlenül hatnak és, mint azt a szociális folyamat mutatja, az egyik rész megsemmisítését idézik elő. Individuumok azonban, akik veleszületett érdekeiket intelligens organizmussá fejlesztették ki, megismerik a megsemmisítés e veszedelmét s csak akkor nem félnek tőle, hogy az ellenfél fölött való sikert legalább is valószínűnek tartják. Az individualitás különbözősége a győzelmi bizalmat a legkülönbözőbb ingadozásoknak és kételyeknek teszi ki, úgy hogy a megsemmisítési mozgalom az individualitások növekedő differenciálásával mind több aggodalmat kelt. Amíg az 1-3. individualitások még bátran szállnak szembe egymással, addig a 4-5. individualitások a furfang és politika görbe utaira fognak térni s a 7-8. beteges individualitások pozitív vagy negatív értelemben hebehurgyán cselekszenek. Szóval, az erőszakos gátlások nem szűnnek meg, de ritkábbak lesznek, míg az asszociatív gátlások elhatalmasodnak. Az egyének mérlegelik a létért való harc esélyeit és kísérletet tesznek – az ellenfél megsemmisítése helyett és saját megsemmisítésüket elkerülve – hogy az ellenfelet előre-

láthatólag megfoszszák az életfeltételektől. Abban a mérvben, amelyben az embernek kifejtett érdeke van, arra a meggyőződésre jut, hogy a saját szükségletek legbiztosabb kielégítése – ha a szociális tényállás lehetővé teszi – általános, tehát relatív érdekösszhangzat biztosításában található meg. Az egyes akarat általában gátoltatik s a szociális akarat integráló részének érzi magát. Az indító okok, amelyek az egyes akaratában gátolják, azután nem abban a törekvésben gyökereznek, hogy a saját akarat vezettessék győzelemre, hanem abban, hogy a sikert a szociális akarat megvalósításában lássa. Ha az 1-3. individualitások valamely magasabb kultúrfokhoz tartoznak s különösen, ha a 3. individualitások erősen képviselve vannak, akkor a társadalmi körben az egyes akarat a kölcsönös kötelességek erkölcsi kényszere alatt fog állni; az illető szociális akaratnak magas erőértéke lesz és ennek szociális akarata szemben valamely másikkal, amelyben a 4., 5., 7. és 8. individualitások túlnyomó számban lesznek, megfelelő hatalmi reláció melleit győzelmet fog kivívni. Mert az egyes akaratok gátlásának egyenlőtlensége az utóbbi esetben az akaratnyilvánítások egyenlőtlenségét is föltételezi és ezzel az erő szétforgácsolódását is.

Ezeket a gátló jelenségeket a külső behatásoktól visszanyulva az intellektus székhelyéig *szociális kényszernek* nevezzük; föllépése szerint ez *erőszakos*, a természetes hajlamokra vonatkozólag *materiális*, a haszonlesés tekintetében *intellektuális*, a szociális érdek révén *erkölcsi*, a transzcendentális érdek folytán *vallásos* kényszer.

A szociális kényszer szembe kerül minden individualitási jelenséggel. Úgy, amint az egyes ember érdekét ki akarja elégíteni, akként akarja a kicsiny szociális kötelék is a nagyhoz való fokkonkinti haladásában saját érdekeit kielégíteni.

Ez a gyakorlati szabadsága az embernek, a családnak, az osztálynak, a törzsnek, a népnek és fajnak, mely szabadság mindenfelé az életmód szükséges eszményi célja. Önmagát képességei szerint, illetve a kötelet, melyhez tartozik, vezérlő érdeke alapján kifejleszteni, ez a természet törvénye által föltételezett, elutasíthatlan törekvése minden individualitásnak. Ezzel a törekvéssel szemben áll a szociális kényszer a különböző formáiban szocializáló törekvés gyanánt. Ha a szocializálás eredetileg erőszakosság gyanánt a megsemmisítés útján, később a leigázás révén végbement, akkor volta-képpen az individualizálásnak csak más formája, amennyiben csak a győztes individualitás érdekeinek nyitott utat. Minél inkább differenciálódnak a szociális alakulatok s minél inkább fejlődnek az érdekek, annál inkább lép a háttérbe az individualizáló tendencia a szocializálásnál és megnyílik az út az érdekek kompromisszumához. A szociális kényszer magasabb formái kímélik általában az individualitásokat, azonban megsemmisítésük helyett az egyéni különbségek kiegyeztetésére törekszenek. Az erőszakos és materiális kényszer, rendszerint az önző is, az egyént és a családot belekényszerítik a szociális kötelekbe; az erkölcsi és vallási kényszer elenben fentartják a társadalom ez elemeit saját szükségletből. Míg tehát az individualizálás a szabadságra, ráunt olyanra, ideál gyanánt törekszik, addig a szocializálás ezt az ideált a szociális egyenlőségben látja megvalósítva. Látjuk, hogy a szociális fejlődés lényeges nézőpontjai a viszonylatokból erednek, amelyben az egyéni akarat van szemben a szociális akarral.

Az érdekszerű akaratnyilvánulás ösztönzése oly elutasíthatatlanul adatott, hogy szemben a szociális kényszerrel is a szociális viszonyokhoz képest kifejezésre jut. A szociális

fejlődés eredeti viszonyai az egyest természetes érzések révén a közösség tagjává teszik. Az erőteljes faji érdek hatása alatt az egyén szemben a hordával és törzsszel visszalépésre ösztönözte; az egyén szabadnak érezte magát, amikor a vérközösség akadály nélkül kifejlődött s szociális egyenlőség keletkezett, mert az egyén nem követelt egyéni szabadságot. A faj differenciálásának folyománya volt, hogy az individualitások és szociális alakulatok mind erőteljesebben léptek előtérbe; ezeknek a szabadsága majdnem! mindig a mellékindividualitások megsemmisítését követelte. A szociális fejlődés e fejezete az egyéni különbségeket a legmagasabb fokra emelte s a szociális szabadságot már csak erőszakkal lehetett elérni. Emberek és szociális alakulatok inkább az egyéni megsemmisítést kockáztatják, semhogy elfogadják magukra nézve a kompromisszum: hátrányait. Ezért ezt a periódust a társadalom, *barbár korszakának* nevezzük.

A szociális folyamat az egyéni különbségeket csökkentette, úgy hogy az emberek az akaratnyilvánulás előtt kérdezni kezdik, hogy nem kerülhető-e el a megsemmisülési veszély valamely kompromisszum által? az érdekellentétek oly mértékben kezdenek gyöngülni, hogy legalább egyes kultúrkörökön belül nem egy irányban lehetségessé válik az érdekösszhangzat. így közelednek az emberek, különösen abban a társadalomban, amely a veleszületett érdeket legjobban kifejlesztette, oly állapothoz, amely az egyéni szabadságot a szociális egyenlőség révén elérhetni reményli.

Noha a szociális folyamat ábrázolása megtanított bennünket arra, hogy *az egyéni szabadság a szociális egyenlőségre vezethet*, mégis kiderült, hogy még messze vagyunk az individualitásoknak a barbár kényszer alól való fölszabadításától s hogy a szociális egyenlőség a szó igazi értelmében

elérhetetlen dolog. A társadalmak még szociális alakulatokkal vannak tele, amelyek összeegyeztethetlen érdekeken alapulnak s az embereken még annyi különböző származási hajlamot nyilvánítanak, hogy a veleszületett érdek nagyon is különböző fejlődési magaslatán állnak arra, hogy tartós érdekösszhangzatot nyerhetnének. így áll szemben a világon a szociális módon előnyben részesülők szabadságra való hajlama a szociális módon hátrányban állók egyenlőségre való törekvésével, oly mértékben, hogy – mint azt a szociáldemokrácia mutatja – maga az egyenlőségi eszme is csak individualisztikus akaratnyilvánítás gyanánt léphet föl, egészen eltekintve attól, hogy a kultúrkülönbség nagy érdekellentétei mindenfelé erőszakra vezetnek. A kép, amelyet az emberek mindenhol tanúsítanak, a szociális fejlődési fok szerint minden kultúrkörben ismétlődik. Az európai kultúrkörben is az erőszak fenyegeti az egyéni szabadságot s a szociális egyenlőség kompromisszum által még el nem érhető. A hatalom még arra van hivatva, hogy az érdekellentéteket legyűrje, amelyek kiegyenlíthetetlenül állnak szemben a szociális fejlődéssel; ezen az állapoton alapul az egyes – és szociális akarat jelenlegi és még sokáig jövőbeli nyilvánulása.

Az erőszak és kompromisszum által létrehozott szocializálás e keveredése, ennek folytán a szociális fejlődés természetes állapota gyanánt nyilvánul. Vannak benne azonban ezenkívül ingadozások, amelyek az erőszak nagyon is erős föllépése, vagy a kompromisszum túlbuzgó nyilvánulása által idéztetnek elő. Ezek a jelenségek a szociális szükségletek és egyéni törekvések időleges ellentétein alapulnak; a múlt erőszakos individualizmusának a jövőendő érdekösszeegyeztető szocializmusához való előhaladásából az akarat-

nyilvánulás váltakozó indító okaiból erednek. A szociális folyamatban tehát két, magában véve rokon, de az akaratnyilvánulások szociológiai felfogása tekintetében különböző mozgalmi folyamatokat különböztetünk meg:

1. *A társadalom, fejlődését általában*, amely az individuális egyenlőséggel és szociális felfogással kezdődött, az individuális barbárságon át a legmagasabb (egy)es) individuális szabadsággá lett és most már a lehetséges individuális szabadság alatt a szociális egyenlőséghez halad elő. A szociális állapotok eme fejlődés-fordulópontjaiban általában a szociális szükségszerűség útján maradnak, amely a szociális szükségletek és életfeltételek közt lévő kölcsönös viszony által adva van.

2. *A szociális folyamat gyorsításait és gátlásait*, amelyek a szociális szükségletek általános vonásában nincsenek megindokolva, hanem részben a múltból származó kiegyenlíthetetlen érdekellentétekből, részben az életfeltételek különbözőségeiből erednek.

Az előbbi befolyás társadalmi állapotaink miagas differenciálása folytán szigorúan véve sehol sem fog jelenségbe lépni. Csak képzet ez, amelyet a rezultáló, egymás ellen harcoló, normális és extrém ellentétekből magunknak alkotunk. Ez a rezultáló jelenség azonban abban a mérvben lesz reális jelenség, amely mértékben az ellentétek megnyugosznak, az életfeltételek kiegyenlítődnek és így az individualisztikus erőuralom helyébe lép a szociális egyenlőség. Úgy gondoljuk, hogy a második lefolyás lassankint megy át az elsőbe s a szociális fejlődés külön megközelítőleg reális összhangzatba jut általában a szociális viszonyokkal; szükségletek és életfeltételek helyes arányba jutnak. Ehhez azonban nemcsak a lényeges érdekellentétek kiegyez-

tetésére a kultúrkörben, hanem általában az emberek közt is szükség van.

A szociális fejlődés az első és második lefolyás kombinációja gyanánt nemcsak általában, hanem egyszersmind minden szűkebb társadalmi körben is mutatkozik. De az egyes akaratokban is érvényesülnek a szociális fejlődés fővonásai és ingadozásai. Mint ahogyan az őállapotban az ember csak legalacsonyabb érdekei által a leghevesebb formákban, akként kezd már főképpen a keresztény kultúrában a szociális érdek befolyást nyerni rá. Ha tehát jelenleg az elengedhetlen materiális és haszonleső ösztönök működésben vannak is, azért mégis az intellektuális ösztönzések befolyása alatt az erkölcsiek szociális és vallásos alapon érvényesülnek. Átlagban úgy tűnik föl, mintha az emberi akaratnyilvánulások a veleszületett és szerzett hajlamokon alapulnának most, amelyekben a szociális érdek már is átértett helyzetet foglal el.

Ha valamely ember érdekeivel és hajlamaival az első, átlagos lefolyásai összhangzatba jut, azt kell mondanunk, hogy ez az egyén az általános, szociális fejlődés képviselője. Tegyük föl, hogy valamely ember a szociális szükségyszerűségnek megfelelő hajlamaival valamely konkrét társadalmi körnek is megfelel, tehát ebben az átlagos szükségleteknek és életföltételeknek megfelelő akaratát nyilvánítja, akkor ő a konkrét szociális fejlődésnek a képviselője. Miután ezek a képviselők a maguk szükségleteiket az életföltételekhez és akaratnyilvánításukat a szociális szükségletekhez alkalmazzák, ennek folytán ők társadalmi körüknek egészséges individualitásai. Ezek az 1-3. individualitások tehát azok az intellektuális, gyakorlati és tehetséges emberek lesznek, akik az okos, szolid és rendezett fejlődés minden irányban

alapszik. Ezek az; individualitások úgyszólván a szociális fejlődés gerincét képezik.

Abban az arányban, amint a kultúrkörben az érdekelletetek csökkennek, ami általában a társadalmi köröknek minden irányban való megnagyobbodásával egybeesik, abban a mérvben fognak egymáshoz, ezek az egészséges individualitások hasonlóká válni, illetve hajlamaikban közeledni fognak a szociális fejlődés képviselőinek hajlamaihoz. Kérem a fejtegetéseimet követő olvasót, hogy a konklúzióval reflektáljon a szociológiai alaptanokra (V. alaprész), mert az individualitásoknak ez a fejlődési módja és akaratnyilvánítása szigorú relációban van a szociális folyamatból eredő törvényszerűséggel. Itt csak a viszonyok gyors megmagyarázása céljából rá akarok mutatni a forgalom jelentőségére s arra a tényre, hogy már a 19. század második felén belül az európai társadalmi kör tipikus kultúremberei között bizonyos kiegyezés található. A szociális szükségletek és életföltételek e kultúrkörben és e korszakon belül annyira egyformákká lettek, hogy az érdekbonyodalom és a kultúrvivő egyének hajlamai is egymáshoz hasonlóak.

Tudjuk azonban, hogy úgy a társadalomban általában, mint pedig töredékeiben a fejlődési ingadozások szakadatlanul érvényesülnek, amennyire idő és hely szerint váltakozva egyszer erőszakos, másszor kiegyenlítő indító okok jutnak ellentétbe a szociális szükséglettel. Elmlékezzünk csak az egyes akarat természetének fejtegetésére, mely szerint minden társadalmi körben váltakozik az egyéni erőértékek összetétele; – emlékezzünk továbbá, hogy abban a mérvben, amelyben a szükségletek az életföltételekkel s a konkrét fejlődés fővonásaival ellentétbe jut, előbb az egészséges individualitások (1-3.) a szubveravek által (4. és 5.) leküzdetnek és az-

után a beteges individualitások (7. és 8.) elszaporodnak, ami egyszersmind a betegek (9.) elszaporodásában is nyilvánul. Ez ingadozások legmagasabb fokán úgyszólván eltűnnek az egészséges individualitások, mert degenerálódnak. A szociális állapotoknak összezilálása, mely az egyéni és szociális elfajulás által történik, meghatározza, milyen arányban vannak elkeverve az egészséges individualitások a szubverzívekkel, a rajongókkal, a betegesekkel és betegekkel. Az individualitások e keveredésének közvetve a társadalom fejlődési stádiumára általában is befolyása van és pedig azoknak erkölcsi organizációja, különösen a korszellem hatásai révén. Aki a részletjelenségekre felosztott szociális erőket helyesen fogja föl és azoknak a szociális folyamatra való hatását történelmileg megfigyelve követi, az előtt a szociális állapotok és az egyes ember egészségi állapotának váltakozása átlátszóvá lesz. E mellett meg kell figyelnie, hogy egyrészt a társadalom különböző organizációi az egyes akaratra, másrészt a különböző szociális akaratokra, amelyeknek révén ama szociális organizációk működéshez jutnak, miképpen hatnak; meg fogja tudni, hogy a szociális organizációk, a tömegérdekeken alapulva a szociális állapotra és az egészségi viszonyokra nézve döntő, – hogy azután a politikai organizáció korrigálva, de néha károsan belenyúl a szociális állapotok alapjába, – hogy végre ott intellektuális és erkölcsi organizációk a szociális fejlődés hatalmas rugóit képezik általában. A szociális erők és szervezetek e váltakozó játéka a szociális állapotokban nemcsak az emberek szociális vonatkozásaiban manifesztálódik, hanem, oka egyszersmind az egyes ember hajlamai állapotának is. Ez az a képzetvilág, amely az egyes akarat gátlásait előidézi, amelyeket a szociális kényszer különböző formáiban ösmerünk; ezek az okai

annak, hogy az egyes akarat miért nem tud az egyes akarat érdekszerűen, tehát gyakorlatilag szabadon nyilvánulni; ezek azok a külső befolyások, amelyek az embernek a veleszületett hajlamokon kívül még szerzettek is adnak. Amíg kedvező viszonyok közt a veleszületett érdeket kifejlesztik és az egyes akaratban a szociális ösztönzések magasabb formáit működéshez juttatnak, addig a veleszületett érdek visszafejlődését a primitív jelenségformához és az emberi hajlamok elfajulását is előidézik. Szakadatlanul tartó szociális rossz állapotok a szerzett tulajdonságok a csirahajlamot is módosítják, úgy hogy a betegség és végül az individualitások betegsége is több nemzedéken át is ismétlődik. Ha ugyanis a nyugtalanságot, amelyet az emberben a szükségletek hoznak létre, kielégíttetlenség folytán valamely egész életfolyamon át túlnyomóan kedvetlen érzések követik s a figyelem csak képzeteket appercipiál, amelyek már a tudat látópontjába való belépésükkor ellentétben vannak az érdekszerű szándékkal, – ha az akarat szakadatlanul akadályokba ütközik s az ember a maga érdekeit ritkán tudja hamisíttatlanul, vagy legtöbbször csak álutakon képes kielégíteni, akkor a tudatorganizmus olyan gondolatmenethez alkalmazkodik, amely elzárja előle a szociális fejlődés törvényszerűségébe való bepillantást és megfosztja őt a kielégítés lehetőségének hitétől. A szociális erőknek és organizációknak gyakorlati és lélektani visszahatása az egyesre és csirájára, különösen asszociációinak idegutaira, képzeteinek appercepciójára és emlékképeinek meggyülemlésére tudományos magyarázata minden szociális szerencsétlenségnek és minden emberi gonosztettnek.

De tudjuk azt is, hogy a folyton haladó szociális fejlődés által adva van az egyéni szükségleteknek az életföltéte-

lekkel való összhangzat váltakozó helyreállítása is. Tudjuk, hogy akkor valamely degenerált társadalmi körön belül is fölvetődnek az erkölcsi és intellektuális ösztönök, amelyek az individualitások regenerálási folyamatát bevezetik. Minél hevesebb volt az individualitások elfajulása barbár impulzusok folytán, annál erőteljesebben megy végbe a regenerálási folyamat, amelynek révén az egységes individualitások túlsúlyra jutnak; mert valamely kétségbeesett élethelyzetnek relatív kedvező életfeltételekkel való ellentmondása elutasíthatatlanul maga után vonja az életfelfogásra vonatkozó visszahatást is. Lassankint megszűnnek az érdekszerű akaratnyilvánulások akadályai is; a beteges individualitások is s megváltozott képzetek hatása alatt élnek, amelyek képek jll kísért asszociációkat engednek meg és amaz idegutakat causális képzetek számára megint járhatókká teszik, csak valamely életszakasz tartama alatt, vagy több nemzedéken át ki voltak kapcsolva és elsatnyultak. Az emberben az, öserő föltételezett tökéletesedési törekvése jut hatásra, amely szerint az egyén az érdekszerű életmódhoz alkalmazkodik megint, ami annál könnyebben lehetséges, mert az egészséges állapot nyomai az átvitt csirában benne vannak. Valamely világrendre vonatkozó ösztönszerű, vagy tudatos képzet révén, amilyent a szociális fejlődés átlagos állapota ébreszt, a magasabb érdekek hatalomhoz jutnak s valamely közvélemény alakul ki, sőt talán a legfontosabb társadalmi körben a regeneráció egybeesése révén valamely korszellemi, amelyben az intellektuális ösztönök a szociális érdeket szolgálják. Ily erkölcsi föllendülés megint megkönnyíti az érdekek kielégítését, mert ott, ahol az érdekek nem elégítettnek ki reális módon, de legalább az önös törekvés erkölcsi lemondás folytán mérséklődik és így mindenfelé csökkennek

az érdekellentétek. Hogy ilyen állapot a beteg individualitások számát is csökkenti, aminek megint előnyös hatást kell gyakorolnia a későbbi nemzedékre, az szemben az elsődleges szellemi és idegbetegségekre vonatkozó tapasztalatokkal, magától értetődik.

Kultúrkörünk általános szociális fejlődésének szükségszerűen az a folyamánya, hogy a mindkét oldal felé történő elfajult akaratnyilvánulás ingadozásának hevessége csökken és így az individualitások megbetegedése és barbár elfajulása is csökken. A história feltűnően igazolja azt a tényt. Tömeggyilkosságok és általában gyilkosságok az európai kultúrkörben a régmúlt korszakban éppoly kevésbé tartoztak a ritkaságok közé, illetve oly gyakoriak voltak, mint a sülyedő oszmán birodalom konvulziói közben most. Amaz individualitások számla, amelyek a létért való harcban erőszakhoz nyúlnak és nem kötnek kompromisszumot, csökkenőfélben van. Tömegőrület, mint amilyen a gyermek-keresztes hadjáratban, a táncdühben és a középkor flegellam-ságában nyilvánult, idegen a jelenlegi legmagasabban kifejlett kultúrkörök előtt, amelyekben legfőlebb a tudatos haszonlesés tömeg-paroxizmus mutatkozik. Egyes társadalmi körök váltakozva visszaesnek az erőszakosságok kiterjesztésére a politikai felfogatottság idejében; más társadalmi körök az egyéni kéjvágynak esnek martalékul a magasabb érdekek sülyedése révén; mindkét jelenség párosulva van a megbetegedések szaporodásával. Minthogy a kettő közül egyik sem felel meg a szociális általános tényállásnak, ennek folytán az akaratorganizáció kölcsönhatása ezeket a lokális ingadozásokat enyhíthetné. Ha a szociális organizáció az erkölcsi hatásra támaszkodik, akkor könnyebben óvhatja meg magát a szenvedély különösen heves kitöréseitől, mint a politi-

kai; de ha szociális elfajulás hódított tért, akkor szükség van a politikai, intellektuális és erkölcsi organizáció együttműködésére, hogy a társadalmi kört a gyógyulásra képessé tegye. Valamely gazdagon tagolt társadalomnak nagy jelentősége az, hogy a szociális akarat fölé, vagy mellékrendelésében mindig támaszpontokat talál a regenerálási folyamat számára az egyes társadalmi körökben. Habár a szociális akarat organizációjának ez a kölcsönhatása hátrányos értelemben is működhetik, mert hatalmas elfajulások körülfekvő szociális alakulatokat is magukkal ragadnak, mégis föltehető a gyógyulás túlnyomó volta, mert az általános fejlődés az életföl-tételekhez való alkalmazkodás révén ide vezet.

A szociális organizáció minden eredeti impulzusnak leginkább van kitéve, amennyiben benne a táplálkozás és szaporodás legeredendőbb érdekei közvetlenül hatnak az egyes akaratra. Az érdekellentétek a családban, a törzsbén, az osztályokban ennek folytán túlnyomóan anyagi és önös hajlamokat ébresztenek s csak nehezen tűid érvényesülni erkölcsi lemondás, ha csak nem a vallási ösztön hatalmából ered. Legfeltűnőbben látjuk ezt a parasztosztályban, amely érdekeivel a többi akaratorganizációtól távol marad. A szociális organizációban tombolják ki magukat ama szenvedélyek, amelynek az elsődleges megbetegedések tömege tulajdonítandó; mert benne működnek közvetlenül az érdekszerű akaratnyilvánulásra ható gátló okok is és az emberek legmélyebb érzései fölka vartatnak. De ebben a család az a kötelék, amely az emberek érdekharcát egymás közt enyhíti és támpontja az elfajult individualitások gyógyulásának. Éppen ezért a család gazdasági és erkölcsi feldúltsága a megbetegedések legegységibb oka s a családi kötelék megerősítése nélkül lehetetlen minden regeneráció.

A szociális organizációval korrektívum gyanánt szemben áll a politikai organizáció; arra van hivatva, hogy a szociális ellentétet magában körülhatárolja, nagyobb társadalmi kör számára meggyöngítse és számos pártosságok divergenciáját közös célokra eltársadalmosítson. Ehhez az államnak nemcsak a szabad megegyezés eszközei állnak rendelkezésére, mint a szociális organizációnak, hanem rendelkezik a kényszer minden formájával is, hogy megelőzve és elriasztva szembeszálljon mindazokkal az elfajulásokkal, amelyek a szociális állapotot általában megrendítik.

Az erkölcsi organizáció, amely az állam megkerülésével a szociális organizációra hatást gyakorol, korrektívuma a politikai organizációnak; gyöngíti az elmúlt szociális állapotok nativisztikus impulzusait és annak előrehaladó elfajulásait. A politikai organizáció barbár hagyományait kikerülhetlenül legyűri. A felekezeti kötelékek leglényegesebb támaszai ennek az organizációnak, amelyeknek révén az intellektuális organizáció korrektívuma is feltalálható. Ez maga azonban a maga korszemével és uralkodó világnézetével legelevenebb módon juttatja kifejezésre a szociális fejlődés haladásait. Az erkölcsi és intellektuális organizáción belül működő magasabb érdekek közvetlenül hatnak az egyes akaratra, úgy hogy különösen ezek okozzák a tudatorganizmus gyógyulását.

Az egymásba benyúló akaratorganizációk az eszközök arra, hogy a szociális folyamat megtartassék és arra, hogy a mérsékelt kielégítés átlagállapotát az adott életfeltételek szellemében és így az individualitások regenerálási folyamatát mindjobban érvényesülését győzelemre juttassák. Ez organizációnak az egyes akaratra és a szociális akaratra való hatása a *kényszer és felszabadulás* váltakozásában nyilvánul.

Ha ugyanis az illető akarat valamely idegen akarat kényszere által érdekszerű nyilvánulásában gátolva van és így az individualitásokat is a megbetegedés veszélye fenyegeti, akkor a porondra lép egy fölényes szociális akarat, hogy az elnyomott akaratot fölszabadítsa, hogy megint érdekszerűen élhessen s ezáltal az individualitások regenerálása végbemehessen. E hatás mellett különösen az állam s a legszűkebb körben a család az, amely pozitív jogra és erkölcsökre támaszkodva kényszer és felszabadítás révén az egyes akaratnak életfeltételeket biztosítanak, amelyek individualitásának nyilvánulását s elvesztett egészségének visszanyerését s megtartását megengedik. Az egyének ez a védelme különösen a társadalom védelmében van szemben az egyes akarattal, melynek érdekei elfajultak és amelyek nem rendelik magukat általában alá az általános szükségleteknek. Ez az a kényszer, amely a represszív és preventív hatások különböző formáiban a subverzív és beteges individualitásokat a gyógyulás útjára szorítják.

Miután bizonyos, hogy beteges hajlamok gátló képzetek folytán támládnak s az individualitás elnyomása még a csírahajlamokra is visszahat, ennek folytán az asszociációkat is valamely képzetkör által, mely a szociális szükségleteknek s az általános élet feltételeknek megfelel, hozzáférhetővé lehet tenni az idegutaknak a szociális szükségszerűség helyes felfogása révén. Ez az akaratorganizációinak tudatos behatása a társadalom regenerálási folyamatára, melynek célja a 4-8 individualitások számának csökkentése. Úgy, amint hivatásuk az akaratorganizációknak, hogy a fejlődés ingadozásait enyhítsék, úgy az a feladatuk egyszersmind, hogy ezeket az ingadozásokat az egyes individuumokon belül kövessék.

E célra az önálló, körülkerített szociális alakulatok, a család, az állam s bizonyos értelemben a felekezetek és a tu-

domány *tekintélylyel**) vannak felruházva, melynek lényege abból áll, hogy a zavartalan szociális fejlődésnek szemben az egymás ellen küzdő érdekellentétek ingadozásaival nyugvópontot nyújtson. A családfő tekintélye szemben a családtagokkal, különösen a gyermekekkel s az államban uralkodó tekintély hivatva van támogatni a társadalomban a regenerálási folyamatot és másrészt az individualitások degenerálását mérsékelni. Rendesen a minden kötelességek alól való felszabadítás ösztönzése a társadalomban az, amelyből az elfajulásokat egész az elsődleges megbetegedésig le lehet vezetni; ezzel kell szembeszállnia gyógyítólag a tekintély kényszerének. Gyakran az egyéni jogok és érdekek elsatnyulása az, amelynek az elnyomottak az elfajulása és az elsődleges megbetegedése tulajdonítandó. Ezt kell védenie a tekintély hatalmának és kiegyenlítő kényszert kell gyakorolnia a társadalomban az érdekek kielégítésére. Miközben a szociális tekintélyek folyton arra törekszenek, azt az érdekegységet, vagy legalább is azt az érdekösszhangzatot helyreállítani, amely valamely társadalmi kör mindenkori fejlődési stádiumának megfelel, addig annak szociális processzusát ama szociális átlagállapot útjára akarják téríteni, amely mindenfelé mérsékelt kielégítést tesz lehetővé. Ez az állapot az a képzetkör, mely a hajlamokat egészségben tartja, az érdekfejlődést támogatja s az idegutakat normális fiziológiai és asszociáció, vagyis egészséges és okos funkciók számára járhatóvá teszi. Ha sikerül valamely társadalmi körben az individualitásokat egészségben megtartani, minek révén leghamarább hajlandók az egyéni érdekeket a közhasznossággal összhang-

*) Lásd Ratzehofer G.: „Wesen und Zweck der Politik.” (Lipce 1893.) III. 196.

zatba hozni, akkor megint a gyakorlati tény előtt állunk, hogy az emberek a lehető legnagyobb számban szabadoknak érzik magukat, amennyiben egészséges hajlamaik szerint élnék érdekeiket annyira működtetik, amennyire a velük egyidejűleg élő világ érdekei megengedik. Hasonló értelemben érzik magukat szabadoknak az egészséges individualitásokkal telt szociális alakulatok, mert az egyes szociális akaratoknak az alapja a vezérlő érdek, amely kielégítését a társadalom kielégítésében leli.

Valamely tekintély ily állapotokat csak akkor képes támogatni, ha maga a feladatával szubjektív értelemben úgyszólván érdek nélkül áll szemben. Tudjuk, hogy a szociális szükségszerűségtől s a szociális fejlődés közep-utjától való eltérés túlnyomóan a veleszületett érdek egyéni elfajulásában gyökerezik. Minden tudománynak és minden politikai gyakorlatnak törekvése tehát az, hogy az emberek kölcsön vonatkozása számára tekintélyeket szerezzen, amelyek veleszületett érdekeikkel csak a rendes szociális fejlődéshez tartoznak, amíg az egyéni és barbár természetű indító okok iránt érzéktelenek. A tekintélynek tehát a társadalommal szemben az a köteles felelőssége van, hogy annak individuális érdekeiben ne legyen része; ezt a köteleességet a tekintély letéteményesei csak úgy teljesíthetik, hogy működésük közben minden szubjektív érdeket elutasítanak. Az állami tekintély objektivitása pl. valamely igazságosság képzetét ébreszti, amely csak ama hatalom! természetére nézve kielégítő appercepciót idéz elő, amely az embereket és kötelékeiket az érdekvédelem alá helyezi. Kézen fekvő dolog, hogy e tanokból kell meríteni az államtudományok alapvető tételeit.

A politikai organizáció tekintélyeinek objektivitása azért lehetséges, mert az állam azoknak hivatalos akarat-

nyilvánulását *intézményileg a szubjektív érdekösszefüggésen kívül helyezi*; ezért kezdődik is minden tekintély elfajulása azzal, hogy hivatalos működésében valamely önös érdekkielégítést keres. Az objektivitásra vonatkozó fokozottabb felelősség a hivatalos személyek részéről nemcsak azokban az indító okokban gyökerezik, amelyek a kifejtett érdekekből erednek, hanem; azokban a gyakorlati indító okokban is, amelyeket kártalanításukat szubjektív férdeknélküli akaratnyilvánulásaik maguk után vonzanak.

Sokkal bajosabb az egyén felelősségét szemben a társadalomban való akaratnyilvánulásaival és szemben önmagával belátni. Mert ennek a kérdésnek a megoldása gyakorlati próbája az „akaratszabadság”-kérdés megoldásának általában. Absztrakt értelemben egyetlen ember sem felelős akaratnyilvánul ásáért, mert csak hajlamaitól való függésében cselekszik. De gyakorlatilag igenis felelős, mert mindig törekszik érdekeit kielégíteni és magát egyéni óhajításainak és szándékainak kielégítése közben a szociális kényszerűség konzekvenciáinak kiteszi. A szubjektum emez absztrakt felelőtlen-sége s az egyén reális felelőssége érdekhelyzete által szemben a társadalommal okozza, hogy a tekintélyeknek egyrészt az a kötelességük, hogy az egyéni hajlamok regenerálását előmozdítsák, másrészt, hogy a társadalmat az egyéni érdekel-fajulástól megóvják.

Tudjuk, hogy szociális állapotaink valamely barbár kor érdekellentéteiből fejlődnek. Ha olyan fejlődési stádiumba jutottunk volna már, amelyben amaz érdekellentétek csak gyengén volnának érezhetőkké, amelyben tehát a szociális folyamat ingadozásai már nem; oly mélyrehatóan és elterjedten térítené el a társadalmat az általános fejlődés útjáról, akkor a tekintély csak amaz egyszerű feladat elé jutna, hogy

az individualitások szubverzív, vagy beteges elfajulásait a *higiéniá* szempontjából venné figyelembe. Minden individuális degenerálással, vagy tudatorgánizmusok megbetegedésével, az örültségtől egész a szociális kötelezettséggel szemben való könnyű hajlíthatlanságig csak a javítást célzó intézkedésekkel kellene szembe szállni. Minden közintézményt, az elzüllött gyermekek javító intézetétől egész az elmebeteg gyógyintézetéig csak az az alapelv vezérelné, hogy a megbetegedettek olyan képzetkörbe vigyék, amely idegutaikat a szociális szükségletek követelményei iránt járhatóvá tegye.

Ez alapelvvel szemben a „büntetés” jelenlegi fogalma tarthatatlan; mert az emberi akaratnyilvánulás felelőtlenségével és annak az elösmerésével, hogy az akaratnyilvánulás a hajlamoktól van absztrakté függővé téve, eltűnik minden jogosultság az elfajult egyéneken megtorlást, vagyis büntetést gyakorolni szociál-ellenes cselekedeteiért; ennek helyébe lép a *javító intézkedés*.

Miután azonban oly szociális állapotokban vagyunk, amelyben minden irányban belenyúlnak erőszakosan a szociális életbe a barbár múlt utóhatásai, az egyének megbetegedése ennél fogva sokkal gyakoribb, mint a tekintély ama képessége, hogy javító intézkedésekkel kellőképpen harcolhasson ellene, ennek folytán oly tényállással állunk szemben, hogy a higiénikus eljárás a regenerálási folyamat támogatására nemi elégséges. Szemben a még hatalmon lévő individualizmus heves impulzusaival a társadalmiak *védelemre* van szüksége, mely ugyanazon a kényszereszközön alapszik, amelyet maga az individualizmus használ föl: az erőszakra. A szociális érdekekre való azt a tekintetet, mely nem található meg az emberek ösztöneiben, mert ezek még túlhatalmas antiszociális képzeteknek vannak kitéve, erőszakos, materia-

lis kényszerrel kell fölbresztteni. Az objektív hatalomnak meg kell akadályoznia, hogy az egészségtelen jellemek úgy cselekedjenek, amint akarnak s arra kell ösztökélnie azokat, hogy oly akaratnyilvánulásra jussanak, mely a szociális követelményeknek megfeleljen. Ide tartozik elsősorban az egyéni elfajulástól való *megfélemlítés* képzetek fölbresztése révén, amelyek az ember gondolatmenetében úgyszólván paralizálják a gátlásokat, mik antiszociális akaratnyilvánításra ösztökélik. Arait az egyén a szociális követelmények túllépése által érdekében nyerhetne, az kell, hogy a büntetés által oly veszélyeztetve látszassák előtte, hogy szándékainak mérlegelése közben a rezignációt határozza el. Látjuk, hogy a megfélemlítés egyrészt a föltétes akaratszabadságon alapul, amennyiben az individuum a maga érdekében látszólag szabadon szánja el magát arra, hogy akaratát külső követelményekhez alkalmazza; másrészt absztrakt értelemben nem szabad, mert hajlamaitól van függővé téve, akár érdekimpulzusait követi, hogy akaratnyilvánítását a megfélemlítés alatt módosítsa, akár dacára ennek egyéni hajlamainak képtelen ellentállni.

Szemben a ténynyel, hogy az ember *in abstracto* felelősség nélkül cselekszik s csak hajlamait követi, az elriasztó büntetés igazságtalannak látszik; de nem úgy tűnik föl, mihelyt a társadalmat az egyén fölé helyezzük és ezt minden lemondásra kényszerítjük, amely általában valamely érdekösszhangzatra most és a jövőben elengedhetlenül szükséges. Teljesen méltányos azonban az elriasztás ama ténynyel szemben, hogy az egyén az érdekeit mindenáron ki akarja elégíteni és egyénileg önállóan, látszólag szabadon áll a társadalomban.

Miközben a tekintély antiszociális akaratnyilvánulástól

elriaszt, támogatja egyszersmind a veleszületett érdek kifejlődését és erkölcsi ösztönöket teremt. Ha ezek az elriasztott egyénben nem: támadhatnak is közvetlenül, mert az egyének egészségtelen hajlamai vannak, de azért az elriasztás és a materiális kényszer mégis csökkenti az elfajult individualitásokban általában azokat a képzeteket, amelyek az elfajulásra az asszociális utón közreműködnek és *gátló* akadályai az egészséges hajlamok nyilvánulásainak. Ez a *nevelési kényszer* óriási jelentősége az ember kulturális fejlődésének, amely az erkölcsi ösztönök és szokáshajlamok akaratnyilvánítását ösztönszerű és reflektorikus akaratnyilvánulásokba plántálja át. Kultúránk teológiai fejlődési stádiumában a nevelési kényszert minden intellektuális tökéletesedést megfojtva az individualitások legbensőbb nyilvánulására kiterjesztették; a metafizikai fejlődési stádium azonban elleningadozás gyanánt e kényszer fontosságának állandó belátását elvesztette, mert nem ösmerte föl benne az emberek érdekalapját. Csak a pozitivistikus fejlődési stádium hozza igazi arányba a kényszert a felszabadítással.

A dolog természetében rejlik, hogy az elriasztó büntetés abban a mérvben fog háttérbe szorulni, amely „mérvben közeledik majd a szociális fejlődés amaz állapotaihoz, melyben barbár impulzusok megszűnnek és általában megfelelnek az akaratnyilvánulások a szociális szükségletnek. A büntetőjog fejlődésében ugyanily jelenségeket észlelhetünk, miközben az eddigi jogtudomány csak meg nem értett szociális szükségletek eszköze volt; e fejlődésben tudatosan fog közreműködni, ha a szociológia révén tudományyá fog válni. De ez a kölcsönhatás a szociális állapotok fejlődésének főiránya és a barbár impulzusok csökkenő befolyása között arra tanít bennünket, hogy nem szabad egyoldalúnak lennie

a módnak sem, ahogyan a tekintély a társadalom regenerálási folyamatán közreműködik. Amilyen kevésbé elégséges a pusztán javító intézkedés az, elfajult egyén korlátozására, oly kevésbé méltányos az, hogy egyedül az elriasztást működtessük a társadalom védelmére. Részből kívánatos a beteg individualitásokat lehetőleg a javító intézkedés felé vezetni, mert magukkal az elriasztó büntetésekkel nem gyógyulhatnak meg, részből igazolt dolog azt az elvet hatékonnyá tenni, mely a jövőnek megfelel s mindenfelé képzeteket ébreszt, melyek a regenerálási folyamatot támogatják. A megfélemlítés leginkább megfelel a 4. szubverzív individualitásoknak és még az 5. gyöngéknak is, mert ezekben az asszociációkon belül az akarat megválasztása számára egészséges hajlamok folytán az egyéni cselekedetek a szociális érdekhez való eltérés feltalálható még. E végből az európai kultúrkörben az egyének elfajulásaival csak erkölcsi tartalmú elriasztó büntetések révén kellene szembeszállni, míg ezeknek gyakorlati végrehajtásának kivétel nélkül a javítás célját kellene szolgálnia.*)

A szociális fejlődésben minden olyan akaratnyilvánítást céloz, amely hajlamaiból kifolyólag más szükségletet nem törekszik kielégíteni, mint azokat, amelyek a saját és a társadalom életfeltételeinek megfelelnek. Abban a mérvben, amelyben az individualitás egészsége az akaratnak ily nyilvánulását létrehozza, abban a mérvben fogja majd az egyén is veleszületett érdekeinek szempontjából akaratában szabadnak érezni. Abban a mérvben, amelyben az egészséges individualitások uralkodnak majd a társadalomban s az egyéni

*) Lásd Ratzenhofer G.: „Wesen und Zweck der Politik.” (Lipcse 1893.) II. 72. fejt.

érdekek az érdekösszhangzatban érzik magukat kielégítetteknek abban az arányban az egészséges individualitások is kifelé feltételelesen szabadok lesznek; mert úgy a barbár elfajulás kényszere, mint a tekintélyek kényszere önmagától elmúlik. Bizonyos, hogy az individualitások gyógyulása alapja a társadalom föltételes tökéletesedésének általában; ezeknek az egészségén alapszik egyrészt a társadalom célszerű akarat-organizációja és másrészt a szociális akaratok nyilvánulása, amely a szociális szükségszerűnek megfelel.

A változó életföltételek és a hagyományos rossz állapotok impulzusainak befolyása a szociális alakulatokkal szemben nem tesznek kivételt, hanem: valamint az egyének, úgy ezek számára is azt okozzák, hogy akaratnyilvánulásaikban a szociális szükséglettől való eltérések fordulnak elő. Itt is, mint az egyes akaratra ösmert módon hat a társadalom akaratorganizációja enyhítőleg az érdekellentétekre és a társadalmi állapotok lassankinti kialakulására, amennyire ezt a szükségletek követelik és az életföltételek megengedik. Azonban a szociális akaratoknál is a kényszer döntő korrektívum a szociális fejlődés heves ingadozásai ellen. A szociális alakulatoknak, hatalmi tekintélyeinek, organizált fölé- és mellérendeléseinek kölcsönös kényszere, mely a társadalom minden tagjának az életföltételeket szociális jogosultsága szerint biztosítja, a társadalom szükséglete is közreműködik annak regenerálásán és föltételes tökéletesedésén. Inkább, mint az egyes akarat alatt érvényesülnek a szűkebb érintkezési körben a nagy területre kiható politikai organizáció kiegyenlíthetetlen érdekellentétei; amíg ilyenek vannak, addig az erőszakos alávetés a szocializálás eszköze gyanánt nélkülözhetlen. A társadalom nagy része előtt ezek által képzetek nyílnak meg, amelyek a szociális és egyéni gyógyulásra közreműköd-

nek; ezek nélkül ilyen érdekellentétek a társadalmi általános nyugtalanítására maradnak meg, amely a tudatorganizmusok egészséges fejlődését lehetetlenné teszi. Abban a mérvben, amelyben az érdekellentétek reális életfeltételekre támaszkodnak s így az egyéni követelmény a szociális kényszerűséggel összhangzatba jut, abban az arányban vonul háttérbe a politikai világban az erőszakosság; a kompromisszum azután az egyes és szociális akarat nyilvánulásává lesz és a szociális akaratok is a szociális szükségyszerűség útján gyakorlatilag felszabadulnak.

29. Az akarat fejlődésének módosulatai.

Tudjuk, hogy tudatos cselekedeteknél az előszándék és az akaratnyilvánulás között asszociációk lehetnek, amelyek rövidebb, vagy hosszabb időt igényelnek; ezek nem csak a veleszületett, hanem a szerzett érdekek által is kormányoztatnak. Minden, ami a jellemben és vérmérsékletben van, de az is, ami hatást tesz a tudatra, befolyást gyakorol a tudatra e gondolatmeneten belül. Nem mintha az ember kevésbé válna ezáltal függővé hajlamaitól, vagy mintha szubjektív céljait ezáltal korlátolni hagyná; azonban az asszociáció lefolyásban benne van az elsődleges akarat módosításának lehetősége, mely az embert általánosságban a többi lénytől megkülönbözteti. Hogy általában az ember a szándék és akaratnyilvánulás közé asszociációkat illeszt, az őt értelmes és – amennyiben ezeket az asszociációkat valamely kauzalitás vezeti – okos lénynek teszi. Az állat és a fejletlen érdekű ember az első szándékot, mert ez érdekek teljes (veleszületett) mérvének megfelel, azonnal akarattá változtatja át. Ilyen lények

nem ösmernek benső ellentmondásokat és nem képesek cselekedeteiket utólag megbírálni; a tett ilyenkor teljes egész, kikerülhetlenül adott dolog, tökéletes érdekkielégítés még akkor is, ha a tettes megsemmisítését vonja is maga után.

Az érdek és akarat közt lévő ez az egység abban a mérvben függesztődik föl, amily mérvben fejlődik az érdek és bővül ki a konkrét érdekkör. Már az életföltételek nagyobb körének alkalmazása a fiziológiai érdek kielégítésére is aggodalmat kelt a tudatban, amely a szándék és akarat közé betelődik; ha azonban az ember egyéni érdekeit nagyobb hatalmi körökre terjeszti ki, akkor nagyon is gyakran előzi meg az akaratnyilvánulást a hosszú gondolatfolyamat, amely mellé oda áll mindaz a nyugtalanság, kedvetlenség, vagy jó érzés, amely a legegyszerűbb akarat fejlődéséhez hozzájárul. Az emberre nézve az akaratnyilvánulás ilyenkor már nem egyszerű aktus, amelyet a tudatban elvégzettnek helyez el, aminthogy a gyakorlati világban el is van végezve; a cselekedetnek jelentősége szerint az egyénre utóhatása lesz, amelyben az ember a cselekedet eredményét érdekeivel összehasonlítja és vagy önmagával elégedett lesz, vagy akaratnyilvánítása fölött megbánást fog érezni.

Látjuk, hogy már az egyéni érdek fejlődése az akaratnyilvánulásokat a hajlamokkal és azoknak az impulzusai-
val bonyolult viszonyba hozza. Ha föltehető is, hogy az ember in abstracto, e komplikáció dacára, csak azt az akaratot nyilvánítja, amely minden hajlam-impulzus rezultánsának megfelelő, de azért mégis a végrehajtott tett után minden akaratfaktor újra érvényesül; az embert tettének kritikájára szorítja, amely az érzéstónus-jelenséget a legtöbb kielégítéstől a maró gyötrelmig megerősít, mert tartósabb, mint amilyenek a tudat appercipiálta a tett előtt.

Mint a tudatorganizmus minden funkciója, úgy az akaratnyilvánulások emez előre való és utólagos ismétlése az idegutakat az illető asszociációk számára járhatóbbakká teszi. Az ember mind gyorsabban halad át ezen a gondolatprocesszuson, sőt reflektórikus mozgássá is átváltoztatja. Ugyanannak a fejlődésnek folytatása ez, mely a tudatfolyamatokat fokozatosan magasabb érdekkörök felé viszi előre s az alacsonyabb érdekfolyamatokat fokozatosan a másodlagos idegközpontokba helyezi át s automatikus és reflektórikus mozgásokat hoz létre.

Így szélesbítették ki a veleszületett érdek révén nem csak az érdekkör, de az első szándékban messzebbrelátó érdekimpulzus is keletkezik, amely – az ösztönhöz hasonlóan – *intuáció* gyanánt az egész érdekkört képes átölelni egy csapásra és így az első szándék és akaratnyilvánulás közötti asszociációt megrövidíti. Valamely ember intellektuális kapacitása különösen ebben a gyorsaságban rejlik, amelylyel erősen kifejlett érdekelés révén azokat az asszociációkat átfutja, mikre az átfoglaló és messzire látó érdekmérlegelésnek szüksége van. Kézen fekvő dolog, hogy ez a „messzirelátás és éleslátás” már a jó és rossz érzésben észrevehetővé válik, amely a veleszületett érdek valamely képzele alapján következik be. Messze és mélyen kifejlett egyéni érdek tehát az egész köre számára gondoskodik a képzet első nyomairól több-kevesebb figyelmeztetéssel az önzésre vonatkozó viszonyra vonatkozólag. Ez az éleslátás pl. kiválóan van kifejlődve a politikusokban és kereskedőkben. Ama fokozatokban karakterizálódik, amely veleszületett érdek kifejlődését tételezi föl. Aszerint, amint az ember kisebb, vagy nagyobb érdekkört vív ki, fog éleslátása kisebb vagy nagyobb távolsáig érni. Valamely egyén pl. kereseti gondoljaival belátását és törekvéseit kimeri-

tette már, míg más valaki ugyanezt az érdekirányt csak államának kereskedelmi politikájával tartja befejezettnek; magától értetődik az utóbbi egyén az életföltételek nagyobb területének átölelésével érdekét gazdagabb kielégítés fölé fogja vezetni; éleslátásának azonban a gyors áttekintés számára érdekerületével helyes arányban kell állnia, mert különben az az egyén, akinek szűkebbre határolt szükséglete, de kellő éleslátása van, érdekeinek kielégítésében fölényben van fölötte. Szóval, azt tapasztaljuk, hogy az emberek éleslátást szerznek, sőt örökölnek is amaz életföltételek áttekintése számára, amelyekre nézve velökszületett érdekük fiziológiai része kifejlődött, úgy hogy minden képzetnél és emléknél az egész asszociáció-folyamatról előérzetük van, mely a konkrét ügyre vonatkozik. Ezt az adományt *tapintatossági* érzéknek nevezik és – aszerint, hogy az egyéni érdek konkrét esetére vonatkozik – pl. az illető keresetszerű, gazdasági, osztálybeli vagy politikai tapintatossági érzékének. Ez a tapintatossági érzék az első szándékban intellektuális módon érvényesül s az embert a legrövidebb megítélés után akaratnyilvánításra vezeti, amely érdekei és életföltételei egész körének megfelel.

Ugyanezt a fiziológiai hatást, de egészen más következményűt, tapasztaljuk a veleszületett faji érdek fejlődésén. Itt is ez érdek kerülete szerint éleslátás fog kifejlődni, amely az első szándék és akaratnyilvánulás közti asszociációt megrövidíti s az embernek előérzetet ad, mely a faji és szociális érdek akaratnyilvánulásának megfelel. Ez az előérzet az érdekefejlődéshez képest a családot, a törzset, az osztályt, a nemzetet, a fajt, sőt az emberiséget is át fogja ölelni és minden konkrét esetben mérlegelni fogja az érdekkör közhasznát. Ezt az adományt – *lelkiösmeretnek* nevezik; arra inti az

embert – ellentétben a tapintatossági érzéssel – hogy milyen erkölcsi lemondást vár tőle a vele együtt élő világ.

A tapintatossági érzék és a lelkiösmeret az emberben változatosan fejlődik ki; a fiziológiai és faji érdek okozata gyanánt tulajdonképpen egyetlen ember sem nélkülözi az illető ösztön 8 két fejlődési formáját. Minden embernek adott bizonyos mértéke az önző hajlamnak és annak kialakulásában a tapintatosság egy része; de van benne bizonyos mértéke az erkölcsi ösztönzésnek, tehát a lelkiösmeret bizonyos mérvé is.

Csak a keveredési arány különböző aszerint, hogy a fiziológiai, vagy a faji érdek van-e jobban kifejlődve. Mint a természet minden tárgyában e tulajdonságok előfordulása, mint pedig ezeknek a keveredési aránya az emberben, ami a különbségeket és hatásokat illeti a végtelenben, a megmérhetetlenben vesznek el.

Az állatoknál és sok életnyilvánulás tekintetében az embernél is az *ösztön* a fajnak a hajlamokban már felgyülemlett képességet képviseli, hogy eszmetársulási befolyás nélkül érdekszerű akaratnyilvánításokat tanúsítson. Minél homályosabb a tudat, minél gyöngébb az intellektus, annál többet szereznek a tudatos életnyilvánulások a nemzedékek szökésében az automatikus és reflektórius jellegből. Az életnyilvánulások oly közel állnak a fiziológiai és faji érdek primitív birodalmához, hogy a maguk egyformaságában és korlátoltságában a fajban átörökölt szokások gyanánt mutatkoznak. Világos példája ennek a méhek és hangyák szociális élete. Az ösztönyszerű életnyilvánulások ilyen körén belül elmarad úgy a tapintatosság, mint a lelkiösmeret s az ösztön szabályozza az akaratnyilvánulásokat a működő érdek alapján. Habár az ösztön az alacsonyabb fokon álló lényeknél sokszorosan he-

lyettesíti a tapintatosságot és lelkiösmeretet, mégis lehetséges az érdekkört, amelyet az ember minden oldalról való fejlődése révén megnyitott, az ösztönnel átfoglalni; az ember érdekerületeket adott magának, amelyek nem esnek már össze a primitív fiziológiai és faji érdekekkel (anyag képzetkör), hanem, amelyeket csak asszociáció útján (intellektuális képzetkör) lehet felfogni. Ha az ösztön a hajlamokban lévő, az anyagi érdekkörre vonatkozó akaratfolyamat megszilárdítása, akkor úgy tűnik fel, mintha a tapintatosság és lelkiösmeret maguknak a hajlamoknak fejlődését jelentené, hogy az intellektuális képzetkörben gyorsan és biztosan (intuitív módon) lehessen felfogni az akaratot.

Noha a tapintatosság és lelkiösmeret csak az intellektuális képzetkörhöz tartozik, még sem mutatható ki első föllépésének nyoma a lényekben. Úgy az egyik, mint a másik, megjelenik már az állatok érdekbírodalmának kitágításánál; az életnyilvánulások tanulmányozása már különösen állatoknál, amelyek az emberekkel való érintkezés révén abnormis képzeteknek és lelkiösmereti vonásokat mutat ki. Jobban, mint minden más mérleg megerősíti ez azt a tételt, amelyek az idegutakat érdekszerű akaratnyilvánításra fölkészültebbé teszik.

Úgy, amint a tapintatossági érzés a lény intellektuális kapacitását teszi ki, azonképpen határozza meg a lelkiösmeret a lény erkölcsi kapacitását. E szociális erők tekintetében is – az ösztönök jelenségmódosulatai gyanánt – azoknak összhangzatos fejlődése az egyének a társadalomban való értékei, hogy a szociális folyamat lehetőleg kevés ingadozásokkal mehessen végbe, döntő jelentőségű. Minthogy azonban a tapintatossági érzés csak az individuális fejlődést szolgálja, míg a lelkiösmeret az emberek kölcsönös vonatkozásait szol-

gálja, ennek folytán a lelkiösmeret búvárlata a szociológiai megösmerésre nézve különös fontosságú.

Már a hordemberben van lelkiösmeret, amelyet vértársai iránt való kötelesség-köre oktroyál rá; szigorúan véve a lelkiösmeretlen ember faji érdekének megtagadásában lényének elfajulása gyanánt fogható fel. Ha valamely egyén minden szociális viszonyon kívül helyezi magát, akkor nem lehet lelkiösmerete; benne nem jutnak képzetek appercepcióra, amelyek közhasznú értelemben vett asszociációkra és akaratnyilvánulásokra ösztökélhetnék; nem érdeklődik ez iránt és így tudatorganizmusát sem gyakorolhatta úgy, hogy benne előérzetben a képzettel, appercepcióval és szándékkal rezignáló akarat támadhatna; mindig önző módon gondolkozik; intellektusának kifejlődése a tapintatosságra, tehát egyéni akaratnyilvánításának gyors kifürkészésére vezetheti, de nem lelkiösmeretének fölébresztésére.

Ha a különböző fajok individualitásait összehasonlítjuk, különösen pedig a különböző kultúrkörökhöz tartozókat, úgy mindenhol mutatkozik ugyan a lelkiösmeret, de ennek a konkrét életaktusokra gyakorolt befolyása különböző. Mivel a lelkiösmeret az intellektuális képzetkör gyakorlásán alapszik, úgy az egyénnek csak olyan lelkiösmeretbeli érzései lehetnek, amilyeneket kultúrája és szokáserkölcséi magukkal hoznak. E szempontból fogható föl pl. az anthropophágia, amely bennünk borzalmat, utálatot kelt, amíg híveinek lelkiösmeretét kielégíti. Rokon jelenségen alapulnak az európai kultúremberek lelkiösmeretbeli képzeteinek történelmi fokozatai. Amíg az ókorban még rendesen a törzs volt az a legnagyobb szociális alakulat, amely iránt az egyes ember lelkiösmerete közhasznú módon nyilvánult, úgy az most a nemzet és az állam. Ezekért az ember lelkiösmeretesen felál-

dozza magát és azoknak ellenségeit minden lelkifurdalás nélkül megöli, sőt a jól teljesített kötelesség megnyugtató gondolatával. Amíg a fajidegen egyének tettlegességi üldözése a természeti, de sőt a keleti kultúrához tartozó népek lelkiösmeretét nem, terheli, addig már a keresztény kultúrát képviselők általában lélek szerint kötelezve érzik magukat minden emberrel – eltekintve a hatalmi politika aktusaitól – erkölcsileg egyenjogúlag bánni. A veleszületett fajérdek fejlődése a különböző társadalmaknak különböző érdekkört jelöl ki és a megfelelő akaratnyilvánulások a fokozatokhoz alkalmazzák a lelkiösmeretet. Amit a különböző társadalmakra nézve föl lehet tételezni, az áll általában a különböző szociális alakulatokra is; ezeken belül a lelkiösmeret többé-kevésbé van kifejlődve, aszerint, hogy az alakulat osztályos társai átlagosan hogyan fejlesztették ki faji érdeküket és a vezérlő érdeke a közösségnek miképpen felel meg valamely szociális alakulatban a közhasznú közreműködésnek.

Sem a tapintat, sem a lelkiösmeret nem változtatja meg az ember akaratbeli természetét, hanem: a tudatunknak érzés-tónusa gyanánt appercipiált képzete. Ha az egyén valamely a viszonyok révén hozzáférközött szándékot elutasít lelkiösmerete folytán, akkor az annak a bizonyítéka, hogy érdeke a szándéka folytán megkárosítottak részéről érintve van. Ez az ösztökélés az érdekhez, tehát a vérmérséklethez képest is, kisebb-nagyobb intenzitású. A lelkiösmeret halkán int, ha érdekekről van szó, amelyeknek fontosabbak állnak fölötte; a lelkiösmeret hevesen és hangosan szól, ha oly érdekről van szó, amely kétségtelenül döntő befolyású lesz akaratunkra. Hasonlóan áll ez a tapintatosságra nézve, szemben az akaratprovokációval.

A lelkiösmeretnek nincs magasabb erkölcsi jelentősége,

mint faji érdekünk kifejlődésének, mert ettől függ és nem megfordítva. Ez érdek kifejlődése az, amit költők és gondolkozók intuitív módon az ember erkölcsi lényegességének tekintenek és amelynek értelmében ők a lelkiösmeretet „a természet hangjá”-nak nevezik; mert különböző érdekfejlődésben jut az embernek az erkölcsi természete kifejezésre. A lelkiösmerete jelenségi módjainak része van határozottan a szociális fejlődésben; a különböző indító okok, amelyeket az életföltételek változatai és a szociális folyamat ingadozásai adnak, közreműködnek a faji érdek fejlődésében és ellenhatásaiban és így a lelkiösmeret felébresztésében és elnémulásában is. Kapcsolatban előbbi, az egyes és a szociális akarat kölcsönvonatkozásáról szóló tételünkkel rámutatunk, hogy a szubverzív és beteges individualitásoknak fejletlen faji érdekük folytán gyöngye erkölcsi ösztönük és kevés lelkiömemertük van. A társadalom regenerációja oly képzetek elhatalmasodása által megy végbe, amelyek az egyének szociális eszmekörét tágítják és rájuk rezignációval való akaratnyilvánulásokat oktroyálnak, melyek a felébredő lelkiösmeretet a konkrét esetben előlegezik.

Ha valamely egyénben a veleszületett érdek valamely iránya kifejlődött, akkor a benne működő őserő (a vérmérséklet) túlnyomóan a kifejlett érdek felé fog fordulni; embereknek, akiknek a legerősebb tapintata van, gyakran a leggyöngébb lelkiösmerettel vannak felruházva és embereknek, akik nagyon lelkiösmeretesek, gyakran kevés a tapintata. A fiziológia eddig elmulasztotta az emberi individualitások lényeges jelenségeit tanulmány tárgyává tenni. Az élet rejteleyeit annak legegyszerűbb jelenségeiben igyekezzük megfejteni ugyan; de a szociológia azt tanítja, hogy ezt a kérdést nemcsak a monoplasztidák vizsgálatával és az emberi típus

lélektani búvárlatával lehet megoldani, hanem, hogy amaz individualitások vizsgálata is jelentőséges, amelyek a legmagasabb, nekünk hozzáférhető fejlődési jelenségek gyanánt szerepelnek. Összefüggésben van ez történelmi tanulmányok szokásban lévő lebecsülésével általában s különösen a pszichológiai fölvilágosítás kiegészítésével. A gazdag forrásanyag mellett képesek vagyunk minden individualitás számára történelmi típusokat találni, amelyek a hajlamok fejlődésének kérdését minden irányban megmagyarázzák. Filozófiai vizsgálódásaink keretét túlhaladja az, ha tüzetesebben lépünk erre a térre, annál is inkább, mert ez a lélektan és a szociológiai segédtudományok szűkebb köréhez tartozik. Vanak történelmi személyek, akikhez néhány vallásalapító tartozik, akikben a szociális érdek a legnagyobb mértékben ki van fejlődve; bennök a lelkiösmeret a vezérlő erő meggyőződéseik megszerzése számára, amennyiben valamely az emberiséget átölelő érdek mellett intuitív módon mindazokat az erkölcsi törvényeket fogják föl, amelyek azoknak szociális felvirágzására nézve alapvetők. Ezekkel szemben állnak történelmi egyéniségek, akikben a faji érdek teljesen fejletlen, amíg fiziológiai érdekük az egész életerőt abszorbeálja. Nero azzal magaslik ki, hogy anyagi ösztöneinek hevedése folytán az egyéni érdek sem tudott benne teljes kifejlődésre jutni, különben a tapintatossági érzék megóvta volna attól, hogy alacsony érdekeinek áldozatul essék. T. Napóleon típusa a legmagasabb mértékben kifejlődött egyéni érdeknek a faji érdek rovására; Nero és Napoleon ez okból nélkülözik a lelkiösmeretet. Napoleon hadi tettei és kormányzási módja csak úgy magyarázhatók meg, hogy akaratnyilvánulásai közben sohasem léphet föl gátlólag a lelkiösmeret; mert olyan villámszerű tapintatossági érzéshez, anrelylyel rendelkezett, elen-

gedhetlenek a teljesen szabad idegutak, hogy önző akaratnyilvánítása érvényesüljön. Wallenstein egyike volt azoknak az alakoknak, akikben magasan kifejtett egyéni érdeket részben kifejtett faji érdek kísért; éppen ezért tapintatossági érzése lelkiösmeretbeli képzeteivel ellentétbe jut; akaratnyilvánításainak biztonsága gátoltatik s ezeknek viszálya folytán tönkre megy. Napoleon tönkrejutása nem ily viszályban gyökerezik, hanem abban a túlzásban, amely szándékait az eszközeivel ellentétbe hozta, tehát tapintatossági érzésének beteges elfajulásában.

A lelkiösmeretlenség azonban nem zárja ki, hogy az embernek asszociációi vannak, amelyek a szociális érdekek terére tartoznak; csak hogy ezeknek nincs hatalmuk fölötté, mert csak amaz asszociációk mellett futnak, amelyek az önző akaratnyilvánulást határozzák meg. A tett előtt az ilyen asszociációkat a tapintatossági érzés elnyomja; annál hevesebben érvényesülnek azonban azután utánkövetkező asszociációk gyanánt, ha a tett a tettesre nézve balul végződött. Gonosztevők elkövetett gonosztettek után rémes asszociációknak engedik át magukat, melyek nemi a lelkiösmeretből erednek, hanem a földi vagy túlvilági büntetéstől való önző félelemből. Napoleon is szt.-ilonai emlékirataiban megkísérelte tetteinek erkölcsi, társadalmat előmozdító indító okokat tulajdonítani; – ez azonban korántsem a lelkiösmeret hatása, hanem; megint csak folytatása az akaratnyilvánulásoknak az egyéni érdek alapján; arra törekedett, hogy balul végződött szándékainak átszellemült célokat tulajdonítson.

Tudjuk, hogy a veleszületett érdek a maga legmagasabb kifejlődésében a transzcendentális érdekre vezet; természetesen tehát, hogy a tapintatossági érzés és a lelkiösmeret ezt az érdekkört is átöleli. Aszerint, amint a transzcenden-

tális érdek fejlődési módosulata a fiziológiai, illetve az egyéni érdek, vagy a faji illetve szociális érdek módosulata, vagy legalább is e mellett ennek, vagy amannak túlsúlya van, aszerint fog inkább a tapintatossági érzése, vagy a lelkiösmerete fog vezetni inkább. Az egyéni érdekből kifejlődött transzcendentális érdek dacára a végtelenséghez való viszonyának mégis individuális ügy marad; az akaratnyilvánulásokat a vallásos tapintatossági érzés vezeti, mely szerint annak képviselője vallásos meggyőződésével nem akar ellentétbe jutni és az erkölcsi lemondást nem az általánosságért való feláldozásból akarja levezetni, hanem a végtelenséghez való viszonyából. Az emberek e kategóriájához tartoznak vallási fanatikusok, mint Loyala Ignác, akinek nem volt kifejlődött szociális érdeke, hanem aki egyéni meggyőződéseit akaratnyilvánításai céljának tekintette. Tudjuk azonban, hogy az ember mindig csak érdekeit képes követni, hogy tehát az a meggyőződés, melyet itt értünk, bárha Loyala előtt objektív színben tűnt is föl, mégis individuális érdekének és tapintatossági érzetének fejlődési produktuma volt. Ugyanannak a vallásnak alapítója, amelyért Loyala magát exponálni vélte, minden akaratnyilvánításával az ellenkező utat jelölte meg vagyis a szociális érdek alapján való lelkiösmeret útjára.

Ilyen értelemben a transzcendentális érdek a szociális érdek fejlődési módosulata gyanánt a legnemesebb lelkiösmeret jelenségére vezet; akaratnyilvánulásaival képviselőit oly érdekkörbe emeli föl, amelyben az individualitás szemben az univerzalitással eltűnik. Ekkor fölébred az a lelkiösmeretbeli tisztaság, mely az embereket nemcsak – mint a szociális érdek pusztja fejlődésénél – reálishan felfogható érdekkörök lemondására ösztökéli, mint amilyenek a nemzetek s általá-

ban az emberek, hanem át is szolgáltatja őket a természeti egységnek.

Az egyes akaratnak a szociális akarathoz való viszonyainak fejtegetése közben azt találtuk, hogy az embert akaratnyilvánításaiért csak feltételes felelősség terhelheti, mert in abstracto hajlamaitól való függésében cselekszik. De azt a felelősséget azért tartottuk megengedhetőnek, mert az embernek csak érdeke szerinti akaratnyilvánulásai vannak, minek folytán hajlamainak konzekvenciáiért felelnie kell. Minél fejletlenebb valamely lény, annál kevésbé lesz jelentékeny erkölcsileg ez a föltétes felelősség. Mert túlnyomóan oly akaratnyilvánulásai lesznek, amelyek a reflektórius mozgásokhoz, vagy a külső ösztönökhöz tartoznak, amelyek tehát a működő érdekek fejletlen impulzusából erednek.

Lényegesen fokozottnak tűnik majd föl ez a föltételes felelősség, ha az érdekek az intellektuális képzetkörhöz tartoznak és így az első szándék és az akaratnyilvánulás közé több-kevesebb érdekszerű asszociáció tolatik be; ha az ember a maga idegutait a tapintatossági érzet, vagy a lelkiösmeret, vagy mindkettőnek intuíciójára együttvéve kifejlesztette, akkor az érdekek fejlődési folyamata régen önműködő már; mert azokban az asszociációkban, valamely akaratnyilvánulás minden indító okának mérlegelésében van benne általában a veleszületett érdek fejlődésének lefolyása a tudaton belül. Amíg valamely lény az első szándék és akaratnyilvánulás közti asszociációkra nem képes, addig érdekei még oly alacsony fokon állnak, hogy föltételes felelősség csak a társadalom védelme szempontjából terhelheti. Ha azonban az ember akaratnyilvánulásai céljának és hatásának tudatos képzeteire emelkedett, ha kifejlesztette az intellektuális és erkölcsi ösztönt, akkor föltételes felelőssége nemcsak objektíve létezik,

hanem benne él szubjektíve is. Anélkül, hogy eltagadnók akaratnyilvánulásainknak hajlamainktól való természettörvényi függőségét, az egyént meg kell terhelnünk tudatos akaratnyilvánulásaival szemben a föltételes felelősséggel, hogy a társadalomnak a szociális szükségszerűséghez való intellektuális és erkölcsi alkalmazkodásai folyamatba, vigyük. A tapintatossági érzet az intellektus tökéletesedése gyanánt értelmezendő; nevelésünk arra törekszik, hogy azt intellektuális képességgé fejleszse; a lelkiösmeret fölébresztésének az erkölcsi ösztön megneemesített formája gyanánt az erkölcsi tökéletesség érdekében kell végbemennie.

Ha azonban a tapintatossági érzet fölébresztése az asszociáció utainak szándékos gyakorlása révén csak az egyén önző ügye marad, akkor a lelkiösmeret fölébresztése hasonló úton a társadalom érdeke. A tapintatossági érzet, valamint az akaratnyilvánulásig menő élelméjű gondolatmenet mindig csak a kényszerű hajlamok alapján funkcionál, tehát egyénileg nem szabad módon. Az egoista intellektusa csak vágyainak tesz szociális szolgálatokat. Egyénileg szabaddá az intellektus csak a faji érdek fejlődési módosultainak alapján lesz a lelkiösmeret tudatos kifejlesztése gyanánt; az irányban nyilvánul az egyén intelligibilis jelleme,*) amely tudatfolyamatokra képesít, melyek egyéni érdekeitől függetlenek; ebből képzetkör származik, melynek csak univerzális függősége van s mely szerint az ezáltal létrehozott akaratnyilvánulásai az eszme-energia megmaradásának törvénye alá esik. Ez intelligibilis szabadság használata a tudatorganizmust közhasznú képzetekhez szoktatja; mélyreható

*) Kant J.: „Kritik der reinen Vernunft.” (4. kiad. Lipcse 1877.) 440. old.

lefolyása ez az individualitások regenerálásának; az embereket oly akaratnyilvánulásokra vezeti, amelyek megegyeznek a szociális szükségszerűséggel és vezető módon működnek közre az életviszonyok kiegészítésére a közérdek javára. Az intelligibilis szabadságnak a lelkiösmeret kifejlesztésére irányuló használata a legnagyobb egyéni munkaeredmény, amelyre az emberi értelem, dacára az absztrakt függőségnek, képes.

Ezek a törekvések nem; önkényes jelenségek, amelyek az intellektuális és erkölcsi fejlődést az emberi képességeknek talán misztikus vonásai alapján törekszenek befolyásolni, hanem a szociális érintkezés növekedő jelentőségéhez való alkalmazkodásuk természetes jelenségei az emberek növekedő szaporodása és az életfeltételek növekedő nehézségei következtében. E törekvéseknek szolgálata tehát az előnyös hajlamok ösmertető jele. S hogy mutathassuk ezt másképpen, mint úgy, hogy e törekvések szolgálatába állunk? – Aki erre ösztökél, az a növekvő hajlamok előharcosa és az események változataiban ez az okozat ok, amelyet csak akkor állapíthatunk meg, ha okozatokat nyilvánítunk. – Hogy ehhez szociális érdekek transzcendentális érdekké való kibővítése, tehát valamely vallásos képzetkör a legtartósabb biztosítékot nyújtja, az veleszületett érdekünk lényegében rejlik. Minél inkább helyezi át az ember érdekeinek súlypontját származásának abszolút voltába, annál könnyebbé lesz gyakorlati érdekeinek terén a lemondása s minél inkább ered ez a lemondás szociális érdekekből és lelkiösmeretbeli intelmekből, annál hamarabb tudnak összhangzatba jutni mindennemű saját érdekekkel és a környezet érdekeivel. A transzcendentális érdek alapján az egyének föltételes felelősége megszilárdult felfogásra juthat; ez a felelősség különösen

azokat terheli, akik tapintatossági érzetüket nemi képesek lelkiösmeretbeli intelmekig vinni.

Ezek a mérlegelések, amelyek a föltételes felelősség növekedésére vonatkoznak akaratnyilvánulások kapcsán, melyek a veleszületett érdek folyton haladó fejlődését foglalják magukban, alapvető tételei az erkölcstannak; ezekből lehet meríteni azokat az erkölcsi törvényeket, amelyek a szociális fejlődés ingadozásait korlátozzák s a beteges individualitások regenerálási folyamatát támogatják. Mivel azonban az emberi erkölcsi törvényhez vezetnek, azért nem alapjai a társadalom erkölcsi higiéniája gyakorlati rendszabályainak, legkevésbé azoknak, amelyek a társadalomnak az egyéni érdek elfajulásaitól való védelmét célozzák. Ennek a számára mérvadó marad az a tan, amely kimondja akaratnyilvánulásainknak hajlamainktól való függőségét, mert sohsem vagyunk képesek megbízható módon megkülönböztetni, hogy mennyi része van cselekedeteinkben a veleszületett érdekek közvetlen impulzusának, vagy a gondolkozásnak. Amíg a büntető törvényben, mint az előbbi fejezetben említettük, a beteges individualitások fölemlítése és javítása képezi a vezérfonalat, addig másrészt az ifjúságra és a közviszonyokra gyakorolt nevelési kényszer a szociális érdekek szellemében a gyakorlati út, hogy a lelkiösmeretet fölébresszünk, megerősítsük s az értelmet a közhaszon szolgálatába állítsuk.

30. A minden akaratnyilvánulást átfoglaló emberi fejlődés főjelenségei.

A szociális erők, amelyek az egyes individuumban működésben vannak és veleszületett érdekeiből erednek, az alábbi főtörekvésekben nyilvánulnak:

a) *A* fiziológiai, illetve az individuális érdek kényszeríti az egyént, hogy a meglévő életfeltételekhez hajlamainak kifejlesztése révén akképpen alkalmazkodjék, hogy azokból a lehető előnyöket megnyerje.

b) *A* faji, illetve a szociális érdek arra kényszeríti az egyént, hogy megbarátkozzék minden embernek egymáshoz való kölcsönös függőségével.

c) *A* belátás, melyet a tapintatossági érzet és lelkiösme-
ret hoz létre, arra kényszeríti az egyént, hogy összhangzatba hozza existenciájának egyéni és szociális követelményeit.

Kövessük az emberi törekvések e főirányait az egyéni élet befolyásában és a szociális folyamatban.

Alig jutott az ember öntudathoz, fölébred benne a törekvés – a születése előtt már benne működésben levő fiziológiai érdek folytatása gyanánt, – hogy magára a táplálásra – alkalmas anyagokat fölvegye. Számára ez a törekvés a legfontosabb marad, mert fenmaradásától elválaszthatlan. Amíg az ember osztályos társakkal érintkezik, akik e törekvést nem gátolják s korlátlanul megtalálja táplálékát, addig nincs külön indító oka annak, hogy képességeket fejleszsen ki és intézkedéseket tegyen táplálékának biztosítására. E helyzetben az ember hasonló az állathoz s cselekedetei a tápanyagok gyűjtésére szorítkoznak. Mihelyt azonban az emberek szaporodása és lakóhelyek megszükitése a fiziológiai érdek e legegyszerűbb kielégítését megnehezítik, az ember fájának külön hajlamainak kifejlesztését és tökéletesítését kezdi meg. Táplálkozásáról képességek, műfogások és intézkedések alkalmazásával gondoskodik, minek révén kilép a primitív állapotból. Fölébred a *kultúra*. Ennek a kezdetétől egész legfőbb kifejlődéséig a fiziológiai érdek ez akaratnyilvánítás ősi oka marad.

Mialatt azonban az emberi törekvés eme főirányát jellemezzük, már prejudikáltuk a második főirány hatását. Miért az ember öntudatával már fölébred a faji érdek is, amely az embert előbb nemzőivel, azután hitvestársával, végül utódaival viszonylatba hozza. Életföltételek ezek, amelyek a táplálkozási szükségleten kívül a legerősebben működnek. A faji közösség lényegét és tartalmát kifürkészni, legfontosabb föladata a szociológia segédtudományának, amelynek neve néprajz, vagy ethnológia.

A faji érdek, mint a társadalmisításra vonatkozó szükséglet, elsődleges módon a nemek kölcsönös viszonyában nyilvánul, azután a föl- és leszálló vérrokonságtól való függőségben, minden társadalmi érintkezésben. A fiziológiai és faji érdek oly módon nyúl bele egymásba, hogy a faj fentartása az egyén fentartásával kölcsönös viszonylatban van. A kultúrát tehát a társadalmi viszonyok ugyanúgy befolyásolják, ahogyan másrészt a társadalmi viszonyokat a kultúra szabályozza; az emberek szaporodása a lakótér megszükitése szociális momentumok amelyek, egyénileg átérzetten, a kultúrához vezetnek. Ha az ember veleszületett érdekeit szabadon követhetné, akkor a kulturális törekvésben meglátná hivatását; nem volna szüksége az életföltételek rendszeres kihasználásán kívül a maga és faja érdekében. Hogyan követik az emberek és az emberek közösségei ezt a kultúrtörekvést, arra a kultúrtörténetnek a néprajz és a szociológia segédtudománya gyanánt kell megfelelnie.

De a kultúra magával hozza azokat a körülményeket, amelyek az ember, elrabolják érdekeinek szabad teljesítésétől. Csakhamar azután, hogy az ember a többi természettel való harcában uralkodó helyzethez jutott, ez új életföltételek megnyílása és a szaporodás révén fölébredt a faj-

nak létért való harca; a kultúra kezdeteit tehát a szociális tevékenységnek már második fő jelensége kíséri: a *politika*.

A létért való harc teljesül az egyén és a faj fentartásának törekvésében szemben minden veszélylyel, amelynek a természet minden teremtményét kiteszi. Mindenekelőtt az ég-aljjal való harc ez, a harc a meteorológiai jelenségekkel, a növényvilág túláradó erejével, az állatvilágból származó ellen-ségekkel. Ezt a létért való harcot a kultúra teljesíti. De más alakja van, ha a hasonfajú individuumok harcává bővül ki. Általában ez a harc a természetben azáltal jut kifejezésre, hogy a kevésbé alkalmazkodni képes organizmusok a szaporodásban való részvételben hátrányban vannak, vagy kirekesztetnek, míg az embereknél és magasan kifejlett szociális életet élő állatoknál nemcsak hogy megtartja a természeti tenyésztés útját, hanem az egyének kölcsönös erőszakosságához is vezet.

Ennek a létért való harcnak politika gyanánt intellektuális tartalma van. Mihelyt a társadalmi érintkezések a szaporodás révén zavarokra is vezetnek, az ember kultúrérdekeinek teljesítésével párhuzamban azon kezd gondolkodni, hogyan sikerülhetne neki legjobban és legbiztosabban e zavarokat legyőzni; eközben társadalmi viszonyait a politika gondolkozási birodalmába vonja. A szociális alakulatok egymással való harca keletkezik, amelyben az egyének a vérszeretet alapján érdekeikben szolidárisak. Ez az áttétele a létért való harcnak az egyénről a szociális alakulatokra, amelyekhez tartozik, a politikát a szociális csoportok testül 3ti ügyévé teszi, míg a szociális alakulatokon belül az érdekek a kultúra által kielégítettek. A társadalmasítás korlátozza a létért való harcot és úgyszólván a szociális alakulatok periferiájába teszi át. Politikai akaratnyilvánulások ennek foly-

tán akkor lépnek föl rendszeren, ha idegen szociális alakulatok zavarólag érintkeznek.

Mínthogy azonban a szaporodás nem szűnik meg, azért idővel elvész a belső érintkezés politikát nélkülöző lényege is; a tápanyagok és lakóhelyek korlátozása a politikai meggon-
dottságot minden individuumra kiterjeszti. A primitív álla-
potok benső békéje megszűnik; most már a politika, valamint
a kultúra minden egyénnek és minden szociális alakulatnak
ügye. Ez az állapot az emberekben az abszolút ellenségeske-
dedést működésbe hozza, amely a túlságos szaporodás előtt nem
vált érezhetővé. Mihelyt a táplálkozási kérdés a maga teljes
konzekvenciáival közel férkőzik hozzá, az embert a barbár
haszonlesés hatalmába keríti; a faji érdeket annyira meg-
szünteti, hogy a haszonlesés kérdéseiben még a legszűkebb
vérkötelékek is felpattannak, hogy helyt adjanak az egyéni
abszolút ellenségeskedésnek. A szociális folyamat ezzel az
egyéni érdeket legszélsőbb konzekvenciáira fejleszti ki s a
szociális érdeket oly módon nyomja el, hogy csak a politikai
mérlegelés tudja közvetíteni a társadalmosítást. A társa-
dalmi élet túlnyomóan az abszolút ellenségeskedés alapján
való politikai harc gyanánt mutatkozik.

Az általános fékevesztett ellenségeskedés állapota azon-
ban az emberben azt a meggyőződést érleli meg, hogy ezek
a kielégítő táplálkozás és szaporodás lényeges föltételeit alá-
kötik. Nemcsak a velünk egyidejűleg élő emberek kímélésé-
nek szempontjából, de már a legegyszerűbb hasznossági
mérlegelésnél is kitűnik, hogy azok az ügyek, amelyek tö-
rekvéseinknek mindig voltaképpen tartalmát képezik –
táplálkozás, szaporodás és az ezáltal föltételezett kultúra –
az élére állított létért való harc mellett kielégíteti ének marad-
nak. És így az erőszakos individualizmust a harcban mindig

a védelmet és támogatást követő szocializáló törekvés követi. Ez a törekvés a társadalmat differenciált, számtalan ellenségeskedő, paralizált állapotban tartja, miáltal dacára a fel-szabadult ellenségeskedésnek, eleget lehet tenni nagy nehezen a táplálkozás, a szaporodás és a kultúra követelményeinek. De ez a társadalmisítás valamely, bár korlátozott értelemben vett béketerület érdekében a politikát valamely tekintély kezébe teszi le, miáltal a közhaszon objektív célját éri el; a kultúra visszanyeri egykori zavartalanságának egy részét a politika által biztosított eme területe számára. Ezzel azonban jelenségbe lép az emberi akaratnyilvánulás harmadik főjelensége.

Az egyéni érdekből az emberi akaratnyilvánulás csak két főiránya származhatik: az egyéni érdeket előmozdító kultúra és az individuálisért harcoló politika; mintegy azonban ez a két főirány kölcsönösen gátolja egymást, ennek folytán valamely kompromisszum szükségessége keletkezik, t. i. olyan politika, amelynek célja a kultúra. Ez a kompromisszum azonban csak a közérdek javára szolgáló egyéni érdek lemondása által válik lehetségessé. Megkezdődik a faji érdekeknek szociális érdekké való fejlődése; a lelkiösmeret meg-elevenedik. Azt, amit az ember primitív állapotában individuális érdekeiből ösztönszerűen nyert, a faji érdekekben való abszolút ellenségeskedés megkötöttségét, megint megtalálja a növekedő kultúrával szemben a politikai barbár működésével szociális kényszerűségből. A veszedelmek, amelyeken az emberek az egyéni érdekek heves föllépése folytán átestek, magukba szállásra kényszerítették őket; a szociális és transzcendentális érdek, amely egykor a fejletlen veleszületett érdek egyensúlya állapotában öntudatlanul működésben volt, most tudatosan lép előtérbe. Az emberek keresik az összefüggést az

öntudatlanság világával, mely arra irányítja figyelmüket, hogy embertársaikkal való viszonylataikat kevésbé önző szempontból nézzék. A metafizika feladata, hogy a végtelenséggel való viszonyunkat, valamint tudatunk hihető, habár föl nem deríthető származását megvilágítsa. A vallás története erre nézve, valamint a szociológiára nézve segédtudomány, amely nyomon követi azt, hogy az ember miképpen halad előre a legmagasabb érdekefejlődésig és ezáltal a lehető intellektuális és erkölcsi tökéletesedésre alapot nyerjen.

Morális ösztönök és belső vallásosság az abszolút ellenségeskedés és önző hajlamokkal mérséklőleg száll szembe. A szociális érdekek kifejlődése ilyenformán szociális alapokat hoz létre, amelyekben az ember kultúrszükségletét kielégíteni, faját fentartani tudja, noha az abszolút ellenségeskedés amaz individualitásokkal szemben működésben marad, amelyek érdekkörén kívül állnak. Az önálló társadalmi alakulatok a kultúra befolyása és higgadt politika befolyása alatt államokká növekednek; ily viszonyok közt a kultúrkör fogalma ébred föl; nagy társadalmi körök érvényes jog és uralkodó felekezet alapján az egyéni és szociális érdekek közt kompromisszumot tudnak létrehozni; a társadalom egymást kölcsönösen megkötő érdekek fölépítése lesz, miáltal ideiglenes béke adódik, hogy a táplálkozásnak, a szaporodásnak és a kultúrának megfelelni lehessen. Az emberi akaratnyilvánulás e főiránya, – amely már régóta végtelenül különböző ismertető jelek által növekedik s amelyet a keresztény vallás szocializáló tartalma leghatározottabban mozdít elő – *civilizációnak* neveztetik.

Mint már említettük, az egyéni érdek egymaga a szociális folyamat e jelenségeit nem tudja létrehozni, mert befolyása alatt az emberek nem képesek arra a belátásra jutni,

hogyan lehetséges valamely érdekszolidaritás. Az egyéni érdek, amely a szociális kölcsönös viszonylatokat csak addig veszi figyelembe, amíg áldozatokat nem kívánnak, mindig újra azokra az elfajulásokra vezet, mely az egyiket a másik érdekében megsemmisíti és a társadalom differenciálását valamennyinek valamennyi ellen való harcává fejleszti. A civilizáció ellenben a szociális érdek időleges föllépésének következménye, minek folytán a politikát ama szándékká nemesíti, hogy a minden oldalról való érdekkielégítést valamely érdekesség révén egyéni lemondás útján létrehozza; ennek a révén az abszolút ellenségeskedés visszatérhet egykori megköttöttségéhez; ez minden egyéni érdeket minden dolog: kölcsönös függőségének természeti törvénye alá veti.

Úgy, amint a politika a létért való harc fejlődési formája, akként a civilizáció fejlődési formája a politikának, amely a veleszületett érdek fejlődésére támaszkodik, A civilizáció valódi lényege még ma is teljesen meg nem értetik, mert a politika lényegét is félreértik. Az individualisztikus tudomány képtelen az emberi fejlődés e legfontosabb jelenségének természetébe behatolni. Noha messze a prehisztórikus időből származó művei a civilizációnak támogatják individuális és szociális életünket, noha a tudomány maga is láncszeme a civilizációnak, mégis a tudomány tanácstalanul áll szemben a civilizáció fogalmával és jelenségével. Csak a szociológiai megismerés képes arra, hogy a politika lényegét és annak civilizatórikus célját földerítse. Éppen azért a szociológiának az a feladata, hogy csatlakozva filozófiai részéhez, a politika tana által az emberi kölcsönös vonatkozásainak reális tartalmát kifürkészsze.

A politika, nem a kultúrához hasonlóan, ösmertető jele bizonyos társadalmak általános állapotának, hanem jog és

erkölcs fejlődési rétegzés-sorrendből áll, amelyben része van többé-kevésbé minden időnek és minden népnek. A civilizációnak az egész fejlődésre kiterjedő ez az elosztása arra mutat, hogy a civilizáció a kultúrával lényeg és cél dolgában nem azonos, mint általában hiszik. A civilizáció politikai rezultátuma a szociális folyamatnak, amivel meg lehet állapítani, hogy mennyire haladta túl a szociális érdek hatalma az egyéni érdeket. A civilizáció tehát korántsem a formákban, miként sokszorosan a kultúra, hanem az uralkodó alapelvek lényegében keresendő.

A metafizikai fejlődési stádium alásülyedő világnézlete nem tudta a hitet legyőzni, hogy az ember képes eszméket elősmérésre juttatni, amelyek a természetes életföltételeken kívül vannak, hogy az ember a létezőhöz valami újat, hallatlant tud csatolni. Az úgynevezett szellemi tudományok az életföltételek intellektuális meggazdagításáról álmodoztak és pl. a művészetben oly jelenséget láttak meg, amely az embernek a többi lény közt külön helyzetet ad. A szociológia azonban azt tanítja, hogy az ember csak az adott hajlamokat és életföltételeket képes kialakítani. Mindazok a művészi ihletek, amelyeket életünk virágainak nevezünk, nemi egyebek, mint velünk született érdekeinknek módosulatai. Sok növény és állatfaj megszépíti faji érdekből a maga individualitását a nemi élet virágzásában, nagy fokban és az emberi nemi virágzás szépsége kimeríti a szépségről való képzeletünket e jelenségekben általában. Úgy, amint az emberi szépségről való képzetünk attól függ, hogy az emberi alak törzsfarmájától lehetőleg nemesített formává fejlődjék, úgy minden művészi törekvést szociális viszonyaink meg nem nemesített kialakulása gyanánt foghatjuk föl. Ha egyáltalában van valami, ami bennünket, embereket, anyagi szükségleteink szűk köréből

kiemel, úgy az nem más, mint a transzcendentálissá vált veleszületett érdek, melynek ösztönzéseiből erednek a művészet legfőnkeltebb alkotásai. A szociológiai megösmerés ilyenformán az esztétika alapnézeteit szolgáltatja. Amíg a kultúra, az egyéni érdek által kísérve, barbár művészetbe esik bele, addig a faji érdek fejlődési jelenségei alapján a civilizatórius művészet születik meg.

A kultúrához hasonlóan a civilizáció is az adott életföltételek kialakulása, de az a jellemző törekvése van, hogy az embernek a zavartalan táplálkozás és szaporodás „elvesztett paradicsomát” föltételesen visszaadja. Bármennyire nehezítik meg az emberek egyéni érdekeiktől sarkaltan a szociális élethelyzetet, bármennyire távoznak is el az a veleszületett érdekükhez való elfogulatlan odaadás ősállapotától s a szociális processzust komplikált folyamattá teszik, mégis él bennük a boldogság és erény utáni vágy, vagy szociológiai értelemben ama szerény megelégedettség utáni vágy, amely sajátossága volt a szociális ősállapotnak kedvező életföltételek alatt.

A föltételes szabadság, nyugodt kereset és birtok utáni vágyakozás, a békére és a vidám jövő kilátására vonatkozó vágya az Én-nek, minden embert betölti; csak a módja annak, hogy miként törekszenek e vágy kielégítésére, van eltéréseknek kitéve és ez áll relációban az individualitások állapotával. Csak az egészséges individualitások képesek arra, hogy ezeket az óhajtásokat a civilizációban kielégítve lássák és minden, ami ezt a gyógy folyamat előmozdítja, civilizatórius. Ilyképpen a szociológiai megösmerés alapja egy jogbölcseletnek, amely azonban nem valamely képzelt természeti jog deduktív agyrémein, hanem természeti törvényeken, az ember szociális fejlődésén alapszik; a történeti jogtudomány

szükséges része az egésznek, míg valamely dogmatikus jog fogalma a belátás lényege előtt esik.

Ha az emberi törekvést a szociális tevékenység minden irányában mérlegeljük, azt találjuk, hogy az egyének és szociális alakulatok a politika révén azt az előnyös élethelyzetet törekszenek elérni, amely nekik a maguk kielégítésére elegendőnek látszik. Valóban, politika legyen az, amely belemenyül a szociális fejlődésbe, hogy keresse az emberek érdekösszhangzatában a kielégítést. Hogy ez azonban nem lehet az a politika, amelyet azonosnak találtunk az individualisztikus létért való harccal a társadalomban, az világos. A politikának a haszonlesés által vezérelt egy művének sincs része a társadalom bármily általában vett kielégítésében; ezeket csak a külön érdekek kielégítése illeti meg e jelmondat alapján: „Halj meg, hogy én meg tudjak élni”, vagyis az abszolút ellenségeskedés értelmében. Az egyéni politika műveiből csak a megkötött szabadság, egyenlőtlenség, harc, az életföltételek lerombolása s a transzcendentális felmagasztalástól való eltérítés származhatik. Ezért nevezzük azt az állapotot, amelyben az egyéni érdekek uralkodnak s az abszolút ellenségeskedés ad irányt a köztörekvéseknek, barbárságnak. Semmiféle kultúra, bárhogyan van is fölszerelve a tudomány és divatművészet műveivel, nemi tud változtatni a tényen, hogy valamely társadalom barbár állapotban van, ha az egyéni érdekeknek uralkodó helyzetük van a korszakban, a világnézetben, az állam és a társadalom vezérlő tényeiben, vagy pedig, ha a közérdek alá van rendelve valamely kisebbség haszonleső érdekeinek.

Mínt hogy a tudomány nem tudott tisztába jutni a civilizáció és a kultúra lényegével, ennek folytán félreösmeri a barbárság lényegét is; különösen fölcserél kultúrátlanságot,

a produkció-források feldolgozására való hiányos intézkedéseket, enyészetnek induló művészetet, sőt durva erkölcsiséget is a barbársággal.

A civilizáció a közérdek politikája, amelyben az emberek általános kielégítést találhatnak; benne viszik a szociális érdekek az uralmat, amelyek – ellentétben a barbár politikával – a megengedhető szabadságra, a jogegyenlőségre, az erőszak harcának kirekesztésére törekszenek, szóval, a társadalom érdekét az egyén érdeke fölé helyezik. A civilizatórius politika független valamely kultúra ösmertető jeleitől, ha az ember a kulturális fejlődés alapján annak tudatos gyakorlására képesítést nyert is. Civilizáció és barbárság váltakozva lépnek föl a szociális folyamatban; az egyik vagy másik politika túlsúlyának tulajdonítandó, hogy a szociális fejlődés valamely műve a civilizációhoz tartozik-e, vagy – a barbárság tette gyanánt – az általánosságra nézve értéktelenül enyészik el.

A civilizatórius politika a szociális fejlődés középső útját jelzi, amely számos barbár impulzussal van tele. Valamely barbár politikának teljes uralma azonban a szociális fejlődés útján végbemenő amaz ingadozások közé tartozik, amelyek a szociális állapot és az individualitások megbetegedését idézik elő; ez ellen kell a tekintélyek föltételes „akarat-szabadságáénak, hogy egyrészt a barbár elfajulás kinövéseit gátolják és másrészt a társadalom regenerálását bevezessék. A politika céljáról szóló tan ezzel az emberi akaratnyilvánulással foglalkozik és ezzel az államtudományok alapját teremti meg, de egyszersmind megteremti azt a közgazdaságot (nemzetgazdaságot), mely a civilizáción belül a gazdasági életet és a jogot befolyásolhatja.

A civilizatórius politika akaratnyilvánításokból van

összetéve, amelyek a természetszerű szociális fejlődés útját megtartják; ennek folytán a maga számára individuális munkaeredményeket is vesz; kimagasló egyénekre csak úgy szüksége van, mint a haszonlesés politikájára. A civilizatórius politika hősei azok az emberek, akik intellektuális egészséggel a szociális érdek legmagasabb kifejlődését kötik össze. E fejtegetésből kitűnik, hogy a barbár politikának tulajdonit andók mindazok az erőszakosságok, amelyek a közhasznosságot meg akarják akadályozni, míg a civilizatórius politika az egyéni érdekek és a szociális szükségszerűség kiegyeztetését törekszik helyreállítani. Ez a fejtegetés azonban azt is mutatja, hogy a civilizáció művei minden társadalmi körön belül a zavartalan szociális fejlődés útját jelölik és abban a rendet fentartó elemet képezik. A civilizatórius fejlődés törzse körül osszcillálnak a barbár politika törekvései. Az egész emberi tevékenységben a civilizáció mag gyanánt nyilvánul, amely megfelel a természettörvényi fejlődésnek. A civilizáció művei az emberiség el nem veszhető kincseit képezik. Miképpen támad a civilizáció a szociális folyamataiban, miképpen terjed el és gyarapodik hatalomban, miképpen működnek közre e folyamatban egyének és szociális alakulatok: ezt kifejteni feladata a tudomány történetének.

A kultúra és politika, műveiben merül ki az ember akaratnyilvánulása; a civilizáció műveiben azonban sikerül a kultúrát és politikát cél és hatás szerint összhangzatba hozni. Ennek a civilizációnak lényege nem; más, mint előrelátó alkalmazkodása egyéni és szociális szükségleteinknek az életfeltételek előrehaladó változataihoz és a veszélyezett érdek folytonos fejlődése az individuális erőérték fokozására, melynek célja a közhaszon szolgáló fa és létünk megnevesítése.

Az intellektuális fejlődés teológiai fázisa szocializálta a

társadalmat az individuum abszolút alávetésének alapján; a metafizikai fázis fölemelte az egyént szükséges szocializálásának rovására; ellenben a pozitív fázist illeti meg az, hogy a .szocializálásnak teljes jelentőséget vívjon ki, hogy az individuumok mindenfelé fizikailag, intellektuális módon és erkölcsileg tökéletesedhessenek.

A teológiai megismerés istentől indult ki s tudatlanságban, kételyben végződött. A metafizikai megismerés az értelmünk csalhatatlanságába vetett hitből indult ki és peszsimizmussal s materializmussal végződött. A pozitív megismerés érzékileg kimutatható fejlődésünk természetes tényeiből indul ki és tökéletesedésünk bizonyosságáéval végződik minden dolog kölcsönös függőségének keretében, mely megmutatja az utat, hogy bensőleg az istenhithez fölemelkedhessünk.

TARTALOM.

A SZOCIOLÓGIAI MEGÖSMERÉS LÉNYEGE.

I. A szociológiai megösmérés lényege.

1. A szociológia feladata	1
2. A szociológiai bűvárlat módszere.....	9
3. Minden megösmérés és tudomány pozitívizmusa	17

II. A szociológia psychologikus alapja.

4. Az ember helyzete a mindenségben	26
5. Az öntudat biológiai eredete.....	31)
6. Az öntudat veleszületett tartalma	70
7. Az öntudat a külvilággal szemben.....	84

III. A szociológia természettudományi alapja.

8. A természeti törvények vonatkozása a szociológiai megösméréshez	107
9. Az univerzális fejlődés tanai	120
10. Az anyagcsere és konzekvenciái.....	1-8
11. A biológiai jelenségek tanai	137

IV. Az emberi nem szociális folyamata.

12. A kezdetleges szociális alakulatok	158
13. A magasabb szociális alakulatok fejlődése	164
14. Az állam keletkezése	197

15. A szociális differenciálás az államban.....	208
16. A kultúrkör szociális differenciálása	224
17. Szociális főfolyamat kiterjedése az emberiségre	233

V. A szociológia alaptanai.

18. Individualizálás és szocializálás	254
19. A szociális differenciálás s a vezérelv a szociális folyamatban ..	258
20. A szociális individualitások	286
21. A föltétes tökéletesedési tendencia a szociális folyamatban ..	304
22. A szociális folyamat elvi jelentőségei	310

VI. A szociális erők.

23. Az ember szociális ösztönei.....	318
24. Az egyes akarat.....	330
25. Az egyes akarat fejlődése	344
26. A szociális akarat.....	361

VII. A szociális fejlődés a szociológiai megösmerés világításában.

27. Az egyes akarat tevékenysége magában véve és szociális vonat- kozás dolgában	385
28. A szociális akarat nyilvánulása magában és az egyes akarahoz való viszonylatában.....	416
29. Az akarat fejlődésének módosulatai	441
30. A minden akaratnyilvánulást átfoglaló emberi fejlődés fő jelenségei	456
Tartalom	471